

MALMÖKVINNOR

av Margareta Schenlær

GRYPS nr 9

MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENING

MALMÖKVINNOR

Ansvarig utgivare: Malmö Kulturhistoriska Förening
Redaktion: Rita Abrahamsson, Ingmar Billberg, Anders Reisnert, Lars Svensson
© Artikelförfattaren och Malmö Kulturhistoriska Förening
Författaren är ensamt ansvarig för skriftens innehåll.
Omslag: Torsten Schenlær
Formgivare: Rita Abrahamsson
Tryck: Grafiskt Blad / Kristianstads Boktryckeri AB, Sweden 2003
Papper inlagan: Galerie Art Silk 115 g
Papper omslag: Galerie Art Gloss 130 g
Typsnitt: Times New Roman 11 punkter
ISSN: 99-0908985-8, 9
ISBN: 91-631-4767-X

MALMÖKVINNOR

av

Margareta Schenlær

GRYPS nr 9
MALMÖ KULTURHISTORISKA FÖRENING

Innehåll

Förord 7
Ulla Bellander 9
Signe Höjer 15
Elise Mayr 19
Anna Kramer 25
Anna Christina Cronquist 31
Aqvilina Cronquist 37
Eva Flensburg 45
Victoria Benedictsson 55
Nanna Grönvall 61
Elna Hansson 65
Johanna Maria Andersson 69
Hedda Andersson 71
Sofie Gullberg 75
Ebba Olsson 83
Miss Zephora 89
Othelia Orlando 95
Hilda Sjölin 101
Eva Wigström 109
Thekla Edstrand 117
Maria Stenkula 123
Anna och Eva Bunth 129
Jullan Kindahl 133
Magda Wollter 143
Ingeborg Heintze 151
Anna T. Nilsson 161
Naima Wifstrand 169
Berta Adler 179
Tekla Åberg 183
Alice Lyttkens 189
Karola Pålsson 195
Herta Wirén 203
Matilda Holmgren 209
Anna Stenberg 219
Kronprinsessan Margareta 227
Hanna Werner 233
Olga Hellqvist 239
Malmöpromenader 246
Förkortningar 249
Bilder 250
Litteratur och källor 256
Register 271

Förord

Den här boken handlar om Malmökvinnor och deras liv i vår stad. Det är nämligen dags att ge dem ett samlat äreminne och låta dem ingå i Malmö stads historia. För visst är det så att det som finns att läsa om Malmö – eller om andra städer – i tider som varit, handlar om män och är skrivet av män. Vid mina studier i arkiv, böcker och tidningar fann jag spår efter många intressanta kvinnor – en del kända och ihågkomna, en del kända och nu bortglömda, en del okända men som förtjänar att bli kända.

Jag kan bara berätta om kvinnornas yttre livskonturer. Deras glädje, sorger och smärta endast anar jag, men det förminskar inte min ömhet för dem. Några kvinnor flyttade till Malmö, andra därifrån. Deras liv före och efter Malmö berör jag bara kortfattat eller inte alls.

I boken nämner jag moder före fader, dotter före son, kvinna före man, flicka före pojke. Malmökvinnorna ler i sin himmel: ”Äntligen! En sådan ordning tänkte vi ibland, men aldrig att vi sade det högt – det passade sig inte.”

Jag tycker mig höra Anna Kramer dementera: ”Nej, jag var inte bara en krumelur i marginalen. Lyft blicken och upptäck A K på vindflöjeln överst på det östra tornet på vårt hus. Mina initialer och min makes, F K, finns för alltid på samma nivå.”

Naturligtvis är valet av bokens kvinnor subjektivt. Jag har själv ingen referensram till ett Malmö i förfluten tid. Men jag behöver då inte heller grubbla över generationers tänkande och tyckande om vilka kvinnor som borde vara med i en bok om Malmökvinnor. Ett har bokens kvinnor gemensamt: de är alla födda före år 1900.

Malmökvinnorna presenteras i samma ordningsföljd som de har i mitt förslag till Malmöpromenader. Efter en del gatuadresser har jag skrivit tre olika nummer i kronologisk ordning.

De äldsta tresiffriga ersattes den 1 november 1864 genom ett magistratsbeslut om ny nummerordning. Nya gatuskyltar sattes upp på stadens alla kvartershörn. Nummerordningen ändrades åter en bit in på 1900-talet och en adresslista med gamla och nya husnummer publicerades och den nya nummerordningen gällde från och med den 1 mars 1913.

Jag vill tacka styrelsen för Malmö Kulturhistoriska Förening som har gjort det möjligt att trycka boken.

Min son Torsten Schenlaer har gjort omslaget på boken. Jag vill tacka honom för det och för hans uppmuntran och tålmodiga support vid mitt arbete framför datorn.

Kanske vill den som läser boken ta sig en promenad och gå utmed de gator där de här kvinnorna bodde. Tursamt nog har flera av de hus de bodde i undgått

rivning. Stort nöje med min version av en Malmö stads kvinnohistoria och mycket frisk luft önskar jag, en acklimatiserad hälsinge.

Malmö i december 2003
Margareta Schenlær

ULLA BELLANDER (1852 – 1924)

”Våningen var nästan praktfull, men jag fick ej tid att närmare betrakta den, ty sällskapet var samlat, och vi måste ut i matsalen. Där var ett riktigt orangeri. På tvenne marmorkolonner, omslingrade av murgröna, stodo ett par verkliga, uppstoppade örnar. Fönstren var utbyggda och fulla av blommor, och en hel vägg upptogs av nerier, orangeträd och callor. Ensamt brännvinsbordet förtjänade en särskild beskrivning. Där voro räkor (en slags små kräftor, som anses för en särdeles delikatess), hummersallad med ostron och champinjoner, kaviar (som här hämtas från Lübeck) m.m., m.m. Middagen var splendid.”

Våningen låg i södra hörnhuset till Per Weijersgatan och Engelbrektsgatan. Det var sommaren 1853 som ett tjugotal personer var samlade till middag hos tullförvaltaren Martin Ulrik Bellander. ”Jag” i de inledande orden var tulltjänstemannen Magnus Hollertz (1824 – 1864) från Stockholm. Han fick som sekreterare följa med generaltulldirektören Carl Henrik Gyllenhaal på den årliga inspektionsresan. I Malmö fick Hollertz bo hos Bellanders och det är tack vare honom och att han skrev ner sina upplevelser under resan som vi kan få en så livfull ögonblicksbild av Ulla Bellanders barndomshem.

Ulla själv var 1 år sommaren 1853. Värdinnan vid middagsbordet var hennes mor, Maria Catharina född Palmborg (1817 – 1855). Maria Catharina var Martin Ulrik Bellanders andra hustru. Bellander var född 1792 i Varberg och gifte sig första gången vid 21 års ålder med Fredrique Louise född Valerius (1793 – 1849). I det äktenskapet föddes tre döttrar och fyra söner som fick uppleva vuxen ålder. En son dog av engelska sjukan 10 år gammal. Familjen Bellander flyttade 1831 från Strömstad till Malmö. Bellanders mor, änkefru överdirektörskan Catharina Maria Bellander (1761 – 1836) och hans syster, mamsell Wilhelmina Bellander (1784 – 1876) flyttade också med. Modern och systern bildade eget hushåll.

Men två år efter den beskrivna middagsbjudningen var Maria Catharina död. Hon födde sin andra dotter i mars 1855 och dog några dagar senare.

Dottern fick samma namn som sin mor: Maria Catharina. Ullas dopnamn var Maria Ulrika Davida. Åldersskillnaden mellan de båda systrarna och halvsyskonen från det första äktenskapet var som mest 40 år. En av halvsystrarna, Martina Fredrika Valeria (1821 – 1907), var under många år värdinna i faderns hem. Hon hade en vacker sångröst och stora anlag för målning. Enligt systern Ulla ställde hon sig själv i skuggan och ägnade sitt liv helt åt andra.

På 1860-talet låg en flickpension på Kalendegatan 269 (20, 12), där Hippodromen senare uppfördes. Föreståndarinnan var mamsell Carolina (Lina) Kleen. Hon var ifrån Halmstad och fostrade sina elever med Schartaus katekes och sträng disciplin. Som vuxen skrev Ulla Bellander: "Det var en strimma religion i betygen också: korset var det allra sämsta betyget: monumentet på alla dygders grav."

Men Ulla var en flitig och läraktig skolflicka hos mamsell Lina och kunde alltid sina läxor. En lärare på skolan var doktor Stenkula. Han höll intressanta lektioner som Ulla såg fram emot. Mademoiselle Henriette Durand var lärarinna i franska och bodde i två små, kala rum vid hörnet av Rundelsgatan och Kattsundsgatan. Hon var en olycklig kvinna och slutade sitt liv som sinnessjuk på Malmö hospital. Herr Thornton var tysk språklärare och såg alltid så sorgsen ut. Hans näsa var lång och hans byxkanter var trasiga. Ulla hade stränga order att gå direkt hem när skoldagen var slut och hemma väntade en kopp kaffe på henne.

För barnet Ulla var julaftonen "en enda lång predikan om tålamod". För att sysselsätta de små flickorna berättade faster Wilhelmina händelser ur den svenska historien som hon kunde mycket väl. Hon var så gammal att hon levt under sex konungar och hon kom ihåg det hemska mordet på Gustav den tredje. Hon kunde också berätta om att en av banemännen, general Carl Fredrik Pechlin, hade pratat med henne genom sin fängelseglugg på Varbergs fästning.

Men till slut var flickornas väntan över, salsdörren öppnades och de fick äntligen se julgranen vid mittfönstret. Klockan sex serverades te och hembakta kakor. Stjärngossarna kom, klädda i brokiga lappkostymer och pappershattar och sjöng "Goder afton" och fick en slant. Och sedan kom julbocken på besök och hade med sig löftesrika paket.

På 1860- och 70-talet hette landshövdingen på Residenset i Malmö Samuel Gustaf von Troil. Hans hustru var grevinnan Sofie von Troil född von Hermansson. Deras enda dotter, Anna, var jämnårig med Ulla Bellander och de två var goda vänner. Landshövdingeparet tog sig an Ulla Bellander och hon upplevde många glada dagar i Residenset och på lantstället Rönneholm. Denna gård köpte landshövdingen i december 1859 och gav som julgåva till sin hustru. De ägde gården i tolv år innan de sålde den.

Den blivande kung Oskar II med familj kom ofta på besök till Malmö och Residenset. Vid ett tillfälle var lilla Anna von Troil värdinna för de små

prinsarna Gustav (5 år), Oskar (cirka 4 år) och Karl (ännu ej 3 år). Denna fest ägde troligen rum 1863 och Ulla kom nu för första – och sista gången – till "hovs". Prinsarna var klädda i smalrandiga blå-vita dräkter av kadettyg. Barnen spelade skrapnos[1] och Gustav vann. Oskar såg allvarlig ut och satt mest tyst. Karl var för liten för spelet och lekte med sin bygglåda. När festen var slut gick prinsarna omkring och kysste de "uppvaktande damerna" till avsked.

Martin Ulrik Bellander hade tagit initiativet till en enskild pensionsfond för tulltjänstemän. Den stiftades den 20 februari 1850 och hundraårsjubileet firades med en högtidssammankomst och i samband med den lade medlemmarna ner en krans på Bellanders grav på Gamla begravningsplatsen.

Till årssammanträdet den 28 februari 1870 bjöd Martin Ulrik Bellander in delägarna till sin bostad. Han ledde förhandlingarna, när han plötsligt avbröt sig, suckade djupt – och dog.

För Ulla och hennes systrar innebar faderns död stora förändringar: hemmet upplöstes, det gästfria hem som i 40 år stått öppet och välkomnat hög och låg, fattig såväl som rik. Enligt adresskalendern för 1872 bodde fyra av systrarna Bellander – Martina Fredrika Valeria (1821 – 1907), Catharina Wilhelmina (Mina) (1824 – 1902), Ulla och Maria Catharina (1855 – 1922) – då på Västergatan 81 (7). Den äldsta systern, Maria Carolina, bodde vid faderns död i Söderhamn. Det gjorde också brodern Georg. Han var apotekare och tillträdde Söderhamns apotek 1852 och öppnade filial i Bollnäs 1860.

År 1881 bodde de fyra systrarna Bellander på Drottninggatan 6 (26). För Martina och Mina blev denna bostadsadress deras sista. Maria flyttade och bodde från 1908 till sin död på Kommendörsgatan 3 (3). Ulla gick sin egen väg i början på 1890-talet. Hennes första egna adress var Västergatan 88 b (b.v. 86 b, 34), där hon bodde i fyra år. Under resten av sitt liv flyttade hon till tolv olika adresser. Hon tycks rastlöst ha sökt efter en bostad där hon kunde slå sig till ro.

När hon såg tillbaka på sitt liv skrev hon ner sina tankar om att bo. "I gamla dagar upplefde man hela ljufligheten och tryggheten i engelsmännens: "my home is my castle". Men huru fjärran äro icke de flesta af oss nu därifrån i hyreskasernen med hänsynslösa grannar, som påminna en om Hunnernas framfärd!" Ulla Bellanders barndomshem fanns länge kvar. Det revs 1973.

Ulla Bellander studerade sång för Fritz Arlberg. Han var en känd operasångare från Stockholm som efter sin scenkarriär ägnade sig åt sångpedagogik i Stockholm, Köpenhamn och Oslo (Kristiania till år 1924). Det finns också en uppgift om att Ulla Bellander var i Paris för att studera sång för Ernesto Delle Sedie.

En kortare tid i början på 1890-talet var Ulla Bellander sånglärarinna vid Fröken Tekla Åbergs högre läroanstalt för flickor som då låg vid Gustav Adolfs torg 67 (45).

Den första av de tre böcker som Ulla Bellander skrev kom ut i slutet av november 1914. Den heter "Illustrerade Bilder ur 1800-talets Malmö" och under rubriken MALMÖ presenterades den söndagen den 15 november i Sydsvenska Dagbladet. Närmare tre hundra personer hade lämnat in en subskription (förhandsbeställning). Ursprungspriset var 3 kronor och 50 öre och det ändrades inte även om kostnaderna för tryckning blev betydligt högre än planerat. Bara illustrationerna, "däraf öfver hundra porträtt af märkligare personer, torde ge valuta för priset". Boken var värd "liflig uppmuntran" och den skulle säkerligen höra till de böcker "som gå, och gå raskt".

Ulla Bellander var mycket intresserad av sin stads historia och i sin dokumentation om gångna tider visade hon stora kunskaper om dem som makten hade, om bebyggelsen i Malmö och om nöjeslivet med kungligheter, den skånska adeln och Malmös societet. I sin första bok berättar Ulla Bellander om Malmös förändring när vallarna och vindbryggorna försvann, om Stortorget, Malmöresidenset och Rådhuset, om Rönneholm, Monbijou och Husarregementet för att bara nämna några av de beskrivna platserna och husen.

Malmöborna får ta del av Gustav IV Adolfs uppgång och fall och lära känna landshövdingar, släktingar till Ulla och hennes vänner. Med humor beskriver Ulla Bellander för läsaren ett husförhör hon var med om som flicka.

På tre bilder syns skönheter i krinolin; de beskrivs som "villebråd" jagade av många, men de "kommo – sågos – och segrade". Men – skriver författarinnan – "Krinolinen har emellertid självdött med sitt lilla barn, tournyren – låtom oss hoppas för att aldrig uppstå!"

Baler och nöjen blandas med sorg och allvar. Mot slutet av boken visar Ulla Bellander sin tacksamhet mot landshövding Samuel Gustaf von Troil: han hade alltid varit god och vänlig mot henne. Landshövdingen dog i kallbrand i november 1880.

År 1916 publicerades "Boken utan namn" med underrubriken "Föredrag af Ulla Bellander". Ulla Bellander engagerades som föredragshållare av bl.a. Föreläsningsföreningen i Lund, Röda korset och i samband med Malmö stads 600-årsjubileum 1919. I sin bok ger hon en ingående redogörelse för Knutsgillets historia från medeltiden och framåt och om festligheter på Rådhuset både i den gamla och den nya Knutssalen. Hennes rubrik på detta avsnitt i boken är "Sanct Knutsgillet i Malmö Dess kungliga och historiska medlemmar".

"Ur Corfitz och Leonora Christina Ulfeldts liv" är titeln på den andra delen av boken som handlar om det äventyrliga parets liv och händelser som ägde rum under deras vistelse i Malmö från våren 1658 till sommaren 1660. De tre kapitelrubrikerna återger i koncentrerad form all dramatik som blev paret Ulfeldts liv under den tiden.

Kapitel I: Glanstiden vid Kristian IV: s hof. Kapitel II: Ulfeldts som gunst-

lingar vid drottning Christinas hof. Ulfeldts på tåget öfver Bält. I Ulfeldts hem i Malmö. Kapitel III: Sammansvärjningen 1658 i Malmö. Högmålsprocessen i Malmö. Grefveparet Ulfeldts flykt från Malmö.

"Ur hävden och minnet. Från Skåne och dess huvudstad" är namnet på Ulla Bellanders bok som publicerades år 1919. Den historiekunniga författarinnan berättar om reformationen i Malmö på 1500-talet, om det krigiska 1600-talet, om några tidsbilder från Malmö på 1700-talet bl.a. när kaffet kom till Malmö år 1717. Borgmästare Carl Magnus Nordlindhs uppgång i all sin glans och hans sorgliga slut får läsaren också lära känna.

"Ur minnet" kom Ulla Bellander ihåg den gång hon som "halv journalist"– hennes eget uttryck – for till Lund och intervjuade biskop Billing på Helgonabacken. Med glädje kom Ulla Bellander också ihåg när hon spelade teater med sina vänner och sjöng och joddlade i ett tyrolersällskap vid en välgörenhetsbasar till förmån för Malmö barnsjukhus vid Rönneholmsvägen 22.

Naturligtvis återgav hon festligheterna i samband med de stora begivenheterna i Malmö: Amaranten och Knutsbalen på Rådhuset. Därtill kom baler på Residenset, maskerad på Stadt Hamburg och middag hos Kockums på Holmen. Det är inte svårt att förstå var Ulla Bellander har sitt hjärta när hon skriver: "Och för den, som njutit av valsens mjuka böljegång, mazurkans koketta behag och galoppens friska fanfar, synes nutidens träbensplastik som ett armod i rytm och skönhet, ur vilket all grace flyr på skrämda vingar."

Ulla Bellander var "ständig medlem" i Malmö Fornminnesförening som bildades 1909. Ulla Bellander var ensam kvinna bland de författare som fick förtroendet att medverka i den Minnesskrift som föreningen gav ut till tioårsjubileet. Hon skrev en intresseväckande uppsats om släkten Faxes historia.

Under åren 1910 till 1917 var Ulla Bellander medarbetare i Sydsvenska Dagbladet. I den tidningen stod en nekrolog över henne lördagen den 15 mars 1924. Ulla Bellander hade avlidit föregående dag. Hon blev 71 år.

[1] Skrapnos är ett sällskapsspel som också kallas plockepinn eller kinesiska pinnar. Förloraren skrapas med en av pinnarna över näsan.

SIGNE HÖJER (1896 – 1988)

Den 28 juni 1896 var en söndag. Många Malmöbor hade samlats på Stortorget för att se när John Börjesons staty av Karl X Gustav avtäcktes. I fyrarummaren på Engelbrektsgatan 27 (15 a, 15 b) var Louise Dahl ensam kvar; resten av familjen var på Stortorget. Hon var gravid i åttonde månaden. Men "Glytten" hade bråttom till världen och hon föddes denna söndag. Liten var hon, familjen Dahls yngsta barn, därav namnet. Hon döptes till Signe.

Hennes far hette Thomas Dahl. Han var möbelfabrikant. När Signe föddes hade han butik och kontor på Djäknegatan 28 & 30 (20 a, 20 b). Han hade också låtit installera rikstelefon som det kallades på den tiden. Dahl var ordförande i missionsföreningen inom Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Församlingen samlades i Betaniakyrkan på Föreningsgatan 30 (32).

Stortorget söndagen den 28 juni 1896 när Karl X Gustavsstatyn avtäcktes och Glytten Signe föddes några kvarter därifrån.

Louise Dahls föräldrar var Maria och Petter Sahlin. Morfadern var den av de äldre släktingarna som Signe tyckte bäst om. Hon har beskrivit honom som en av Jenny Nyströms tomtar: han hade skära kinder, blåa ögon och långt vitt skägg.

Signe hade tre äldre systrar. Berta var nio år äldre än Signe; sedan kom Edit som var sju år och Olga, som var fem år äldre än Signe. Det fanns också en son i familjen, Ivar. Signe har berättat om sin bror och hur han vantrivdes i Latinskolan. Han avvek från gymnasiet och for till Amerika. Kanske var hans avresa också en protest mot en sträng uppfostran och ett allvarligt hem, funderar Signe i sin sista bok "Från mina 90 år".

År 1902 bodde ca 50 000 människor i Malmö. Det fanns vid denna tid en rad nybyggda fyrvåningshus vid Föreningsgatan. Från 1902 till 1908 bodde familjen Dahl i det yttersta huset i raden i en hörnvåning med adressen Stenbocksgatan 23 (23 a och b). När Signe var fem år gammal fick hon börja följa med sin mor till Drottningtorget på lördagarna för att handla. Varje söndag mellan sitt sjätte och fjortonde år gick Signe till söndagsskolan i Betania.

Mellersta Förstadsskolan byggdes 1898 vid Föreningsgatan. Den låg mittemot Signes hem. Hon började i den skolan när hon var sex år gammal. Hennes första lärarinna var fröken Tilda Jeppsson. Hon var det vackraste Signe visste.

När Signe var nio år började hon i flickskolan. Det var Stenkulas skola vid Slottsgatan och där trivdes Signe mycket bra.

Mellan åren 1908 och 1912 bodde familjen Dahl på Kalendegatan 11 (9). Där hade Thomas Dahl också utställningslokaler, butik och kontor. En kortare tid bodde Dahls därefter på S:t Pauli kyrkogata 19 (19 a, 19 b).

År 1907 hade Dahl köpt flera tunnland jord mellan Malmö och Limhamn. Där lät han bygga en sommarbostad i två våningar, "Bellevue Hage". År 1914 flyttade familjen dit för gott. Det var en underbar plats för en liten glytt och i Signes minne kom alltid "Bellevue Hage" att vara trädgården framför alla andra.

När det började bli dags för konfirmation kom Signe i grubblerier. Kunde man bli konfirmerad och läsa trosbekännelsen om man inte trodde? Hon for under sommarlovet till prästgården i Börringe för att konfirmeras av kyrkoherde Edvard Wessberg. Efter stor vånda vågade Signe framföra sina tankar till honom. Han svarade klokt att det behövdes ingenting annat för att konfirmeras än att man gärna v i l l e tro. Då kände sig Signe lycklig och blev konfirmand.

Signe slutade flickskolan 1913. Det var aldrig tal om att Signe skulle ta studenten. Hennes näst äldsta syster Edit fick tuberkulos året innan hon skulle ta studenten. Det berodde på, sades det, att hon läst för mycket och inte varit ute i naturen och fört ett sunt liv. Så Signe funderade nu på vad hon skulle välja för ett yrke och fastnade för barnavårdsinspektris. Det var hon rätt ensam om bland avgångseleverna.

Signe började sin utbildning med att lära barnavård vid barnkrubbor i Malmö och senare på Vita Bandets spädbarnshem i Helsingborg.

I Signes dagbok från den 22 september 1915 står: "Gudomliga Nääs,[1] dit kommer jag att längta så gammal jag blir. Det sorgliga med Nääs är, som Edit säger, att somrarna där gjort mig grundfördärvad. Och det är nog sant. Förut visste jag inte att jag var någonting ..."

"Men på Nääs har jag blivit firad, bortskämd och uppvaktad. Det var underbart att dansa hambo med Österberg ..." Glädjen hade kommit in i Signes liv.

Det var sommaren 1914 som Signe första gången kom till Nääs. Samma år den 15 maj öppnades Baltiska utställningen i Malmö. Det har skrivits många böcker om denna utställning och ännu idag finns en del minnesmärken att studera i Pildammsparken.

Signe fick förtroendet att assistera Matilda Widegren[2] när denna inspirerande kvinnosakskvinna ordnade en särskild avdelning för kvinnor på utställningens Årsta, uppkallad efter Fredrika Bremers hem. Matilda Widegren var en av Sveriges mest kända kvinnor. Hon var pionjär inom kvinnornas fredsrörelse.Hon hade besökt Stenkulas skola och talat om fred och kvinnorörelsen i klass åtta, där Signe var en av eleverna. Föga anade den unga Signe att detta första möte skulle följas av flera och att hon skulle komma att fortsätta Matilda Widegrens betydelsefulla arbete.

Under åren 1916 – 1918 utbildade sig Signe till sjuksköterska vid Vänersborgs länslasarett. Det betydde hårt arbete och litet sömn. Men det underligaste i allt slitet, menade Signe, var att eleverna tyckte att arbetet var roligt.

År 1916 dog Thomas Dahl. Året därpå sålde Louise Dahl "Bellevue Hage" och flyttade till Mariedalsvägen 4.

1919 for Signe till London för att ta sin efterlängtade socionomexamen vid "School of Economics and Political Science". Signe var full av entusiasm, träffade många intressanta människor och lärde sig mycket. Från London gjorde hon en resa till Paris för att studera barnavård och besöka sociala institutioner.

Där träffade hon den svenske barnläkaren Axel Höjer som hjälpte henne vid studiebesöken. De blev förälskade. År 1920 gifte de sig i Malmö rådhus. Fyra barn fick de under de fem år som de bodde i Hagalund i Solna.

Tio år senare återkom de till Malmö. Höjer hade blivit utsedd till förste stadsläkare i staden och familjen bosatte sig på Mäster Henriksgatan 2, i samma del av Malmö där Signe levt som barn.

Signe blev tidigt intresserad av kvinnofrågor, inspirerad av sina systrar och sina lärarinnor på Stenkulas skola. Hon var bara 14 år när hon gick till rösträttsrörelsens byrå i Malmö och bad om lov att gå med en namninsamlingslista för kvinnlig rösträtt. Hon fick ja på sin förfrågan.

Under dagarna 28 april till den 1 maj 1915 hölls Kvinnornas fredskongress i Haag. Flera hundra kvinnor, både från krigförande och neutrala länder, hade samlats för att försöka få en början på överläggningar om vapenstillestånd och

medling mellan de stridande länderna. Den som ledde kvinnornas kongress var amerikanskan Jane Addams.

Det var på grundval av den då bildade Internationella kvinnokommittén som Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF) bildades på en kongress i Zürich fyra år senare, 1919. Ordförande blev Jane Addams. I december samma år bildades Kvinnornas fredsförbund som den svenska sektionen av IKFF kallades och ordförande för den blev Matilda Widegren.

Under makarna Höjers Lundatid (1926 – 1930) var Signe ordförande i den nybildade Lundakretsen av förbundet. Det blev hon också i Malmökretsen. År 1934 övertog hon ordförandeskapet för den svenska sektionen av IKFF efter Matilda Widegren.

Signe Höjer var medlem i Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb. Där tog hon upp frågan om en förening för hembiträden. Och den första hembiträdesföreningen bildades i Malmö. Den första medlemmen blev Signes eget hembiträde.

År 1935 var det dags att åter flytta norrut. Höjer blev utnämnd till chef för Medicinalstyrelsen[3] Det kom på Signes lott att fara till Stockholm för att söka efter lämplig bostad.

Makarna Höjer fick leva tillsammans i 55 år.

När Signe Höjer var 60 år blev hon författare. Hon skrev om sin släkt, sin uppväxt i Malmö, om svenska kvinnors fredsarbete, om sitt och makens barnavårsarbete, om det fattiga Hagalund i Solna, om stadsfullmäktigelivet i Stockholm, om sitt och makens mångåriga u-landsarbete och om alla sina utlandsresor. För den intresserade finns det 21 böcker att glädja sig åt. Den sista, ”Från mina 90 år”, byggd på två radioserier, blev klar i januari 1988. Den första mars samma år dog Signe Höjer.

[1] Nääs, herrgård i Lerums kommun med anor från 1500-talet. På 1870-talet grundade ägaren August Abrahamson ett seminarium för lärare i träslöjd. Det s.k. Näässystemet för undervisning fick också internationellt anseende. Kursverksamheten utökades och kom att omfatta slöjd av olika slag, lek och idrott, gymnastik, vävning och teckning.

1898 – 1967 drevs verksamheten av staten. Egendomen är numera museum med ett hantverkscentrum och utställningsverksamhet och blev byggnadsminne år 1991.

[2] Matilda Widegren var född i Söderköping 1863. Hon tog examen vid Kungl. Högre Lärarinneseminariet i Stockholm 1885. Hon var bibliotekarie och lärarinna vid Seminariet och Normalskolan, den övningsskola som hörde till Seminariet, och biträdande föreståndarinna vid Normalskolan 1904 – 1923.

Matilda Widegren gav ut läroböckerna ”Svenska språkets allmänna satslära” (Blåa Matilda) och ”Svenska språkets formlära” (Gula Matilda).

Hon var medlem i undervisningsjuryn vid världsutställningen i S:t Louis 1904.

Matilda Widegren arbetade mycket i fredsrörelsen och var ordförande i Centralstyrelsen för den svenska avdelningen av IKFF i femton år. Hon tog initiativ till Internationella Foyern för flyktingar på Västerlånggatan i Stockholm år 1935. Det blev en mottagningsplats för alla slags flyktingar vilket var någonting nytt.

Matilda Widegren avled 1938.

[3] Medicinalstyrelsen var åren 1878 – 1968 centralt ämbetsverk för hälso- och sjukvården samt apoteksväsendet. Dessa frågor handhas numera av Socialstyrelsen.

ELISE MAYR (1822 – 1904)

Elise Mayr var född i Nürnberg. Hon kom från München till Malmö i november 1857. Hon var då troligen änka efter en Ferdinand Mayr. Som ogift hette hon Elisabeth Neumeyer. I husförhörslängderna förekommer också stavningsvarianterna Neymeyer och Neumeijer. Det finns uppgifter om att efternamnet stavades Maijr (hos Ebba Heckscher och Märta Jung). I Malmö stads adresskalendrar och i Anna Nordenstedts tidningsartiklar stavas namnet Mayr. Undantaget är adresskalendern för år 1872: då blir stavningen Meijer. I S:t Petri församlings husförhörslängd för 1866 – 1870 finns även denna stavning tillsammans med Maijer. Elise Mayrs första bostadsadress i Malmö blev Stora Torg 511 (7, 13).[1]

Stortorget. Vy från Petrikyrkans torn över Malmö i västsydvästlig riktning. 1860-tal.

På denna adress öppnade fru Mayr 1857 en flickpension, som blev en av de mera kända i Skåne. Skolans namn var "Fru Elise Mayrs högre läroanstalt för flickor". I adresskalendern för år 1873 står följande att läsa om stadens privata skolor: "Bland stadens pensionsanstalter intaga fru Elise Mayrs, Stora Torg N:o 14 och Mamsellerna Stenkula & Lunnerqvists, Södergatan N:o 34, främsta rummet."

Eleverna i fru Mayrs flickpension kom från de mer välsituerade medelklasshemmen i Malmö. Skolan hade också elever från landsorten runt omkring. De kunde få helinackordering på skolan. För flickor från familjer på slott och herrgårdar fanns andra möjligheter att få bokliga kunskaper: de undervisades i hemmen av guvernanter och informatorer.

Enligt adresskalendern för år 1868 hade fru Mayr då sin skola på Gustav Adolfs torg 40 (4). För år 1872 blev det en ny adress: Kyrkogatan 31. (I adresslistan för Malmö stad från 1913 återfinns inte detta nummer.) Fru Mayr flyttade senare till ovan nämnda adress, Stortorget 14 (19).

På hösten 1869 började Adolfine Nilsson från Elinelund i Skurup i fru Mayrs skola. Hon var då sexton år och blev s.k. helpensionär vid skolan. Adolfine studerade vid skolan i tre år. Under den tiden skrev hon hem och berättade om livet i flickpensionen. Det är tack vare Adolfines flitiga brevskrivning till hemmet i Elinelund och hennes systerdotter Anna Nordenstedts intresse för flickors möjligheter till utbildning som jag i min tur kan förmedla en del kunskap om en flickpension i Malmö under förrförra århundradet.

Vid slutet av vårterminen 1872 lämnade Adolfine skolan och fick efter rekommendationer från fru Mayr guvernantplatser på olika gårdar. År 1881 öppnade Adolfine en flickpension hemma på fädernegården Elinelund. I sin verksamhet fortsatte hon de Mayrska traditionerna. Ett exempel på det var schemat för undervisningen. På måndagar och torsdagar studerades katekesen, svenska, historia, franska och välskrivning. Tisdagar och fredagar ägnade man sig åt den bibliska historien, geografi, naturlära, tyska och teckning. Och på onsdagar och lördagar gällde studierna psalmverser eller kyrkohistoria, allmän historia och engelska. Varje dag var det alltid någon grupp som räknade. De andra eleverna hade då läxförhör, skrev tyska och franska verb eller tecknade efter plansch.

Dagen var noga inrutad. Efter läxläsningen stod friluftsliv på schemat, om vädret var lämpligt. Annars fick flickorna i skymningen "gå med planschen". Detta var också en Mayrsk övning som fröken Adolfine förde vidare.

"Planschen" var en 25 centimeter bred och dubbelt så lång träplatta med handtag i ändarna – som på en degkavel. Träplattan placerades på ryggen i skulderhöjd och armarna var bakåtböjda. Händerna höll i handtagen och sedan promenerade man runt i skolrummet. Det ansågs att denna övning befrämjade en vacker kroppshållning.

Skoldagen började halv nio och höll på till klockan tre. Därefter fick de

flickor som så önskade musikundervisning. Det finns en uppgift om att skolarbetet i fru Mayrs läroanstalt började klockan åtta och slutade klockan två. Där var också en rast inlagd vid halvtolvtiden.

Fröken Adolfines elever åt kvällsmat klockan sju. Därefter handarbetade alla tills klockan var nio. Under den tiden lyssnade flickorna till högläsning. En av fröknarna läste då ur någon passande bok eller Sydsvenska Dagbladet Snällposten. Den senare ansågs av flickorna vara tråkig. Sedan var det sovdags.

Fröken Adolfine fortsatte sin skolverksamhet med helinackorderingar och även barn från orten fram till 1897. På våren 1915 fick hon en hjärnblödning som invalidiserade henne psykiskt. Hon vårdades på S:t Lars i Lund i tolv år. Fröken Adolfine Nilsson dog 1927.

Först i Malmö adresskalender för år 1879 finns mer utförliga uppgifter om stadens skolor. I fru Mayrs flickpension arbetade förutom skolföreståndarinnan nio lärarinnor och fyra lärare detta år. Bland lärarinnorna fanns en systerdotter till fru Mayr, Elise (sedermera Lizzie) Pröhl f. 1856. Hon undervisade i tyska. En annan släkting, brorsdotter till fru Mayrs avlidne make Ferdinand, Ellen Mayr f. 1843, flyttade till Malmö 1870. Hon gav lektioner i musik.

Från Stortorget flyttade fru Mayr sin skola till Södergatan 16 (10). Men den 1 april 1881 var det åter dags för en flytt. Den nya adressen blev nu Gustav Adolfs torg 4 (8 a, 8 b, 8 c). Och ”Fru Elise Mayrs högre läroanstalt för flickor” hade samma adress så länge fröken Elise var skolföreståndarinna d.v.s. fram till 1888. Det var då fröken Tekla Åberg övertog verksamheten.

Under början av 70-talet gick 30 – 40 elever i fröken Mayrs skola. Det fanns två lärosalar: i den mindre undervisades de två lägre klasserna och i den större de fyra högre klasserna vid var sitt bord. Schemat var rörligt d.v.s. var och en läste i sin egen takt, så att samma elev kunde läsa ett ämne i en högre och ett annat ämne i en lägre klass. I den s.k. övergångsklassen fick de flickor träna som tänkte gå till en högre klass i ett ämne. Inför övergången till en högre klass förhördes var och en individuellt.

Helinackorderingarna bodde flera i samma rum. Blev någon sjuk fick hon flytta in i fröken Mayrs sängkammare och pysslades om på bästa sätt. På hösten 1871 drabbades Adolfine av feber och halsont. I brev hem till sin mor framför Adolfine en del kritiska synpunkter på fröken Mayrs behandlingsmetoder.

”Fru Mayr tror alltid, att hvad hon har fått i hufvudet som kan vara bra för en sjukdom hjälper för allting. Så t. ex. när jag var sjuk, fick jag ej annat än varmt vatten och tänk er jag fick aderton koppar pr. dag.”

I den högsta klassen fick flickorna skriva av en bok i pedagogik – Erziehungslehre – troligen delvis författad av fru Mayr själv. De använde då ”tysk stil”, vilket tyder på att de skrev av bokens alla sedelärande regler med skrivstil. De blivande lärarinnorna fick många goda pedagogiska råd. De varnades för falskhet, lögnaktighet och egoism. De fick förhållningsregler för hur de skulle uppträda i kyrkan och i sällskapslivet. Dans var tillåten, men det var

inte passande att dansa ”passionerat”. Arbetsglädje framhölls som något mycket viktigt för en människas välbefinnande.

Ett långt kapitel handlade om en sund själ i en sund kropp. Man skulle inte ha trånga kläder och för små skor. Att bada eller att tvätta sig med kallt vatten varje dag rekommenderades. Den bästa sömnen fick man i ett oeldat rum. Och det var mycket viktigt att under fritiden vara utomhus och få frisk luft.

Det är inte förvånande att fru Mayr fick omdömet att i en del avseenden vara före sin tid. Ett annat exempel var att hennes skola var den första i södra Sverige som införde gymnastik på schemat. Fru Mayr uppmuntrade utomhus-

Stortorget 13 b nutid. Fasaden mot Stortorget är identisk med den ursprungliga från 1855.

aktiviteterna genom att se till att eleverna var utomhus på rasterna, även om inte vädret var det bästa. Ibland gav hon flickorna "solskenslov". Då marscherade eleverna ut på landet – till Rosengård eller Heleneholm eller till någon annan gård i närheten, där en elev hade sitt hem.

Ofta sjöng flickorna sånger på främmande språk, ibland författade av dem själva, under promenaderna. Tyngdpunkten i undervisningen i flickpensioner – och även i flickskolor – låg på humaniora och inte minst på språk. Flickorna hade ofta förmånen att i språk undervisas av infödda lärarinnor. Så var det också i fru Mayrs skola. År 1870 flyttade en ung fransyska, Aline Rènaud f. 1845, till Malmö. Hon anställdes av fru Mayr och hon kom att i en följd av år lära Malmöflickorna att konversera på franska.

Ett annat exempel på att fru Mayr var öppen för nya, okonventionella idéer var att hon lät införa en "diskussionstimme" en gång i veckan för den högsta klassen.

I början av 80-talet låg fru Mayrs högre läroanstalt som nämnts vid södra sidan av Gustav Adolfs torg. Då hade skolan ca 100 elever. Men några helpensionärer fanns det inte längre. "Rundningen" på torget var flickornas lekplats på rasterna och fru Mayr kunde övervaka dem från sitt salongsfönster. Under 80-talet undervisade fem till tio lärarinnor och fyra till fem lärare i fru Mayrs skola.

Årets höjdpunkt var fru Mayrs födelsedag den 16 juni. Den föregicks av en insamling till en födelsedagspresent. Ett år fick skolföreståndarinnan hela sin salongsmöbel omklädd. På födelsedagen uppfördes alltid en pjäs, som var skriven på något främmande språk. Därefter "trakterades" alla skolans elever, men vad de trakterades med har jag ingen uppgift om.

När fru Mayr hade överlämnat sin pension till Tekla Åberg flyttade hon till Engelbrektsgatan 32 (20). Lizzie Pröhl delade hushåll med henne. Efter att en kortare tid ha haft adressen Kalendegatan 10 (6) kom de att bo på Baltzarsgatan 17 (17) i fem år. De sista sju åren av sitt liv bodde Elise Mayr på Davidshallsgatan 5 (5 a, 5 b). Fru Mayr dog i januari 1904 och ligger begraven på Malmö gamla begravningsplats. Lizzie Pröhl avled i Stuttgart 1928.

[1] Strax till vänster innanför ingången till huset Stortorget 13 b finns en tavla som ger information om husets historia. Här återger jag en del av den informationen.

1855 lät handskfabrikören L. Petschke uppföra ett trevåningshus på fastigheterna 511 och 512 i kvarteret Frans Suell. I den ena grundmuren murades silvermynt, sex flaskor brännvin och flera buteljer vin in.

1880 gick Petschke, som förbyggt sig, i konkurs. Frimurarna i Malmö köpte fastigheten för 65 005 daler riksmynt. Vid den här tiden fanns Malmös första telegrafstation i husets andra våning.

1887 öppnades restaurangen Frimurarkällaren på första våningen.

1986 revs hela huset efter ett ras i samband med ombyggnad.

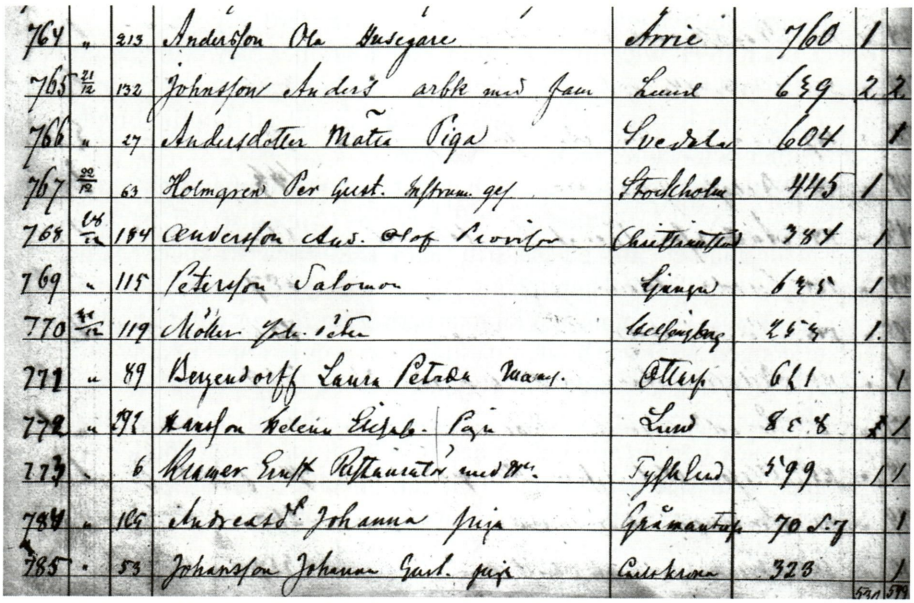
1987 i mars var en helt ny byggnad färdig. Fasaden mot Stortorget och en del av fasaden mot Isak Slaktaregatan uppfördes identiskt med de ursprungliga fasaderna.

ANNA KRAMER (1836 – 1921)

I december 1864 skrevs ett ungt par från Tyskland in i inflyttningslängden för S:t Petri församling i Malmö. För lång tid framöver skulle deras namn på ett hotell komma att vara bland de ledande inte bara i Malmö utan i hela landet. Även om det var mannens namn och yrke som upptog utrymmet på raden i inflyttningslängden och hans hustrus namn ersattes med en liten krumelur som skulle betyda ”h” för hustru kommer de här sidorna att handla mest om henne.

Anna Kramer föddes i maj 1836. Familjen hette Wittmaack och bodde i den lilla holsteinska staden S:t Margrethen i närheten av Hamburg. Under tre år utbildade hon sig för hotellköket hos Streits hotell i Hamburg. Därefter for hon

Utdrag ur ”1864 års In-och Utflyttnings-Längd för Malmö St Petri Församling”.

till Köpenhamn och fick anställning som kökschef på hotell Phoenix. På hotell d'Angleterre i den danska huvudstaden arbetade Ernst Friedrich Kramer, kallad Fritz, som hovmästare. Han var född i Hannover och fem år äldre än Anna. Hans yrkestitel var restauratör. De gifte sig 1864.

Paret Kramers första hem i Malmö var Stora Torg 599 (12, 21). Där låg Hôtel Gustaf Adolph, som Kramers arrenderade 1864 – 1868. Makarna arbetade målmedvetet på att bygga upp en kundkrets genom att erbjuda förstklassig mat och bekväma resanderum.

Fru Kramer berättade i en tidningsintervju att det var betydelsefullt att järnvägsförbindelsen Malmö – Stockholm öppnades 1864. Hotellet fick ta emot många gäster i samband med invigningsfestligheterna på rådhuset. Efter en 19 timmars resa från Stockholm över Falköping kom tåget till Malmö klockan två på natten. Herr Kramer med personal var uppe och tog emot sina gäster. Och många handelsresande från Berlin, Bremen och Hamburg upptäckte det Kramerska köket och visste var de skulle ta in när de kom till Skåne.

Makarna Kramer var mycket framgångsrika och kunde år 1868 köpa Ficks hotell. Detta låg mittemot på den norra sidan av Stortorget. Fick själv var död; det var hans svärson Alsing som sålde rörelsen.

Kramers köpte också in grannfastigheterna och i april 1876 revs de gamla husen. Arkitekt Carl Ferdinand Rasmussen, som också ritat d´Angleterre, skapade det nya Hotell Kramer. Det var en imponerande byggnad i fransk slottsstil. Det hade hundratalet rum och tjugo badrum. Tomten representerade gamla kulinariska anor: redan 1689 låg där ett värdshus. Det dröjde ett och ett halvt år innan det nya etablissemanget Kramer var färdigbyggt.

I december 1893 avled Fritz Kramer. Anna Kramer blev tvungen att ta på sig ännu fler plikter i skötseln av företaget. Men hon hade stort stöd av sonen, direktör Herman Kramer. Företaget ombildades till ett familjeföretag med Anna Kramer och hennes barn som delägare.

Gamla Malmöbor har skrivit och berättat om sina minnen från Kramerska tiden. Så skrev Axel Cronquist, son till Aqvilina Cronquist, och berättade om många glada minnen från ett gästfritt hus i 1880- och 90-talets Malmö. En trappa upp i hotellet åt Hamngatan låg en rad sällskapsrum där det hölls många barnkalas. Det fanns åtta Kramerbarn: fyra flickor och fyra pojkar.

Första gången Axel var bjuden på kalas var han sex år. Först av alla barn togs han ut och fick en bindel över ögonen och en käpp i högerhanden. Med den skulle han slå rätt upp i luften. Han slog och hörde ett förfärligt skramlande. Han blev oerhört förskräckt och trodde att han slagit sönder den fina glaskronan. Han slet bort bindeln och såg att alla barn låg på golvet och plockade till sig karameller, fikon, choklad och nötter från den papperspåse som han slagit sönder med käppen. Axels lättnad var stor.

Värdfolket hade stor förmåga att hitta på lekar och muntrationer för barnen. Mycket roligt var det också att få besöka familjen Kramers lantställe.

Stortorget. Hotell Kramer 1884.

Det låg norr om Rönneholmsvägen; idag är det endast namnet Kramersvägen som minner om gamla tider. I början fanns inget bostadshus utan en liten paviljong där törstiga barn kunde få förfriskningar. De roade sig med lekar och krocketspel till fram emot kvällen. Då väntade en spännande hemfärd i en stor landå. Den drogs av ett par stora feta svarta hästar och kusken, ”Store – Per”, bar blått livré med vita knappar och en svart egiljett (snörband, uniformsprydnad) på ena axeln.

Senare byggdes en villa med veranda och balkong på den tiotusen kvadratmeter stora tomten. Det fanns också plats för en grindstuga. Sommarstället fick namnet Tomtebo.

Axel Cronquist var farbror till Alice Lyttkens. Hon har i sina memoarer berättat om sin älskade farmor Aqvilina Cronquist. Alice mindes hur hennes farmor pratade med en gammal krokig dam som talade en nästan obegriplig rotvälska. Det var ”Mutter Kramer”. Hon var en riktig ”dundergumma” som själv gjorde alla inköp åtföljd av tjänsteandar med korgar.

Då och då var Alice bjuden på barnkalas hos barnen till Herman Kramer, Sonja och Gösta. De bodde i en ”våldsamt gentil våning” med förgyllda möbler i ett hus mitt emot hotellets baksida. Det var storartade kalas med mycket mat och många presenter. Det kunde hända att den danska ”tant” Olga Kramer ledde en ”hemsk” lek: ”Bro, bro brille, den, der kommer allersidst, skal i den sorte gryde.” Och i den ville inte Alice komma.

I sina ”Minnen från gamla Kramer” skriver Axel Cronquist att ”värdskapet från såväl gamla som unga Kramrars sida alltid utövades med finess och personligt intresse för varje gäst”. Dessa goda egenskaper tillsammans med

Stortorget. Torgets västra sida en marknadsdag på 1880-talet.

en stor arbetsförmåga och arbetsglädje hos den Kramerska familjen gjorde att många gäster kom till Hotell Kramer. Kungligheter, skådespelare, Malmös societet, kända och okända personer kom för att äta gott och roa sig.

Söndagen den 21 maj 1911 fyllde Anna Kramer 75 år och det var många som ville hylla henne.Till festvåningen i hotellet kom barn och barnbarn, vänner och bekanta från Sverige, Danmark och Tyskland. Båda salongerna blev snart förvandlade till blomsterhav. Bland de officiella presenterna fanns en praktfull silvervas fylld med blommor från Södra Sveriges restauratörsförenings styrelse, en vacker blomsteruppsättning från Malmö Djurskyddsförening, blommor från gamla stamkunder, middagsgäster och från en kundkrets kallad ”Fjärde bordet”.

Klockan två på eftermiddagen kom landshövdingeparet Augusta och Robert De la Gardie och Fanny och Edward Lindahl, Malmö stadsfullmäktiges ordförande, för att lyckönska. Landshövdingen höll tal och överlämnade medaljen ”Illis quorum meruere labores” i guld.

Klockan sex samma dag var över hundra personer bjudna på middag på Tomtebo. Den serverades i en stor tältbyggnad som iordningställts för detta tillfälle.

Många tal hölls och även Anna Kramer talade till fem av sina trotjänare, fyra kvinnor och en man, som den här dagen belönades med medaljer av Patriotiska sällskapet för sin trogna tjänstgöring hos familjen Kramer. Hon

Stortorget. Frimurarehotellet. Västra sidan av torget på 1880-talet. Till vänster Gamla Apoteket Lejonet, ett 1500-tals hus, som revs strax efter det att bilden togs.

talade också till sina "pojkar". Det var de män som fått sin utbildning hos Kramers och som blivit framgångsrika inom hotellbranschen.

När middagen var slut och kaffet skulle serveras kom Par Bricoles sångkör och överraskade med stämningsfulla sånger.

Nästan trehundra telegram från olika platser både i Sverige och utomlands kom till Anna Kramer på hennes högtidsdag.

Förutom allt arbete med hotellrörelsen hann fru Anna också med att vara medlem i styrelsen för barnsjukhuset i Malmö och i styrelsen för Östra småbarnsskolan. Den var byggd 1872 och var en s.k. välgörenhetsinrättning där 3 – 6 års barn till fattiga föräldrar fick en "kristlig" uppfostran. Anna Kramers hjälpsamhet var omvittnad, vare sig det gällde hennes anställda, inflyttade tyskar eller fattiga och nödställda.

Ulla Bellander berättar om Anna Kramer i sin bok "Illustrerade Bilder ur 1800-talets Malmö". Om Malmödamerna planerade en bazar för välgörande ändamål och sitt eget nöje fanns det en person som var oumbärlig – Anna Kramer. Hon var den bästa: vänlig, omtänksam och en erkänd expert i allt

Hotell Kramer nutid.

som gällde en buffé. Ulla Bellander utnämner Anna Kramer till ”vår goda Bazarfé” och utbringar en tacksamhetens skål för henne.

Anna Kramer avled i april 1921. Då hade hon varit svårt sjuk i några veckor, efter att in i det sista ha tagit del i arbetet på hotellet. Anna Kramer blev 84 år.

ANNA CHRISTINA CRONQUIST (1807 – 1893)

Det var Anna Christina Cronquist som inledde den framgångsrika Cronquistska eran inom manufaktur- och vitvarubranschen i Malmö. Den varade i omkring sjuttio år och i första delen hade fru Anna Christina huvudrollen.

Hon föddes i Skabersjö år 1807. Hennes mor kom från Köpenhamn och hette Anna Maria. Moderns efternamn stavas i tre versioner i de gamla längderna: Meis, Mejs och Majsel. Fadern namn var Anders Lundgren. Han var trädgårdsmästare på Skabersjö gård.

I oktober 1830 firades det bröllop mellan Anna Christina Lundgren och Johannes (Johan) Cronquist. Han var född i Landskrona och ett år äldre än bruden. Johan Cronquist var boktryckare och redaktör för tidningen "Malmö Nya Allehanda" i Malmö mellan åren 1832 och 1851.

År 1830 bosatte sig makarna i fastigheten nummer 335 vid Stora Torget i Malmö. Det var det hus som värdshusvärden J. M. Fick övertog 1834 och som sedan revs på 1870-talet när familjen Kramer byggde sitt ståtliga hotell. I samma fastighet bodde också fru Anna Christinas bröder: urmakarna Göran Tyke och Johan Petter Lundgren. Fastighetsnumret 335 blev efter 1 november 1864 nummer 57 (7).

Makarna bodde under åren 1834 – 1837 på nummer 380 (23, 21 och 23) på Baltzarsgatan. Deras första bostad på Södergatan blev nummer 375 (16, 10) i den s.k. Elsnerska gården. När den rivits byggdes på platsen Skånska banken. De flyttade till nummer 375 år 1838. Här hade Johan Cronquist under första hälften av 1840-talet sitt boktryckeri.

Anna Christina Cronquist var en skicklig väverska och startade en vävskola. Hon publicerade år 1845 en handledning i vävnadskonsten till hjälp åt sina elever; kanske den första läroboken i landet i denna konstart. Fru Cronquist var kunnig och väl skickad för sin kommande yrkesutövning.

År 1846 var det åter dags för en flytt; den här gången till nummer 184 i hörnet av Rundelsgatan och Djäknegatan. Det var här som fru Anna Christina öppnade sin första affär, en liten butik "som så småningom kom att bliva den

A.C. Cronquist & Son längst till höger. Tiden är första veckan i april 1865.

största manufakturaffären i vår stad". Så skriver Axel Cronquist (1873 – 1968) om sin farmor i "Cronquists samling 1863 – 1956". I denna redovisar Axel Cronquist resultatet av sin omfattande släktforskning. Det sägs att farmoderns första lager rymdes i en byrålåda.

I januari 1852 återvände makarna Cronquist till Södergatan. Denna gång bosatte de sig på nummer 372 (12, 6). Detta hus finns fortfarande kvar och är känt för Malmöborna under namnet det Fougstedtska huset. På denna adress utvecklade Anna Christina Cronquist den lilla sybehörsaffär som hon startat 1849. Här bodde familjen Cronquist i ett tjugotal år.

Men några månader efter flytten till Södergatan, i juni 1852, avled Johan Cronquist i "en dödstärande sjukdom".

Makarna hade fått åtta barn, men det var bara tre som nådde vuxen ålder.

Sonen Georg Theodor var född 1837. Han slutade den grundläggande skolan år 1849 vid 12 års ålder. Därefter studerade han vid Tekniska Elementarskolan mellan 1853 och 1855. Sedan följde utlandsstudier i bl.a. Tyskland

inom manufakturbranschen under några år. Georg var språkkunnig och behärskade danska, tyska, franska och engelska. Han blev delägare i firman 1862 och tre år senare blev han ensam ägare. Firmans namn var "A. C. Cronquist & Son". Det tidigare namnet var "Anna Christina Cronquist".

När fru Anna Christina startade sin butik 1849 hade hon inte laglig tillåtelse att driva ett företag i eget namn. Hon var tvungen att gömma sig bakom en bulvan. Hon lär ha haft stora bekymmer med denne. Det måste ha varit en lättnad för henne när hon fick sin son till kompanjon och blev kvitt sin besvärlige bulvan.

Det var först 1864 års näringsförordning som gav kvinnor rätt att etablera sig som företagare.

Ett av de äldsta breven i Axel Cronquists arkiv skrevs den 3 april 1856. Det var Georg som skrev till sin mor och gratulerade henne på födelsedagen. Han börjar sitt brev "Älskade, vördade Moder!" Efter sina gratulationer fortsätter Georg "Jag för min del skall icke underlåta att på allt möjligt vis efterkomma Mors önskningar och jag hoppas att de andra vill kraftigt stå mig bi därvid, så att Mors tillkommande dagar må blifva ljusare och skönare än de förflutna. Mors innerligt tillgifvne Georg."

I den Cronquistska affären fanns fyra till fem kvinnliga expediter. De var mamseller (mamsell = ogift kvinna) och bodde i samma hus. Deras rum var en trång kammare med tvåvåningssängar. Det var "rätt arbetsamt att vara butiksflicka hos farmor", trodde sonsonen Axel.

A.C. Cronquist & Son i andra huset från vänster under senare hälften av 1860-talet.

Redan på 1860-talet var Anna Christina Cronquist ganska krasslig. Hon led av reumatism och var mycket sjuk åren 1862 – 1863. Hon led också av huvudvärk. Hon reste då och då bort för att kurera sig. Sådana resor gjorde hon till Ronneby, Ramlösa, Karlsbad, Gosslar och Hamburg. Hon var kritisk mot sina läkare och bytte ofta doktorer.1865 drog hon sig tillbaka från arbetet i affären.

Sonen Georg gifte sig 1865 och samma år i november flyttade fru Anna Christina till Östergatan 214 (45, 41). Detta hus hade hon köpt av sin bror Göran för 25 000 Rdr. Sonsonen Axels kommentar: och hade "Farmor betalt morbror [gammelmorbror] Görans hus mycket högt". Der var ett tvåvåningshus som låg på norra sidan av Östergatan. Fastigheten gick tvärs genom kvarteret fram till Norra Vallgatan. Detta var Anna Christina Cronquists hem i tolv år. Den 1 april 1877 sålde hon huset till Skånes Enskilda Bank.

Fru Cronquist flyttade i samma månad till Kalendegatan på den östra sidan precis framför mynningen till Kompanigatan. Där bodde hon i bottenvåningen i ett hus som ägdes av en Sjöberg. Men fru Anna Christina nöjde sig inte med denna adress i mer än drygt ett år utan flyttade till Stortorget 1 (b.v. 3 a, 9). Efter fyra år, den 1 oktober 1882, flyttade Anna Christina Cronquist ännu en gång. Den nya adressen var Södergatan 19 (15) på gatans västra sida en trappa upp i kammarherre von Geijers hus. Detta blev den sista bostaden för fru Cronquist.

Anna Christina Cronquist följde alltid med och intresserade sig för dagshändelserna. In i det sista var hon verksam på något sätt inte minst med

Nutida bild på Stortorget 6, det hus där Anna Christina Cronquist hade sin "Manufaktur- och Broderi-Handel".

handarbeten. En del utförde hon efter egna kompositioner. Somliga av hennes handarbeten betecknades som konstverk.

Vintern var bister i januari 1893. Öresund frös till och man kunde promenera på isen till Köpenhamn.

Fru Anna Christina var mycket dålig under januari. Hon avled på morgonen den 5 februari och begravdes den 9 februari klockan två. Anna Christina Cronquist blev 85 år. Hon och hennes familjemedlemmar ligger begravna på Gamla begravningsplatsen.

Jag kommer att berätta mer om fru Anna Christina, den äldre fru Cronquist, i den andra delen om den Cronquistska eran. Då innehades huvudrollen av den yngre fru Cronquist, Aqvilina.

AQVILINA CRONQUIST (1839 – 1913)

Det var Aqvilina Cronquist som tillsammans med sin man Georg tog vid när Anna Christina Cronquist inte längre orkade med arbetet i manufaktur- och vitvaruaffären på Södergatan 6. Därmed inleddes den andra delen av den Cronquistska eran med fru Aqvilina i huvudrollen.

Sara Maria Aqvilina Norlander föddes 1839 i Abbeshult i Vrå socken i Kronobergs län. Hennes mor hette Christina Melin (1804 – 1889) och fadern var f.d. bruksägaren Christoffer Norlander (1802 – 1890). Han var tvungen att sälja pappersbruket 1838.

I hemmet rådde torftiga förhållanden och fru Christina fick hjälpa till med försörjningen, först med brödbakning och sedan med att ge huskurer. Hon var en s.k. klok gumma och alla samhällsklasser fanns representerade bland hennes hjälpsökande patienter. Fru Christina utövade sin hjälpverksamhet från 1846 till sin död.

Makarna fick åtta barn; bara fyra nådde vuxen ålder. Fadern var hård mot hustru och barn och Aqvilinas son Axel Cronquist – som bedrev en omfattande släktforskning – har berättat att hans mor kände bitterhet mot fadern.

Familjen Norlander flyttade till Åhus 1846. För Aqvilina varade Åhustiden till 1857, då hon flyttade till Malmö och bosatte sig på Stora Torgets norra sida, nummer 339 (49, 5). Hon fick anställning i Anna Christina Cronquists manufakturaffär på Södergatan 372 (12,6). Året därpå flyttade Aqvilina till Laholm för att arbeta i en manufakturaffär.

Här återvänder vi till Anna Christina Cronquist och till händelser som måste ha varit mycket sorgliga för henne och andra inblandade. Orsaken till sorgen var hennes äldste son, Corfitz. Han var född 1833 och journalist. Sjutton år gammal flyttade han till ”utrikes ort” och bodde i Hamburg och Danmark. Modern satte upp en tidning med boktryckeri åt honom i Kristianstad. Enligt dokumentation bodde Corfitz där åren 1854 till 1856. Han förlovade sig med en Maria Krabbe, troligen i början av 1855. Den 6 januari 1857 lämnade Corfitz Cronquist Sverige och for via Göteborg och Liverpool till Australien.

Skälen till hans handlande är dunkla. Han återvände aldrig till Sverige.

Maria Krabbe flyttade 1854 från Laholm till Malmö och blev skriven hos Anna Christina Cronquist. Fru Cronquist satte upp en affär i Laholm åt Maria Krabbe. Och det var just till denna affär som Aqvilina kom 1 april 1858 för att arbeta tillsammmans med Maria Krabbe.

Aqvilina hade ett trevligt sätt, god konversationsförmåga och hon tyckte om dans. Det sägs att en Sven Ahl friade till henne i början av år 1861. Någonting gick snett i Aqvilinas relation till Maria Krabbe och Aqvilina blev uppsagd. Hon blev missrekommenderad och till och med nedsvärtad av Maria hos Anna Christina Cronquist. Aqvilina for hem till Åhus men redan året därpå, i november 1862, var hon tillbaka i Malmö och då fick hon åter anställning hos Anna Christina Cronquist på Södergatan 372 (12, 6).

Jag berättade i avsnittet om Anna Christina Cronquist hur hennes son Georg utbildade sig inom manufakturbranschen och år 1862 blev delägare i företaget. Julen 1862 förlovade han sig med mamsell Augusta Ahlberg i Laholm. Vid den här tiden fanns det fyra mamseller i butiken. Aqvilina kallades "Lina Norr" och hon sov "högt till väders" i en av tvåvåningssängarna i den trånga kammare som var mamsellernas hemvist.

Adolf Körner hette en ung man som var anställd som bokhållare i firman N. Åberg i grannhuset. En av mamsellerna, Carolina Angelin, var "betagen" i honom, men Georg tyckte sig märka att Körner "slog sig ut för mamsell Norlander". Dramatiken tätnade på Södergatan. I ett brev till fästmön Augusta Ahlberg i januari 1864 anförtrodde han henne att det nog skulle "bli parti" mellan Körner och Norlander. Georg skrev också ett brev till sin fästmö i slutet av februari. Då hade han någonting allvarligt att meddela henne som rörde dem själva. Han bröt nämligen förlovningen och sände tillbaka förlovningsringen till Augusta.

I augusti 1864 for Anna Christina Cronquist till Hamburg. Med på resan var Maria Krabbe. Hon skrev hem till Södergatan och hälsade till "hela bunten av fru Cronquists mamseller".

I december fick Maria Krabbe ett brev från Georg Cronquist. Han skriver "din forna profetia syntes nu gå i fullbordan. Detta har nu skett, och är nu Lina Norlander och jag sinsemellan förlovade ... byta ringar d. 16 i dens. månad".

Aqvilina och Georg gifte sig på midsommaraftonen den 23 juni 1865. 150 personer var bjudna på bröllopet. De reste på sin första utlandsresa i augusti samma år. Resan gick till Hamburg och Berlin. Makarna Cronquist kom att göra många utlandsresor till Tyskland, Schweiz och Frankrike under de följande åren.

År 1870 sålde handlande P. A. Malmgren fastigheten nummer 373 (14, 8) till makarna Cronquist för 55 000 Rdr Rmt. Axel Cronquist beskriver detta nyförvärv – granne med den gamla butiken och bostaden – som denna

”trevliga fastighet med präktiga lägenheter för min fars handel och en tjusande trädgård där både stora och små fann livet behagligt”. Tomten med den idylliska trädgården sträckte sig nästan ända fram till Kalendegatan.

Det var ett stort hushåll som flyttade in på Södergatan 14. Familjens bostad låg på övervåningen och affären var på nedre botten. Butikspersonalen utgjordes av fyra till fem mamseller och ibland fanns också en manlig expedit eller bokhållare bland personalen.

Herr Cronquist hade ett kontor där han började sitt arbete redan vid fyratiden på morgonen. Fru Aqvilina ställde sig gärna bakom disken i affären när det var särskilt många kunder. Det hände till exempel under marknadsdagarna den första onsdagen i månaden. Kunder kom från när och fjärran och från alla samhällsklasser: där fanns prångarfruar och friherrinnor, drängar och grevar. De senare fick ställa in sina hästar och vagnar i ett finare stall, särskilt byggt för detta ändamål. På gården fanns även ett simplare stall, ”slaktarestallet”.

Aqvilina och Georg Cronquist fick nio barn. Sju nådde vuxen ålder: en dotter och sex söner. Naturligtvis fanns det mycket tjänstefolk i huset: en kökspiga, en stugpiga, två barnpigor, en dräng och en sopgubbe. Det gick åt mycket bokved för att värma upp huset. Den sågades och lagrades på gården under sommaren av ”tre gamla gubbar”.

Vintern 1878 – 1879 blev svår. Fru Aqvilinas hår blev fullständigt grått, sedan silvervitt ”efter mycken ängslan och strängt arbete vid barnens sjukbäddar”. Det var mässlingen som drabbade nästan alla barnen Cronquist. Fru Aqvilina kallades av sina barn för ”Mor Lina”. Hon ammade själv alla barnen med undantag av den förstfödde. Hon behandlade sina barn ”myndigt men med vänlighet” och med ”sympatisk auktoritet”. Hon hade ”livlig fantasi” och ”en storartad konversations- och berättarförmåga”. Det är sonen Axel Cronquists omdömen som citeras.

Sommaren 1879 gjorde fru Aqvilina tillsammans med sin make en lång utlandsresa för att återhämta sina krafter efter vinterns prövningar. De for till Tyskland, Schweiz och Frankrike. De var på resande fot från den 2 juli till den 10 augusti. Resekostnaderna bokfördes noggrant. De slutade på 1 958 kronor och 95 öre. Naturligtvis måste utlandsresenärerna köpa med sig presenter hem till Malmö. Den här gången blev utläggen för gåvorna 150 kronor och 40 öre.

Efter 24 år på Södergatan 14 var det åter dags för familjen Cronquist att flytta. Fastigheten såldes 1894 till apotekaren John Tesch för 177 000 kronor. Huset revs för att ge plats för apoteket Lejonets nybygge. Det går fortfarande bra att besöka apoteket för att köpa medikamenter.

I ”Axel Cronquists arkiv” finns en mängd brev bevarade. Mor Lina skrev flitigt till sin son Axel. Hon hade många tankar om den förestående flytten som hon anförtrodde Axel. Den 12 mars 1895 skriver hon ”för varje dag blir jag nästan oroligare för denna förfärliga flöttning”.

Den 27 i samma månad återkommer hon till flytten och skriver "ibland rätt orolig för denna stora förändring". Inte blev det bättre för mor Lina när hon i april hade "den fasligaste tandverk".

I juni får Axel tack från sin mor för telegram och brev på den 30-åriga bröllopsdagen. "Vi kan inte nog tacka Gud för så sällsynt lyckliga 30 år." I samma brev beklagar sig mor Lina över att "här har Tesch sagt att den [trädgården] har vi ingen rättighet till i sommar".

Lördagen den 28 september 1895 flyttades den Cronquistska butiken och bostaden till Södergatan 20 (14). Det var en god vän till Georg Cronquist, doktor August Björkman, som sålde "sin synnerligen bra liggande fastighet" till köpman Georg Cronquist och hans hustru Aqvilina. Det nya hemmet var ett gulvitt tvåvåningshus med bostaden på andra våningen. Sju fönster vette åt Södergatan. Butiken låg i bottenplanet och hade tre skyltfönster.

Brevet till Axel med redogörelsen för flytten blir långt. Mor Lina beskriver "denna både kolosala å besvärliga flöttning". Det torde ha varit bekymmer på flera plan: "Georg så nervös å vid så dåligt lynne ... vi visste knappast vad vi skulle göra ..." Det var också "brått med att mata alla som bar, 16 stadsbud 2 timmermän 2 qvinnor alla bar, ..." På söndagskvällen hade en elegant skyltning gjorts i ordning i butiken som öppnades på måndagsmorgonen. Dottern Maria hade hållit på med att hänga gardiner till tolv på natten.

Den 17 februari 1899 skriver mor Lina till Axel att hon fortfarande är sängliggande efter en blodpropp i högra benet. Hon har också haft influensa.

Men den 24 september samma år kan mor Lina meddela någonting roligt. Den 6 september firade firman 50-årsjubileum och det kom "gratulanter likasom på vårt silverbröllop ifrån 10 på förmidagen till 1/2 4 på eftermidagen ... blommor hadde alla med sig".

Det var gamla biträden som kom för att gratulera och för de dåvarande biträdena anordnades supé på kvällen. Mor Lina hade beställt en bordkaka som var en avbildning av det hus där Farmor började sin verksamhet. Inne i bordkakehuset fanns ett ljus och gästerna beundrade den illuminerade kakan.

Fru Aqvilina hade en stor arbetsbörda. Förutom ansvaret för att allt i det stora hushållet skulle fungera, hade hon högsta tillsyn över firmans lagerlokaler ända tills sonen Albert tog över företaget i början på 1900-talet. Makarna Cronquist var också mycket gästfria och deras hem var centrum för ett glatt sällskapsliv. Men fru Aqvilinas krafter räckte även till ett socialt engagemang.

Från 1870-talet arbetade fru Aqvilina för Östra Småbarnsskolan på Föreningsgatan 76. Denna skola hade "eget hus" och ett kapital som från 1881 ökade från 8 000 kronor till 40 000 kronor år 1911. Stadens bidrag ökade inte lika mycket. Det höjdes under samma tid från 750 till 1 000 kronor. Malmö Sparbank ökade under de trettio åren sitt bidrag från 300 till 400 kronor. Förutom dessa pengar var skolan för sitt underhåll beroende av frivilliga bidrag. Det var dessa som en Damkommitté skulle samla ihop från

Bilden visar den Cronquistska firman på Södergatan 20 (14). Familjen flyttade dit 1895.

givmilda samhällsmedlemmar. Fru Cronquist var under alla år aktiv i Damkommittén. I flera år var hon dess ordförande och en tid även kassör i styrelsen.Vid skolavslutningarna före jul fick alla barn leksaker, bullar, kakor och kläder. Fru Aqvilina hade då haft en sömmerska hemma och de sydde kläder till skolbarnen.

År 1881 bildades den första styrelsen i Föreningen för barnasjukvård i Malmö. Både Aqvilina och Georg Cronquist var med i styrelsen. För att få in pengar anordnades tre stora välgörenhetsbasarer, åren 1881, 1885 och 1888. Fru Aqvilina skötte tombolan vid den första basaren, som gav 12 000 kronor. Vid de två andra basarerna hade hon ansvaret för den stora buffén i Landstingssalen.

Malmödamernas barnsjukhus vid Rönneholmsvägen var färdigbyggt år 1887. Det bildades en Damkommitté som bestod av tolv damer. Dessa skulle två och två under två månader utöva tillsyn över sjukhusets skötsel. Fru Aqvilina var en av de tolv.

Makarna Cronquist arbetade i ungefär trettio år för detta sjukhus. Georg Cronquist var hela tiden kassaförvaltare. År 1886 gav makarna en gåva till barnsjukhuset som bestod av hela sänguppsättningen till en av nybyggnadens sjuksalar. Det blev tolv sängar.

På sin silverbröllopsdag den 23 juni 1890 gav makarna Cronquist 1 000 kronor till Barnsjukhuset och 500 kronor till Östra Småbarnsskolan.

Den 1 mars 1899 började Malmö Barnkrubba sin verksamhet. Där kunde yrkesarbetande mödrar lämna sina små barn för vård och tillsyn. I början var

avgiften 10 öre per dag. Medlemmarna i föreningen bidrog årligen med två kronor till verksamheten. För övrigt var barnkrubban beroende av frivilliga bidrag. I styrelsen satt fru Cronquist först som ledamot, senare som vice ordförande.

Fru Aqvilina arbetade också i styrelsen för "Hemmet för ålderstigna tjänarinnor" och i föreningen "Kronprinsessan Viktorias kustsanatorium vid Skälderviken för skrofulösa barn". Hon gjorde också en insats som prisdomare vid Industri- och slöjdutställningen i Malmö år 1881. För detta sitt arbete fick hon en "stor silvermedalj".

På Kristihimmelfärdsdagen i maj 1913 fick fru Aqvilina "början till ett på grund av åderförkalkning inträtt slapphetstillstånd". Klockan sex på morgonen den 29 juni dog fru Aqvilina. Jordfästningen ägde rum torsdagen den 3 juli klockan tre i S:t Petri kyrka. Aqvilina Cronquist blev 74 år. Hon ligger begraven i den Cronquistska familjegraven på Gamla begravningsplatsen.

Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1868.

Om varor i firman "A. C. Cronquist & Son"

Vad skulle hända om jag i dagens Malmö gick in i en vitvaruaffär och bad om tio alnar madapolam? Skulle jag bli omhändertagen och satt under förmyndare? Ords betydelser förändras över tid och det gäller i hög grad ordet "vitvaror".

Svensk uppslagsbok från 1936 ger följande definition av Vita varor: ofärgade bomulls- och linnevaror, företrädesvis i räcka, även om färdiga beklädnads- och hushållstextilier. I Bonniers svenska ordbok från 1980 står helt kortfattat "vitvaror ofärgade lakan, handdukar o.d." Men i Bra Böckers Lexikon från 1996 finns följande att läsa: Vitvaror, vita varor, kallas dels (något ålderdomligt) ofärgade linne- och bomullsvaror (dukar, lakan etc.),

— 51 —

A. C. Cronquist & Son.

Manufaktur- och Hvitvaru-affär,

Södergatan och Stortorget N:o 14.

Malmö.

Stort, väl sorteradt och billigt lager af Möbel- och Gardintyger, Svarta Siden- och Ylle-tyger, Irländska Lärfter, Flaneller, Hvita Broderier, Parasoller, Paraplyer, Gummigaloscher, Handskar, Vantar, Strumpor, äfvensom alla till

Broderihandeln

och Syfacket hörande artiklar.

Symaskiner

af flera olika system och erkändt godt fabrikat till jemförelsevis låga priser.

Särskildt påpekas

Singers

Original-Symaskiner

hvaraf vi hafva uteslutande rätt till försäljning här på platsen.

Malmö i Januari 1879.

A. C. CRONQUIST & SON.

Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1879.

dels (numera den vanligaste användningen) hushållsmaskiner som kylskåp, diskmaskiner och spisar. I Bonniers Stora Lexikon 2000 på cd-rom finns inte ”vitvaror” med. Men det ordet ger i alla fall mig associationer till mjuka tyger och inte till hårda bullriga hushållsmaskiner. Jag bär med jämnmod att betraktas som något ålderdomlig.

Madapolam då? Jo, det är ett slags blekt, mjukt och glansigt bomullslärft, använt i blusar m.m., förr i damunderkläder.

Det exakta måttet för en aln var 59,38 cm. Alnen försvann som officiellt längdmått 1855. Metersystemet har från 1 januari 1889 ensamrätt i Sverige.

Lärft är en vävnad av lin, bomull eller hampa. Den förekommer i olika grovlekar och är blekt eller oblekt, sällan färgat.

Sefirgarn kunde man också köpa i firman ”A. C. Cronquist & Son” såväl som ovan nämnda varor. Det är ett 3-4 dubbelt tvinnat, mjukt, färgat ullgarn.

Ordet galanterivaror ger mig lätt skabrösa associationer. Men fruarna Cronquist skulle säkerligen ha blivit mäkta upprörda över att höra min tolkning. Ordet betyder helt enkelt mindre prydnadsföremål.

”A. C. Cronquist & Son” hade ett mycket brett varusortiment. Förutom alla sorters tyger och alla artiklar som hörde till sykonsten, fanns bl.a. snörliv, korsetter, krinoliner, lornjetter, tofsar, fingerborgar och Helsingborgs gummigaloscher.Och vem skulle inte ha velat dofta av Dr Beringuiers Kronen – Geist, italiensk honungstvål eller av Doktor Suin de Boutemards aromatiska tandtvål. Kanske gick krämporna också att bota med de Goldbergska giktkedjorna.

Vart vänder jag mig idag för att köpa en fräsch consolatör (consolateur)? Nationalencyklopedin från 1990 har inte ens ordet med. Men i ”Förklaringar öfver 37,000 främmande ord och namn m. m. i svenska språket” från 1878 får jag veta att en consolateur är ”en liten kudde, som fästes vid öfverdelen af en soffa, sofstol o. a. d.”

Samma bok ger vid ordet ”magnetisera” betydelsen ”meddela (en kropp) magnetens kraft; genom vidrörande och strykande med händerna, fixerande med ögonen o. s. v. uppväcka hemliga krafter i menniskokroppen och derigenom bota vissa sjukdomar”. Jag hoppas att fru Anna Christinas öronmagneter gav den hjälpsökande önskat resultat.

Nog måste det ha varit spännande att göra ett besök i affären ”A. C. Cronquist & Son” och titta på alla frestande varor. Det var kanske tur att dåtidens kreditvillkor inte var så stränga. Man kunde få de inhandlade varorna uppskrivna på s.k. nyårsräkning, om inte dagens kontanter räckte till.

EVA FLENSBURG (1878 – 1964)

Den 30 april 1878 skickades ett telegram från Stockholm till Malmö. Innehållet i det var: ”Varma lyckönskningar. Hoppas späda plantan blifver sin moders afbild och bereder Eder mycken glädje. Hjertlig helsning. Anna god och snar återhämtning.” Telegrammet var undertecknat med ”Farfar”.

”Den späda plantan” var den nyfödda Eva Flensburg, enda barn till Anna Maria Flensburg, född Hjort, och Peter Mathias Flensburg. Farfaderns namn var Niclas Theodor Flensburg.

Flickan döptes den 13 juni 1878 och hennes fullständiga namn blev Eva Hulda Emelia Flensburg. Familjen bodde på Skomakaregatan 25 (1) i ett stenhus byggt 1876.

Eva började höstterminen 1889 i en privatskola på Västergatan 86 (32). Skolföreståndarinnan hette Clara Regnéll och i hennes skola undervisades eleverna i kristendom, historia, geografi, naturlära, svenska språket, tyska, franska, engelska, litteratur, räkning, geometri, skrivning, ritning och handarbete. Dessutom fick de betyg i flit, ordning och uppförande. Vårterminen 1894 gick Eva ut den åttonde och sista klassen med ett bra betyg.

Den 28 november 1897 började Eva Flensburg skriva dagbok. Den stora händelsen i den Flensburgska släkten vid den tiden var farföräldrarnas guldbröllop den 8 december. Farmoderns namn var Emelie Flensburg, född Ståhle, och hennes make var som nämnts Theodor Flensburg. De bodde på andra våningen i släktgården på Södergatan 15 (9).

De hyllades av många gratulanter med blommor och verser. Middag hölls på Stadt Hamburg. Eva skriver: ”Jag hade något feber för Pappas tals skull, men det var onödigt, det gick så utmärkt.” Eva skrev om julbrådskan och om hur hon sydde en hardangerduk till sin mormor Hulda Hjort i julklapp. Julen firades med ”mycken juladans och julalekar”. Släktingarna samlades hos varandra och firade julen, nyåret och trettondagen med baler, middagar och visiter.

Den 16 januari 1898 skriver Eva: ”I natt kl. 2 dog Farfar” och det är ”Förfärligt tomt.”

Mellan den 7 och 21 mars var Eva i "förtjusande Stockholm" tillsammans med "Faxens". Där gick de på bal och var på Vasateatern och Operan. De åt middag på Operakällaren och såg bl.a. operan "Mignon". En av sångerskorna hade "en härlig stämma fast inte var hon näpen precis".

I början på april började Eva och en väninna i Humbers velocipedskola. Det var "svårare än jag trodde att åka bycycle" är Evas kommentar. Efter fjärde lektionen kunde Eva vara ute och cykla på gatan.

Den 9 maj antecknar Eva "Fyllat 20 år. Besynnerligt nog är det ej så svårt att bära." Hon firades med supé på hotell Kramer kvällen före födelsedagen.

I maj fick familjen Flensburg åter sorg då farmor Emelie dog i lunginflammation den 11 maj.

Den 26 maj var det dags att göra i ordning på Ellenhill, familjens lantställe. "Mamma är ute och sätter upp gardiner på Täppan åtföljd av frkn. gardin – Ohlsson och Ingrid." Eva själv hade varit ute på cykeln och hon "Gjorde ännu ett fall midt i smörjan på Rönneholmsvägen. Maskinen något ramponerad."

Den 12 juli konstaterar Eva: "Inget eget skrifbord här. Inget märkvärdigt har inträffat just. Här har varit mycket tomt ute."

Men hon hade gjort en utflykt till Köpenhamn med "Schougens". Det hade varit regnigt. De åt frukost på d´Angleterre och besökte Glyptoteket.

Dagen innan hade Eva haft sex väninnor, "flickfrämmad", på besök. "Vi drucko kaffe med påtår i paviljongen och hade förresten inte vidare roligt."

Ungdomarna i de olika familjerna med lantställen runt familjen Flensburgs Ellenhill umgicks med varandra. De spelade tennis och gjorde segelturer. Ibland "hjulade" Eva iväg på sin maskin till Ribersborg för att spela tennis.

Den 1 september berättade Eva om en resa familjen gjort med "Faxens". Färden gick till Båstad, Laholm och Göteborg där de bodde på Grand Hotel. De besökte Trädgårdsföreningen, for vidare till Marstrand och såg kungen [Oskar II] spela tennis.

Längre fram i september gjorde Eva och flera andra ungdomar från Malmö en utfärd med cykel till Köpenhamn med omgivningar. De for i rask takt och Eva blev mycket trött. Färden gick utmed Strandvägen till Klampenborg och Skodsborg. Det blev farligt vid ett tillfälle när de for nedför en brant backe och ett staket tvärs över vägen dök upp. Men ingen kom till skada. En av flickorna blev tagen av polis eftersom hon saknade lykta på cykeln. Hem till Malmö kom de först mitt i natten.

I december skrev Eva om sina magplågor och det skulle hon komma att göra många gånger därefter. Hon kontaktade olika läkare och fick dricka Porla och Karlsbader. Hon fick också pulver och "Emulsion" och blev ordinerad massage.

Så blev det åter julafton och till traditionerna för Eva hörde att lyssna på julblåsningen på Stortorget. Men detta år blåstes det "dumt nog från statyn".

Och det blev julklappsutdelning och alla ”sprungo långdans genom alla rum” och lekte gömma ringen, blindbock och Mikkel Räf.

År 1899 började inte bra för Eva. Hon låg sjuk de första dagarna i januari och var mycket dålig i halsen. Den 15 januari fick hon massage av fröken Annerstedt; ”gjorde gott”.

Under senare delen av januari gick Eva på kalas och på teater. Hon var också på promenad med Pappa. [Eva promenerade ofta med sin far. Med modern gick hon på konsert och i kyrkan.]

Men den sista januari hade Eva ont i vänster sida och låg på soffan med grötomslag. Doktorn kom på besök.

Under februari och mars var Eva med på olika festligheter som dambjudning, familjefest, middagar och supéer.

I början på april var det mycket att göra i ordning inför resan till Rivieran. Eva provade kläder och packade. Familjen Flensburg for iväg på morgonen den 6 april i hällande regn till Trelleborg och vidare till Sassnitz och Berlin. De bodde på Hotel National. Eva ekiperade sig och köpte promenaddräkt, sidenkjol, bälte, halsduk och hatt. Sedan tog de Nord – Syd – BrennerExpresståget och mötte grönskan i Sydeuropa.

I Venedig bodde familjen på Grand Hotel. De åkte gondol, gick på Markusplatsen och besökte Dogepalatset men ”fingo ej gå ned i fängelset för Mamma”.

De fortsatte sin färd till Milano, Genua, Nice och Lugano innan de började hemresan. Den 30 april var familjen i Berlin. Eva skriver i sin dagbok: ”På min födelsedag fick jag en charmerande rosenbukett på sängen.”

Den 5 juni flyttade familjen Flensburg till landet. Nu drabbades Eva av andra plågor: hon hade mycket ont i sin mun, ”doktor Cronberg skar mig på morgonen. Kunde knappt hvarken tala, äta eller dricka”. En visdomstand måste dras ut fortast möjligt och tandläkare Billing ”drog ut tanden lätt nog”.

På midsommaraftonen var Eva med och band kransar och sedan firades midsommaren med kafferep och dans.

För sina magplågor hade Eva blivit ordinerad kalla avrivningar, kalla bad och att dricka ett glas ljum vichy morgon och kväll – förutom de förut nämnda dryckerna. Hon följde sina ordinationer hela juli. Den månaden seglade hon också ofta med sina vänner och åt supéer med dem.

I mitten av juli var det dans och supé med sjöofficerare på Stadshotellet i Karlskrona. Gästerna såg på befästningsverken och gjorde en utfärd med slup och släpbåtar till Djävulsön. Ett fyrverkeri ingick i festligheterna och Evas omdöme i dagboken blir ”Härligt. Bedårande.” Under hemfärden från ön ”...satt jag i släpbåtens för. Utmärkt skönt.” På tåget hem: ”Åto bakelser och drucko sockerdricka.”

Den sista juli skriver Eva om ett nytt besök hos tandläkare Billing. Den här gången klippte han bort tandköttet från en annan visdomstand. Under augus-

ti blev det många tandläkarbehandlingar. Billing plomberade en kindtand i underkäken på Eva och en tand i överkäken. Den 18 augusti antecknar Eva: "slipade plomber, borstade tänder, betalde 35 kr". Samma dag var hon också hos ögonläkaren doktor Holmström och "fick opereradt bort 2 vagler".

Familjen flyttade in från Ellenhill den 26 september. Två dagar tidigare hade Eva skrivit: "Om natten husera råttorna: i natt höllo de mig vaken en längre tid."

Några gånger under oktober promenerade Eva med vänner ut till Ellenhill och planterade olika lökväxter som hyacint, tulpan, krokus och påskliljor och tog upp dahliorna. Eva antecknar den 20 oktober: "Hem kuskade jag själf hela vägen ända till vi skulle köra in i porten, det öfverlämnade jag åt kusken."

En av de återkommande rutinerna hos familjen Flensburg var besök av hemsömmerskor. "Olga sömmerska" kom 1899 i mitten på oktober och stannade i ungefär en vecka. Hon återkom i månadsskiftet oktober/november och stannade ungefär lika länge.

"Slut på denna min 1sta dagbok, det fordras ej så lite uthållighet till sådant skrifveri. Börjad Nov. 1897 Slutad 18 Nov. 1899"

"Denna dagbok no 2 börjar jag idag d 23 dje November 1899 i mitt rum vid lampans sken"

[Vid flera tillfällen, också i den första dagboken, skriver Eva ordet "Spelning". Jag tyder det så att hon tog lektioner i pianospelning men jag har inte hittat någon anteckning om vem som undervisade henne.]

Den 21 november var Eva på Musikföreningens musikafton på Landstingssalen. Hennes kommentar: "Sopranerna sjöngo en falsk ton."

Den 15 december var det dags för ett slädparti. 15 slädar samlades på Stortorget. "Det härligaste, mest bedårande vinterväder." Ungdomarna med förkläden hade färdkost i form av glögg och bonbons. Färden gick till Grand Hotel i Lund. Där blev det middag med dans. Det var månsken och rimfrost när sällskapet vände hemåt igen; Eva med en lindrigt stukad fot.

Julen firades på traditionellt sätt och Eva fick många julklappar: "bord, album, 2 fotografiramar, schwal, eau de cologne, Lessebopapper, ljusblå halsduk, näsduksdoft, solfjäder, böcker, pall, spade & räfsa och ask med pepparkakor". Eva var med Mamma och Kristine i julottan.

Nyårsafton var mulen och kall. "Stortorget proppfullt af folk." Familjen Flensburg gick till Caroli kyrka för att delta i mässan; det var fullsatt i S:t Petri kyrka. Eva tyckte det var högtidligt med klockorna, sången och musiken från burspråket på rådhuset men de gick miste om fackeltåget och bålet.

Den 2 januari 1900 antecknar Eva i dagboken: "mycket trött och förbi ..." "alla kalaserna".

Följande dag blev det bestämt att Eva skulle få sångundervisning av en fru Schelin.

Den 12 januari noterar Eva: ”Har i kväll skrifvit det hittills ödesdigraste brefvet i mitt lif och befinner mig i en melankolisk sinnesstämning. Pappa ... [har] för en stund sedan varit och lagt omförmälda bref i en låda.” Eva anförtror inte sin dagbok någonting mer om brevet.

Den 19 januari var Eva ”på väfskolan och sölfade” och ”trädde i sked” dagen efter.

I månadsskiftet januari/februari kom ”Mathilda sömmerska” och sydde åt familjen Flensburg i ungefär en veckas tid.

[Under den här tiden gick Eva på många sånglektioner och hon fick den ordinerade massagen flera gånger. Hon antecknade också ofta ”Syförening” men inte några detaljer om den.]

Under januari och februari var Eva på bal flera gånger. Den 25 februari var det hennes tur att skriva inbjudningskort till bal hos Flensburgs den 2 mars. På ett inbjudningskort stod när festen började, när maten serverades och när hämtning av gästerna kunde ske.

Den 1 mars skriver Eva: ”Golfvet bonades och blev till min förtviflan något klibbigt. Persson fick borsta värre.” Det var ett femtiotal gäster och tre kokerskor, tre uppasserskor och en vaktmästare anlitades. Mängder av rosor, vitsippor, violer och pingstliljor hade köpts in och överlämnades till gästerna. Balen höll på till fram emot två på natten.

Den 18 mars var familjen Flensburg uppe halv sex för att fara till Stockholm. Det skulle dröja till den 17 maj innan Eva for hem till Malmö. Föräldrarna hade rest hem tidigare. Det var ingen nöjesresa familjen gjorde den här gången. Först bodde de på Grand Hotel men tog sedan in på pensionat. Den 23 mars skedde Evas första besök hos doktor Hedda Andersson. Läkaren upptäckte då att Eva hade ett sår i underlivet. Nästan varje dag under Stockholmstiden fick Eva behandling av doktor Hedda som ibland kom till Eva på pensionatet. Den 14 april sade doktor Hedda ”att såret börjat läka i konturerna”.

Den 26 maj var Eva på undersökning hos doktor Holmgren i Malmö och hon konsulterade läkaren ytterligare tio gånger. [Det framgår inte av Evas anteckningar om det var samma sjukdomsorsak som hos doktor Hedda eller om det var någon annan.]

Men på midsommardagen kunde Eva åka med 12-tåget till Revinge och midsommarfirande med sång av studentbeväringarna, middag och dans kring majstången. Eva var också med på utfärd till Öveds kloster. ”Förtjusande vackert!”

[Från mitten av augusti 1900 till maj 1901 skrev Eva ingenting i sin dagbok.] För den 21 maj noterar Eva endast: ”Lastades 2 järnvägsvagnar.” Och för följande dag: ”Lastades en 3dje järnvägsvagn. Vi själfva reste till Svedala 1/2 4. En tur till R. [Roslätt] på kvällen, där aflastning försiggick. Lågo om natten på Svedala hotell.”

[Under juni, juli, augusti och september skrev Eva bara sex korta mening-

ar bl.a. att hon for till Mölle, att fadern och hon reste till Marstrand och att ”Pilo den rare hunden” kom.]

Den 19 oktober antecknar Eva: ”Lördag 1/2 1 afreste Pa och jag jämte just anlända tante G. och Alli [Ahlgren född Faxe] till Korsör.” Resmålet var Paris. Där träffade de andra Malmöbor i bekantskapskretsen och gick tillsammans till en turists alla intressanta utflyktsmål i Paris. De lyssnade på opera, gick på teater och hade ”butiksdagar”. Den 30 oktober skriver Eva: ”Alli och jag följde ner de våra till stationen kl 1. Pa var här uppe på afskedsvisit innan.”

Anteckningen för den 14 december blir: ”Lördag, den stora resdagen.” Eva hade ”öfvervikt för 26 fr. och Alli för 32”... for ”från Gare du Nord och lämnade detta förtjusande Paris”.

Eva avslutar sin dagbok på nyårsaftonen 1901 med orden: ”Slut på detta året – ett lyckligare nästa??” [Någon mer dagbok har jag inte kunnat finna bland hennes efterlämnade papper.]

I juli 1926 avled Eva Flensburgs far. Han hade varit handelsman och konsul. Eva Flensburg ärvde huset på Södergatan 9 och längan på Skomakaregatan som hörde till den gamla köpmansgården. Eva Flensburg var representant för den fjärde generationen Flensburg som bedrev handelsverksamhet.

Eva Flensburg var mycket intresserad av sin släkts historia och 1935 bekostade hon restaureringen av stenhuset på Södergatan. När den gamla rappningen togs bort framträdde den ursprungliga dunkelröda tegelfasaden och de gulvita kritstensbanden. Så mycket som möjligt återställdes huset i det skick det hade byggåret 1595 då det uppfördes av Helmicke Ottersen i holländsk senrenässansstil.

Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1891.

Flensburgska huset på Södergatan med M. Flensburgs Söners "Hvitvaru-och säng- utstyrsels-Affär". Fotot är från omkring 1900.

Familjen Flensburg kom in i gårdens historia 1827 när Eva Flensburgs farfarsfar, handelsmannen Mathias Flensburg, köpte den. 1875 flyttade handelsfirman "M. Flensburgs Söner" in på Södergatan 15 (9). Firman var dels en affär som sålde vitvaror och sängutstyrsel dels en agenturfirma som sysslade med agenturer för utländska hus och assuransaffärer.

Eva Flensburg stod också för alla kostnader för boken "Flensburgska gården" av Einar Bager och Nils Gösta Sandblad från 1936 som ingick i serien Gamla gårdar i Malmö som Malmö museum gav ut. Boken rekommenderas den som vill ha en utförlig redogörelse för gårdens historia.

Vid Malmö Fornminnesförenings sammanträde den 18 november 1935 blev Eva Flensburg kallad till hedersledamot i föreningen "såsom erkänsla för det utomordentliga sätt, på vilket hon främjat föreningens ändamål, särskilt genom den pietetsfulla restaureringen av det Flensburgska huset vid Södergatan".

Den 5 februari 1945 meddelade Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien fröken Eva Flensburg att den tilldelat henne sin jetong i silver som ett bevis på sin uppskattning av det värdefulla arbete hon lagt ner för att bevara det kulturhistoriskt värdefulla Flensburgska huset.

Eva Flensburg donerade enligt testamente den 24 januari 1955 som gåva

stenhuset utmed Södergatan till Malmö museum, att tillträdas efter hennes bortgång. I donationen ingick också den Flensburgska porträttsamlingen från 1700-talet, möbler och husgeråd.

Eva Flensburg bekostade också restaureringen av inskriptionerna på Söffren Christensens epitafium i S:t Petri kyrka under hösten 1951. Epitafiet sattes upp 1652, tre år efter Christensens död. Enligt Eva Flensburgs anteckningar var Söffren Christensen hennes farfarsfarmorsfarfarsfarfarsmorfar. Han började som gåsvaktare vid Skabersjö och slutade som borgmästare i Malmö. Från 1617 bodde han i stenhuset utmed Södergatan och det anses vara han som mot Skomakaregatan lät uppföra den korsvirkeslänga som stod kvar ända till 1876.

Längans portbjälke finns fortfarande kvar och blev inmurad i norra väggen mot gården på den nya byggnaden. På bjälken finns Söffren Christensens bomärke och orden: *Guds Rige warer ewindelig Dog werden er forgengelid.* I porten från Södergatan finns en stentavla som berättar om den Flensburgska gårdens historia.

På en avstyckad tomt på egendomen Marietorp byggde Eva Flensburgs farföräldrar en liten trävilla år 1853. Det var samma år som deras dotter Elly föddes och huset fick namn efter henne: först Ellyhill sedan Ellenhill. Villan växte med familjen och när Emelie och Theodor Flensburg dog 1898 delades

Flensburgska huset nutid.

fastigheten mellan den yngsta dottern Thea och den äldste sonen Peter. Eva Flensburgs far fick villan och tomten omkring den. Efter moderns död 1930 fortsatte Eva Flensburg att ha Ellenhilll som sitt lantställe med adress Marietorps allé 26. Huset revs i slutet på 60-talet.

I många år arbetade Eva Flensburg i föreningen "De Gamlas Vänner" som kassaförvaltare. Föreningen hade bildats år 1910 och medlemmarna ville hjälpa och glädja "nödställde, hederlige åldringar såväl av arbetarklass som s.k. pauvres honteux". En gång i veckan fick de allra mest behövande en närande köttsoppa. "De gamlas dag" anordnades bl.a. i Kungsparken och under detta arrangemag samlade de flitiga damerna ihop sammanlagt 31 000 kronor under åren 1910 -12.

Eva Flensburg var mycket intresserad av musik och teater. Hon sparade programmen från de olika evenemang hon besökte. Hon efterlämnade "Musikprogram från 1890 – 1929 i Malmö, Lund och Stockholm", "Konsertprogram från 1930 – 1952" och "Teaterprogram Från 1895 – 1934 i Sverige och utomlands". De här programbladen representerar mängder av kulturhistoriskt vetande.

Eva Flensburg dog 1964. Hon blev 86 år.

1968 blev Flensburgska gården byggnadsminne. I det ingår tegelbyggnaden vid Södergatan, det putsade 1800-talshuset vid Skomakaregatan och gårdshusen.

VICTORIA BENEDICTSSON (1850 – 1888)

” I VÄNTRUMMET.
Hon hade icke doktorsdiplom, vår doktorinna därinne, men hon hade en lång och lyckosam praktik bakom sig, och det var i våra – hennes patienters – ögon det bästa diplomet. Jag var bland de första, men som det redan fanns folk inne hos vår fru, slog jag mig ned i väntrummet för att bida min tid. Där satte jag mig vid dörren till hennes mottagningsrum, och vid andra sidan hade jag det luftiga fönstret, som prunkade med dubbla led krukväxter, höga och frodiga, ty gumman är en väldig blomsterodlerska.
Rummet var långt och smalt, en rad stolar längs med ena väggen och en gammaldags soffa på den andra. Småningom kommo patienterna, en efter en, obekanta på stället, det kunde man se på deras villrådiga miner, då de kommo smygande inom dörren, tysta och högtidliga som i en kyrka. Var och en klev fram till en sittplats för att vänta, tills hans tur skulle komma. Idel fattiga stackare, så att lantsortsmurveln befanns vara en riktig matador i denna samling. Det var en ny och särdeles pikant förnimmelse, det där. Jag tror att jag njöt därav.”

Det citerade är inledningen till en novell av Victoria Benedictsson och finns att läsa i andra bandet av Samlade skrifter av Ernst Ahlgren, författarinnans pseudonym. ”Vår doktorinna” var Elna Hansson som skötte om Victoria Benedictssons onda ben, väntrummet fanns i Elna Hanssons hus på Stora Nygatan 40 (30) i Malmö och murveln var författarinnan själv.

Mellan den 5 november 1882 och den 22 juni 1883 bodde Victoria Benedictsson i Malmö för att få vård av Elna Hansson. Författarinnan bodde hos sina vänner, Maria, Mathilda, Olivia och Hildegard Andersson. Systrarna tog emot inackorderingar i sin bostad vid Gustav Adolfs torg 40 (4) och Victoria Benedictsson betalade 2 kronor om dagen. Olivia hade också en förberedande skola för pojkar i samma hus.

Doktor Forsblad i Hörby skötte om Victoria Benedictsson när hon blev sjuk i april 1881. Hon kände illamående, blev sämre och var tvungen att ligga

till sängs. Läkaren hade svårt att ställa diagnos; patienten hade inflammationer i halsen och feber. I slutet på maj fick Victoria Benedictsson ont i ett knä och hon var tvungen att använda käpp och sedan kryckor.

I juli 1881 kom Lundaprofessorn i kirurgi, Carl Jacob Ask, till Hörby. Med assistans av doktor Forsblad opererade han Victoria Benedictssons onda knä. Men sommaren gick utan att hon blev bättre. Den 11 september skrevs hon in vid Lunds lasarett. Professor Ask opererade flera gånger men det blev ingen förbättring. Varbildningen fanns kvar och patienten fortsatte att ha feber. Hon skriver i brevkort till systern Margrethe Ekström att benet var "betydligt skadadt så att det kommer att dröja länge innan lösa ben och skärfvor kunna tagas bort". Den 2 november skrevs Victoria Benedictsson ut från lasarettet i Lund. Men hon var mycket dålig och för det mesta låg hon till sängs.

Det var systern Margrethe Ekström som hämtade Elna Hansson från Malmö i april 1882. Lundakvinnan behandlade sin patients onda knä med bl.a. grötomslag. Benet blev något bättre, men när Victoria Benedictsson fick tillfälle att åka bekvämt med tåg från Hörby till Malmö – sträckan öppnades 25 oktober samma år – reste hon till Malmö och Lundakvinnan. Tidigare hade hon inte vågat åka med hästskjuts i sin dåliga kondition.

Tiden hos systrarna Andersson blev trots sjukdom och plåga relativt lugn och harmonisk.Victoria Benedictsson fick tid att läsa och arbeta. De åtta månaderna i Malmö har i forskningen om henne kallats för hennes "universitetsvistelse". Till stor del berodde denna beskrivning på en ung man, Lars Peter Wåhlin. Han var föräldralös systerson till fröknarna Andersson och växte upp hos dem. Han var klassisk filolog och blivande överbibliotekarie i Göteborg. Victoria Benedictsson kallade den elva år yngre mannen för sin "gamle Mentor". Han gav henne regelbundna lektioner i latin och hade stor betydelse för Victoria Benedictssons intellektuella utveckling. Malmövistelsen gav henne också tillfälle att för en tid komma bort från en påfrestande samvaro i ett olyckligt äktenskap.

Lundakvinnans patient blev så småningom allt bättre och hon kunde ersätta kryckorna med en käpp och därefter klarade hon sig också utan den. I juni 1883 återvände hon till hemmet i Hörby. Men dessförinnan hade hon besökt Elna Hanssons väntrum och fått inspiration till novellen "I väntrummet". Novellen offentliggjordes i kalendern "Svea", en illustrerad julkalender med bidrag från kända författare och konstnärer.

Utsikten från det "Frickska palatset"– det var i det som systrarna Andersson hade sin bostad – finns med i en annan novell, "Från Malmö". Den skrevs under Malmövistelsen och publicerades den 22 september 1883 i Uppsalatidningen "Fyris" under pseudonymen Ernst Ahlgren. Den finns att läsa i samma utgåva som "I väntrummet".

Victoria Benedictsson beskriver i novellen en rundtur i Malmö med hästdroska. Med hjälp av hennes beskrivning av vad hon såg har jag försökt att

"Frickska palatset" vid Gustav Adolfs torg där Victoria Benedictsson bodde under sin Malmötid. Huset revs omkring 1970.

rekonstruera hennes färdväg. Rundturen ägde rum mellan den 6 och den 22 juni 1883. Den kända franska skådespelerskan Sarah Bernhardt spelade i Fédora, ett drama i 4 akter av Sardou, på Malmö Teater vid Gustav Adolfs torg den 6 juni 1883; den 22 juni lämnade Victoria Benedictsson Malmö.

Troligen tar hon en hästdroska på Baltzarsgatan 2. Hon känner väl till skjutsinrättningen där och ber om den bästa vagnen. Författarinnan konstaterar att den ståtlige kusken i galonerad hatt med kokard hade skjutsat Sarah Bernhardt när hon gästspelade i staden.

De far utmed Södergatan och över Gustav Adolfs torg. Det är "ingen prydlig teater" som ligger där enligt författarinnan. Därefter kör de "sakta här på bron", som måste ha varit Rörsjöbron (Amiralsbron 1938). Kanalen är "vid goda vätskor" och luktar inte. Åt Davidshallshållet vid den andra bron, Södra Förstadsbron, (Davidshallsbron 1938) är vyn mycket vacker. Särskilt är den så på kvällen när gaslyktorna på bron är tända och speglar sig i vattnet som vore det i Stockholm eller Venedig.

Färden fortsätter förbi "det fritt liggande elementarläroverket" (Latinskolan) och utmed Kungsgatan. De passerar S:t Pauli kyrka som hade invigts i

Utsikt över Södra Promenaden. 1880-tal.

november 1882. De far genom ”Rörsjöstadens breda gator och ut på landet”.

Efter en tvär sväng far de norrut på Exercisgatan som fått sitt namn bara några år tidigare. Det känns som om de ”skulle köra rakt ned i havet”. På Victoria Benedictssons tid kunde man ännu se havet från husen på Norra Vallgatan. Men de följer Norra Vallgatan västerut, svänger in på Slottsgatan och ser den ”röda byggnaden, omgiven av kanaler”. Det är slottet Malmöhus, ”fästningsfångarnas residens”.

Utefter Slottsgatan tittar hon på Kungsparken, som hade öppnats år 1872. Därefter viker de av mot öster och far på Stora Nygatan fram till Gustav Adolfs torg. Författarinnan kliver ur droskan och går upp på andra våningen till systrarna Anderssons bostad.

I sista delen av novellen beskriver Victoria Benedictsson torgmadammernas kommers ute på torget, som hon studerar från sitt fönster. Kvinnorna säljer kläder, porslin och leksaker. Läsaren får en realistisk och livfull bild av torglivet i Malmö på 1880-talet.

”... jag har känt mig så uppmuntrad af ert bref att jag tryggt kan säga, att om jag någon gång med framgång kommer att ägna mig åt författarskap så har jag i främsta rummet er att tacka därför”. Så skriver Victoria Benedictsson i ett brev till redaktören för Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Carl Herslow, den 12 oktober 1875. Herslow hade tagit emot Victoria Benedictssons opus och betraktade det som ”grönt i högsta möjliga grad, alldeles spenatgrönt”. Det var skrivet under pseudonymen Ivar Tardif (tardif, fr. ”sen,

långsam"). Herslow ger Victoria Benedictsson goda råd om hur hon skall omarbeta sin berättelse och uttrycker också tvivel på att Tardif är en man. Författarinnans svar på detta blir: "Jag överlämnar åt er *ridderlighet* att söka tro mig vara en *herre*."

Victoria Benedictssons egentliga litterära debut skedde så fredagen den 13 oktober 1876 med "Sirénen, svensk originalberättelse af "Tardif". Den gick som följetong i Sydsvenska Dagbladet under hösten och var en berättelse om den sköna Isabella Bertini som med hån och överlägsenhet mot uppvaktande löjtnanter ville ta hämnd för sin systers skull som blivit offer för en löjtnants förförarkonst.

Men "Sirénen" blev ingen framgång hos läsarna. Carl Herslow skriver i brev till författarinnan den 19 december 1876 "... det gick ej en dag då jag ej uppvaktades med muntliga och skriftliga gåpord därföre, att jag inlåtit mig med denna äfventyrliga mamsell; och damerna var elakast". Särskilt retar det Herslow att det var han och inte Tardif som "fick hagelskuren öfver öronen". Året därpå skickade Tardif en ny berättelse, "Akrobaten", till redaktör Herslow som emellertid skickade tillbaka den oläst.

Här följer i kortfattad form en del yttre levnadsdata om Victoria Benedictsson. Hon föddes den 6 mars 1850 på Charlottenbergs gård i Fru Alstads socken. Hennes mor hette Helena Sofia Finérus och hennes far var vice auditör Thure Bruzelius.

Victoria var mycket konstintresserad och tog lektioner i målning av mamsell Anna Catharina Malmros i Malmö.Victorias dröm var att komma in på Konstakademien i Stockholm och bli målarinna, men fadern sade nej till sådana planer. En tid arbetade hon som guvernant hos patron Trägårdh på Alestad för att få pengar till en konstnärsutbildning.

Victoria gifte sig 1871 med postmästaren Christian Benedictsson (1822 – 1899) från Hörby. Han var änkling och far till fem barn. I äktenskapet föddes två döttrar; den yngsta dog inom en vecka.

Under 1880-talet blev Victoria Benedictsson känd som författare under pseudonymen Ernst Ahlgren. Hon gjorde sig fri från familjen och levde periodvis i Stockholm, Köpenhamn och Paris. Långa tider var hon sjuk och olycklig.

I oktober 1886 träffade hon dansken Georg Brandes, litteraturkritiker, författare och kulturpersonlighet känd långt utanför Danmarks gränser. Hennes olyckliga kärlek till denne man präglade den tid Victoria Benedictsson hade kvar att leva. Slutet på sin plåga bestämde hon själv, när hon den 22 juli 1888 med en rakkniv skar sönder sin halspulsåder. Hon ligger begraven på Vestre Kirkegaard i Köpenhamn.

Det finns mycken litteratur av och om Victoria Benedictsson för den intresserade att ta del av.

NANNA GRÖNVALL (1859 – 1928)

På en oansenlig skylt på en husgavel vid Köpenhamnsvägen i Malmö står texten "Grönvalls Bokbinderi Eftr., Nanna". Äldre Malmöbor kan erinra sig att de besökte detta bokbinderi när det fortfarande låg vid Stora Nygatan. Men vem var då Nanna?

Hennes fullständiga namn var Nanna Johanna Wilhelmina Grönvall. Hon var född i Simrishamn år 1859. Hennes mor hette Mathilda Cecilia Lantau och fadern var järnhandlaren Anders Johan Samuelsson. Hon gick i privatskola och utbildade sig sedan till telegrafist. Sin examen tog hon 1877.

Nanna Samuelsson gifte sig 1879 med lantbrukaren Johan Georg Grönvall (1847 – 1916) från Östra Tommarp. Enligt husförhörslängden för S:t Petri församling i Malmö åren 1891 – 1895 fick makarna fyra barn i Västra Tommarp: Johan Ruben (1880), John Georg (1882), Ulla Matilda (1883) och Elsa (1885). Familjen flyttade sedan till Lund och där föddes Magnus Gustaf Georg (1887) och Helga Vilhelmina (1889). Makarna fick ytterligare en dotter, Nanna Augusta, som dog som treåring. Grönvalls flyttade från Lund till Malmö i oktober 1894.

Det finns få uppgifter om hur Nanna Grönvall lärde sig bokbinderiyrket. År 1893 kom hon hem från Tyskland efter studier. Var hon bedrev dem och hur länge de varade är okänt. Hon studerade också hos den gamla och högt ansedda bokbinderifirman Anker Kyster i Köpenhamn och lärde sig konst- och handförgyllning. Till dessa studier fick Nanna Grönvall ett stipendium av Malmö industriförening år 1893. Men det mesta om bokbinderikonsten lärde sig nog Nanna Grönvall på egen hand.

Fru Grönvall grundade sitt bokbinderi 1893. I adresskalendern för 1894 är familjens adress S:t Petri Kyrkoplan 17 (3). Om Nanna Grönvall finns uppgiften att hon "idkar bokbinderirörelse" och hennes make Georg har titeln handlande. Nanna Grönvall med familj flyttade sex gånger inom Malmö stad, men det var aldrig långa sträckor. Enligt adresskalendrarna bodde de mellan 1897 och 1901 på Engelbrektsgatan 32 (20), mellan 1902 och 1905 på

Stora Nygatan 35. Här bodde Nanna Grönvall de sista två åren av sitt liv. Fotografiet är troligen från 1950-talet.

Larochegatan 39 (5) och mellan 1906 och 1912 på den första av Nanna Grönvalls adresser på Stora Nygatan nämligen nummer 66 (56). I åtta år blev sedan adressen Stora Nygatan 62 (52) för att 1922 ändras till Engelbrektsgatan 1 a. De sista två åren av sitt liv bodde Nanna Grönvall på Stora Nygatan 35.

Nanna Grönvall utbildade lärlingar till gesäller. De arbetade i bokbinderiet och fick som lön sin utbildning och inackordering hos fru Grönvall. Även kvinnor togs emot som lärlingar. Så blev t.ex. Ida Charlotta Pettersson, sedermera Petron, gesäll år 1908. Den sista kvinnan som blev gesäll hos Nanna Grönvall var Sigrid Clara Neergaard från Norge. Verkstaden låg i anslutning till bostaden. Fru Grönvall skötte inte bara sitt bokbinderi; hon hade också ett stort hushåll att ansvara för. I det ingick förutom den egna familjen med alla barn hennes syster Augusta Mathilda Samuelsson, en jungfru, lärlingar och gesäller.

Från juni till september 1896 ägde en nordisk industri- och slöjdutställning rum i Malmö. I den deltog Nanna Grönvall i ”Nionde gruppen. Papper och tryckalster”. Det som visades i den gruppen (en av 19 olika) var pappersmassa, papper, boktryckerialster, bokbinderiarbeten (kontorsböcker, kartonger

och etuier) och tapeter. Av 28 utställare i den nionde gruppen var Nanna Grönvall den enda kvinnan. Hon ställde ut handförgyllda böcker och fick pris: en bronsmedalj och ett diplom.

Fru Grönvall var också framgångsrik vid en industri-, slöjd- och konstutställning i Lund år 1907. Då belönades hon med en silvermedalj och ett diplom. Diplomen var som stora vackra tavlor inom glas och ram.

I söndagsnumret av SDS den 7 december 1924 skriver signaturen "Ex libris" om Malmös bokbinderier. I artikeln utnämns Nanna Grönvalls bokbinderi till det förnämsta dåtida bokbinderiet i Malmö. Hon får mycket beröm för sin yrkesskicklighet och personliga smak som kommer till uttryck bl.a. i en samling halvfranska band som kännetecknas av utsökt färgval av skinn och papper och fin guldprägling. Det papper som förekommer på fru Grönvalls band är ofta handmålat i fyndiga mönster och i diskreta gråa och bruna nyanser.

För att utföra guldpräglingen hade Nanna Grönvall många gamla och sällsynta stämplar till sitt förfogande. "Ex libris" tror inte att någon annan bokbindare i Malmö kan tävla med fru Grönvall i guldpräglingens konst. Signaturen beklagar att de gamla vackra guldpräglade bokryggarna mer och mer ersattes av de moderna maskinpräglade som enligt artikelskrivaren kan vara båda banala och utmanande.

Nanna Grönvall använde sig också av pergament i bokbinderiet både till hela band eller till hörn och bokryggar. "Ex libris" beundrar ett "magnifikt" Shakespeareband i pergament med guldprägling som Nanna Grönvalls mästarhänder hade förfärdigat.

Nanna Grönvall hade många kunder från skånska herresäten och gods. Bland dem kan nämnas Torup, Svaneholm och Björnstorp. Hon tog hand om äldre skadade band och reparerade dem och naturligtvis fick hon också sälja många nya vackert inbundna böcker som berikade biblioteken på de skånska slotten.

Nanna Grönvall var medlem i Malmö industriförening. Malmö stads arbetsförmedling inrättades år 1905 och Nanna Grönvall var ledamot av styrelsen från början.

Nanna Grönvall avled i juli 1928. Hon ligger begraven på Östra Tommarps kyrkogård. Hon blev 69 år.

I verkstaden vid Köpenhamnsvägen finns fortfarande Nanna Grönvalls alla verktyg som hon startade med 1893. Där finns bl.a. trycktyper, robusta knivar och skärare av gjutjärn för att bara nämna något av allt som var Nanna Grönvalls värld. Och allt är användbart ännu idag. Det intygar den nuvarande ägaren av bokbinderiet, Lars-Åke Lindberg. Han tog över efter sin far, Gunnar. Fadern, som var född 1900, hade gått i lära hos Nanna Grönvall och det hade även Ellen Rydbäck, som var den som övertog företaget efter Nanna Grönvall.

ELNA HANSSON (1814 – 1891)

Ingegerd Wedin skriver i sin intressanta bok "En benbrottsläkarsläkt" om sju generationer kvinnor som utövade läkekonsten. Med undantag av den sista länken i kedjan var de s.k. benbrottsläkare. Som namnet säger behandlade de brutna och krossade ben, ledvrickningar, sår och andra yttre skador. De var inte s.k. kloka gummor eller gubbar som i stället antogs ta sig an invärtes sjukdomar.

Denna benbrottsläkarsläkt finns dokumenterad från slutet av 1600-talet. Det var skånska kvinnor från enkla förhållanden som lärde ut sina kunskaper från mor till dotter. De var uppskattade av sina tacksamma patienter, men samhället rubricerade deras verksamhet som kvacksalveri och sådant var olagligt och kunde bestraffas med både fängelse och böter.

Elna Hansson var den femte generationen av denna benbrottsläkarsläkt. Hon föddes som "oäkta" dotter till Marna Nilsdotter år 1814. Modern gifte sig 1816 med Arfvid Erikson. Elna fick lov att kalla sig Arfvidsdotter. Familjen bodde i Lund.

Elna Arfvidsdotter gifte sig i slutet av 1833 med drängen Hans Månsson. Elna hade lärt sig läkekonsten av sin mor och hon tyckte att det var dags att skaffa en egen praktik. I Malmö fanns ingen benbrottsläkare; det var också en större stad och det föreföll troligt att det unga paret skulle kunna få sin bärgning där. I september hittade de ett passande hus på hörnet av Norregatan och Grönegatan. De köpte tomten nummer 803 för 766 ihoplånade riksdaler. Numren på Norregatan var 5 och 7 (13 och 15) och på Grönegatan 26 och 28 (30).

Ryktet om att Marna Nilsdotters dotter kommit till Malmö spreds snabbt. Elna Hansson fick tillnamnet "Lundakvinnan". Redan från början var det många lidande människor som kom till henne för att få hjälp. Det finns många brev från tacksamma patienter bevarade. Tron på Elna Hanssons förmåga att bota olycksdrabbade växte sig stark. Hennes efternamn Hansson var en normalisering av hennes vardagliga namn Elna Hans.

Stora Nygatan 30 nutid. Elna Hansson och hennes make Hans Månsson köpte år 1850 husets tomt.

År 1850 blev huset för litet för den växande familjen. Hans Månsson köpte detta år tomt 852 (40, 30) vid Stora Nygatan. Detta område var vid den här tiden nytt och obebyggt. På tomten byggdes ett stort tvåvåningshus i vinkel med familjens bostad och Elna Hanssons läkepraktik. Dessutom fanns det lägenheter och kamrar för uthyrning. Stallbyggnad för tre hästar, vagnport och brygghus uppfördes också. För patienternas bästa inreddes även ett litet "sjukhus" med sju bäddar för svårare fall.

Elna Hanssons patienter kom från alla samhällsklasser. De var fattiga och rika, de bodde i Malmö och på landsbygden runtomkring, även i Danmark och Norge. Det kunde komma 30 – 40 patienter om dagen. Elna Hansson var omtyckt och respekterad av hög och låg.

År 1854 utsågs en ung energisk medicine doktor, August Falck, till stadsläkare i Malmö. Han önskade höja nivån på sjukvården i Malmö. Han genomdrev att låta bygga ett sjukhus vid Slottsgatan. Han undersökte också om det förekom kvacksalveri i staden och han fann en utövare, Elna Hansson. Så kom det sig att Elna Hansson i slutet av 1856 åtalades för kvacksalveri. Men "Lundakvinnan" lät sig inte dömas ohörd.

I januari 1857 sändes en skrivelse iväg till Kungl. Maj:t i vilken hon bad om tillstånd att få utöva sin läkeverksamhet. August Falck fick skrivelsen i retur från Stockholm för ett utlåtande.

Han började att samla bevis mot Elna Hansson. "Lundakvinnans" vänner å andra sidan samlade ihop så många skriftliga handlingar som möjligt för att intyga hennes stora lämplighet som benbrottsläkare.

Hon lät med skrivarhjälp sammanställa en försvarsskrift på 10 1/2 handskrivna sidor där hon bemötte alla anklagelser från etablerade läkare.

Skrivelsen ställdes till "Kungl. Majts och Rikets Höglofl. Sundhets Collegium". Den sistnämnda myndigheten var föregångare till Medicinalstyrelsen som kom till 1878. Den okuvliga benbrottsläkarens läsvärda skrift kan läsas som Bilaga i Ingegerd Wedins bok.

Elna Hansson backades upp av många skåningar. Petitioner skickades till Stockholm. Det var många som ansåg att "Lundakvinnan" skulle få sitt tillstånd att utöva sin läkekonst. En petition innehöll 25 brev från botade patienter och en lista med 111 namnunderskrifter, de flesta från samhällets mest inflytelserika personer. Men ingenting kunde hindra att Elna Hansson dömdes för kvacksalveri till 50 dalers böter (8 riksdaler 16 skilling banko) den 1 maj 1857.

I sina skrivelser till Kungl. Maj:t hade Elna Hansson föreslagit att hon skulle få visa sin kunnighet genom praktisk tillämpning på Serafimerlasarettet. Hon sade sig vara väl medveten om sina bristande teoretiska kunskaper, men hon var redo att genomgå förhör för att få sitt tillstånd.

Tre gånger for Elna Hansson till Stockholm – den 13 juli och den 16 september 1857 och den 7 juni 1858 – och genomgick prov för Badaremästareexamen. Enligt en förordning från 1807 skulle en badaremästare kunna – förutom att tillreda bad av olika sorter – bl.a. koppa, åderlåta, sätta på blodiglar, hantera Spanska flugor (torkade skalbaggar), ge lavemang, åtgärda blödningar, behandla skenbart döda, lägga första förband vid benbrott, behandla sår och ledvrickningar och – inte minst – raka. Dessutom var det krav på att kunna läsa, räkna och skriva och ha någon kunskap i tyska och latin.

Men Elna Hansson underkändes alla tre gångerna p.g.a. bristande teoretiska kunskaper. Hur hon botade benbrott i praktiken fick hon aldrig visa. Trots allt hade hennes kamp inte varit helt förgäves – för andra kvinnor.

En ny förordning för fältskärsyrkets utövande ersatte Badareordningen från 1807. Den kom 1861 och tillät även kvinnor att utöva detta yrke. Kraven på rakning, tyska och latin var då slopade. I slutet på 1800-talet upphörde utbildningen till fältskär. Därefter förekom endast läkar- och sjuksköterskeutbildning.

Men Elna Hansson arbetade vidare och lindrade lidandet hos sina många patienter. Hon hade mellan 1835 och 1851 fött åtta barn; två dog vid späd ålder. Hon fick ensam ta ansvaret för dem när hennes man Hans Månsson avled i januari 1857. Hennes mor Marna hade efter sin mans död 1855 avvecklat sin rörelse i Lund och flyttat till sin dotter i Malmö. Mor Marna avled i kolera 1859. Elna Hanssons barn fick hjälpa till med att göra i ordning salvor och grötar till sin mor. Äldsta dottern Johanna Maria hade tagit hand om patienter när mor Elna var borta på sina Stockholmsresor.

År 1861 lät Elna Hansson utöka bebyggelsen på sin gård. Ett tvåvåningshus med lägenheter för uthyrning byggdes; dessutom uppfördes två avträdeshus,

ytterligare ett stall, en vedbod och fyra kamrar på vinden. Och patienterna fortsatte att visa Elna Hansson respekt och uppskattning och kom till hennes mottagning på Stora Nygatan eller också gjorde hon hembesök hos sina sjuklingar. Men aldrig försvann hotet om åtal mot henne för kvacksalveri.

Och Elna Hansson skulle inte slippa undan ännu en bekymmersam tid på grund av myndigheternas nit. Den här gången var det andre stadsläkaren, doktor Otto Möller, som anmälde läkekvinnan för felaktig behandling av en tvåårig pojke. År 1875 ställdes Elna Hansson inför domstol och anklagades för att ha utövat kvacksalveri och för att hon tagit betalt för detta.

Rätten var inte enig men Elna Hansson dömdes den 9 november till 25 kronors böter. Men hon överklagade domen till hovrätten. Den 29 november friades hon helt av hovrätten eftersom bevis mot henne saknades. Det måste ha varit en stor befrielse för Elna Hansson att äntligen få uppleva att en myndighet gav henne rätt och att hon i någon mån fick upprättelse för år av genomgångna prövningar.

Men drömmen om att få tillstånd till sin verksamhet levde stark hos Elna Hansson. Under fem månader samlade ett flertal människor ihop 5 105 namnunderskrifter från hela sydvästra Skåne. Det var kvinnor och män från alla samhällsklasser som ställde upp för sin avhållna benbrottsläkare. Elna Hanssons ansökan om att få sin verksamhet förklarad laglig tillsammans med namnlistorna och fem petitioner, där Elna Hanssons ”vänlighet, ömhet, oförtrutna välvillighet och oegennytta” framhävdes, skickades till berörda myndigheter i Stockholm. Det var den 22 april 1876 som dessa handlingar skickades till Kungl. Maj:t.

Men åter gäckades Elna Hansson i sina ansträngningar och med henne alla skåningar som trodde på henne. I svaret framhöll Sundhetskollegiet att Elna Hansson troligen inte skulle befara något nytt åtal i framtiden. Och Kungl. Maj:t hade samma uppfattning och avslog Elna Hanssons ansökan.

Men Elna Hansson planerade för framtiden och började ett nytt stort byggnadsprojekt. Alla byggnaderna inne på gården revs. I stället byggdes två tvåvåningshus i vinkel, likadana som gathusen. Därefter låg husen runt om gården.

Så småningom övertog Elna Hanssons dotter Johanna Maria mer och mer av arbetsbördan. Den 21 januari 1891 avled Elna Hansson. Sydsvenska Dagbladet Snällposten skriver i aftonupplagan den 22 januari en lång uppskattande artikel om ”Lundakvinnan” som ”har utövat en mycket omfattande verksamhet såsom läkare af benbrott och andra yttre skador, och den skicklighet, som medfödda anlag och riklig erfarenhet gifvit henne skaffade henne stort rykte”.

Även Idun hedrade Elna Hansson genom att på första sidan den 6 februari 1891 publicera en bild på denna respektingivande kvinna och en utförlig artikel om hennes innehållsrika liv. Elna Hansson blev 77 år.

JOHANNA MARIA ANDERSSON (1835 – 1907)

Berättelsen om den kvinnliga benbrottsläkarsläkten går vidare. Johanna Maria var Elna Hanssons och Hans Månssons äldsta barn. Hon lärde sig läkekonstens kunskaper av sin mor och fick ärva sin mors tillnamn ”Lunda-kvinnan”.

Johanna Maria lärde sig läsa och skriva, men det finns inga efterlämnade brev eller papper från hennes hand. Ingegerd Wedin skriver i sin bok om dessa kvinnor att det inte går att reda ut vem av mor och dotter som behandlade de olika patienterna.

Jöns Andersson flyttade från sin födelseort Södra Åby till Malmö 1860. Han anställdes som hamnkontorist vid Hamnförvaltningen och bodde i ett hyresrum hos Elna Hansson på Stora Nygatan. Johanna Maria och Jöns gifte sig i mars 1860. I samma månad födde Johanna Maria en dotter som dog efter två månader.

Makarna hyrde en lägenhet i närheten av mor Elnas hus. Mellan 1861 och 1866 fick paret ytterligare fyra barn. Fyra månader innan det sista barnet föddes, drabbades Jöns Andersson av hjärnhinneinflammation och avled. Han blev endast 28 år.

Johanna Maria hade nu ensam försörjningsbörda för fyra barn. Hennes ekonomi var dålig; vid mannens död hade hon två månaders hyresskuld och skulder för kläder och skor. Men den unga änkan skulle drabbas än mer.

Inom loppet av tolv dagar i december 1867 förlorade Johanna Maria tre barn. Fyraåriga Alma dog i mässlingen den 16 december. Hennes lillebror Jöns dog i samma sjukdom fem dagar senare, på sin ettårsdag den 21 december. Sju dagar därefter avled treåriga Anna i en annan fruktad barnsjukdom, scharlakansfeber. Det var endast den äldsta dottern Hedda som överlevde.

Johanna Maria flyttade under en tid till olika bostäder innan hon åter bosatte sig i moderns hus. Hon tog upp arbetet som assistent till sin mor. Men 1870 blev det en ny bostad på Lilla Nygatan 3 (2) för Johanna Maria och dottern Hedda. Deras adress ändrades ytterligare en gång när de flyttade till Stora Nygatan 52

(46), där de bodde i tre år. I januari 1877 flyttade Johanna Maria till Lund och stannade där i ett halvår. Under den tiden fick Hedda bo hos sin mormor.

Hotet om åtal för kvacksalveri måste också ha varit reellt för Johanna Maria efter det att hennes mor Elna blivit åtalad 1875. Kanske studerade hon till fältskär i Lund och tog examen under det halvår hon bodde där. Eller fick Johanna Maria en fullmakt att utöva läkekonst som fältskär ur kung Karl XV:s egen hand, när hon framgångsrikt hade botat konungens benbrott? Ingegerd Wedin framför båda teorierna i sin bok "En benbrottsläkarsläkt". Men hon har inte kunnat finna några skriftliga bevis för att Johanna Maria någonsin tog fältskärsexamen. (Se avsnittet om Elna Hansson) Men hennes dotter Hedda Andersson var helt övertygad om att hennes mor hade tagit fältskärsexamen. Kanske låg moderns kungliga fullmakt bland andra sparade brev i den säck som slängdes vid Hedda Anderssons död.

Johanna Maria övertog mer och mer av sin mors verksamhet. Hennes ekonomi förbättrades också. När hennes tre bröder behövde pengar kunde hon lösa ut deras andelar i huset. År 1905 såldes huset på Stora Nygatan för 55 000 kronor. Då ägde Johanna Maria fyra av sex andelar. De två övriga hade systrarna Elise Mariana som bodde i Kristiansund i Norge och Mathilda Christina som alltid varit klen och bott hemma.

År 1903 flyttade Mathilda Christina till systern i Norge. Och samma år flyttade Johanna Maria till dottern Hedda i Stockholm. Johanna Maria plågades av ledvärk och blev tvungen att sitta i rullstol. Hon avled 1907.

Av de tre generationer av benbrottsläkarsläkten som bodde i Malmö var Johanna Maria den som för eftervärlden – och kanske samtiden – blev den minst kända.

HEDDA ANDERSSON (1861 – 1950)

Hedda Andersson blev den sjunde generationen i den skånska kvinnliga benbrottsläkarsläkten som Ingegerd Wedin har skrivit om. Men till skillnad från sina anmödrar behövde inte Hedda Andersson frukta att lagens arm skulle nå henne. Hennes yrkestitel var inte benbrottsläkare utan medicine licentiat. Vilken känsla av revansch hade det inte varit för mormor Elna Hansson om hon fått uppleva sin dotterdotters examensdag i december 1892. Men Heddas mormor dog året innan.

Men Elna Hansson och Heddas mor Johanna Maria Andersson hade stor del i att Hedda Andersson blev Sveriges andra kvinnliga läkare.(Den första var Karolina Widerström från Helsingborg. Hon levde mellan 1856 och 1949 och blev gynekolog 1888.) Det var Heddas mor och mormor som tog beslutet att kosta på flickan läkarutbildning om det visade sig att hon hade intresse för studier. Som framgår i avsnittet om Johanna Maria hade Heddas far, Jöns Andersson, avlidit redan 1866.

Det var år 1870 som lilla Heddas framtid stakades ut. Det hade varit omöjligt tidigare, eftersom kvinnor inte hade tillträde till högre utbildning förrän detta år. Efter mogenhetsexamen, som efter 1905 fick namnet studentexamen, kunde nu även kvinnor få börja studera medicin på högskolor. Det fanns inget lagligt hinder för kvinnor att som privatister avlägga mogenhetsexamen. Efter avlagd examen kunde en kvinnlig läkare öppna privatpraktik. Inte förrän 1903 hade även en kvinna rätt att söka en del statliga läkartjänster – om hon var ogift. En gift kvinna måste sluta sin eventuella tjänst. Det dröjde till 1938 innan det blev förbjudet i lag att kvinnor avskedades från sina befattningar vid havandeskap, förlossning eller giftermål.

Hedda fick gå i privata skolor. Först var det hos Maria Wetterberg och sedan i Maria Stenkulas skola. Maria Stenkula tyckte att Hedda skulle studera till lärarinna. Men hennes elev ville ta mogenhetsexamen och sedan bli läkare. Den erfarna skolföreståndarinnan som gjort så mycket för flickors utbildning svarade på ett sätt som säger en hel del om den tidens syn på

Hedda Andersson bland sina manliga studentkamrater på 50-årsjubileum 1930.

kvinnors rätt och möjlighet till akademiska studier. Fröken Maria tyckte nämligen att flickan Hedda var både galen och vild när hon talade om sina framtidsplaner.

Men Hedda fick privatlektioner av adjunkt Edward Lindahl och andra magistrar vid Högre allmänna läroverket för gossar. Hon skrev till Ecklesiastikdepartementet för att få tillstånd att ta mogenhetsexamen som privatist på läroverket. Och på våren 1880 tenterade hon tillsammans med pojkarna. På examensdagen när pojkarna iklädda vita mössor stormade ut genom skolporten för att ta emot alla hyllningar, smet Hedda ut bakvägen med den vita mössan under armen. Hon bytte snabbt ut den mot en vanlig sommarhatt. Hennes studier hade hemlighållits inför bekanta: Heddas studier var ingenting att stoltsera med och de var bara familjens angelägenhet.

Hedda Andersson var Skånes första kvinna som tog mogenhetsexamen och den första kvinnan som skrevs in vid Lunds Universitet. Hon kände sig inte välkommen i den kompakt mansdominerade akademiska världen. Hon väckte uppmärksamhet i Lund och hade allas ögon riktade på sig. Men Hedda koncentrerade sig på studiernea och var i december 1882 klar med sin första examen, medicofilen. Det var en medicinsk – filosofisk examen, där ämnena var latin, matematik, kemi, fysik, botanik, zoologi och två valfria ämnen.

Därefter följde den teoretiska kursen för medicine kandidatexamen. Hedda studerade anatomi, fysiologi, medicinsk kemi, farmakologi, allmän patologi och medicinens historia. Hon tog sin medicine kandidatexamen i oktober 1887.

Från höstterminen 1888 bosatte sig Hedda Anderson i Stockholm. I tre

terminer studerade och praktiserade hon på Karolinska institutet. Nu gällde det att skaffa sig kunskaper i medicin, pediatrik, kirurgi, rätts- och statsmedicin. Och, som ovan nämnts, var hon i december 1892 framme vid sitt mål och var legitimerad läkare.

Hedda Andersson återvände till Malmö. Där öppnade hon privatpraktik vid Gustav Adolfs torg 69 (49). Hennes mottagningstider finns att läsa i adresskalendern för år 1894. De var från klockan 11 på förmiddagen till 1 på eftermiddagen. Hon erbjöd behandling för barn- och kvinnosjukdomar. Det var från början många patienter som kom till dr Andersson.

För att förkovra sig reste Hedda Andersson under åren 1893 – 1895 till olika kliniker i Köpenhamn och till Leipzig i Tyskland, där hennes lärare var gynekologen professor Max Sänger. Hon arbetade också under fyra somrar 1892 – 1895 på Ronneby brunn. Först var hon praktikant och sedan underläkare.

Efter två år i hemstaden flyttade Hedda Andersson åter till Stockholm. I en intervju i Idun 1896 förklarade Hedda Andersson att det var lättare att få möjlighet att vårda operativa fall i huvudstaden utan att behöva ta det tunga ansvaret för en egen klinik. Troligen var det huvudorsaken till att Hedda Andersson tog sin husföreståndarinna Anna Sofia Eriksson med sig och flyttade till Stockholm 1895. Deras adress blev Malmskillnadsgatan 38. Där hade också dr Andersson sin praktik.

När modern Johanna Maria flyttade till sin dotter 1903 bosatte de sig på Sturegatan 26, där Hedda Andersson hyrde en våning med åtta rum och kök. Dr Andersson hade också sin praktik i våningen. Hon hjälpte sina patienter inte bara genom att bota deras sjukdomar utan om det var nödvändigt kunde hon ge dem ekonomiska bidrag. I sitt hem tog hon också hand om barn som behövde hjälp.

Hedda Andersson var intresserad av människor; hon hade humor och var vänfast. Hon samlade gärna sina vänner omkring sitt stora matbord och bjöd på middag. Hon var medlem i Fredrika-Bremer-förbundet och var ledamot av dess sjukvårdskommitté. Hon var läkarrevisor vid Stockholms sjukhem, sekreterare i Föreningen för sjukvård i fattiga hem, ledamot av pensionsnämnden och ledamot av skolrådet först i Engelbrekts församling, senare i Hedvig Eleonora församling.

1917 flyttade Hedda Andersson från Stockholm och bosatte sig i Rottne vid Växjö. Där hade hon sin sista läkarpraktik fram till 1925. Då var det dags att gå i pension. Hennes folkpension var 83 kronor i månaden. Hon hade också ett arv efter sin mor på 35 364 kronor.

Dr Anderssons sista flyttlass gick till Lund och Karl XI:s gata. Matbordet och de tolv ekstolarna från Stockholm fanns fortfarande kvar. Hedda Andersson samlade gamla och nya vänner, kvinnor och män omkring sin gamla matsalsmöbel och var en charmerande värdinna som underhöll sina gäster med spännande historier från sitt innehållsrika liv.

Hedda Anderson avled 7 september 1950. Hon blev 89 år.

SOFIE GULLBERG (1821 – 1881)

I en tänkbar frågesport kan följande fråga ställas: Vad hette författaren och lyrikern Gullberg i förnamn? 100 % av tillfrågade malmöiter skulle svara ”Hjalmar”. Mitt svar blir ”Sofie”och det är lika rätt. Enligt stadsbibliotekarien Bengt Holmström var Sofie Gullberg den första riktiga författarinnan i Malmö.

Sofies namn var egentligen Margaretha Sophia men under årens lopp ändrade hon stavningen några gånger. Det blev Margrethe och Margrete, Sophie och Sofie. Ibland finns inte hennes första namn med på de tryckta alstren utan bara Sofie Gullberg. Det verkar som om det var så hon slutgiltigt skrev sitt namn.

Sofies mor hette Amalia Sofia Lärka. Hon var född i Caroli församling i Malmö och dotter till snörmakare J. H. Lärka. Sofies far var fanjunkare Lars Jacob Piculell. Han kom från en gammal militärsläkt. Piculell arrenderade n:r 22 Fjelie boställe. Han avled 1822, året efter Sofies födelse. Änkan Amalia Sofia flyttade år 1823 till Malmö. Hon hade då tre döttrar och två söner i åldrarna 2 till 14 år att ta hand om. Den yngsta var Sofie.

Sofie Gullberg var gift två gånger. Hennes första man var sadelmakaregesällen Carl Larsson. Makarna var bosatta i Örsjö dit båda kommit 1843; Sofie från Balkåkra och Carl från Lund. De gifte sig 1844 och fick en dotter, Emelie, och en son, Axel Ludvig. Carl Larsson avled i juni 1847, endast 28 år gammal. Emelie fick inte uppleva sin åttaårsdag och Axel Ludvig avled i kolera vid sex års ålder.

Sitt andra äktenskap ingick Sofie med änklingen Bengt Gustaf Gullberg (1801 – 1877) från Grönby. I november 1850 flyttade Sofie och Gullberg från Grönby till S:t Petri församling i Malmö. I den nybildade familjen fanns då Gullbergs barn från det första äktenskapet: Maria 16 år, Christina 11 år och Carl 14 år som fick bekanta sig med sina nya syskon, Emelie och Axel. Tillsammans hade makarna dottern Gustafva Beata, som avled i scharlakansfeber vid två års ålder, Hedvig, Gustafva Amalia, Clara och Gustaf. Sofie Gullberg genomgick ytterligare två graviditeter, men 1853 fick hon en

dödfödd dotter och Axel August som föddes 1854 fick bara leva i åtta dagar. På sju år fick Sofie Gullberg uppleva att hennes förste make och fem av hennes barn dog.

Gullberg arbetade som urmakare och stadsvaccinatör. Den sistnämnda sysslan övertogs av Sofie som i adresskalendern för år 1879 står som stadsvaccinatris. De gick till prästen 1854. Enligt adresskalendern för 1861 är familjens adress då Qvarngatan 814 (20, 26). År 1868 bodde Gullbergs på Lilla Trädgårdsgatan 5 (5a och b).

År 1850 utgav Sofie, då fortfarande Larsson, "Ny kastbok. Ett oskyldigt tidsfördrif i ungdomliga sällskaper". Med hjälp av en kastbok och några tärningar kan den vetgirige ta del av "ödets afslöjande hemligheter".

Sofie Gullbergs debutroman kom ut år 1851. Den var tryckt hos S. Lundström i Malmö på frakturstil och titeln är "Landsflyktingen. Swenskt original af Margrethe Sophie Larsson". På 102 sidor fördelade på 22 kapitel får läsaren uppleva äventyr och passioner i Venedig på 1600-talet. Formatet på häftet är 12 gånger 19 centimeter. Det kostade 40 sk. B:o att köpa det. Romanen blev så populär att den trycktes i en andra upplaga år 1866. 1949 publicerades en artikel av Olof Jonsson i SDS om Sofie Gullberg. Samma artikel återgavs sedan i Skåneland 8 1952.

I den berättar Jonsson att Sofie Larsson 1852 gav ut "Poetiska dikter" tryckta på F. A. Hartmans tryckeri. Volymen är på 144 sidor och dediceras till kronprinsen, blivande konung Karl XV. Häftet innehåller ett trettiotal dikter och ett par prosabidrag.

Ett dikthäfte med titeln "Poetiska Dikter, ljusa och mörka stunder af Margrete Sofie Gullberg" trycktes 1860 i Bülowska boktryckeriet i Lund. Det är ett häfte på 71 sidor och med formatet 11,5 gånger 13,5 centimeter. Den första av de 23 dikterna är en hyllningsdikt till Oskar I som avlidit i juli 1859. Titeln lyder "Friden, till Konung Oscars minne".

I en annan dikt med rubriken "En elfvaårig flickas tårar" i samma utgåva visar Sofie Gullberg sitt samhällsengagemang. Flickan och hennes mor besöker ett herresäte för att titta på de vackra gemaken. Elvaåringen ser den stora skillnaden mellan rik och fattig. Hon börjar gråta när hon tänker på de små barnen Inga och Nils som frös ihjäl på hemväg med sitt ihoptiggda bröd efter att förgäves ha bett om skydd för snöstormen. "På frusna marken, i en bädd af snö då de hvarandra sökte värma, de dogo i hvarandras armar. (Sann händelse)."

"De ljusa stunderna" uppmärksammar Sofie Gullberg bl.a. med dikterna "Till ett Bröllopspar" och "Vid ett Grefligt pars Guldbröllop". "De mörka stunderna" och den bittra sorgen vid ett barns död kommer till uttryck i "Ett minne åt min nioårige Son, hvilken drunknade år 1849". Jag har inte funnit belägg för att något av Sofie Gullbergs barn drunknade. Men i texten om hennes barn framgår att hon alltför väl kände till smärtan och sorgen när ett barn dör.

”EVIGHETSBLOMMOR. Poetiska Dikter” är titeln på Sofie Gullbergs diktsamling som kom ut 1866 och var tryckt i Malmö hos C. A. Hellborg. Häftet innehåller 18 dikter på 39 sidor och ett prosastycke, ”DOTTERSONEN. EN TAFLA UR LIFVET.” på 20 sidor. Bokens format är 12 gånger 19 centimeter. I denna diktsamling tar Sofie Gullberg med läsaren till Lund i dikten ”Jätten Finn och Sanct Laurentius. (Traditionen om Lunds tempelbyggnad.)” och till Ringsjön när hon skriver om ”Några dagar vid Ringsjön. Reseminne”.

Säkerligen kände Sofie Gullberg (till) den fjorton år yngre Hilda Sjölin, Malmös första kvinnliga fotograf. Det var på 1860-talet som det blev mode att låta fotografera sig och som visitkortsbilderna spreds lavinartat. Vad det nu än var som inspirerade Sofie Gullberg så finns dikten ”Porträtternas konversation” med i 1866 års diktsamling.

Dikten handlar om två damer, den ena en ”kortfigur” från folket på ett fotografi och den andra en bördshögfärdig friherrinna på en oljemålning. De hänger båda på en salsvägg och träter om vad som är det förnämsta, fotografiet eller oljemålningen. Sista versen lyder:

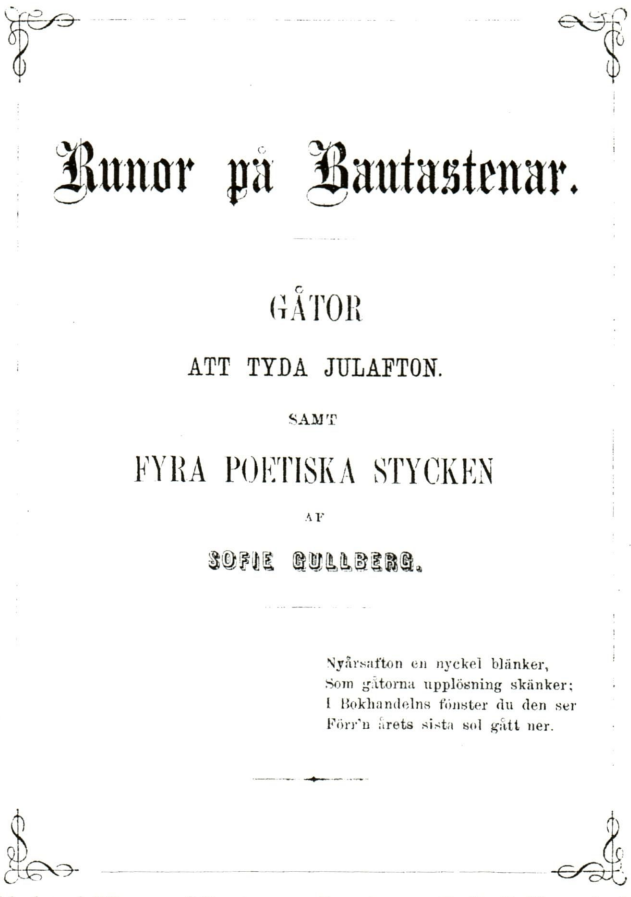
”Båda syntes nu som amazoner,
Hvilka ville slåss för skiljda troner;
Och jag vet ej hvem som segrade.
Ty precis när det som hetast gällde,
Man förargligt till min salsdörr smällde,
Och jag fick ej resultatet se.”

Det är mycket troligt att Sofie Gullberg hade läst den kända författarinnan Anna Maria Lenngrens dikt ”Porträtterne”, skriven 1796. Kanske inspirerad av sin föregångare lät Sofie Gullberg ”sina” damer gräla om ett för dåtiden mycket aktuellt ämne.

I fantasin bjuder jag in Sofie Gullberg på en kopp kaffe. Det behöver denna kaffeälskare efter sitt ”Afsked till min kaffekittel”.

”Der står ruinen af den ende vän,
som troget följt mig genom lifvets strider!
I dag du säljs till kopparslagaren
Men ingen vet hur det i hjärtat svider.”...

”För mig bokstavligt du i elden gick,
att mig för Bores kalla anda värna.
Du var min doktor och mitt apotek,
Ja mitt orakel – såsom Tychos stjärna.”...

Runor på Bautastenar.

GÅTOR

ATT TYDA JULAFTON.

SAMT

FYRA POETISKA STYCKEN

AF

SOFIE GULLBERG.

Nyårsafton en nyckel blänker,
Som gåtorna upplösning skänker;
I Bokhandelns fönster du den ser
Förr'n årets sista sol gått ner.

Titelbladet på "Runor på Bautastenar." utgiven av Sofie Gullberg år 1867.

År 1867 gav Sofie Gullberg ut ett litet men innehållsrikt häfte med måtten 11 gånger 14,7 centimeter. Det trycktes i Stockholm hos Isaac Marcus. Titeln är "Runor på Bautastenar. GÅTOR ATT TYDA JULAFTON SAMT FYRA POETISKA STYCKEN AF SOFIE GULLBERG." De 32 sidorna inleds med en dikt om julafton 1867. Därefter följer 20 gåtor som läsaren får testa sin klurighet på. De poetiska styckena avslutas med "Min Stockholmsresa".

Författarinnan hade kommit sjövägen för att se Stockholm. Några citat från hennes verser visar att sevärdheterna för en turist på Sofies tid i mycket liknar dagens. ... "Jarl Birgers beprisade stad"..."Mälarens strand"... "Och lejonen se mot Gustafvernas torg" ... "hästen som burit vår ädlaste kung I slaget vid Lützen – den är icke ung"... "Gustaf af Wasa som qväste tyrannen"... "Berzelius, konstnärn i vetandet stark, Och Bellman med lyran i grönskande park"...

Priset för Sofie Gullbergs julhäfte var 25 öre. Men hur hon arbetade och slet med sitt författande var den pekuniära utdelningen blygsam. Inför sin hemresa skaldar hon i sista versen:

”Tillbaka på vågorna blå må jag ila
Att sedan på grönskande lagrarna hvila.
Aj, aj! är det lagrar? Nej, törnen det är!
Ej afundsvärdt smyckas poeterna här.”

År 1872 publicerades sju hyllningsdikter till medlemmar av kungahuset. Häftet är på 16 sidor, formatet är 10,8 gånger 17 centimeter och det trycktes hos P. Jönsson i Malmö. Titeln är ”HÖSTBLOMMOR BUNDNA I EN KRANS ÅT KRONPRINSESSAN LOVISA. AF MARGRETHE SOFIE GULLBERG.” Hon tillägnar kronprinsessan dikterna och undertecknar med ”UNDERDÅNIGST AF FÖRFATTARINNAN.”

Lovisa (1851 – 1926) var dotter till Lovisa av Nederländerna och Karl XV. Hon gifte sig 1869 med Fredrik (VIII) av Danmark. Två av dikterna riktas till kronprinsessan av Danmark varav en högtidlighåller hennes konfirmation 1868.

Hennes far hyllas med tre dikter: 1852 tillägnas kronprinsen Karl Ludvig Eugene en dikt och den 28 januari 1868 blir det en namnsdagshyllning till konungen.

Den sista dikten till Karl XV lyder: ”Sista helsningen till Konung Carl XV. Den 23 september 1872.” Karl XV hade varit på hemväg från Aachen, där han sökt hjälp för en svår tarmtuberkulos som han lidit länge av. Han gjorde uppehåll i Malmö och bodde på residenset. Där avled han den 18 september 1872.

De två sista dikterna hyllar Karl XV:s far och farfar: ”Till Konung Carl XIV Johans skugga.”, skriven 1852 och ”Konung Oscar I s minne.” från 1868.

(Karl XIV Johan 1763 – 1844, Oskar I 1799 – 1859, Karl XV 1826 – 1872)

Den sista diktsamlingen av Sofie Gullberg kom ut i Malmö 1879 på C. A. Andersson & Comp. Boktryckeri. Hon kallar den för ”I VINTERQVÄLLEN. DIKTER AF SOFIE GULLBERG.” På de första 45 sidorna i boken finns 16 dikter och på de 18 sista ett prosastycke, ”Ur verkligheten. (skizz)” och ett registerblad. Formatet är 11,5 gånger 18,5 centimeter och priset är 1 krona.

Enligt Eddadiktningen steg de tre nornorna Urd, Verdandi och Skuld upp ur en källa vid världsträdet Yggdrasils rot. De var ödesgudinnor som på slända spann ödets trådar. Den långa inledande diktsviten i ”Vinterqvällen” är en jämförelse mellan ”Förr och Nu”, som också titeln lyder. Forntidsnornan Urda talar om gångna tider, hur mycket bättre det var då, hur människors moral har sjunkit och hur brottsligheten har ökat. Gumman Urdas ord verkar inte helt obekanta för 2000-talets människor. Två exempel:

”Förr trodde man på Gud – och gick i kyrkan
Och lydde far och mor.
Nu – gyllne kalfven egnar man sin dyrkan
Och uppå *intet* tror,”...

”Förr bruktes det att ålderdomen ära,
En dygd i ungdomsår.
Nu skyr man icke ens att händern bära
på ålderns gråa hår.”...

Verdandi lyssnar och försvarar sedan dåtidens nutid. Nog hade villkoren för kvinnan förbättrats: nu kan hon få sitt rättmätigade arv och hon kan själv välja sin äkta man.

(Lika arvsrätt blev lagstadgat 1845 och giftomannainstitutionen avskaffades 1872. En giftoman hade fungerat som en förmyndare och hade haft stor makt över en flickas äktenskap.)

Verdandi berömmer också två av tidens uppfinningar: telegrafen och järnvägen. Hennes framtidsvision målas upp:

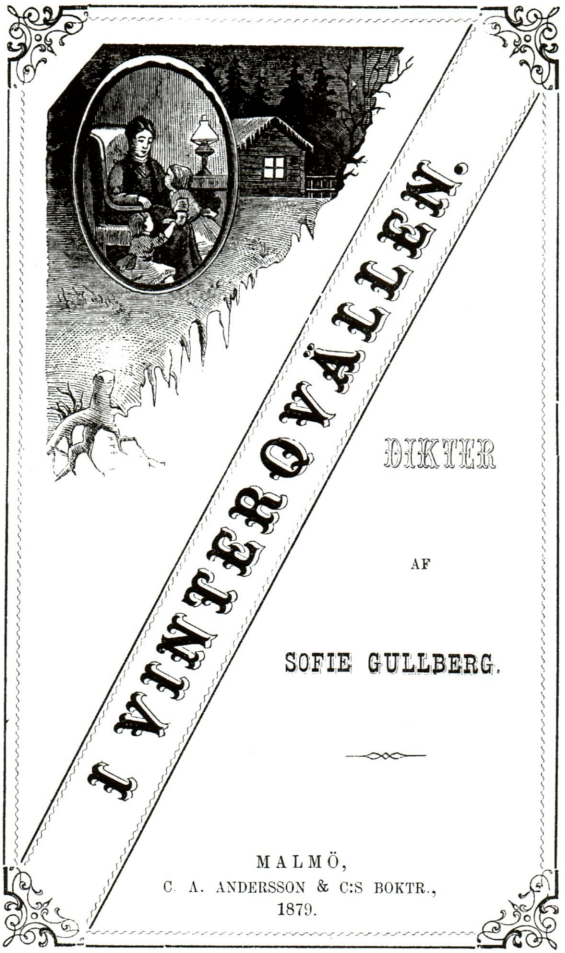
”Sin höjd skall din förvåning nå när i en luftballong
Du skådar menskor gå mot skyn allt vid musik och sång.
En resa genom luften blir väl snart så intressant,
Att man till månen i ballong vallfärdar helt charmant.”...

Sofie Gullberg apostroferade enligt tidens sed medlemmar ur kungahuset, men hon skrev också, som redan nämnts, om dem som stod längre ned på samhällsstegen. På 1860-talet började arbetarföreningar att bildas. I Malmö skedde det 1867. Sofie Gullberg skriver dikten ”Arbetareföreningen” som en hyllning till dessa föreningar. En annan dikt i hennes sista samling är ”Arbetarens Framtid”. Sista versen beskriver Sofie Gullbergs framtidstro:

”Så skall vid kommande dagars ljus
Rättvisa och mensklighet
Ett tempel resa på fördoms grus
Och kalla det: Jemlikhet.”

I samlingens sista dikt med rubriken ”Afskedet till min Sångmö” talar författarinnan till sin trogna sångmö. Tillsammans har de delat sorg och lidande, fattigdom och förakt.

... ”Tack du hulda, du som trofast blifvit
Då allt annat flytt.

Titelbladet på "I vinterqvällen." av Sofie Gullberg. Det blev hennes sista diktsamling och gavs ut år 1879.

Ofta du försonat mig med lifvet
Tänd mitt hopp på nytt."...

Sofie Gullberg dog vid sextio års ålder 1881. Enligt adresskalendrarna 1872, 1873, 1879 och 1881 är hennes adress hela den tiden Rörsjögatan 6 (6).

Sofie Gullberg var humoristisk, begåvad, intelligent och samhällsengagerad. Dagens Malmöbor bör få tillfälle att lära känna henne. Det finns ju faksimil.

Till slut svaret på den fråga som läsaren ställt sig: Nej, Sofie och Hjalmar var inte släkt.

EBBA OLSSON (1899 – 1988)

Den som vill lära känna hur människors liv i Malmö kunde se ut för hundra år sedan har ett givet utflyktsmål: Snapperupsgatan 10 i kvarteret Ellenbogen. Där står ett litet gulrappat stenhus med grönmålad dörr och fönsterkarmar i samma färg. På det branta taket ligger tegelpannor och tre små vindsfönster vetter ut mot gatan. Det ser inklämt ut mellan två mycket större och högre hus. Det lilla huset är det enda som finns kvar av den gamla bebyggelsen på gatan.

"Ebbas hus" är Malmös minsta museum.

Ebba Olsson hette kvinnan som ägde det lilla huset. Det var hennes bestämdhet och envishet som stoppade grävskoporna som härjade i omgivningen på 60-talet. Om inte Ebba Olsson hade kämpat för att behålla sitt hus, hade sentida Malmöbor gått miste om en underbar attraktion.

Ebba Sofia Olsson föddes i oktober 1899 i Karoli församling i Malmö. Hennes mor hette Anna Mariana Olsson och var född Sundblad (1876 – 1961). Hennes far var Olof Peter Olsson (1860 – 1942). Han var en lägre tjänsteman och hade yrkestiteln stadsmätare. Det betydde att han arbetade i hamnen och hans uppgift var att kontrollera att mått och vikt stämde på de varor som importerades och exporterades med båt. Stadsmätarna var sedan medeltiden ett särskilt skrå. I dispyter mellan köpare och säljare antogs de kunna ge ett opartiskt omdöme.

Under senare delen av 1800-talet ökades deras antal och år 1899 fanns det 50 stadsmätare i Malmö. Stadsmätarna hade ett stambord på hotell Savoy och de träffades där uppklädda om lördagarna för att dricka punsch.

Ebba Sofias farfar, Jöns Olsson, hade också varit stadsmätare. Jöns Olsson köpte 1873 huset på Snapperupsgatan 10. Huset var troligen byggt i slutet på 1700-talet och hade nyligen blivit ombyggt när Jöns Olsson blev husägaren. Det hade då fått en egen skorsten; ursprungligen delade det skorsten med ett litet tvillinghus vägg i vägg. Byggnadsstilen var mycket vanlig i Malmö och hade så varit under lång tid. Det gällde både exteriören och den inre planlösningen.

Kvarteren runt Snapperupsgatan med krogar, spelhålor och prostitution hade på den tiden inte det bästa rykte. Kvarteret norr om Snapperupsgatan hette Rundelen. Där låg hospitalet, ”Asylen för sinnesslöa”. Detta kunde kanske verka nog så skrämmande för omgivningen.

Efter Jöns Olssons död flyttade Anna och Olof Olsson med dottern Ebba och sonen Ture, född 1906, in i huset. Det var år 1911. De flesta familjeförsörjare som bodde på Snapperupsgatan och i kvarteren runt omkring var arbetare. Den vanligaste bostadsformen för en arbetarfamilj med en stor barnaskara var ett rum och kök. I jämförelse med sådana bostäder hade det hus som familjen Olsson flyttade in i mycket god standard. Huset hade två våningsplan; i bottenvåningen fanns det två rum och kök och en trappa upp låg en sovkammare. Olof Olsson lät dra in elektricitet och kallvatten. Sådana moderna installationer var mycket ovanliga på 1910-talet. Många fick hämta sitt vatten vid Sladdertorget. Så kallades den sydvästra breda delen av Timmermansgatan från mitten av 1800-talet. Timmermansgatan ersattes 1908 av Baltzarsgatans förlängning.

Familjen Olsson handlade sina matvaror hos Nyströms vid Stortorget eller hos Olssons på Sladdertorget. Bröd kunde de köpa i brödvagn eller bod på Stortorget och grönsaker fanns till salu på Drottningtorget.

Mor Anna trivdes inte så bra på Snapperupsgatan; hon kände sig rädd och

Snapperupsgatan, Sladdertorget och Concordiaträdgården som sträckte sig tvärs över kvarteret Ellenbogen till Djäknegatan där huvudentrén låg. Fotot är från 1900 – 1910.

ville flytta. Men det ville inte hennes make Olof. Och Ebba var inte rädd. En av hospitalets "tosingar", som de kallades i folkmun, kom varje jul och drack kaffe med Ebba. Han hette Måns och han kallade Ebba för "Fruns Fröken". Under den kaffestunden ville ingen annan i familjen vara hemma.

Ebba gick sex år i folkskolan. Hon hade så gärna velat gå i Fröken Tekla Åbergs högre läroverk för flickor men det fick hon inte och någon annan skola var hon inte intresserad av och därför blev det folkskolan. Senare läste hon under eftermiddagar och kvällar kurser i språk, matematik och svenska vid Tekniska skolan.

När Ebba var tio år började hon dansa balett hos fru Lange och fortsatte med det i några år.

Ebba ville bli modist och började arbeta hos Selma Olsson på Södra Förstadsgatan omkring 1915. Men så gick firman i konkurs och Ebba Olsson fick tjänst hos Bergmans på Skomakaregatan och där arbetade hon fram till 1925.

Då flyttade Ebba Olsson till Lund och blev anställd hos M & C Lundbergs vid Stortorget. Där var hon kvar mellan 1925 och 1932. Ebba Olsson reste på modellutställningar och gjorde inköp. Någon gång gick resan till Köpenhamn.

Därefter tjänstgjorde hon i Helsingborg i 1,5 år och två år i Vetlanda.

Redan på 1920-talet hade Ebba Olssons far drabbats av hjärnblödning och fått talsvårigheter och blivit delvis förlamad. Ebba Olsson flyttade nu hem för att hjälpa sina föräldrar. Som så många andra oumbärliga döttrar vid denna tid blev hon hemmadotter.

Hon fortsatte med sitt yrke men utövade det nu som hemarbete och gjorde snörmakerier åt Malmöfirman Svensson & CO. Ebba Olsson arbetade mycket i silke och gjorde bl.a. uniformsdekorationer.

Åren gick, brodern Ture gifte sig och flyttade hemifrån, föräldrarna slutade sina liv men Ebba Olsson blev kvar och vårdade det lilla huset. På 60-talet började det hända saker och det blev oroligt runt omkring henne. De sista småhusen i kvarteren revs för att ge plats åt tidens modetrend: höghusen.

Men Ebba Olsson blev inte imponerad utan hon bodde kvar i sitt hus och ändrade ingenting i det. Hon vägrade att flytta och att sälja sitt fädernearv. Det sägs att byggnadsarbetarna på tegelhuset bredvid undvek att hamra och borra tidigt på morgonen för att inte störa Ebba Olsson i onödan. Byggarna uppskattade henne och bjöd ibland in henne på fest och Ebba Olsson tackade ja till deras inbjudan.

Ebba Olsson bodde i sitt hus tills hon kände att det var dags att flytta till en servicelägenhet. I januari 1983 flyttade hon till Spångatan 22 B i Sankt Johannes församling i Malmö.

År 1984 donerade Ebba Olsson sitt hus till Malmö stadsmuseum med villkor att det skulle bevaras i ursprungligt skick för framtiden och visas för allmänheten. Framför allt ville hon att barn skulle få se hur det var att bo och leva i Malmö för hundra år sedan. Hennes svägerska och bror hade också samtyckt till donationsplanerna. Naturligtvis kallas huset för "Ebbas hus" och det är Malmös minsta museum.

En nödvändig men mycket varsam restaurering av Ebba Olssons hus utfördes i etapper och varade i tre år. Den som ledde arbetet var Gun Johansson-Elfström, 1:e intendent på Stadsmuseet. Hon besökte också Ebba Olsson för att få råd i sitt arbete. Men i juni 1988 dog Ebba Olsson, 88 år gammal.

Vid restaureringen användes gamla tekniker och tidstypiska material som t.ex. linoljefärger, limfärg och kalkbruk. Gun Johansson-Elfström besökte rivningskåkar för att hitta bl.a. linoleummattor, dörrhaspar och elledningar från tidigt 1900-tal. Ett byggföretag gav viss sponsring och ställde upp med hantverkare och material. Stadsmuseet köpte in familjen Olssons gamla möbler och inventarier och allt ställdes på sin ursprungliga plats. Restaureringen kostade omkring 150 000 kronor. 1991 öppnades "Ebbas hus" för visning.

Vad väntar då besökaren i Malmös minsta museum? Den som inte redan har lärt sig vördnaden för gamla ting och inte känt fascinationen inför kunskapen om gångna tider kapitulerar säkerligen ändå inför den atmosfär av

tidigt 1900-tal som möter en i farstun i "Ebbas hus". På hatthyllan till vänster ligger Ebba Olssons svarta hatt och en svart kubb. Där hänger också hennes svarta kappa och i hörnet står promenadkäppar.

Går man rakt fram kommer man in i det lilla köket. Till vänster på hyllor står vackra porslinsburkar med kryddor, mjöl, socker och kaffe. På köksbänken nedanför finns en kaffekvarn, kakfat, brickor och plåtburkar. Kokboken ligger uppslagen: det är bara att sätta igång med matlagningen. Mor Anna skrev ner recepten med sirlig handstil och stålpenna doppad i bläck. Det var på den tiden när man vårdade sig om handstilen och fick betyg i välskrivning, så fjärran från dagens datorklickande.

Vattenkranen i koppar glänser och på diskbänken kan det gamla porslinet stjälpas upp. Specialburken med såpa som hänger på en krok på väggen talar om vad det bästa medlet vid rengöring är. Skomakarlampan med ett virkat blåvitt överdrag lyser upp köket. I ett hörn står en vedspis och ovanför hänger handdukar, handfållade och prydligt märkta med EO i korsstygn. Bredvid finns en gasugn som familjen tog med sig från sitt tidigare boende på Stadt Hamburgsgatan när de flyttade in i huset. Vedspisen köptes in hos Heimers vid Lilla Torg eftersom det var svårt att få gas under andra världskriget. På en spegelhylla ligger fader Olofs rakdon. Skåp och lådor kan öppnas och alla husgeråd pekar på att livet fortsätter på Snapperupsgatan.

Köksdörren på baksidan av huset leder ut på gården. Den är kullerstensbelagd och liten – men alldeles tillräcklig – med blommor och uthus. I detta finns plats för en vedbod, en källarlucka ner till en jordkällare och ett utedass. På familjen Olssons tid kom dasstömmaren, hämtade tunnan och gick med den genom köket och farstun och ut på gatan. Han var väl värd en sup eller två när detta doftande arbete var avslutat. På skänken i matrummet står fortfarande snapsglaset. Tunnan tömdes ända fram till mitten av 1980-talet. Jag vet inte om snapsglaset användes lika länge.

Dörren mellan köket och matrummet (gårdsrummet) är en skjutdörr som Olof Olsson själv konstruerade och byggde. I matrummet står en stoppad mörkbrun soffa med ett bord framför och stolar runt omkring och över bordet hänger en stor vacker fotogenlampa. En järnkamin ger värme och det behövs nog om någon får för sig att sitta och sy på Singersymaskinen. Tapeterna i grönt och rosalila är nygjorda efter gammalt jugendtryck. Fönstret pryds med spetsgardiner och krukväxter och på väggarna hänger tavlor och en gammal klocka. Vill man läsa kan man fördjupa sig i ett nummer av Husmodern från 1929. På bordet står en skål med sötsaker och är du snäll kan du få en karamell.

I finrummet står en stoppad soffgrupp som blivit omklädd i lejongult tyg. Vid väggen mot gatan finns en brun spegelskänk med prydnadssaker. Bredvid soffan står en annan högre skänk med vaser och nipperaskar; på hyllorna inuti ligger virkade dukar. På väggarna hänger tavlor och fotografier

på familjen Olsson. Den som känner för det kan bläddra i familjens fotoalbum eller läsa i Ebbas poesialbum. Värmen kommer från en vit kakelugn och även här pryder spetsgardiner och krukväxter fönstren.

En brant trappa leder upp till andra våningsplanet. Under trappan finns det inbyggda förvaringsskåp bl.a. skafferiet (spiskammaren). I slutet på 1800-talet byggdes en s.k. kupa till och den blev en sovkammare för hela familjen.

Där står en stor tung bäddad utdragssäng och på väggen ovanför hänger en broderad bonad med texten "Morgonstund har guld i mund". Över stolen i hörnet ligger ett vitt nattlinne med brodyr. Två bäddade barnsängar finns också och nystrukna barnkläder är framlagda och färdiga att ta på. För säkerhets skull står också en stor potta under en av sängarna.

Hygienen kan skötas med vattenkanna och handfat vid en kommod med inbyggd spegel. I golvet finns ett stort runt hål. Därigenom kommer värmen upp från järnkaminen i rummet under, om det nu är så att det eldas i den.

Utanför kupan finns inget innertak utan tegelpannorna kan ses inifrån. Springorna har lagats med murbruk.

Ovanför det stora fönstret på utsidan av huset hänger rester av en gammal vinsch. Det var genom den som det gick att få upp möbler till sovkammaren eftersom det var omöjligt att bära möbler i den smala och branta trappan upp till andra våningen.

Efter rundvandringen i "Ebbas hus" går det bra att få sig ett glas saft eller en kopp kaffe och en kaka.

26 november 1999 finns en sorglig rubrik i Sydsvenska Dagbladet: "Ebbas hus håller på att ruttna sönder." Fukt hade drabbat byggnaden, framför allt i mitten av huset kring skorstenen men även på fasaden fanns fuktskador. Huset hade sjunkit, delvis av trycket från de stora husen runtomkring; golvstockarna hade tryckts ner mot marken och därmed försämrades ventilationen under huset. Det blev inte bättre av att gatstenen utanför byggnaden hade fått några lager av asfalt.

"Ebbas hus" var stängt i mer än ett år. Alla inventarier fördes bort och huset fick långsamt torka med hjälp av värmefläktar. En ny ledning lades genom huset för att föra bort regnvattnet från innergården. Vardagsrummet fick nya tapeter eftersom de gamla lossnade från de fuktiga väggarna. Gun Johansson-Elfström lyckades hitta några tapetrullar tryckta med limfärg från1920-talet. Papperet i dem är tunnare än i de gamla och därmed kan väggarna lättare andas. Priset per rulle var 700 kronor.

Väggarna i köket målades delvis om. De vitkalkades en halvmeter närmast golvet i stället för att målas med oljefärg som stänger inne fukten. Linoleummattorna togs bort för att man skulle kunna kontrollera om träet hade angripits av röta eller hussvamp. Men så illa var det inte med "Ebbas hus".

I januari 2002 öppnades Malmös minsta museum igen till glädje för Ebba Olssons alla besökare.

MISS ZEPHORA (1883 – 1961)

”Så kommer ändtligen Miss Zephora, aftonens drottning. Mellan en lång häck av stallbetjänter i lysande livréer kommer hon in, höljd i en elegant aftonkappa. Denna senare mottages av en betjänt och med ett lätt språng är hon uppe på sin osadlade springare. Der står hon, smärt, smidig och elegant i lång sidenklänning. Ryktet har talat sant. Miss Zephora är verkligen en skönhet av rang och därtill en artist i första planet. Hennes hopp och volter från den osadlade hästen vittnar om smidighet och grace samt om en beundransvärd säkerhet och skicklighet. Kikare och lorgnetter runt om komma i rörelse och snart ljuda applåd på applåd. Ett sorl av blandad häpnad går genom manegen då Miss Zephora kommer in och kvitterar en af dessa hyllningsapplåder med att iklädd sin eleganta baddrägt och sin långa kjol blixtsnabbt göra en – saltomortal!”

Det är reporterns ord i Skånska Dagbladet den 27 december 1900 som återges. Han hade dagen innan varit på Hippodromen och sett premiären på ”Stora Amerikanska Cirkus Madigan”. Miss Zephora var ett stort namn inom ryttarkonsten i början på 1900-talet. På premiären fick publiken också se Henning Orlando som gjorde det sensationella dödshoppet kombinerat med saltomortaler från en trampolin högt uppe i kupolen ner i en vattenränna; vattendjupet var en och tre kvarts meter.

Miss Zephora och Henning Orlando var syskon. De var födda i Norrköping. Deras mor hette Hedvig Wilhelmina Eklund och deras far var fabriksarbetaren och överskäraren Frans Emil Gustafsson. Miss Zephoras dopnamn var Henny Leontina Gustafsson och hon levde mellan åren 1883 och 1961. Hennes äldste bror var Henning (1875 – 1945).

Henning Gustafsson inledde sin artistkarriär som contorsionist, ”ormmänniska”, hos Jacobis artistsällskap vid 12 års ålder. En sådan artist hade specialiserat sig på bakåtböjningar (kautschuk) eller framåtböjningar (klischnigg) med kroppen. Henning Gustafsson var kautschukartist.1890 fick han anställning hos Cirkus Madigan som akrobat och konstryttare. När han arbetat hos cirkusen ett år kom den på sin turné till hans hemstad Norrköping.

Pantomimer var ett givet inslag i dåtidens cirkusprogram. Dessa utgjordes av uppskakande dramer i flera akter och var trots namnet inga tysta skådespel. Scenografin byggdes upp kring skickliga artister i vackra dräkter. Pantomimerna uppfördes mot slutet av sejouren. På Hippodromen i Malmö utspelades ofta pantomimerna i den berömda vattenmanegen.

Vid det nämnda besöket i Norrköping var det aktuellt att uppföra Rödluvan, men man hade ingen liten flicka i sällskapet till titelrollen. Hemma hos familjen Gustafsson fanns Hennings lillasyster Henny och hon var rödhårig. Och så debuterade Henny som åttaåring hos Cirkus Madigan i januari 1891 i pantomimen Rödluvan.

Henny blev kvar hos cirkusen som lärflicka. Hon fick börja med att lära sig dansa klassisk balett för att öva sin balans och bygga upp sin kropp. Sedan fick hon ridlektioner. Henny var intresserad och flitig och fick snart förtroendet att börja uppträda som ryttarinna. Tillsammans med Oskar Madigan red hon i voltige[1] på osadlad häst. Oskar var Laura och John Madigans son. Det var ett uppmärksammat nummer de utförde, eftersom det var första gången som två personer arbetade samtidigt på en häst, berättar Henny långt senare i en intervju i Sydsvenska Dagbladet i januari 1943 inför sin 60-årsdag. Fru Madigan gav Henny artistnamnet Zephora till minne av en dåtida känd cirkusryttarinna.

Den 1 november 1902 övertog Henning Orlando cirkusen efter Laura Madigan. Hon hade varit direktör för företaget sedan 1897. I augusti det året var cirkusen på turné i Gävle. En förödande nattlig brand bröt ut i den bostadslägenhet som familjen Madigan hade hyrt för tillfället. Laura Madigan, Henny och en annan flicka hoppade i nattdräkterna ut genom fönstren i sina rum. John Madigan försökte rädda sig genom att springa nedför trappan men blev svårt brännskadad och han avled efter tre dagar. Två drängar som bodde i våningen ovanför omkom i lågorna.

För cirkusen betalade Henning Orlando 10 000 kronor kontant och 10 000 på två år. På hösten 1904 döpte han om cirkusen till Cirkus Orlando.

Cirkustiden på Hippodromen, byggd 1899, varade från 1 november 1899 till 1 november 1922. Nio olika cirkusföretag gjorde tillsammans 33 sejourer, varav Henning Orlando som direktör genomförde 18 inklusive 2 under namnet Madigan. Flera cirkusföretag kom på oregelbundna gästspel och blev aldrig etablerade i Malmö. Men det blev Miss Zephora och Henning Orlando. De båda hälsades alltid av en entusiastisk publik och möttes av ovationer.

Miss Zephora behärskade alla former inom konstridningen. Hon visade upp jockeyritt vilket innebar att hon under ridningen utförde balansövningar stående på hästryggen. Namnet kom av att artisterna förr bar jockeykläder. I ”jockeysprånget” tog ryttaren med kort ansats ett språng från marken upp till fristående ställning på den galopperande hästen. Eller också avslutades övningen sittande på hästryggen. Jockeynumren innehöll även många andra akrobatiska övningar som t.ex. saltomortaler på hästryggen.

Syskonen Orlando, Henning, Zephora och deras bröder Valentin och Erland, red fyrdubbel jockeyritt. Eller också red Miss Zephora tredubbel ritt tillsamman med två av sina bröder. Hennes bror Erland (1886 – 1948), som var tre år yngre än Zephora, kom till cirkusen senare än hon men också han blev en utmärkt ryttare. De två syskonen visade en dubbel jockeyakt på osadlad häst. Det var ett nummer som alltid imponerade på publiken och applåderades av den.

En annan konstform som Miss Zephora utförde var parforceritt. Hon genomförde denna i högt tempo som en "dansande" artist på ryggen av en galopperande häst. Ekipaget kunde göra hopp genom en papperstäckt ring, rida genom några banderoller som fungerade som hinder eller "hoppa rep" över en lång böjd rotting.

Under Cirkus Orlandos gästspel i Köpenhamn 1905 anslöt sig den schweizisk-italienske artisten Edmondo Barenco (1885 – 1961) till sällskapet. Ett lindansarnummer med anknytning till en aktuell modernitet för dåtiden var Barencos "telefonarbetare på tråd med saltomortaler". Han uppträdde också som jonglör, contorsionist och ryttare. 1908 blev det bröllop mellan Miss Zephora och Edmondo Barenco.

Zephoras yngre bror Erland, maken Edmondo och hon själv bildade en av den tidens bästa ryttartrupper. De tre övade in ett specialnummer med tre vita hästar. Erland stod på den yttre galopperande hästen och den inre gick i trav med Zephora. Mellanhästen galopperade ibland och travade ibland. De höll en metallstång mellan sig på axlarna. På den utförde Edmondo olika övningar bl.a. en handstans. Truppen gav sig ut på en framgångsrik turné med bl.a. detta nummer i England, Tyskland, Frankrike, Belgien och Polen.

En kamrat och konkurrent till Zephora var Estelle Préval, även hon en mycket duktig konstryttarinna. Vid ett tillfälle i Köpenhamn framträdde de båda två. Miss Zephora var klädd i baltoalett och hade med sig två dalmatinerhundar. Politiken skrev: "Av programmets två ryttarinnor blev det fröken Zephora som vann i denna glansfulla turnering." Och broder Henning höll helt och hållet med.

Miss Zephora var också primadonna i baletterna. Det var så att i början av sejouren avslutades programmet av en vacker balett. Men dansöserna i peruker och påkostade dräkter hade också andra roller: att sälja program och att bilda häck när direktören gjorde sin glansfulla entré.

Vårvintern var den vanligaste tiden för Cirkus Orlando att göra gästspel på Hippodromen i Malmö. På sommaren var de i Stockholm på Djurgårdscirkus, hösten tillbringade de i Göteborg och däremellan besökte de Eskilstuna, Linköping, Norrköping, Örebro, Borås och andra svenska städer. Därtill kom gästspel i Köpenhamn och Oslo. En rekordsäsong blev det 1905–1906 på Hippodromen i Malmö, då gästspelet varade i 19 veckor och mer än 100 000 besökare kom för att glädjas åt Cirkus Orlando.

Henning Orlando var trogen Malmö från 1900 till 1917. Det blev inget gästspel 1918 och 1919. Krigsåren var hårda både för människor och djur. Det var ytterligt svårt att skaffa djurfoder ooch turnéer blev inställda. När spanska sjukan härjade som värst hösten 1918 infördes nöjesförbud för att hejda epidemin. Teatrar, biografer, danslokaler, Hippodromen och Frälsningsarmén stängdes i oktober månad. Men 1920 var Cirkus Orlando tillbaka igen i Malmö.

I programmet det året meddelades det att Miss Zephora skulle utföra ”tillkommande nummer”. Hon hade just kommit tillbaka ”från många års vedermödor i Ryssland och Sibirien”.

I den omtalade intervjun från 1943 i Sydsvenska Dagbladet berättar Miss Zephora om sitt turnéliv tillsammans med maken Edmondo. De uppträdde bl.a. i ett parforcenummer med saltomortaler på osadlad häst och gjorde stor lycka. De reste omkring i Europa och gjorde långa uppehåll i Tyskland, Frankrike och Ryssland.

När första världskriget bröt ut 1914 var de i Lille i Frankrike. Där fick de uppleva otäckt bombardemang både från luften och från Tjocka Berta, den ökända tyska mörsaren. De var också med om att tyskarna intog staden.

Barencos hade ett engagemang vid den ryska cirkusen Salamonsky och reste vidare till Ryssland. Tiden var 1917 och makarna Barenco fick uppleva den röda revolutionen. Det var vild skottlossning och det var livsfarligt att ge sig ut på gatorna. Men cirkuslivet gick vidare och föreställningar gavs i Moskva under vintermånaderna och på sommaren reste de runt i landet.

Fru Barenco mindes med glädje de här åren trots krigstider. De mottogs överallt med värme och fick mycket bra betalt. Hon menade att Ryssland var ett av de bästa länderna för cirkusartister eftersom deras konster värderades så högt. Fru Barenco beklagade att hon glömt all den ryska som hon förr talade nästan flytande. Naturligtvis var det ont om mat men de märkte inte så mycket av den ryska revolutionen. Men cirkusen döptes om till ”Sovjet”.

Men det sista året i Ryssland beskrev fru Barenco som ”hemskt”. Barencos hade kommit till Samara och där härjade en tyfusepidemi. Edmondo Barenco blev också sjuk och det dröjde länge innan han tillfrisknade.

När de skulle åka hem till Sverige dog en av deras hästar. Tillsammans med den andra hästen fick makarna Barenco åka hästvagn på järnvägen till Riga. Resan tog fem veckor.

Fru Barenco fick av intervjuaren frågan om hon varit med om någon allvarlig olyckshändelse under sitt långa artistliv. Då berättade hon om en gång när det var nära att det gått riktigt illa. Vid en föreställning i Köpenhamn med Henning Orlandos Cirkus skulle Miss Zephora göra en frivolt på häst men hamnade på huvudet i manegen i stället för på hästen. Hon svimmade av för ett ögonblick men kvicknade snabbt till. Det förargliga var att kung Christian IX var närvarande men han var deltagande och frågade sedan bror Henning hur den unga damen mådde.

1932 slutade Miss Zephora med hästlivet i manegen. År 1943 uppträdde Edmondo fortfarande som lindansare och tränade dagligen i svågern Henning Orlandos manege på Mariedalsgården i Malmö. Familjen Barenco, mor, far och dottern Edmonda, reste i början på 40-talet med cirkus Baptista Schreiber-Mijares på sommarturné. Edmondo Barenco var senare under en följd av år regissör hos Trolle Rhodin.

Makarna Barenco avled båda sommaren 1961 med endast en månads mellanrum.

Zephoras och Edmondo Barencos dotter Edmonda, född 1911, fortsatte cirkustraditionerna. Hon gifte sig med sjölejondressören Maximiliam Nassler. Edmonda uppträdde också tillsammans med fadern i pas de deux till häst. Detta ryttarnummer innebär att den manlige partnern står bredbent på ryggen av två bredvid varandra travande hästar som han tyglar med ena handen. Den kvinnliga partnern lyfts sedan i olika positioner.

I sin memoarbok "Cirkus" (1944) skriver Henning Orlando att Zephora "hade en alldeles utomordentlig hand med hästar och blev utan all fråga samtidens bästa cirkusryttarinna".

Som framgått var Cirkus Orlando ett imponerande och framgångsrikt familjeföretag. Systern Sigrid (1873 – 1940) var också med i företaget och skötte hushållet för sina syskon och arbetade i kassan. Brodern Valentin blev som nämnts också ryttare och han levde mellan åren 1878 och 1906. Brodern Einar (1879 – 1913) var "Sprechstallmeister", eller med ett annat ord konferencier, fram till sin död.

I den första delen av familjens historia har det mest handlat om den firade primadonnan Miss Zephora och hennes bror. I den andra delen riktas strålkastarna mot dotter och far.

[1] Se avsnittet om Othelia Orlando.

OTHELIA ORLANDO (1892 – 1989)

På ett mer än hundraårigt ateljéfotografi står en ung kvinna och tittar allvarligt förbi fotografen. Hon är klädd i en kort ballerinadräkt med dekoration (blommor?) på vänster axel. Fötterna håller hon i klassisk balettpose och händerna är sammanflätade bakom nacken. Hon har en mjukt lockig lugg och ett vackert ansikte. Kvinnans dopnamn var Hedvig Andersson men nog var hennes artistnamn, Miss Mignon, mer spännande och passade henne perfekt.

Miss Mignon, Theas mor.

Hedvig Andersson (1871 – 1944) var från Göteborg. Hon började som lärflicka hos John Madigan 1886 när cirkusen gjorde ett besök i staden. Hedvig fick utbildning till lindanserska, trapetskonstnär och kautschukartist. En väninna till henne som samtidigt gick i cirkusskolan var Elvira Madigan. Elvira var dotter till Laura Madigan och John Madigan var hennes styvfar. Hennes olyckliga kärlekshistoria med Sixten Sparre fick ett våldsamt slut i juli 1889. Men det är en annan historia som det brukar heta.

Ett halvår efter det uppslitande dramat blev en ung ambitiös pojke anställd vid Cirkus Madigan. Det var Henning Gustafsson.Tycke uppstod mellan Hedvig och Henning och så småningom gifte de sig.

I december 1892 var Cirkus Madigan på turné i Borås. Trots att Miss Mignon var höggradigt gravid genomförde hon sitt lindansarnummer under kvällsföreställ-

ningen den 20 december. Hon bar en veckad kjol med en stor rosett framtill som dolde hennes putande mage. Två timmar senare födde hon dottern Othelia Mandarinea, Thea kallad. Mor och dotter stannade kvar i Borås när cirkussällskapet fortsatte sin turné till Malmö.

Thea blev kvar i Borås de fyra första åren av sitt liv som fosterdotter till änkefru Fina Svensson. Fru Svensson var välkänd bland kringresande artister som ofta hyrde rum hos henne. Mamma Hedvig fortsatte sitt arbete hos Madigans. Thea fick en bror 1897, Ernst. Han fick sin uppväxt hos en syster till Hedvig i Göteborg.

Men Hedvig Andersson och Henning Orlando skildes åt. Hedvig lärde känna en chefselektriker vid den tyska cirkusen Corty-Althoff, när denna var på besök i Sverige. Mannen var tysk och hette Karl Kruse. Hedvig Andersson och han gifte sig och bosatte sig i Dresden. Thea återförenades med sin mor och växte upp i det nya hemlandet, gick i tysk skola och blev konfirmerad i Stettin. Hon fick också en älskad halvbror, Theodor, 1901.

Thea trodde länge att Karl Kruse var hennes far. Hon visste inte om att hennes riktige far var cirkusdirektör i Sverige. Thea hade inte heller någon aning om att Henning Orlando hade planer på att hon skulle utbilda sig inom cirkuskonsten. Men han avslöjade dem när han kom på besök hos mor och dotter i Dresden. Det var chockartade nyheter för Thea och det var svårt för henne att bryta upp från sin mor och sin tyska familj. Thea var nu sexton år, när hon följde sin far Henning till Sverige.

”Pappa var sträng och hans skola var hård och fordrande”, säger Thea i en intervju vid 95 års ålder. Hon tränades för att bli cirkusprimadonna. Henning Orlando skaffade tidens bäste lärare i mimik, plastik och dans, en italienare vid namn Magrini, åt sin dotter. Othelia lindade fötterna och dansade tåspets ”så tårna blödde”. Henning Orlando tog själv hand om dotterns ridlektioner. Men det nya språket fick hon försöka att lära sig själv. Cirkusen hade 40 balettdamer.[1] 1909 var Thea redo att vara med i baletten och hon avancerade snabbt fram till första linjen. Det dröjde inte länge förrän hon debuterade som solodansös tillsammans med Engla Zeyen i en pantomim, ”Bildhuggarens dröm”, som gjorde stor succé, skriver en stolt fader i sina memoarer ”Cirkus” från 1944.

År 1911 hade Othelia blivit så skicklig att hon red pas de deux tillsammans med sin farbror Erland Orlando.[1]

Thea lärde sig också att behärska parforceritten[1] på osadlad häst och voltige. Den sistnämnda ryttartermen innebär att ryttaren svingar sig mellan hästryggen och manegen och utför olika rörelser. Hon/han håller sig därvid fast vid två metallhandtag som är fästade vid en bukgjord. Som stöd kan ryttaren också använda en bygel eller en fotögla. Hästen är i ett klassiskt voltigenummer osadlad.

I februari till mars 1914 kunde Malmöpubliken på Hippodromen beundra

fröken Othelia när hon draperad i svenska flaggan dansade balett tillsammans med sexton andra damer. Under gästspel i samma manege under de tre följande åren visade fröken Orlando prov på sin stora skicklighet som konstryttarinna.

Fadern satte hennes skolritt högst och det var som skolryttarinna hon gjorde sig känd. Fröken Othelia ledde sin skolhäst med små omärkliga rörelser så att hästen utförde olika danssteg. Åskådaren fick intrycket att hästen dansade till den musik som orkestern spelade, medan det i själva verket var musiken som rättade sig efter hästen. Carl Petoletti, som egentligen hette Håkansson, var en mycket skicklig hästdressör och Henning Orlando menade att det var hans förtjänst att Othelia blev en sådan duktig skolryttarinna.

Othelia Orlando väckte också uppmärksamhet genom sin grace och skönhet. Under en sejour på Djurgårdscirkus i Stockholm var hon med i programmets pantomim.[1] Där upptäcktes hon av Mauritz Stiller som sökte en ung dam för den kvinnliga huvudrollen i en film som skulle spelas in. Nu hade han äntligen hittat Den Rätta Damen – Othelia. Men fader Orlando sade blankt nej till alla filmplaner. Stiller fick i stället vända sig till en dam som han hade i reserv – Greta Gustafsson Garbo.

Men Othelia ville lämna cirkuslivet och bli sjuksköterska. År 1918 sökte hon en elevplats vid länslasarettet i Eskilstuna och blev antagen. Det blev emellertid ett abrupt avbrott i studierna när Othelia Orlando drabbades av spanska sjukan. Hon blev mycket sjuk och Henning Orlando kallades till Eskilstuna. Men Othelia tillfrisknade och ville fortsätta sina studier. Men hennes far hade återigen andra planer för sin dotter. Han önskade att hon skulle fortsätta att rida i hans cirkus.

”I alla de framgångar jag kan ha haft under min långa bana som cirkusdirektör har min dotter Othelia – i vardagslag kallad Thea – haft en väsentlig del.” Henning Orlando ger sin dotter sin uppskattning och sitt erkännande med dessa ord i sin memoarbok. Och Thea följde åter sin far ut på turné.

1920 fick Henning Orlando ett smickrande anbud från engelsmannen Bertram Mills. Orlando fick engagemang på Olympia i London med sina frihets- och skolhästar. Othelia, Carl Petoletti och dennes son Alfred Petoletti följde med. Frihetsdressyr var Orlandos specialitet och gick ut på att få hästarna att utföra bestämda rörelser fritt, utan ryttare, i manegen. Orlandos gjorde även turnéer till Cirkus Fermo i Bryssel och till Hagenbeck i Holland och i Tyskland. På senhösten 1921 var Orlandos i Paris där de uppträdde på Cirque de Paris.

I den franska huvudstaden fick dotter och far många pressrosor: dottern var ”en skolryttarinna enligt den stora traditionen: elegant, graciös och vacker, smidig och skicklig” och fadern fick beröm för sin imponerande dressyr med tolv svarta hästar, ”som hoppade som en balettkår”.

Den 15 september 1922 inleddes ett gästspel vid Hippodrome i New York. Henning Orlando begärde ett mycket högt gage som till hans förvåning

accepterades. Och familjen Orlando hade stora framgångar och kontraktstiden dubblerades så att deras sejour varade till den 15 maj 1923.

Efter hemkomsten planerade Henning Orlando för nya utländska gästspel för sin hästopera med Othelia som primadonna. Första anhalten fram på hösten blev Rouen i Frankrike. Därefter väntade Circo Parish i Madrid. En Rafael Solis skrev i Heraldo de Madrid, en av stadens största tidningar, en mycket utstofferad levnadshistoria om familjen Orlando. Men vad gjorde det om sanningen förvanskades en aning, reklam blev det.

Europas största cirkusbyggnad låg i Lissabon. Den var från 1890 och namnet var Coliseu dos Recreios. Där gästspelade ”Professor Orlando och Mlle Otília Orlando”, som de kallades i programmet, under januari och februari 1924. Nästa uppehåll på turnén med de 40 hästarna blev i Zaragosa i Spanien. Det var inte så, berättar den 95-åriga Othelia Orlando i sin intervju att de bodde i tält och färdades i vagn. Färdsättet var tåg och sällskapet bodde på hotell eller i hyrda lägenheter och rum.

Efter Spanien var det dags för ett engagemang i Paris. Orlandos skulle vara med och inviga det stora nöjesetablissemanget Empire. Varietéteatern Empire skulle förvandlas till cirkus. Henning Orlando fick lära hästarna att gå uppför en rulltrappa från gatuplanet till manegen. Denna var nämligen placerad på teaterscenen. I sex veckor varade detta framgångsrika gästspel för Orlandos.

Den långa utlandsperioden kostade fröken Othelia en förlovning. Hon hade förlovat sig med en svensk godsägare, men när hon kom tillbaka till Sverige efter fyra år hade hennes fästman gift sig med en annan.

Det var ändå Sverige som var den fasta punkten för Circus Orlando. I mitten av mars 1925 var det åter premiär på Djurgårdscirkus. Och livet fortsatte för Cirkus Orlando. Slutpunkten för cirkusdirektör Henning Orlando kom 1938. Och då slutade också Othelia Orlando med cirkuslivet. 1935 hade Henning Orlando köpt Mariedalsgården i utkanten av Malmö. Där slog sig dotter och far ner.

Othelia Orlando hade mycket god hand med alla sorters djur. Hon räddade många döende fågelungar till livet. Märkligare var det nog när hon lyckades rädda livet på en två dagar gammal tigerunge. Den föddes på senhösten 1940 i en cirkus i Eslöv och fick följa med Othelia Orlando hem till Mariedalsgården i en margarinlåda. Tigerungen döptes till Sonja, lapade mjölk genom napp och fick havremust. Efter en tid bestod Sonjas kost av kokt hästkött, två och ett halvt kilo om dagen. Sonja tog promenader tillsammans med Othelia Orlando och var då kopplad i en järnlänk. Men 1942 förstod familjen Orlando att de inte kunde behålla Sonja längre och överlämnade henne till en cirkus. Men Sonja attackerades av de andra tigrarna och sårades så svårt att hon avled. Othelia Orlando sörjde henne mycket.

Othelia Orlandos mor Hedvig dog i Sverige 1944. Ett år senare avled Henning Orlando. Han hade då sålt sina hästar, cirkusmaterial och Mariedals-

gården till Trolle Rhodin. Dottern Othelia visste inte någonting om försäljningen. ”Jag fick bara reda på det en dag” är den 95-åriga Othelia Orlandos kommentar.

Hennes styvbror Theodor Kruse hade fått utbildning i hästdressyr vid Cirkus Orlando. Senare blev han företagets stallmästare. Han fortsatte som sådan hos Trolle Rhodin. Han avled 1954 i Istanbul när cirkusen var på turné i Främre Orienten. Hans kropp sändes hem till Othelia Orlando i en zinkkista. Hennes bror Ernst blev ingenjör och far till Mariane Orlando, premiärdansös och kanske den främsta klassiska ballerina som Sverige har haft.

Othelia Orlando bodde kvar på Mariedalsgården i många år. Hon knöt an till sin ungdoms drömmar och förhoppningar och arbetade som sjukvårdsbiträde. Men hon hade inte glömt cirkuslivet och 1951 gjorde hon en come back med Cirkus Roland i Västtyskland. Året efter var hon engagerad av Cirkus Busch. Premiären ägde rum i Västtyskland. Sällskapet spelade i ett tält och framgången blev stor. Othelia presenterades som ”Die Altmeisterin” och skrev autografer. Men kroppen var stel och mellan föreställningarna var hon tvungen att ta varma bad. Men efter denna sejour var det slut på manegelivet för ”La Belle Suédoise” eller ”La Bella Amazone” som fröken Orlando kallades. Hon drabbades också av en ryggskada. Men denna hindrade henne inte från att uppvisningsrida för pressen när hon var 85 år.

Fröken Orlando blev fru Berlin när hon 1958 gifte sig med den pensionerade spårvägsmannen Georg Berlin. De flyttade till Kulladalsgatan 22 b. Men Berlin blev sjuk och avled 1970.

Ett par veckor före sin 80-årsdag var Othelia Berlin på besök hos Lennart Hyland i hans Hörna.

Othelia Berlins syn blev dålig under hennes sista år. Hon kunde inte längre ägna sig åt att brodera som hon alltid hade sysslat med på lediga stunder, även mellan föreställningarna. De vackra stolsöverdragen i petit point i hennes hem vittnade om hennes flit. Othelia Berlin klarade sig själv långt upp i åren; hon fick hjälp två gånger i veckan med att handla och städa.

Othelia Orlando Berlin avled 1989, 96 år gammal.

[1] Se avsnittet om Miss Zephora

HILDA SJÖLIN (1835 – 1915)

Som bakgrund till Hilda Sjölins levnad vill jag framhålla några fakta om fotografins historia och om kvinnans villkor som yrkesarbetande i mitten på 1800-talet.

Louis Jacques Mandé Daguerre var en fransk målare och uppfinnare som levde mellan 1787 och 1851. Han uppfann den första praktiskt användbara fotograferingsmetoden, dagerrotypin i början av 1839. Han framställde bilder på en polerad silverplåt eller en försilvrad kopparplåt. Uppgifter om den nya uppfinningen spreds snabbt och inom fyra månader hade Daguerres instruktionsbok kommit ut i 29 upplagor och översatts till sex språk; på svenska julen 1839. Men den stora nackdelen var att de blanka plåtarna inte kunde mångfaldigas.

Samma år som Daguerre dog, 1851, kom engelsmannen Scott Archer med en ny uppfinning.

Han använde en glasskiva som underlag för negativet. Hans landsman Fox Talbot hade redan 1839 uppfunnit negativet och positivet och hade vid exponeringen använt sig av papper överdraget med ljuskänsligt silversalt. Men Talbots pappersfotografier blev oskarpa. Archers metod gick ut på att fästa silversalterna vid glasplåten i ett kollodium, en emulsion av bomullskrut och eter. Glasplåten måste prepareras omedelbart före fotograferingen, eftersom den var ljuskänslig bara så länge emulsionen var fuktig. Exponering och framkallning måste göras medan plåten var våt; därav termen våtplåt. Genom denna metod kunde skarpa negativ skapas och av varje negativ kunde ett obegränsat antal kopior framställas.

Mellan 1860 och 1920 fanns det ungefär fyrahundra kvinnliga fotografer i Sverige. År 1846 kom en förordning som gav kvinnan samma hantverksrätt som mannen och en begränsad handelsrätt. Den för kvinnor så betydelsefulla arbetsfrågan hade då debatterats i nästan ett århundrade. 1864 års näringsförordning gav kvinnor rätt att etablera sig som företagare. En kvinna som fått näringstillstånd och gifte sig, fick behålla det, om mannen gav sitt godkännande. En gift

Hilda Sjölin i volangklänning utanför sin ateljé tillsammans med Cathinka och Carl de Shårengrad och deras barn, Elisabeth och Wilhelm. Fotot är från 1874 eller 1875. Hilda Sjölins ateljé revs år 1885.

kvinna fick från år 1874 genom äktenskapsförord rätt att förvalta egen inkomst. I motsats till andra hantverk var aldrig fotografyrket spärrat för kvinnor.

Så samverkade olika faktorer till att fotografyrket kom att bli ett kvinnoyrke. Och i Malmö bodde Hilda Sjölin som blev stadens första kvinnliga fotograf.

Hon föddes 1835 och döptes till Hilda Aurora Amanda. Hennes mor var Cecilia Malmborg och hennes far var handlande Johan Peter Sjölin. I november 1860 undertecknade Sjölin försäkringsbrevet för byggnaderna vid Västergatan 437 – 438 (64, 10). I sydöstra hörnet av tomten hade 1859 byggts en fotografisk ateljé som var en konstruktion "af furukorsvirke och brändt tegel med tak af glas, skiffer och sink". Ateljén var ca 6 meter lång och drygt 3,5 meter bred. Takhöjden var ca 3 meter. Ingången var ett par dubbla dörrar med rutor av glas. I byggnaden fanns ett stort rum och två mindre. Det större rummet användes förmodligen till fotografering och det måste vara det som hade "2. par större fönster, målade" allt enligt beskrivning i försäkringsbrevet. De mindre kan ha varit för väntande kunder och för arbetet med framkallning och kopiering av fotografierna. Hilda Sjölins ateljé var den första i Malmö specialbyggd för fotografering.

På en sommarbild från 1874 eller 1875 kan vi se mamsell Hilda Sjölin där hon sitter utanför sin ateljé i en vacker volangklänning. Kaffebordet är dukat och bredvid sitter Cathinka och Carl de Shärengrad – även han fotograf – och deras två barn, Elisabeth och Wilhelm. Bakom dem syns det ena av de stora, målade fönstren. En av de två skickliga fotograferna – vi vet inte vem – fjärrdirigerade avtryckaren på kameran och gav eftervärlden en unik minnesbild. På fotografiet finns dock de Sharéngrads fotografstämpel.

Under 1860-talets första år ökade antalet fotografer explosionsartat. Att fotografera sig blev mode och det gick lätt att tjäna snabba pengar. Orsaken hette "cartomanien". På franska heter visitkort carte de visite.Det var i Frankrike som bruket av visitkort uppstod. På visitkortet fanns inte bara namnet utan också ett fotografi. Visitkortsporträtten spreds snabbt över Europa och blev även populära i Sverige.

På 60-talet fotograferades personer i helfigur. De stod i en värdig pose vid en pelare eller ett draperi eller satt i en vacker stol. Under 70-talet blev det modernt med bröstbilder och retuscheringskonsten utvecklades. Naturligtvis ville man se så fördelaktig ut som möjligt med den nya teknikens hjälp.

De billiga porträttfotografierna framställdes dussinvis i standardiserat format som t.ex. sex gånger nio centimeter. Det var inom borgarklassen som visitkorten spreds och på salongsborden låg dåtidens moderna album. De fylldes av fotografier på släktingar och vänner och inte minst den tidens kungligheter och kända personer. Man bytte kort med sina bekanta i en sådan utsträckning att man talade om en riktig kortmani.

Det var i maj 1860 som Hilda Sjölin öppnade sin fotoateljé. Som många av sina medsystrar inom fotografyrket var hon mamsell d.v.s. hon kom från medelklassen och var ogift. Mamsell Hilda kom att dominera marknaden i Malmö. Både samtiden och eftervärlden har gett henne många berömmande ord: hon var mycket tekniskt skicklig och visade stor konstnärlighet i sitt sätt att komponera bilder. Var hon lärt sig all sin kunskap om fotografi vet vi inte.

Okänd dam. Foto Hilda Sjölin. Kortet är taget tidigast 1862, senast 1865.

Först på 1880-talet började kurser i fotografi att utformas och anordnas.

Hilda Sjölin arbetade mycket med visitkortsbilder. Hon utgick från den ovan nämnda våtplåten och framställde papperskopior. Hon gjorde reklam för sin verksamhet genom att annonsera i Snäll-Posten. Första gången hon gjorde det var torsdagen den 24 maj 1860 och annonsen lyder "Fotografering å glas, waxduk och papper werkställes dagligen av Hilda Sjölin,Westergatan N:o 437." Det var dåtidens moderna tekniker som fotograferna använde sig av. Förutom att av glasnegativet framställa papperskopior kunde man använda det direkt genom att svartlackera bakgrunden och därigenom framstod den negativa bilden som skenbart positiv (ambrotyper). Kollodiumhinnan kunde också tas bort från glasplåten och fästas på mörk vaxduk(panotyper).

Okänd dam. Foto Hilda Sjölin. Kortet är taget tidigast 1862, senast 1865.

Okänd flicka. Foto Hilda Sjölin. Kortet är från 1860-talets senare hälft.

Mamsell Hildas annons i Snäll-Posten måndagen den 4 februari 1861 kungör att ”Fotografering verkställes dagligen i dertill särskilt inrättad, beqväm och uppeldad atelier.”

I samma tidning annonserar Hilda Sjölin torsdagen den 21 april 1864 om ”Fotografier af S:t Petri Kyrka, tagen såväl från yttre sidan, som den inre, finnes till salu i Cronholmska bokhandeln samt hos Hilda Sjölin.” Den 7 maj samma år annonserar denna bokhandel också om fotografier med nästan

exakt samma formulering men med tillägget "Photografi – Bilder för Stereoskoper". Det troliga är att det är samma bilder som åsyftas och att mamsell Sjölin även hade en stereokamera. Tydligen började hon vid den här tiden att också fotografera utemiljöer. Men mest ägnade hon sig åt porträttfotografering. Under 1864 hade det rått priskrig bland stadens fotografer när det gällde visitkortsbilder. Den 23 maj meddelar en kvinnlig och fem manliga fotografer att de slutit fred och kommit överens om att ta ett bestämt pris på 8 Rdr Rmt för tolv visitkort. Annonsen finns i Snäll-Posten, men Hilda Sjölin finns inte bland undertecknarna. Den 30 maj har hon en egen annons där hon talar om sin porträttfotografering "och är priset derå nedsatt".

"Utställningen af Industri- och Slöjdalster" ägde rum på Drottningtorget under sommaren 1865. Hilda Sjölin deltog med en stor samling fotografier i en monter. Bernhard Cronholm skriver i Snäll-Posten om mamsell Sjölin "hwars etablissement wunnit sig ett allmänt erkännande för den omsorg, skicklighet och noggrannhet, hwarmed alla arbeten här utföras".

Eftersom så många – inte minst kvinnor – blev fotografer under de första åren på 1860-talet uppstod snart en överetablering på marknaden. De goda åren för en fotograf följdes snabbt av en djup nedgång under de sista åren av decenniet. Det verkar inte sannolikt att detta skulle ha varit orsaken till att Hilda Sjölin upphörde med sin verksamhet omkring 1870, eftersom hon var den omvittnat förnämste fotografen under den här perioden i Malmö. Men vilka hennes motiv var förblir okända.

År 1884 flyttade Hilda Sjölin tillsammans med systern Mimmi Rosaura Vilhelmina Mathilde Hispatia född 1829 till Höör. Ett år senare revs hennes ateljé på Västergatan när den nye ägaren lät uppföra ett tvåvåningshus på tomtens sydsida.

Den 3 oktober 1888 flyttade mamsell Sjölin till Sätofta nr 8 i Bosjöklosters socken. I en av granngårdarna bodde en annan syster till Hilda Sjölin. Hon hette Emma Celina och var född 1830. Systern var gift med Jöns Pehrsson-Boman. Makarna hade sitt sommarställe i Sätofta. Paret hade två söner, Emil född 1867 och Gustaf född 1868. Hilda Sjölin bodde i Sätofta till 1910. Då flyttade hon till denne Gustafs hem i Hörby. Mamsell Sjölin bodde hos sin systerson till sin död 1915.

EVA WIGSTRÖM (1832 – 1901)

”Under en tid, då jag dagligen hade tillfälle att studera lifvet i ett straffängelse, uppmanades jag flera gånger af ansedda personer att offentliggöra mina iakttagelser öfver detsamma. Men dels var ämnet mig i hög grad motbjudande, dels kunde jag ej bli ense med mig sjelf om formen för detsammas behandling. En romantiserad teckning av brottslingen, der denne upphöjes till martyr, har alltid, från moralisk sida sedt, förekommit mig klandervärtd. Alltså återstod blott att säga den osminkade sanningen, den sanning, att gemensamhetsfängelset, i sitt nuvarande tillstånd är en kräftskada för samhället, på samma gång som det är den grymmaste orättvisa mot den felande individen, emedan denne i dessa straffanstalter nära nog *tvingas* att fortgå på brottets väg.”

Titelbladet på Eva Wigströms bok från 1872.

Så skriver Eva Wigström i förordet till sin dokumentärberättelse ”BROTT och STRAFF, eller LIFVET I ETT SVENSKT STRAFFÄNGELSE” som kom ut 1872. Hon säger sig ha fått ett manuskript skrivet av en man som avtjänat ett straff på tio år för förfalskning och förskingring i ett sådant fängelse. Han hade gett ett heligt löfte om att ge ut sina papper och upplysa allmänheten om att ett gemensamhetsfängelse inte var någon korrektionsinrättning utan ”en av staten bekostad högskola för brottslingar”. Och nu ber han henne om hjälp. Eva Wigström hade hittat formen för sin skakande skildring av ett svenskt fängelse på 1860-talet.

Hon lät Alfred Lander, straffånge eller korrektionist nummer 79, i jagform berätta sin eländiga historia. Han sov i ett logement med 114 man. Sängarna var hängmattor som rullades ut för natten och sängkläderna var två buldanlakan,[1] kudde stoppad med halm och två grova grå filtar; den ena som madrass och den andra att dra över sig. De fyra ordningsmännen, som också var fångar, hade träsängar med halmmadrassar.

Klockan 05 började arbetsdagen som inleddes med korum. Lander placerades först i spinneriet och var garnhasplare. 96 skålpund [2] garn per vecka var hans pensum. För det fick han premier. 2/3 av inkomsten gick åt till att få kostförbättring. 1/3 sattes in för fångens räkning i fängelsets kassa. Summan förverkades om fången begick något brott som t.ex. att försöka rymma.

Klockan elva var det middag, som ofta bestod av s.k. benvälling. Det var spad av urkokta köttben kryddat med peppar och ingefära. Spadet avreddes med sammanmalet kornmjöl och salt och några fläskbitar lades i. Efter benvällingen blev det sill tillsammans med potatis eller ärtmos. På kvällen var det alltid gröt lagad på korngryn eller rågmjöl. Ibland serverades kött och ärter och fläsk. Dagligen fick en fånge 1 skålpund 75 ort [3] mjukt bröd, 3 ort smör och 4 ort salt. Kockarna var också fångar, som fick se upp med att de inte själva blev alltför välnärda och väckte avund. Det hände att misshagliga medfångar hittades med halsen avskuren. Men några vittnen fanns aldrig. Alla hade sovit och ingen hade sett eller hört någonting.

Det fanns ett slags handelsbutik på fängelseområdet där fångarna omsatte sina arbetspremier i varor. Det var alltid en lång kö av korrektionister som handlade snus, tobak, dricka, rökt fläsk, rågbröd, simpel ost och en sorts ”vämjelig” korv. Det gällde att ha något att stoppa i munnen under den 1/4 timmes rast från arbetet de hade på förmiddagen och eftermiddagen.

Lander skötte sina kort väl och med list och förslagenhet avancerade han till fängelsets ”aristokrati”: skrivarna. Dessa var fångar som hjälpte till på kontoren och hade stor makt. Ingenting var hemligt för dem: alla huvud- och kassaböcker, fångrullor, utslag angående fångar, inventarieförteckningar, persedelsredovisningar, verifikationer, arbetsjournaler, materialredovisningar och brevkopieböcker kunde läsas av ”kontorsfångarna”. Lämplig information läckte ut till övriga fångar: t.ex. hur väl eller illa en tjänsteman var anskriven hos styrelsen för fångvården i riket och därmed hur långt fångarna kunde gå i näsvishet mot honom. Det hände också att skrivare förfalskade rullorna och ändrade frigivningsdatum för en fånge som köpt sig frihet för 3 à 5 riksdaler.

Skrivarna tog sig egna privilegier: hade bättre kläder än övriga fångar, gick inte på morgon- och aftonbönerna och träffades till samkväm på kvällarna. Ingen vågade öppet utmana dem.

Det fanns mellan 600 och 800 fångar på fängelset. De vaktades av ca 114 man som ingick i den yttre och den inre bevakningen. Den yttre utgjordes av soldater från något regemente. Den inre bevakningen utgjordes av 27 man: en

bevakningsbefälhavare, en fanjunkare, sex underofficerare, ”sergeanter”, och nitton vaktknektar. De var inte i tjänst alla samtidigt utan avlöste varandra efter ett strängt inrutat schema, men tjänstgöringstiden var från fem på morgonen till nio på kvällen.

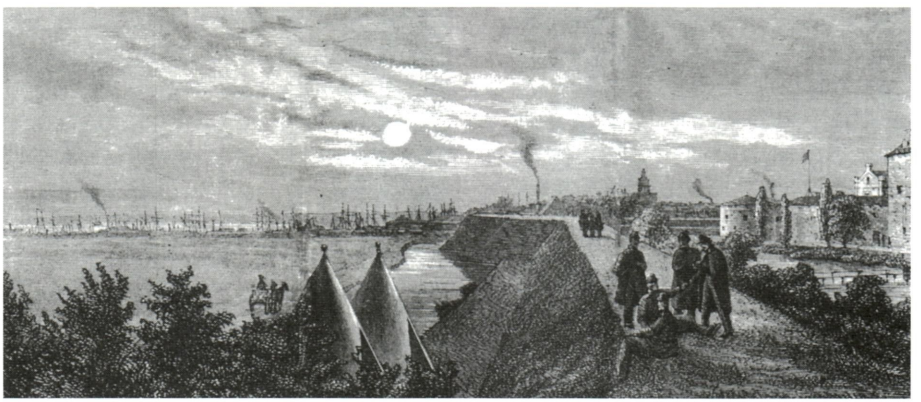
Vaktknektarna skulle förrätta upprop och visitering vid alla förflyttningar till och från arbetssalarna vid dagens början och arbetstidens slut vid sjutiden; de skulle postera och upprätthålla ordningen på fängelsegården och vakta i arbetssalarna. En ensam vakt, beväpnad med en huggare, kunde ha i uppdrag att bevaka sextio till sjuttio fångar i en stor arbetssal under tolv timmar.

Smuggling hörde till vardagsrutinerna: brännvin fördes in och varor smugglades ut till försäljning ute i staden. Hela fängelsesystemet var genomsyrat av korruption, lögner, förställning, list, bedrägerier och våld. ”Brottets lärdomssäte” – fängelset – var som en ”dypöl i hvilken man sjönk allt djupare och djupare”.

Lander kom till slut till insikt om sin fåfänga, inbilskhet och sina gemena handlingar och det var till fängelsedirektörens döende hustru som han gav sitt löfte att skildra all uselhet inom fängelsemurarna.

Fängelset som Eva Wigström skildrade i sin bok var Malmöhus. Kastellet utdömdes 1822 som fästning och överlämnades till Fångvårdsstyrelsen som förvandlade Malmöhus till ”Malmö Correctionella Arbetsfängelse”. Fängelsetiden varade från 1928 till 1914.

Det var 1861 som Eva Wigström tillsammans med sin make, bokhållaren Claes Wigström, flyttade till Malmö. De hade gift sig 1855. Wigström var då disponent vid Ramlösa hälsobrunn som ägdes av Evas familj. De fick en dotter, Gerda, 1856 och 1858 föddes Hertha. Den unga familjens adress var ”Slottet”. För någon som inte kände till Malmö verkade adressen mycket ståndsmässig, men de sju år de bodde inom fängelsets murar måste ha varit påfrestande.

Från Malmöhus vallar. Trägravyr från 1861.

"*...ingen mor i världen kan skydda sitt barns öron från att befläckas genom åhörandet af de skamligaste ting, då hon har pigor och fångar till hjälp i huset*, ty dessa blifva vanligen mer än goda vänner". Eva Wigströms egna erfarenheter uttrycks av direktörens dotter i boken om Malmöhus.

Eva Wigström låter direktörens hustru vid ett tillfälle säga att man kan inte försvara "att tjenstemännens familjer skola bo inom ett fängelse, unga hederliga qvinnor skola utsättas för de gröfsta brottslingars fräcka blickar, veta sina minsta handlingar förtydda, sitt rykte angripet af denna vedervärdiga ohyra, som kallas fångbevakning och som, med få undantag, i sjelva verket ej är något annat än kolportörer af fångarnes lögner, på samma gång de äro deras kommissionärer och medbrottslingar i mycket annat". Att Eva Wigströms bok väckte uppmärksamhet är inte att förvånas över. Den gavs ut på Albert Bonniers förlag och kostade 2 riksdaler.

"Samtiden " var en veckoskrift för politik och litteratur som gavs ut i Stockholm 1870 – 1874 av C. F. Bergstedt. Han skrev en recension av Eva Wigströms bok om ett svenskt straffängelse i sin tidskrift 1873. Bergstedt skriver att boken är "utförd med icke så ringa litterär talent och utgör en rätt så god läsning". Men han framhåller att skälet till att han recenserar boken är att fängelsefrågan är aktuell och diskuteras i riksdagen. Han skriver vidare: "Vi hafva anledning till det antagande att författarinnan – ty att boken flutit ur en qvinlig penna torde icke kunna betvivlas – hemtat sina upplysningar ur ganska tillförlitlig källa, och personer som bättre än alla andra varit i tillfälle att bilda sig en tanke om saken hafva försäkrat oss att Ave´s framställning, om man bortser från den diktade hufvudhändelsen, är en fullt sanningsenlig teckning af tillståndet, såsom det nyligen varit och kanske är i ett straffängelse uti en af våra södra provinser. Om det ginge an att till lagutskottet remittera romaner, skulle vi önska att det skedde med denna lilla skrift, hvilken otvifvelaktigt förtjenar att af dess ledamöter studeras vid sidan af hrr Olivecronas och von Mentzers sakrika arbeten."

I adresskalendern för 1861 är Wigströms titel bokhållare; i kalendern för 1868 benämns han fanjunkare och arbetsföreståndare. En arbetsföreståndare gick alltid i civila kläder utan annat synbart vapen än en käpp. Han skötte material och verktyg, såg till att arbetet verkställdes, rapporterade överträdelser till direktören eller befälhavaren, skrev arbetslistor och premielistor. För det fick han 1 700 riksdaler om året.

1868 flyttade familjen Wigström till en bostad på Stora Nygatan 83 (71) och året därefter blev deras adress Lilla Nygatan 3 (3). Den 27 augusti 1870 lämnade de Malmö för att bosätta sig i Allerum.

Eva Wigström föddes på julafton 1832 och döptes enligt sin fars vilja "efter dagen". Hennes mor hette Pernilla Jönsdotter och hennes far var Pål Nilsson. Han var en förmögen storbonde i byn Råga Hörstad i Asmundstorps socken i Rönnebergs härad. Som ogift kallade sig Eva för Paulsson. Eva var

yngst av åtta syskon och hon fick tidigt lära sig allt om ett bondehemmans skötsel både inomhus och utomhus. Fadern var bokintresserad och Eva fick undervisning av privatlärare i hemmet i teoretiska ämnen. Hon var mycket vetgirig och läshungrig och när hon var tretton år hade hon, förutom de svenska ledande författarna, även läst Schiller, Goethe och Shakespeare.

Eva började tidigt att skriva och satte gärna ihop födelsedagsverser till syskonen. På 1860-talet började hon sitt författarskap och skrev artiklar för olika tidningar. Hon var intresserad av kvinnosaksfrågor och propagerade för kommunal rösträtt för kvinnor och kvinnors rätt att avlägga mogenhetsexamen, som efter 1905 kallades studentexamen. Som ovan framgått ivrade hon också för en bättre fångvård och en mera human fattigvård. Eva Wigström har kallats för ”Skånes Fredrika Bremer”. Ett par gånger fick Eva Wigström anbud om fast anställning i tidningsredaktioner men tackade nej, eftersom samarbetet med en del tidningsutgivare försvårades av hennes självständiga politiska uppfattning i flera viktiga samhällsfrågor. Detta berättar hon om i en artikel i Idun 1896. Men hon uppmanade unga kvinnor att resa ut i landet – velocipeden var ett bra färdmedel förutom tåg – och göra intervjuer och lära känna kroppsarbetare och bönder och deras språk, seder och levnadssätt. Kvinnorna kunde sedan göra en värdefull insats i publicitetens tjänst genom att sprida sina kunskaper i tidningsartiklar.

Eva Wigström var mycket produktiv som författare och använde ofta pseudonymen Ave. 1893 blev hon ledamot av Sveriges författarförening. Men det är som folklivsskildrare som hon fortfarande uppmärksammas. Bland etnologer har hon alltid varit ett stort namn. Hon började intressera sig för skånsk allmogekultur i slutet på 1860-talet. År 1870 gav hon ut ”För fyrtio år sedan. Taflor ur skånska folklifvet af Ave”. Det är en skildring av hennes barndom och ungdom på den skånska landsbygden.

Av stor betydelse för Eva Wigströms fortsatta arbete blev ett besök på Askovs folkhögskola i Jylland i samband med ett lärarmöte år 1877. Där gjorde hon bekantskap med bröderna Grundtvig, Svend, professor, litteraturhistoriker och folkminnesforskare och Frederik, pastor. Deras far var N.S.F. Grundtvig, ”den danska folkhögskolans fader”. De inspirerade Eva Wigström att samla och uppteckna skånsk folkdiktning. Och hon gjorde som hon i Idunartikeln hade rått andra kvinnor att göra: hon reste kors och tvärs i Skåne, träffade massor av människor, frågade ut dem om gamla tider, lyssnade och antecknade. Hon gjorde sitt insamlingsarbete till största delen i de nordvästra och nordöstra delarna av landskapet. Men hon reste också till Blekinge, sin makes hemlandskap.

Eva Wigström gjorde sina insamlingsfärder under åren 1878 till 1887. Hon var intresserad av allt som berättades i folkmun: visor, sägner, sagor, gåtor, ordspråk, ringdanser, lekar, barnvisor, historier om trolltyg som vättar, goanissar och skeppsrår, signerier, huskurer och svartkonster hon själv inte

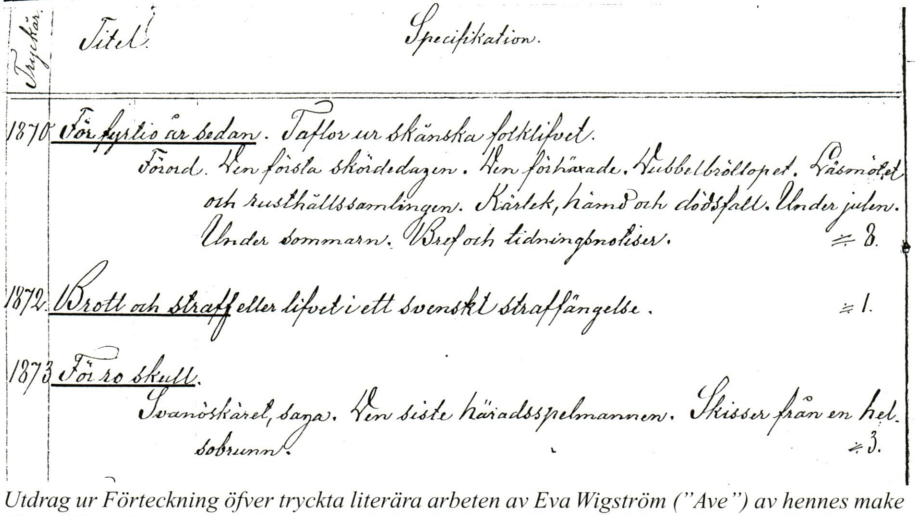
trodde på. Allt ville hon ha reda på och hon gav sig inte innan hon fick sina svar. ”Hon är envis som arfsynden. Men jösses så hon kan tala om barn och uppfostran, och så hon kan trösta förkrossade hjärtan”, allt enligt en samtida skånsk gumma.

Eva Wigström bodde under de sista trettio åren av sitt liv i Helsingborg. Förutom att vara författare och folklivsskildrare ägnade hon också mycken tid åt att arbeta som folkupplysare. Hon var med och bildade ”Skånes folkhögskola för qvinnor” på Helsan i Helsingborg. Verksamheten varade mellan 1873 och 1879.

I slutet av 1900 drabbades Eva Wigström av lunginflammation och hon avled den 5 januari 1901 i sitt hem på Södergatan i Helsingborg. Hennes stoft fördes till Vrigstad i Småland där hennes dotter Gerda bodde och hon begravdes på kyrkogården där. Men efter tio år fördes stoftet av Eva Wigström tillbaka till Helsingborg och gravsattes på Nya kyrkogården. Vid en högtidlighet med tal av litteraturprofessorn Ewert Wrangel avtäcktes en gravvård, som kommit till genom insamling. Eva Wigström blev 68 år.

Men hon fortsatte att leva kvar i minnet hos många människor. Hennes make, Claes Wigström född 1830, skrev med vacker handstil en förteckning över sin hustrus tryckta litterära arbeten. Den är daterad Ödåkra den 21 juni 1909 och ställd till fru Gisela Trapp med högaktning.

Gisela Trapp var konstnärinna och hade varit nära bekant med hans hustru och hade illustrerat flera av Aves publikationer. Gisela Trapp skänkte 1955 förteckningen till dåvarande Landsmålsarkivet, numera Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund där den fortfarande förvaras.

Tryckår. | Titel. | Specifikation.

1870 | För fyrtio år sedan. | Taflor ur skånska folklifvet. Förord. Den första skördedagen. Den förhäxade. Kubbelbröllopet. Påsnöttet och rusthållssamlingen. Kärlek, hämd och dödsfall. Under julen. Under sommarn. Brefoch tidningsnotiser. ≒ 8.

1872 | Brott och straff eller lifvet i ett svenskt straffängelse. ≒ 1.

1873 | För ro skull. Svanöskärel, saga. Den siste häradsspelmannen. Skisser från en hel. sobrunn. ≒ 3.

Utdrag ur Förteckning öfver tryckta literära arbeten av Eva Wigström (”Ave”) av hennes make Claes Wigström.

På 12 sidor i formatet 37 gånger 23 centimeter beskriver Claes Wigström sin hustrus omfattande produktion med namn och år och summerar den till 657 tryckark med 10 512 sidor. Eva Wigström hade också skrivit 1 051 uppsatser till 76 olika kalendrar, tidskrifter och tidningar varav flertalet var Stockholmsbaserade. Men hon publicerade sig också i Chicago, Worcester, Köpenhamn, Kolding, Kristiania (Oslo efter 1924) och Flensburg.

Tio gånger från 1876 till 1901 fick Eva Wigström pris för olika skrifter. 70 gånger uppmärksammades hon i recensioner runtom i Sverige och även utomlands. Men en ännu utförligare bibliografi publicerades 1914 i "Svenska landsmålen VIII. 4". Det åttonde bandet fick underrubriken Ave för att hedra författarinnan. På sidorna 13 till 44 i VIII. 4 redogör Otto Walde för Eva Wigströms skrifter. Men, som han slår fast i de inledande orden, förteckningen gör inte anspråk på att vara fullständig. Otto Walde tackar också Claes Wigström som hjälpt honom i arbetet med bibliografin.

"Allmogeseder i Rönnebärgs härad i Skåne på 1840-talet" gavs ut i Stockholm 1891. 1985 kom denna bok ut i faksimilupplaga tack vare folklivsprofessorn Nils-Arvid Bringéus. Det var också på hans initiativ som en dittills okänd sagosamling av Ave gavs ut. Den bestod av 43 sagor som upptecknats av henne och sålts till Albert Bonnier för 400 kronor. Men av okänd anledning blev den liggande tills Bringéus fick tag på den och lät publicera den under titeln "Fågeln med guldskrinet" 1985.

Jag började mina sidor om Ave i ett mörkt och dystert fängelse i Malmö på 1860-talet och slutar i vår egen tid. Hon fortsätter att vara i mina tankar. Det är mer än hundra år sedan hon dog. Jag är tacksam för att Ave var så flitig med pennan att jag får hjälp med att föreställa mig hur människorna levde på hennes tid.

[1] Buldan, benämning på en tuskaftad, grov vävnad, vanligtvis av linne men även av hampa eller jute. Den har funnits i Sverige sedan 1500-talet och använts till segel, säckar, handdukar och grova kläder.

[2] Skålpund var enheten i det decimalindelade viktsystemet av år 1855 och var lika med 425,076 g.

[3] Skålpundet delades in i 100 ort och 1 ort var lika med 4,25 g.

THEKLA EDSTRAND (1880 – 1959)

Karin Thekla Eleonora Edstrand föddes i Stenbrohult i Kronobergs län år 1880. Hennes mor hette Elna och var född Nilsson. Enligt en del källor kallades hon Nilsdotter. Hennes far var Jöns Theodor Edstrand. Båda föräldrarna var av sydskånsk bondesläkt. Edstrand var till yrket grosshandlande och hade i Älmhult med framgång arbetat upp en järnhandel. I början av år 1885 flyttade familjen till Malmö. Så gjorde även Jöns Theodors bror, Hans Edstrand. I mars månad samma år bildade de två firman "Bröderna Edstrand". Den kom att bli mycket framgångsrik och även i dagens telefonkatalog återfinns firmans namn och logotyp, men ägarna hör inte längre till släkten Edstrand.

Theklas första adress i Malmö blev Västergatan 103 (23). Skolvägen var inte alltför lång för henne, när hon 1886 började i den första förberedande klassen i "Malmö högre läroverk för flickor", vars föreståndarinna var Maria Stenkula. Thekla gick ut den avslutande och åttonde klassen vårterminen 1897.

Thekla hade två yngre syskon: Reinhold född 1882 och Gunhild född 1883. Enligt adresskalendern för år 1888 bor familjen då på Norra Vallgatan 112 (100). Efter femton år på denna adress flyttade den Edstrandska familjen till Regementsgatan 34 (20).

Modern Elna dog år 1905. Fadern Jöns Theodor avled 1911. Sonen Reinhold efterträdde då honom som kompanjon i företaget tillsammans med farbrodern Hans Edstrand. Redan 1902 hade Reinhold Edstrand blivit prokurist i firman. Thekla Edstrand arbetade som kontorist i familjeföretaget.

År 1918 köpte familjen Edstrand ett hus på Slottsgatan 6. Huset – ett tvåvåningshus – var byggt år 1863. Boendeytan var på 360 kvadratmeter och därtill kom 200 kvadratmeter i källare, förråds- och vindsutrymmen. Till huset hörde också en stor tomt. In i detta hus flyttade 1918 syskonen Thekla och Reinhold Edstrand.

Edstrand hade tidigt blivit mycket intresserad av konst och inspirerade av brodern blev även systrarna Thekla och Gunhild stora konstvänner. Hemmet

på Slottsgatan 6 kom att bli ett kulturellt centrum för många litterärt och konstnärligt intresserade personer. Reinhold Edstrand lade grunden till en av Sveriges förnämligaste konstsamlingar. Han var en dåtidens mecenat för unga skånska målare och hjälpte dem ofta genom att köpa deras tavlor.

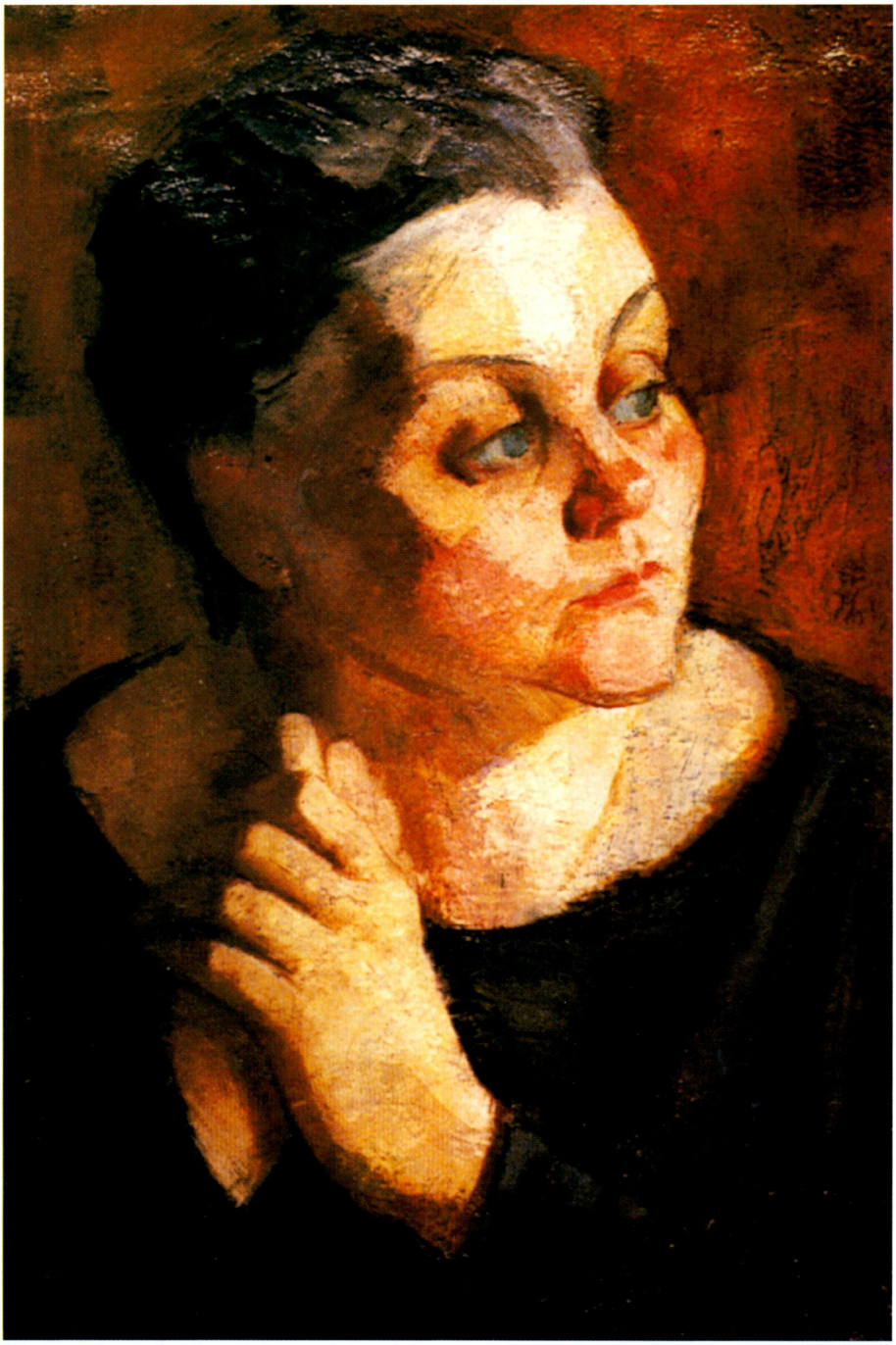
Men Reinhold Edstrand hade dålig hälsa och han avled 1923. Systern Thekla hade vårdat och hjälpt honom under hans sjukdomsår. Efter broderns död fortsatte Thekla Edstrand att utvidga konstsamlingen. Största delen av de fina konstverken införlivades i samlingen på 30-talet. Mot slutet av detta decennium gjorde hon sitt hem rymligare genom ett särskilt tillbyggt galleri. Det sägs, att det var till stor del hennes förtjänst som samlingen blev så omfattande och kräset sammanställd.

Thekla Edstrand fortsatte traditionen från syskonens första tid på Slottsgatan 6 och bjöd in konstnärer, författare, musiker och allmänt kulturintresserade till diskussioner och samkväm i sitt vackra hem. Några som ofta kom på besök var de radikala konstnärer, som hörde till gruppen ”De tolv”. De företrädde den modernistiska konsten som i Skåne fick sitt genombrott på 1910-talet. Thekla Edstrand uppmuntrade och stödde dessa konstnärer ur sin egen generation. Det var konstnären Johan Johansson som grundade gruppen ”De tolv”. De andra målarna i denna grupp var Albert Abbe, Svante Bergh, Tora Vega Holmström, Emil Johanson – Thor, Erik Jönsson, Emil Olsson, Jules Schyl och Pär Siegård och skulptörerna Ivar Johnsson, Anders Jönsson och Nils Möllerberg. Senare blev Martin Emond trettonde medlem. Det var verk av dessa konstnärer som kom att utgöra kärnan i den Edstrandska konstsamlingen.

I Thekla Edstrands gästfria hem samlades många av Skånes intellektuella och det lär ha förts åtskilliga hetsiga konstnärsdiskussioner kring hennes omvittnat vackert dukade bord. Här följer ett citat från de minnesord som museiintendenten Ernst Fischer skrev efter Thekla Edstrands död. ”Hos henne kunde man höra Isaac Grünewalds flödande argument, Ernst Norlinds fantasifyllda inlägg eller Albert Larssons lugna saklighet. Man kunde få höra Hilding Linnqvist sjunga Bellman på sitt naiva oefterhärmliga sätt, Martin Emond improvisera på vers, Emil Thor berätta sina senaste Skånehistorier eller Ernst Norlind föredra det sist skrivna av sin balladsvit.”

Den 3 juli 1950 fyllde Thekla Edstrand 70 år. Hennes närmaste anhöriga och vänner instiftade en fond ”Reinhold Edstrands och hans systrar Theklas och Gunhilds stiftelse” för att hylla syskonen för deras kulturgärning. Gruppen av stiftare utgjordes av konstnären Martin Emond, konstnären Johan Johansson med fru Gerda, Thekla Edstrands syster Gunhild Nordqvist och vännerna Gunhild och Axel Roos. De här nämnda och Thekla Edstrand själv var också medlemmar i den första styrelsen för stiftelsen.

Därefter lät Thekla Edstrand till stiftelsen överföra fastigheten Slottsgatan 6 med hela konstsamlingen av målningar och skulpturer, möbler, böcker och övriga inventarier och dessutom ett betydande kapital i aktier.

Thekla Edstrand. Oljemålning av Johan Johansson.

Stiftelsen hade befogenhet att både köpa och sälja konst, men den främsta uppgiften var att dela ut stipendier, framför allt till unga lovande konstnärer. Det första stipendiet på 2 000 kronor fick konstnären Brita af Klercker [1] från Lund. Året var 1951.

Gunhild Nordqvist avled år 1951. Det var hennes söner Gunnar och Mårten Nordqvist som tillsammans med Thekla Edstrand fortsatte arbetet med konstsamlingen och stiftelsen.

År 1954 öppnades detta vackra borgerliga hem med ett förnämligt konstgalleri för allmänheten. På 60-talet var öppettiderna några timmar den första och tredje torsdagen varje månad, senare varje torsdag. Men reklamen för Malmös minsta konstmuseum för modern konst var ringa och besökarna var få. Det var inte många Malmöbor som visste att i det rätt oansenliga huset rymdes konst för miljoner.

Men någon eller några visste om det. Under påsken 1975 tog sig tjuvar in i bottenvåningen och stal en del konst bl.a. två litografier av Edvard Munch värderade till nästan en halv miljon kronor. Därefter installerades tjuvlarm på

Thekla Edstrand och Mårten Nordqvist i galleriet på Slottsgatan 6 år 1954.

Slottsgatan 6. Ironiskt nog var det inbrottet som gjorde att fler blev intresserade av konstsamlingen och besökte Thekla Edstrands museum. På 70-talet var det fortfarande torsdagar som var allmänhetens besöksdag. Men det fanns även möjlighet att komma på andra tider om någon så önskade.

Den största delen av samlingarna var målningar. Men det fanns också teckningar, grafik och skulpturer i den Edstrandska samlingen. Det fanns sammanlagt ett 70-tal konstnärer representerade i den. Förutom de redan nämnda ur gruppen "De tolv" fanns verk av många andra kända konstnärer. Här nämns en del av dem som Ivan Aguéli, Carl Fredrik Hill, Karl Isaksson, Ernst Josephson, Einar Jolin, Leander Engström, Hilding Linnqvist, Vera Nilsson, Ernst Norlind, Olle Olsson – Hagalund, Helmer Osslund, Max Walter Svanberg och Sven Erixson. De utländska konstnärsnamnen förekom rätt sparsamt; några var fransmännen Amadé Barth, Fernand Léger, André Lhote och dansken Jean Gaugain.

Thekla Edstrands arbete för konsten uppmärksammades och hon blev belönad. I december 1951 finns följande att läsa i Svenska Dagbladet: "Fröken Thekla Edstrand i Malmö tilldelades på fredagen guldmedaljen Illis Quorum, femte storleken. Det är en belöning till en stor konstvän, som på olika sätt varit stödjare av Skånekonsten. Många av Skånes mest framträdande konstnärer har genom henne hjälpts fram, då de ännu var helt eller i stort sett okända."

"Illis quorum meruere labores" betyder "åt dem, vilkas gärningar förtjäna (det)" och är ett citat efter den romerske skalden Propertius. Utmärkelsen är en officiell svensk belöningsmedalj.

Efter en kort tids sjukdom avled Thekla Edstrand i december 1959. Hon har beskrivits som en försynt och anspråklös människa men hon hade ett stort inflytande på konsten i Skåne. Ernst Fischer blev sannspådd när han i sina minnesord siade om att hennes stiftelse skulle komma att fortsätta att stödja konsten genom stipendier vilket den ännu idag gör.

Det blev allt dyrare att underhålla Slottsgatan 6; kostnaderna för bevakning, försäkringar, uppvärmning och städning steg kraftigt och man befarade att stiftelsen skulle få ekonomiska svårigheter. Trots en stor arbetsinsats av intendent Mårten Nordqvist försämrades stiftelsens ekonomi alltmer.

I slutet av 1983 meddelade stiftelsens styrelse att man beslutat att sälja all konst och huset vid Slottsgatan 6. Det var enda sättet att få ekonomisk stabilitet och kunna fortsätta med stipendieverksamheten.

Den 3 december 1983 höll Bukowskis auktion på alla målningar, skulpturer och möbler på Slottsgatan 6. Antalet tavlor var ca 225. Även om en enastående kollektion av modern konst skingrades, medförde utförsäljningen mycket gott. Så har under årens lopp många unga konstnärer fått stipendier och sluppit att tänka på ekonomiska bekymmer – under en tid åtminstone. Stipendierna kan inte sökas, utan det är stiftelsens styrelse som utser stipendiaterna.

Så till exempel fick tre unga konstnärer ta emot stipendier på 125 000

kronor vardera strax före jul år 1990. År 1993 tog styrelsen ett viktigt beslut för stipendiets nuvarande inriktning genom att utöka stipendiaternas verksamhetsområde till hela Norden. Stipendiesumman år 1999 på 1 450 000 kronor fördelades på åtta stipendiater som representerade alla de fem nordiska länderna. Därmed är Edstrandska Stiftelsens Konstnärsstipendium det största konstnärsstipendiet i Norden.

Jubileumsåret 2000 – stiftelsen hade då funnits i 50 år – hade stipendiesumman stigit till 1,6 miljoner kronor. Också detta år belönades åtta nordiska ungdomar genom "The Edstrand Foundation Art Prize 2000", som priset döpts till. Dessutom hedrades två tidigare stipendiater med jubileumsstipendier. Den ena var den första stipendiaten någonsin, Brita af Klercker, [1] och den andre var 1959 års pristagare, Anders Österlin.

Det var tredje året som prisutdelningen ägde rum på Rooseum i Malmö. Där visades också konstverk av samtliga pristagare från den 17 juni till den 20 augusti.

Numera upprätthåller Mårten Nordqvists son, Reie Nordqvist, familjetraditionerna. Han är stiftelsens ordförande och hans syster, Margareta Lantz, är också styrelsemedlem. Reie Nordqvists hustru Titti och hans son Johan är styrelsesuppleanter.

Nutidsbild på Slottsgatan 6 där Thekla Edstrand hade sitt hem. I huset fanns ett konstmuseum som var öppet för allmänheten. Byggnaden är från 1863.

[1] Brita af Klercker föddes 1906. Efter studentexamen i Lund studerade hon vid Skånska målarskolan i Malmö mellan 1928 – 1929. Hon studerade också i Paris. Brita af Klercker blev antagen vid Konstakademien i Stockholm och hade bl.a. Isaac Grünewald som lärare. Hon slog igenom på 30-talet och är känd för sina porträtt och landskapsmålningar. Brita af Klercker vistades mycket i Provence. (dygnet Runt Sydsvenska Dagbladet 19 maj 2000)

Brita af Klercker avled den 27 augusti 2001.

MARIA STENKULA (1842 – 1932)

Helena Maria Stenkula föddes 1842 i Helsingborg. Hennes föräldrar var Hedvig Maria född Borg och Zacharias Stenkula. Fadern var fältläkare. Maria föddes som nummer två i en syskonskara på tretton barn, åtta flickor och fem pojkar.

Maria Stenkula fick sin utbildning vid Kungl. Högre Lärarinneseminariet i Stockholm. Kvinnor utbildades vid detta seminarium från 1861 till 1942. Seminariets förste rektor var Per Adam Siljeström. Han var fysikdocent, lärare, folkskoleinspektör, riksdagsman och en av de tidigaste förespråkarna för högre undervisning för kvinnor.

Flera av de utexaminerade lärarinnorna startade flickskolor på olika håll i vårt land. Bland dem fanns också Maria Stenkula. Hon grundade den första flickskolan i egentlig mening i Malmö.

Maria Stenkula tog sin examen 1870. Samma år flyttade hon till Malmö. Med henne flyttade hennes yngre syster Beata från Helsingborg och Elin Lunnerquist från Linköping. Elin var kyrkoherdedotter från Östra Harg i Linköpings stift. De bosatte sig på Södergatan 30 (24).

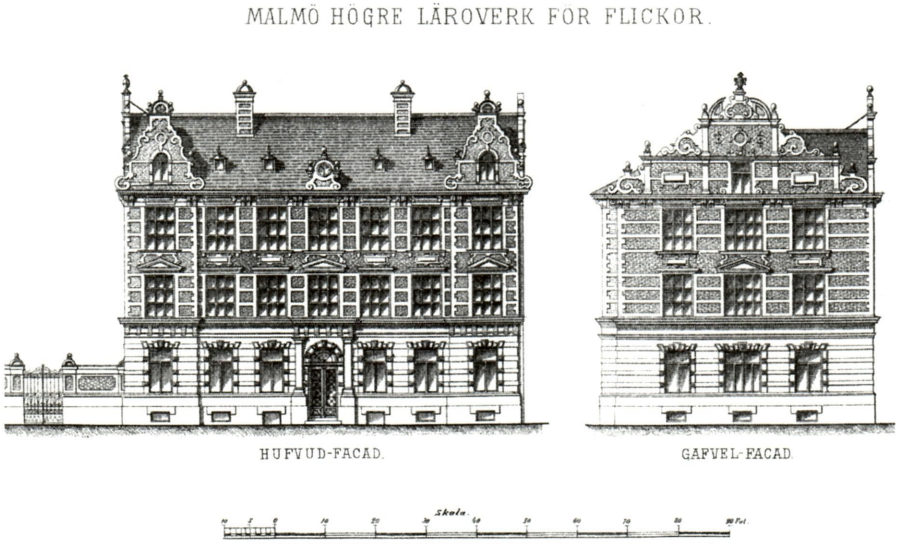
Där grundade fröknarna Maria och Elin en ”enskild undervisningsanstalt för flickor”. Lokalerna var inredda en trappa upp i den Bauerska bagerifastigheten som då var granne till den Lembkeska hörnfastigheten vid Baltzarsgatan. I denna skola fanns det en förberedande klass och fyra tvååriga klasser.

Fröken Elin gifte sig 1878 med en fabrikör R. C. Feddersén i Köpenhamn och flyttade dit.

I adresskalendern för 1879 kallas skolan för ”Fröken Maria Stenkulas skola”. Maria Stenkulas titel var föreståndarinna; benämningen ”rektor” var förbehållen män. På skolan arbetade detta år nio lärarinnor och tre lärare.

År 1883 bytte skolan namn till ”Fröken Maria Stenkulas högre elementarskola för flickor”.

Skolan hade ett gott anseende och intresserade och inflytelserika gynnare

Ritningar från "Redogörelse för Malmö högre läroverk för flickor. Läsåret 1884–1885".

ansåg att Malmö borde ha en flickskola i tidsenliga lokaler. Ett aktiebolag bildades på initiativ av fältläkaren August Falck. Bolagets styrelse bestod av fem ledamöter med Falck som ordförande. Fröken Marias bror, folkskoleinspektören Anders Oscar Stenkula, satt också med i styrelsen.

Bolaget övertog skolverksamheten och köpte en tomt i kvarteret Generalens hage med adress Slottsgatan 38 a (28). Ritningarna var utförda av arkitekten och lektorn John Smedberg. Byggnadsstilen var holländsk renässans. Två byggnader uppfördes: ett större och ett mindre skolhus. Det lilla huset var från början föreståndarinnans bostad. Det är numera rivet.

Den första föreståndarinnan var förstås Maria Stenkula. Skolläkare vid skolan var doktor August Falck. Han innehade denna befattning såväl som sitt ordförandeskap i styrelsen till sin död 1901.

Hösten 1884 flyttade skolan in i den nya byggnaden. Skolans namn blev nu "Malmö högre läroverk för flickor". Den informationen kan även nutida Malmöbor läsa på fasaden mot Slottsgatan. Till vardags kallades skolan "Stenkulas". Eleverna var "stenkulor", ett namn av många betraktat som ett hedersomnämnande.

Från och med läsåret 1884 – 1885 fick skolan ett årligt understöd från staten på 1 000 kronor och från staden 3 000 kronor.

Skolan bestod av småskola och elementarskola. Eleverna började i den treåriga förberedande småskolan vid sex års ålder. Terminsavgifterna var mellan 30 och 40 kronor under de första läsåren. De var desamma under fröken Marias sista år vid skolan, 1899 – 1900. I elementarskolan började

flickorna när de var nio år. Läsåret 1884 – 1885 var terminsavgifterna från 50 kronor i första klass till 75 kronor i de högre klasserna. År 1899 var avgifterna för klasserna sju och åtta 80 kronor. Terminsavgifterna skulle vara betalda inom 8 dagar från terminens början.

För läsåret 1899 – 1900 var statsbidraget uppe i 3 000 kronor; stadsbidraget var oförändrat sedan 1884, 3 000 kronor.

Under det första läsåret 1884 – 1885 fanns det 22 pedagoger som undervisade 208 elever vid skolan. Antalet undervisande såväl som antalet elever fortsatte att vara ungefär detsamma under en följd av år och var så också läsåret 1899 – 1900.

Fröken Maria undervisade i katekes, kyrkohistoria och tyska språket. Hon rättade också tyska skrivningar.

Under Maria Stenkulas tid hade skolan två inspektorer: den förste var rektorn vid Högre allmänna läroverket C. L. Wåhlin och den andre kyrkoherde C. O. Dalin.

I redogörelsen för verksamheten vid "Malmö högre läroverk för flickor" under läsåret 1900 – 1901 står att läsa: "Skolan har sedan förra året att anteckna en stor och djupt känd förlust"... Fröken Maria "afgick vid förra läsårets slut från sin plats för att ägna sig åt mindre ansträngande verksamhet."

De allra flesta lärarinnor som undervisade i de gamla flickskolorna var utbildade vid Kungl. Högre Lärarinneseminariet i Stockholm.

Högre läroverket för flickor i Malmö. Teckning af O. Persson i "Ny Illustrerad Tidning" den 24 oktober 1885.

Nutidsbild på skolan som till vardags kallades "Stenkulas". Den byggdes 1883.

Tyngdpunkten i kursplanerna för flickskolorna låg på de humanistiska ämnena. Det var viktigt att flickorna fick goda språkkunskaper. I de äldsta flickskolorna började eleverna med franska; i fjärde klassen började man med tyska och i sjätte klass var det dags för engelska. I början på 1900-talet blev tyska första språk.

Historia var ett annat omhuldat ämne och konsthistoria fanns också som ett särskilt ämne. Naturligtvis fick de praktiska ämnena som handarbete, skolköksundervisning, teckning, gymnastik, musik och sång stort utrymme.

Flickskolorna var i regel åttaklassiga.

I redogörelsen för läsåret 1908 – 1909 ingår en "Återblick på den gångna 25 – årsperioden". Där konstateras att "De sist förflutna 25 åren hava varit en tid av livaktig utveckling inom den svenska flickskolan." För den egna skolan framhålls att den imitativa metoden vid språkundervisning tidigt hade införts. Dock måste man naturligtvis ta "nödig hänsyn" till den grammatiska kunskapen. Eleverna har fått huslig ekonomi på schemat och utvidgad undervisning i hälsolära. Röstvård för den enskilda eleven uppmärksammas vid sångundervisningen. Gymnastiska övningar utövas varje dag. Det har upprättats ett elevbibliotek. Skolresor har också införts för de avgående eleverna. Det är skolans styrelse och vid två tillfällen Svenska Turistföreningen som har lämnat ekonomiska bidrag till resorna.

Lönerna för lärarinnorna i flickskolorna var låga. På 1880-talet fick en ämneslärarinna högst 1 000 och lägst 600 kronor om året.

Pensionsförhållandena var dåligt ordnade. När fröken Stenkula avgick från "sin" skola år 1900 fick hon en pension på 200 kronor om året. Därtill bevilja-

des hon av skolans styrelse ett årligt belopp på 600 kronor. Fröken Maria var 58 år vid sin avgång. Även efter den tidens sätt att se var det en tidig avgång.

Men fröken Maria flyttade till Örkelljunga. Hon var inte heller overksam där utan startade en privatskola. Hon ledde denna skola tills hon var 75 år. Maria Stenkula dog vid 89 års ålder och ligger begraven på Örkelljunga gamla kyrkogård.

En sentida kollega till henne, rektor Märta Jung, beskrev henne som en mycket skicklig pedagog, varmt religiös och en rakryggad människa både till det yttre och det inre.

Verksamheten vid "Malmö högre läroverk för flickor" fortsatte fram till och med vårterminen 1937. Den avvecklades då i samband med att en kommunal flickskola inrättades i Malmö.

När läsåret 1939 – 1940 var slut upphörde också Stenkulas högre flickläroverk att finnas till. Till minne av dess existens 1870 – 1940 gjordes en minnesplakett. På den går en flicka med en rosett i det kortklippta håret och med en skolväska på ryggen med bestämda steg – till skolan får vi förmoda.

I början på 1980-talet genomfördes en ombyggnad av det gamla elementarläroverket. Invändigt blev det nya bostäder och skollokaler men utvändigt var den gamla holländska renässansfasaden kvar – till eftervärldens glädje.

SYSTRARNA BUNTH

ANNA (1860 – 1934)
EVA (1862 – 1947)

Anna

Eva

Anna Henriette och Eva Alfrida var födda i Västra Nöbbelöv. Deras föräldrar var Eva Augusta Angelin (1823 – 1886) och Justus Henrik Bunth (1810 – 1891). Fadern var fanjunkare vid Skånska dragonregementet. De gifte sig 1845 och makarna fick fem döttrar och sju söner.

Systrarna Bunth grundade år 1887 en flickskola i Malmö. Det första året undervisade de nio flickor fördelade på tre klasser, men elevantalet växte snabbt. Lärarkåren utökades det andra året med ytterligare två systrar: Clara och Fredrique. De hyrde skollokal och bostad på Engelbrektsgatan 20 (6). Fil. kand. och läroverksadjunkt O. A. Bunth, broder till fröknarna, undervisade också på skolan. Han var systrarnas medarbetare till sin död 1893.

Den officiella benämningen på skolan var enskild undervisningsanstalt för flickor och den hette ”Fröknarna Bunths privatskola för flickor”.

Enligt Malmö stads adresskalender för år 1890 är deras adress detta år Västergatan 72 (18 a). Skoladressen var densamma i sju år. Men bostadsadressen ändrades 1894 till Västergatan 74 (18 b).

Detta år fanns det sju lärarinnor och två lärare vid fröknarnas skola. Anna och Eva var föreståndarinnor. Som sådana hade de den pedagogiska ledningen och det ekonomiska ansvaret för skolan.

1898 låg fröknarna Bunths skola på Slottsgatan 22 b (18). Deras bostadsadress var Hospitalsgatan 5 (5 a, 5 b). Skolan hade nu sju lärarinnor, tre lärare och ca 65 elever.

År 1905 beviljades skolan stats- och stadsanslag. Båda anslagen var på 1 500 kronor. Samma år inköptes ett bostadshus på norra hörnet av Slottsgatan och Agnesgatan. Det var ett trevåningshus byggt 1878 i holländsk renässansstil efter ritningar av dansken Carl Ferdinand Rasmussen.

Malmöarkitekten Axel Stenberg gjorde ritningar för omändringar och reparationer för att få lägenheterna omvandlade till lämpliga skollokaler. En tillbyggnad till huset gjordes för att kunna få utrymme för en gymnastiksal i bottenvåningen. Därigenom försvann luckan till närmaste grannen norrut.

Grannhuset var också en flickskola: Maria Stenkulas "Malmö högre läroverk för flickor".

Den 26 september 1906 var allt klart för inflyttning. Skolan och fröknarna Bunths bostad hade nu samma adress: Slottsgatan 38 (30). Kollegiet bestod av tretton lärarinnor och fyra lärare och det fanns 88 elever. Skolan hade fått en inspektor: landssekreterare Fritz Hallberg. Han innehade den tjänsten till sin död 1927.

För läsåret 1906 – 1907 var statsbidraget oförändrat 1 500 kronor. Stadsanslaget var 2 500 kronor. Summan höjdes enligt beslut den 10 november 1906 till 4 350 kronor för åren 1907 – 1908. Dessutom utgick ett extra anslag på 500 kronor för undervisning i huslig ekonomi. Skolan var uppdelad i småskolan med tre förberedande klasser och elementarskolan med åtta klasser. I småskolan gick också pojkar. Terminsavgifterna varierade från 50 kronor i de lägsta förberedande klasserna upp till 95 kronor i de högsta klasserna i elementarskolan. Läsåret 1906 – 1907 fanns det ca 100 elever på skolan.

Anna Bunth hade undervisning i bibelläsning, biblisk historia, katekes, engelska språket och välskrivning. Fröken Evas undervisningsämne var franska; hon hade också bedrivit studier utomlands. Fröken Clara lärde ut handarbete och välskrivning och fröken Fredrique övervakade skrivningar.

I adresskalendern för åren 1907 – 1908 finns skolans nya namn "Anna och Eva Bunths skola för flickor". Detta namn kan man ännu idag läsa på ett band på fasaden mot Slottsgatan.

I samma adresskalender uppges provinsialläkare Harald Sörman vara skolläkare vid skolan. Han hade den tjänsten till sin död 1916. Hans efterträdare var med. lic. Emil Klementsson.

I årsredogörelsen för 1909 – 1910 omnämns för första gången att ett avgångsbetyg från skolans åttonde klass, enligt Kungl. Maj:t s resolution, innebär samma kompetens som ett avgångsbetyg från statens normalskola för flickor. Denna skola var en övningsskola som hörde ihop med Kungl. Högre Lärarinneseminariet i Stockholm.

Efter några år revs en äldre stallbyggnad på gården för att ge plats åt ännu ett skolhus, den s.k. "Lilla skolan ". I den nya skolbyggnaden inreddes ett naturkunnighetsrum, en sal för handarbete och teckning, fyra klassrum och ett lärarinnerum. De nya lokalerna invigdes den 12 februari 1915 vid en fest. Detta skolhus är numera rivet.

Enligt redogörelsen för läsåret 1916 – 1917 har elevantalet på tio år fördubblats och är ca 200. Terminsavgifterna är desamma som tio år tidigare.

Anna Bunth har vidareutbildat sig och varit i England och Schweiz för språkstudier. Hennes undervisningsämnen är nu kristendom och engelska; hon förrättar också morgonbön.

Och Eva Bunth har varit i Frankrike och förkovrat sig. Förutom i franska undervisar fröken Eva numera i välskrivning.

Fröknarna Clara och Fredrique är handarbetslärarinnor. Dessutom vaktar fröken Fredrique fortfarande vid skrivningar.

I mitten på tiotalet bildade skolan aktiebolag. Styrelsen omnämns första gången i redogörelsen för läsåret 1917 – 1918. Styrelsens första ordförande var Anna Bunth och hon hade den posten t.o.m.1924 – 1925. Därefter tog Eva Bunth över ordförandeskapet.

Nutidsbild på "Anna och Eva Bunths skola för flickor". Byggåret var 1878.

Båda systrarna var gemensamt föreståndarinnor till år 1920. Då avgick fröken Anna med pension och fröken Eva blev ensam föreståndarinna. Men fröken Anna fortsatte ännu några år att undervisa.

År 1923 hade skolan 264 elever; det var det högsta elevantalet i skolans historia. De undervisades av 21 lärarinnor.

Eva Bunth drog sig tillbaka från undervisningen och föreståndarinneskapet vid vårterminens slut 1925. Hon fortsatte emellertid att vara verksam i skolans ledning till sin död.

Det har sagts många berömmande ord om systrarna Bunths undervisningsskicklighet och deras engagemang för och omvårdnad om sina elever.

En sentida kollega till systrarna Bunth, rektor Marianne Mörner, skriver i sina minnesord vid Eva Bunths död 1947, att många Malmöflickor minns fröken Evas "glänsande undervisning i franska och den gedigna uppfostran de fått i hennes skola". De minns också "hennes goda hjärta och den välgörande humor, med vilken hon mötte livet".

I den sista årsredogörelsen från år 1937 för systrarna Bunths skola står följande att läsa om fröken Anna: "Som motto över hennes arbete torde utan gensägelse kunna sättas punktlighet och plikttrohet. Hon var ett verkligt föredöme för oss alla."

Stadsfullmäktige i Malmö beslutade den 25 september 1936 att inrätta en kommunal flickskola i Malmö. "Anna och Eva Bunths skola för flickor", "Malmö högre läroverk för flickor" ("Stenkulas skola") och "Tekla Åbergs högre läroverk för flickor" ombildades och uppgick fr.o.m.1937 i Kommunala flickskolan. Undervisningen ägde rum på Slottsgatan 28, 30 och på Rönneholmsvägen 8. På den sistnämnda adressen låg Tekla Åbergs skola.

År 1955 flyttade Kommunala flickskolan in i en nybyggd skola i kvarteret Stallmästaren.

Den nioåriga obligatoriska grundskolan infördes år 1962 i Malmö. Det betydde slutet på flickskoleepoken. Skolan fick namnet "Fågelbacksskolan" och hade högstadium och fackskola. Flickskolan avvecklades under läsåret 1965 – 1966. Sista klassen gick ut vårterminen 1966.

I början på 1980-talet var det dags att bygga om och restaurera den vackra byggnaden på Slottsgatan 30, där fröknarna Bunth hade bedrivit sin uppskattade undervisning. Men denna gång var det inte skollokaler som stod på önskelistan utan lägenheter. Den hundraåriga fastigheten var tillbaka vid ursprunget. Malmöborna kan glädja sig åt att förnyelsen invändigt inte drog med sig förändring av exteriören.

JULLAN KINDAHL (1885 – 1979)

”Första året var jag teatersekreterare och fick kontakt med hela ensemblen. Jag minns särskilt de tre äldre fina damerna Naima Wifstrand, Jullan Kindahl och Dagny Lind. De tycktes överträffa varandra i borgerlig högreståndsfiness, välklädda, lågmälda, diskreta, värdiga. De hade upplevt en tid då teaterfolk hade låg status, som resande pack och löst folk, de hade fått kämpa för erkännande, status och trygghet. Nu hade de fått allt detta och bar det med stolthet.”

De här vackra orden finns i en intervju med Folke Abenius i Henrik Sjögrens bok ”Konst & Nöje” från 1994. Folke Abenius var regissör på Malmö stadsteater 1960 – 1968. Med några få ord beskriver han djupa väsentligheter i kvinnornas liv. Jag skall nu berätta vidare om Jullan Kindahls långa och händelserika skådespelarliv.

Hon föddes i april 1885 i Lovö församling, Svartsjö prosteri, Uppsala stift och Stockholms län. Hon döptes till Julia Karolina och hennes mor hette Jenny Johanna Augustsson och faderns namn var Per Karlsson. Familjen flyttade och Julia Karolina växte upp i Vasastaden i Stockholm. Hon var sångintresserad och började att sjunga i kyrkokör när hon var 14 år gammal. Julia hade planer på att försörja sig som hattmodist och gick i lära för det yrket. Men hon övergav de planerna och beslöt sig för att prova på någonting annat.

Inspirationen till det var en tidningsannons där Kristallsalongen sökte ”unga dansanta flickor med sångröst”. Kristallsalongen hade uppförts 1892 på ett område nedanför Skansen. Det var en sommarteater i stålrör och med ett glastak som kunde dras undan soliga dagar. 2 000 personer fick plats i salongen. Julia Carlsson gick dit, visade upp sin förmåga att dansa vals och polka och avslutade med ”Säterjäntans söndag”.

Julia Carlsson debuterade som balettdansös 1904 i Kristallsalongens revy ”Jönsson, Jonsson, Jansson”. Hennes första roll var Bronislawa i operetten ”Tiggarstudenten” på turné i landsorten år 1906. Hon turnerade med olika teatersällskap och som för så många skådespelare i hennes generation var den svenska landsorten hennes elevskola – det var så hon själv sade. De yngre

lärde av de äldre; inte minst viktigt var att tala ut så att replikerna hördes.

I flera år turnerade Julia Carlsson med Allan Ryding (1882 – 1943) som var chef för ett av de främsta landsortssällskapen. I det fanns bl.a. Harriet Bosse, Holbergtolkaren Oscar Baeckström, Victor Sjöström och Anders de Wahl. Andra teaterchefer som Julia Carlsson arbetade hos var John Liander, Axel Engdahl, Olof Hillberg och Ernst Rolf för att nämna några.

På turné i Finland träffade Julia Carlsson komikern och skådespelaren Arvid Kindahl. I en intervju långt senare berättade Julia/Jullan att de hade dåligt med pengar och tog sig hem till Sverige tack vare att restaurangfolk i Björneborg samlade ihop till deras hemresa.

Julia Carlsson och John Arvid Kindahl (1887 – 1927) gifte sig 1913.

Direktör Oscar Winge reste under säsongen 1920 – 1921 runt i landet med Shakespeares "Stormen". Men han hade ingen framgång och det blev nödvändigt att byta repertoar. Han valde det danska lustspelet "Hemslavinnor". Det blev publiksuccé och utsålda hus.

Med intjänade pengar inledde Winge – med känt resultat – förhandlingar om en fast teater vid Kalendegatan.

Jullan Kindahl följde med på Oscar Winges turné med "Hemslavinnor" 1922. Båda makarna Kindahl anställdes vid Hippodromteatern. Jullan Kindahl gjorde sin debut i ensemblen den 28 september 1923. Det var i sångfarsen "Två man om en änka".

Arbetstakten var hög på Hippodromteatern. Dagen efter en premiär var det genomgång av kritiken och sedan följde kollationering för nästa uppsättning. Premiär var det ungefär var tredje vecka. Varje dag repeterade ensemblen mellan klockan 10 och 16. Varje kväll var det föreställning klockan 20. På söndagar gavs en extra föreställning klockan 15. Söndagstimmarna före föreställningarna var den s.k. lediga dagen.

Lönerna var låga: 300 – 350 kronor i månaden var normalt; koristerna hade 90 kronor och det var inte säkert att hela lönen betalades ut. Vid ett tillfälle gjorde koristerna uppror och tillsammans med bl.a. Jullan Kindahl gick de till John Degerberg, Winges allt i allo, och hotade med strejk om inte löneutbetalningarna blev bättre. Men Degerberg avfärdade dem och sade att sådana dumheter som strejk sysslade man inte med på deras teater och strejkkommittén fick gå. Men många har vittnat om att det var roligt att arbeta på Hippodromteatern; det var en trivsam och uppskattad arbetsplats.

Den 15 november 1928 var det premiär på den tyska farsen "Trötte Theodor" med Edvard Persson i titelrollen och Jullan Kindahl som hans kraftfulla maka Rosa som ibland hade något "religiöst – sentimentalt" i all sin stränghet. Enligt -nn. i Sydsvenska Dagbladet var Jullan Kindahl den enda "roande företeelsen på spinnsidan".

I december samma år återkom Hemslavinnorna. Jullan Kindahl spelade nu huvudrollen och det blev succé. Publiken applåderade ofta inför öppen ridå.

Jullan Kindahl i "Hemslavinnor".

Jullan Kindahl och Oscar Winge i "Röda Dagen".

Den förnämsta attraktionen var Jullan Kindahls ypperliga, gammalmodiga piga. "Kanske har man aldrig förr sett fru Kindahl i en så roande roll som denna. Hon skötte städningen, bar kaffebrickor, väckte familjen och sade sin mening på landsmål med samma lugna, buttra energi. Bara gången och kostymeringen voro en ren fröjd att skåda." Också den här gången är det – nn. som yttrar sig.

Den 12 november 1929 var en högtidsdag för Jullan Kindahl. Dels var det premiär på lustspelet "Röda dagen" av Erik Lindorm, dels firade Jullan Kindahl sitt 25-årsjubileum som scenartist. Pjäsen handlade om striden mellan bolsjeviker och fascister och den uppskattades mycket av publiken. Jullan Kindahl var den resoluta hustrun till snickare Andersson som spelades av Oscar Winge. Båda fick många pressrosor. Efter sista ridåfallet dränktes Jullan Kindahl i blommor under det att applåderna dånade och folket stampade i golvet. Winge gav henne en vacker lampa och Jullan Kindahl kysste chefen på kind, tackade och neg. Medspelaren Harald Svensson överräckte en gåva från kamraterna på Hippodromen. Det var ett silverskrin – "Ett litet skrin för alla jubelskrin". Sedan hissades hon av sina kamrater, vinkade till den tillgivna och jublande publiken och tackade alla med tårar i ögonen.

Harald Schiller gav 1938 ut boken "Hundra nya premiärer på Hippodromteatern". Speltiden var 1930 till och med 1937; med finns också den första premiären 1938. Schiller redovisar också i boken de pjäser som spelades på

Malmö Friluftsteater vid Pildammstornet. Oscar Winge var nämligen tiden 1930 – 1950 även direktör för "Friluften".

Jullan Kindahl var med om 76 av de hundra premiärerna. En del av alla hennes roller var uppasserskan Olga, hushållerskan fru Möller, sjuksköterskan Anina Bagge, spåkvinnan Zephyrine, hustrun Emelie, Neri gammal infödingskvinna, värdshusvärdinnan Madame Friquet, marketenterskan Lotta Lans, kokerskan Emma; listan kan göras mycket lång.

Ett av tretton lustspel var "Kärlekstokar och abborkrokar" som hade premiär i juni 1930 på "Friluften". Jullan Kindahl var pensionatsinnehaverskan Emerentia Blomgren. Nils Jönsson (Poppe) debuterade i den uppskattade pjäsen och de agerande fick mycket beröm.

Den första friluftsoperetten i Malmö hade premiär samma år i juli vid Pildammarna. Spelets namn var "I drömmarnas rike" och Jullan Kindahl spelade Adelheid von Wallbach – Wallbach. Ensemblen hade stor framgång med det nya sångspelet.

Oscar Winge hade försökt sig på att sätta upp en revy 1923 men det hade inte blivit någon framgång. Andra försöket kom till julen 1926. Repetitionerna höll på till klockan sex på julaftonsmorgonen och premiären på "Me rullebör o tollabössa" var på annandagen. Jullan Kindahl fanns med i sällskapet som upplevde en stormande succé och sextio utsålda hus i streck. Nyårsrevyerna blev därefter Hippodromens säkraste kassasuccéer. Revyer spelades också på andra tider än nyåret. Och Jullan Kindahl var med i de flesta.

Men den allra mest förekommande pjästiteln bland de hundra premiärerna var operett i tre akter. Jullan Kindahl var med i 33. Ensemblen fick genomgående mycket bra kritik och publiken var förtjust. Jullan Kindahls alla klingande rollnamn i operettens värld skulle kunna ge underlag för en liten avhandling. Här ger jag några exempel: Överhovmästarinnan Frederike von Instenburg ("En valsdröm", 1934), Carla Schlumberger, direktris på hotell "Ärkehertig Carl" ("Cirkusprinsessan", 1935), furstinnan Bozena Guddenstein zu Clumetz ("Grevinnan Maritza", 1936) och änkan Alexandrowna Nastasja Opalinski ("Sista valsen", 1937).

Tre gånger spelade Jullan Kindahl under hundrapremiärperioden Praskowia i Franz Lehárs odödliga "Glada änkan". 1934 var hon hustru till Gustav Hedbergs Pritschitsch, pontevedrinsk f.d. överste. 1936 och 1937 hette hennes make Werner Nordberg till vardags.

I november 1931 var det premiär på Hans Müllers "På Vita Hästen". Jullan Kindahl spelade brevbärerskan Kathi. Operetten fick ett mycket positivt mottagande. Till teaterns 15-årsjubileum i november 1937 valdes den operetten, nu med namnet "Värdshuset Vita Hästen". Jullan Kindahl hade samma roll som sex år tidigare. Det blev en verklig festföreställning, en av de bästa operettföreställningar som teatern gett under de gångna åren.

"Guds gröna ängar, en biblisk legend i två avdelningar" av Marc Conelly

fick premiär i mars 1933. Det blev en av Hippodromens största konstnärliga succéer. Jullan Kindahl var en Fet ängel i första avdelningen och Första städerskan i den andra. Harald Schiller i Sydsvenska Dagbladet skriver: "Jullan Kindahl har litet svårt att glömma sig själv; vare sig hon spelar ängel i himlen eller kokerska på en friluftsscen, vill hon gärna bli en smula monoton. Som första städerska i paradiset var hon däremot lyckad."

Och vad dolde sig under rubriken buffa – feeri? Jo, det var operetten "Orfeus i Underjorden" med premiär i november 1936. Jullan Kindahl spelade Juno, gemål till Jupiter i Oscar Winges tolkning. Det blev ännu en framgång för den stora ensemblen. Tio år tidigare hade samma operett satts upp och Jullan Kindahl spelade också då Juno, den gången mot Edvard Persson som Jupiter.

I början på 1940-talet lämnade Jullan Kindahl Hippodromen efter många framgångsrika år. Hon flyttade till Göteborg och fick anställning vid Storan. Där var Lars Egge chef mellan åren 1938 och 1948. Men Jullan Kindahl återvände till sin barndomsstad och arbetade hos Per-Axel Branner. Han var chef för Nya Teatern i Stockholm 1940 – 1957. Den 16 augusti 1944 mantalsskrev sig Jullan Kindahl åter i Malmö. Nytt engagemang vid Malmö nya Stadsteater väntade.

Jullan Kindahl bosatte sig på Kilian Zollsgatan 9 och där bodde hon i många år. Under 30-talet bodde hon under några år på Grynbodgatan 6 b och sedan under några flera år på Brogatan 12.

Den högtidliga invigningen av Stadsteatern vid Östra Rönneholmsvägen 20 skedde lördagen den 23 september 1944 med en festföreställning av William Shakespeares "En midsommarnattsdröm" på Stora scenen. Den mindre scenen Intima teatern, Intiman, invigdes på söndagen den 24 september. Då var det Vilhelm Mobergs pjäs i fem akter "Mans kvinna" som var invigningspjäsen. Jullan Kindahl spelade en sliten småländsk bondkvinna. H. G – e. skriver i Sydsvenska Dagbladet att "Jullan Kindahl hade en lagom stram stil som Märits [debutanten Maj-Britt Nilsson] mor i svart schal" och signaturen tycker att Mobergspjäsen var ypperligt spelad.

Vem hade inte velat se Jullan Kindahl sjungande dansa med i en conga och vara med och applådera henne i operetten "Greven av Luxemburg" av Franz Lehár i februari 1945. Henry i Arbetet anser att "En operettföreställning i klass med denna har sannolikt inte förut givits på svensk scen." Oscar Winge, mannen bakom verket, hade all anledning att känna sig nöjd.

Två månader senare samma år spelades den sociala satiren "Pygmalion", komedi i fem akter av Bernhard Shaw på Intiman. Det blev en ny framgång för Stadsteatern med prisade skådespelarprestationer och utmärkt regi av Knut Hergel. "Jullan Kindahl sekunderade säkert i skepelse av professorns [Folke Hamrin] hushållerska (riktigare hade nog varit att beteckna henne som husföreståndarinna)", anser A. B – nd. i Arbetet.

Amerikanen Joseph Kesselrings fars "Arsenik och gamla spetsar" hade

premiär på Intiman i november 1946. Jullan Kindahl och Mabel Frithiof spelade framgångsrikt de gamla snälla systrarna Brewster, två spetsprydda välgörenhetstanter som var ganska originella. De bjöd omväxlande på te, arsenikförgiftat vin och begravningsceremonier. Publiken fick ofta tillfälle att skratta och applåderade mycket efter sista ridåfallet.

En ironisk dans-komedi hade premiär på Intiman i september 1947. Det var "Tjuvarnas bal" av Jean Anouilh i regi av Bengt Ekerot. Birgit Cullberg stod för koreografin och fick mycket beröm för den. Jullan Kindahl spelade gamla lady Hurf med förmögenhet och två unga niècer. Jullan Kindahl spelar sin roll "mysande av humor och oförbrukad äventyrslust", tycker H. G – e. i Sydsvenska Dagbladet.

Det var också Bengt Ekerot som regisserade "En handelsresandes död" av Arthur Miller på Stadsteaterns stora scen med premiär i mars 1950. Föreställningen ansågs som en av de mest sevärda som spelats på Stadsteatern. Jullan Kindahl spelade Linda Loman, hustru till Willy Loman som gestaltades av Oscar Winge i den krävande titelrollen. "Som hustrun Linda gjorde Jullan Kindahl en av sina rejäla, vederhäftiga studier i medelålders kvinnlighet: en av det otackade vardagsslitets många anonyma representanter. I slutscenens rekviem fann hon övertygande uttryck för ömheten och den oförstående sorgen." (A. B – nd. i Arbetet)

1947 fick Jullan Kindahl i en intervju frågan om hon hade någon särskild önskeroll. Hon svarade då: "Jag skulle gärna vilja göra Boman i Swedenhielms." Fem år senare, i september 1952, stod hon på Stadsteaterns stora scen som Boman och spelade mot Anders de Wahl i titelrollen. Jullan Kindahl ansågs självskriven i Marta Bomans roll. "Sällsynt enkla och gripande är de medel hon tyr sig till. Rättfram hederlighet kunde inte återges bättre. Men bakom den lugna ytan finns ett temperament med kolorit i blodet. ... Och när hon ... prövar rottingen mot bordsskivan i väntan på ockraren Eriksson, då ville man sannerligen inte vara i dennes kläder" skriver Hans Ruin i Sydsvenska Dagbladets recension av Hjalmar Bergmans så ofta spelade komedi.

Jullan Kindahl hade drabbats av sjukdom och lyckades med en kraftansträngning genomföra sin roll som Nille vid premiären av "Jeppe på Berget". Det är en komedi i fem akter av Ludvig Holberg (1684 – 1754). Det är en mycket spelad och uppskattad pjäs och så har den varit sedan 1720-talet. På Stadsteaterns stora scen var Benkt-Åke Benktsson Jeppe och premiären var i september 1953. Jullan Kindahls rollfigur Nille beskrevs i den här uppsättningen som en sympatiskt mild, nästan moderlig ragata.

Vem är nu denna kvinna, "en rödmosig madame i höga snörkängor, knäkort kjol och gulstripigt hår, liderlig och söndersupen, med ögon överdragna som av en hinna härsken ricinolja"? Troligen funderade flera i publiken på svaret vid premiären av Franz Kafkas "Slottet" i december 1953. Det var värdhusvärdinnan i Jullan Kindahls tolkning och i regi av Ingmar Bergman. "Det var

en törnekrona Kafka visade. Publiken gav ovationer tillbaka." (Hans Ruin i Sydsvenska Dagbladet)

I februari 1966 var det premiär på Luigi Pirandellos skådespel "Alla har rätt" på Intiman. Jullan Kindahl tog i rollen som signora Frola ett försynt farväl av Malmöpubliken. Hennes signora var en blid, sorgsen kvinna i svart, full av ömhet och älskvärd. Jarl W. Donner i Sydsvenska Dagbladet tycker att det är "ett fängslande drama, mycket skickligt komponerat med enastående verkningsfulla avsnitt, en sekvens av oavbrutet uppkommande överraskningar".

I en intervju några år senare sade Jullan Kindahl att Malmöpubliken var underbar; hon hade alltid känt kontakten mellan scen och salong. Hon ansåg också att Malmö var Sveriges bästa teaterstad. Att hon själv var en mycket omtyckt och uppskattad skådespelerska fick Jullan Kindahl många bevis på. Hon fick Rundgrens stipendium 1962 och Malmö stads förtjänstplakett och silverpokal när hon slutade vid teatern. Hon fick ett teaterstipendium uppkallat efter sig men någon tjänstepension fick hon inte.

Men – i maj 1968 stod Jullan Kindahl, 83, åter på Intimans scen. Teaterchefen Gösta Folke hade övertalat henne att åta sig amman Anthisas roll i Anton Tjechovs "Tre systrar". "Det var omöjligt att stå emot Folkes inbjudan", sade Jullan Kindahl och genomförde sitt gästspel och sin roll med den finess som var hennes signum.

Jullan Kindahl hann med att delta i 28 filmer vid sidan av alla sina scenroller. Med början år 1923 var hon under 20-talet med i sex filmer. I fyra av dem spelade Jullan Kindahl hustru eller trotjänarinna till Edvard Persson som också var regissör. Filmerna spelades in på olika platser i Skåne och publiken skrattade ofta men kritiken var blandad.

Av de tre filmer Jullan Kindahl var med i på 30-talet blev "Anderssonskans Kalle" den mest kända. Jullan Kindahls roll var Fru Lundström i affären och det var en film för stora och små barn som följdes av många repriser. Den spelades in i Filmstaden i Råsunda och i Stockholms skärgård och premiäråret var 1934.

Mellan 1942 och 1947 stod Jullan Kindahl framför filmkameran i 14 filmer. De flesta spelades in i Filmstaden eller Europa Studio i Sundbyberg. En roll som Jullan Kindahl tyckte var rolig att göra var Trine, fostermamma till cirkusflickan Elvira (Eva Henning) i "Elvira Madigan". Filmen fick god kritik; den var vacker och hade bra dialoger.

En del av Jullan Kindahls roller i 40-talsfilmerna var hyresvärdinnan fru Johansson, mormor fru Andersson, hushållerskan fru Nilsson, värdinnan fru Pettersson, barnmorskan Madam Hallström och fru Sundelin. En annan roll var den stränga Fröken Ripa, föreståndarinna för flickinternatet i "Blåjackor" från 1945 med Annalisa Ericson och Nils Poppe i huvudrollerna. Det var en omtyckt film, uppskattad av både publik och filmkritiker.

I Ingmar Bergmans romantiska komedi "Sommarnattens leende" från 1955 spelade Jullan Kindahl kokerskan Beata, anställd hos familjen Egerman

(Gunnar Björnstrand och Ulla Jacobsson) Kritiken var entusiastisk och filmen fick Prix de l´ Humour Poétique vid filmfestivalen i Cannes 1956.

Lysande kritik fick också Ingmar Bergmans film "Smultronstället" från 1957. I den hette Jullan Kindahls rollfigur Fröken Agda; hon var hushållerska hos professor Isak Borg (Victor Sjöström). I filmen fanns en lång rad skickliga aktörer och Jullan Kindahl fick beröm för sin charmerande hushållerska.

Den sista film som Jullan Kindahl medverkade i var "Bröllopsdagen" i regi av Kenne Fant med premiär 1960. I den var hon Fröken Asta och husföreståndarinna hos lektor Anders Frost (Max von Sydow). Fröken Asta vaktade på lektorn och tyranniserade honom så att han inte skulle begå några omoraliska handlingar. Kritikerna var överlag positiva.

Jullan Kindahl var under sitt långa skådespelarliv en mångsysslare inom teaterkonsten: hon dansade, sjöng och spelade fars, revy, operett, komedi, tragedi och drama. Hon fick en gång i en intervju en fråga om vad hon tyckte var roligast att spela. Svaret blev: "Det är skojigt med operett, men man kan ju inte förneka att en bra karaktärsroll ger mera, både till en själv och till publiken." Hon fick under senare delen av sitt liv många tillfällen att förverkliga sin uppfattning.

Jullan Kindahl spelade ofta trotjänarinna på scenen. Hon var själv en riktig trotjänare vid Malmö stadsteater och arbetade där i 22 år. Hon flyttade till äldreboende på Mellanhedsgården 1971. Jullan Kindahl avled i april 1979. Hon hade då just fyllt 94 år.

MAGDA WOLLTER (1895 – 1968)

”Guds rige warer ewindelid
dog werden er forgengelid.”
Maren Söffrens hade låtit rista in dessa ord över porten till familjens hus på Södergatan i 1600-talets Malmö. Maren är en av alla de personer som lever sina liv i Magda Wollters berättelser. Författarinnan gjorde många levande porträtt av starka kvinnor från olika århundraden. Det är kvinnorna som tar ansvar för familj och hem, det är de som växer under alla prövningar som familjerna drabbas av och det är de som löser de livsproblem som människor i alla tider har mött och möter. Den kristna tron var central i Magda Wollters författarskap och hon vävde in kristen etik i sina diktade personers liv. Hon gjorde det mycket skickligt, utan pekpinnar och med värme och humor. Personerna i hennes berättelser blir trovärdiga och levande och lever kvar i läsarens fantasi efter det att boken är färdigläst.

Syster Betty Magdalena (Magda) Ruth Wollter var född i S:t Ibbs församling på Ven 1895. Hennes mor hette Emilia (Emelie) Katarina Elisabeth Möller och hennes far var kronolänsman Kjell Magnus Wollter. Magda kunde läsa och skriva redan vid fem års ålder. Åren 1902 – 1905 gick Magda i Västra skolan på Ven. Familjen flyttade sedan till Malmö och därefter till Klippan. Hennes far dog 1908 vid 80 års ålder och Magda sörjde honom mycket. Fadern hade alltid uppmuntrat henne att studera. Efter faderns död flyttade Magda och hennes mor till Malmö.

Magda konfirmerades i S:t Petri kyrka. Hennes konfirmationspräst var Albert Lysander och han var också hennes lärare i religionskunskap i skolan. I Malmö S:t Petri Församlingsblad från september 1941 under rubriken ”En konfirmands minnen” skriver Magda Wollter en lovsång till S:t Petri, gudstjänstlivet där och alla lyckliga minnen från konfirmationstiden.

Hon läste till sin studentexamen vid Tekla Åbergs Högre Läroverk för flickor i Malmö. Hon började i andra ring vid skolan höstterminen 1909. På våren 1912 skrev hon studentskrivningar tillsammans med 22 kamrater. Den

första skrivningsdagen skrev flickorna "Svensk uppsats" och fick tolv ämnen att välja på. Magda valde "Gustaf Fröding". Hon var väl förberedd och fick vitsordet AB på sin uppsats. Alla flickor i gymnasialavdelningens 4:e ring blev godkända i studentskrivningarna och examensdagen var den 18 juni.

Efter studentexamen flyttade modern och Magda till Lund. På hösten samma år skrev Magda Wollter in sig bland novitierna i Malmö nation vid Lunds Universitet och började sina studier för teologisk-filosofisk examen. Hon och hennes väninna Maria Persson var de två första kvinnliga studenterna vid Lunds teologiska fakultet. Den 31 maj 1916 tog Magda Wollter sin teologie kandidatexamen. Under studietiden fick hon flera stipendier och var en av två som fick 1916 års premier inom teologiska fakulteten för "flit och framsteg i studier".

Magda Wollter hann också med att arbeta som styrelseledamot i Lunds Kristliga Studentförbund. Det var en lokalavdelning av Sveriges Kristliga Studentrörelse som hade stiftats 1902 och hon ledde den kvinnliga avdelningen inom denna förening.

Men Magda Wollter nöjde sig inte med sin kandidatexamen utan läste vidare och utökade sitt kunnande. Hon avlade tentamen i historia för filosofisk ämbetsexamen år 1922 i Lund. Samma år och i samma stad läste hon en kurs i psykologi och pedagogik. Tolv år senare genomgick hon tentamen i kyrkohistoria för teologie licentiatexamen även det i Lund. Magda Wollters utbildning hade en imponerande bredd. Hon kompletterade den med studieresor till Tyskland (1922), Schweiz (1931) och England och Holland (1934).

Magda Wollter for långt norrut för sin första lärartjänst. Under åren 1916 till 1918 tjänstgjorde hon som ämneslärare vid Sollefteå Samskola. Därefter återvände hon till Lund och var vikarierande ämneslärarinna vid Lunds fullständiga läroverk för flickor 1919 – 1920. Hon flyttade österut för sin nästa tjänst som vikarierande lektor vid Folkskoleseminariet i Kalmar under läsåret 1920 – 1921. Men åter for hon tillbaka till Lund och blev vikarierande ämneslärarinna vid Högre elementarskolan i Lund för flickor (Rönströmska skolan) under ett år.

Sitt provår gjorde Magda Wollter vid Högre allmänna läroverket i Lund 1923 – 1924. Det officiella namnet på skolan var enligt katalogen för höstterminen 1923 Karolinska Katedralskolan i Lund. Vid skolan fanns det året två kvinnliga lärarkandidater – den ena var Magda Wollter – och åtta manliga. Eleverna var pojkar och lärarna, med undantag av två teckningslärarinnor, män.

Efter provåret återvände hon till Lunds fullständiga läroverk för flickor och tjänstgjorde där som ämneslärarinna. Denna skola hade 1916 flyttat från hörnet av Bytaregatan och S:t Petri Kyrkogata till S:t Laurentiigatan. Skolans föreståndarinna var då Elisabeth Lindeberg.

1933 flyttade också Rönströmska skolan in i huset och de båda flickskolorna slogs samman till Kommunala flickskolan. Magda Wollter var en av de extra ordinarie ämneslärarinnorna. Kommunala flickskolan skulle också samsas med Kommunala mellanskolan (Samrealskolan) under samma tak,

vilket medförde att även pojkar studerade i den "Lindebergska skolan". Detta namn blev ett begrepp som fortfarande lever kvar, nu i form av en Kulturskola.

Enligt katalogen för Lunds kommunala flickskola höstterminen 1933 är Magda Wollters veckotjänstgöring 16 timmar i kristendom, 8 timmar i historia med samhällslära och 2 timmar i psykologi. Hon är klassföreståndare och leder morgonbönen två dagar i veckan. Det året går 333 elever i den kommunala flickskolan. Hon är också handledare för provårskandidater.

Den 1 juli 1938 blev Magda Wollter ordinarie ämneslärare vid Kommunala flickskolan i Lund.

Hösten 1949 hade Magda Wollter samma undervisningsämnen men var partiellt tjänstledig. Följande läsår var hon tjänstledig och hade bosatt sig i Malmö på Regementsgatan 61. Det blev ingen mer undervisning för Magda Wollter och 1955 blev hon pensionär.

"En rikt begåvad och mångsidig natur var teol. kand. adjunkt Magda Wollter. Hon undervisade i kristendom. Lektionerna var högtid. Något av storhet utstrålade från henne. Hon rörde sig alltid med högburet huvud, såg djupt tänkande ut, som om hon bar på någon idé hon önskade förverkliga." ... "Magda Wollter var även begåvad med frisk humor blandad med allvar."

Dessa vackra ord skriver en f.d. elev, Hanna Larsson, i sitt kåseri "Minnen från Lindebergska skolan" publicerat i Byahornet 1972: 1. Men Magda Wollter var inte bara en undervisande adjunkt utan också författarinna. År 1946 kom hennes första bok ut i Lund. Titeln var "Dit S:t Petri klockor nådde. En bok om gånget och glömt". I ett förord skriver Magda Wollter att boken är i det väsentliga en diktad bok. ... "De flesta av dess personer ha visserligen en gång levat och många av dess händelser ha verkligen inträffat. Men skildringen löper fritt mellan dessa historiska avgränsningar och någon gång tvärs över dem." Det är ett bra förord som befriar läsaren från ett eventuellt tvång att ideligen kontrollera fakta i Malmö stads historia.

I stället är det bara att kapitulera inför Magda Wollters förmåga att levande beskriva människors liv i sex berättelser, alla med S:t Petrikyrkan i Malmö som centrum. I den första berättelsen är tiden sent 1300-tal. Mette och Gottschalk Lobecks dotter Ingerd och träskärare Jep Stigsen älskar varandra och har firat fästningsöl. Jeps dröm är att kunna forma himladrottningen och att få smycka henne med guld.

Ingerd får följa med fru Margrete, drottningen, till Vadstena kloster. Ingerd får en kallelse att bli nunna. Hon tror att Jep och hon tillsammans skall kunna tjäna Gud i Vadstena dubbelkloster. För Jep är detta något oförståeligt och omöjligt. Ingerd blir nunna men får inte leva länge. Jep arbetar vidare och lyckas till sist att skapa "Guldmadonnan". Detta är också titeln på den första berättelsen. Platsen för himladrottningen blir i S:t Petrikyrkan. Men det förunderliga är att himladrottningen är som "Ingerd livs levande".

I "Stormen" är tiden 1520-talet med alla stridigheter som brytningstiden

mellan papister och lutheraner medförde i Malmö. ”Det blir storm, men många skola stå fast. Och du, Inger, skall vara bland dem.” Den som talar är Guldmadonnan i S:t Petrikyrkan och Inger är Gert Spandemagers Inger, en ung flicka som sedan kom att sköta hushållet åt prosten herr Knud Andersen i S:t Petri. Inger talar ofta med madonnan och berättar för prosten, sin biktfar, vad hon har hört. Men herr Knud har svårt att tro på Inger. Men så kommer den hemska natten då läsaren genom Ingers förtvivlan får uppleva hur S:t Petrikyrkan vandaliseras av uppretade Malmöbor, hur inventarier slås sönder eller stjäls och, det värsta av allt, hur guldmadonnan krossas.

”Den ljuse Dagh framgången är
och natten hänger oss på.
O, Jesu Christ, vår Herra kär,
du hos oss bliva må.
Glädje oss Gud i himmelrik”

Denna psalm, den s.k. Petripsalmen, skrevs i Malmö 1589 av psalmdiktaren och kyrkoherden i S:t Petri Hans Christensen Sthen (1544 – 1607). Första versraden är titeln på tredje berättelsen i Magda Wollters debutbok. Den handlar om Giörvel Faddersdotters liv på 1600-talet i Malmö. Men den är mycket mer än en enkel levnadsteckning. De religiösa motsättningarna mellan katoliker och protestanter förekommer också här och i Danmark är allt påviskt förbjudet och brott mot den bestämmelsen medför dödsstraff. Fientligheterna mellan danskar och svenskar vävs in i händelseförloppet. Skåne är erövrat av svenskarna men Malmös befolkning förbereder uppror. Men deras omsorgsfullt förberedda planer misslyckas.

”Was Got Wil” ristas in tillsammans med namnbokstäverna på den nya korsverkslängan där Giörvel bor. Men det är svårt för Giörvel att säga de orden när hon prövas hårt och Skåne inte är fritt. Varje söndag går hon till S:t Petri. Efter många år tror hon sig förstå Herrens hemligheter och hon lär sig också de svåra orden: ”Fördömen icke.”

”Ladugården” [1] heter den fjärde berättelsen och den handlar också om religiösa motsättningar. Herrnhutarnas församling samlas till gudstjänst i byggnaden ”Ladugården” vid Själbodgatan. Andra går till gudstjänst i S:t Petri tvärs över gatan. Men de två grupperna kan inte förstå varandra. Familjer splittras på grund av olika trosuppfattningar. Vänner blir ovänner och vill inte träffas. Mitt i de fientliga strömningarna står Anna Malmstedt som gifter sig med Anders Skarman och inte med kusinen Ernst Suell som hon är förälskad i. Ernst hör nämligen till Lammets dyra församling i Ladugården.

Anna har en stark gudstro och hjälper sin bror Henrik att komma till tro. Hon försonas också med sin barndomsvän Jetta som valt herrnhutarnas tro. Dessa dramatiska händelser äger rum i Malmö under senare hälften av 1700-talet.

Läsaren återknyter bekantskapen med Ladugården i berättelsen ”Jerusa-

lem" med motiv från 1800-talets Malmö. Men nu har Ladugården bostäder för "ärbara fruntimmer". För de fattiga kvinnorna i Jerusalem var de som ett ouppnåeligt paradis. Jerusalem var ett område i stadens mitt, "en slags nödens och eländets högborg". Men starka kvinnor bor där som tvätterskan Dorotea Westergren med barnen Femia och Gott, änkepastorskan Beat Savarin, som gör barndomen för Femia och Gott lycklig, änkefru von Sass som med kraft griper in när Femia råkar i olycka och mamsell Benedikta Topp som följer Beat till kyrkan och som inser att hon måste bort från det som Beat kallar syndalivet.

Det sista avsnittet i boken är kort och heter "Arvet". Den nyvalde kyrkoherden står i S:t Petri kyrka och tänker på kyrkans arv från gamla tider och vad detta arv kan betyda nu på 1900-talet. Han finner styrka i bibelordet: "Gud är icke de dödas vän utan de levandes. Ty inför Honom leva alla."

Magda Wollters debutbok väckte berättigad uppmärksamhet och översattes till danska och holländska. Den gavs också ut i en andra upplaga. Hennes andra bok publicerades i Lund 1949. Det är en berättelse som heter "Du nalkas ljuva sommar". Huvudpersonen är Magda Wollters alter ego Monika Wärsell. Tiden är 1900-talets början.

Monika går i södra Sveriges största flickskola i Malmö och läser till studenten. Hon bor torftigt i en arbetarstadsdel. I början vantrivs hon men sedan dyrkar hon sin stad och medelpunkten i den är S:t Petri kyrka och hennes kyrkväg dit är Djäknegatan. Monika lever med i sina grannars vardagsliv och gör vad hon kan för att hjälpa dem när de får bekymmer.

Läsaren lär känna hennes skolkamrater och deras resonemang om livet och religionen. Monika har mycket bekymmer för sin bror Hannes som studerar till präst i Lund utan att ha någon gudstro. Hennes kamrat Ruts olyckliga kärlekshistoria med Hannes engagerar Monika mycket. Monika svärmar på avstånd för församlingsprästen Kerck som har sagt att församlingen är hans brud. När han ändå gifter sig med Monikas klasskamrat Signe blir Monika mycket besviken, mest därför att hon tycker att Kerck har svikit sitt kall.

Även i den här berättelsen finns Ladugården med. Där bor gamla, kloka Märta som Monika besöker som kyrkflicka från kyrkans Ungdomslag.

De har många fina samtal och Märta säger att "Vi skall tro på Gud och inte på varandra" när Monika talar om Kerck och gråter ut hos Märta.

Magda Wollters tredje bok kom ut i Malmö 1953 och hette "Kellers". Både moderns släkt Möller och faderns släkt Wollter kom ursprungligen från Tyskland. Kellers kommer också därifrån och utvandrar till Sverige i mitten på 1800-talet. Det är en dramatisk släkthistoria som utspelar sig omkring Malmö och i nordvästra Skåne med moderns släkt som förebild. Den starka kvinnan i den här berättelsen heter Christiane Keller. Det är hon som med sin tro på Gud och sitt uppoffrande arbete tar ansvar för barn och make.

SCA är förkortningen för Sodalitium Confessionis Apostolicae – Den

apostoliska bekännelsens brödraskap – som bildades 1919. Denna sammanslutning inspirerade Magda Wollter att tjugo år senare ta initiativ till en kristen systrakrets i Lund. Hon tog kontakt med sin konfirmationspräst Albert Lysander som var medlem i SCA och som varit ett stort stöd för henne under ungdomstiden i Malmö. Lysander blev confessor i systrakretsen. Magda Wollter var kretsens Syster Superior i många år fram till 1965.

Magda Wollter ville leva i ett ordensliv inom den evangeliska kyrkan. Hon argumenterar för sin uppfattning i skriften "Klosterkallet" (1952).

1948 blev ordensplanerna konkreta när systrarna flyttade in i S:t Petrigården (flerfamiljshuset Neapel) på Regementsgatan 61 i Malmö. Huset var en stor villa med sju lägenheter och en vacker park runtomkring. Systrarna bodde i en av lägenheterna och 1954 fick Ingrid och Olle Nivenius, kyrkoherde i Slottsstaden, erbjudande att flytta in i en annan av lägenheterna om de kunde tänka sig att ett kapell kunde inredas i ett av deras rum.

Så blev det och 1958 invigdes systrarnas kapell och blev ett gudstjänstsrum i Slottsstadens församling. Året innan hade Jesu Moder Marias Systraskap (JMMS) konstituerats.

1958 var också ett märkesår inom Svenska kyrkan eftersom beslut då togs på kyrkomöte och i riksdag att en kvinna kunde vigas till präst. Året innan hade Magda Wollter kommit ut med skriften "Annorlunda. Några tankar om kvinnligt prästämbete och andra kvinnofrågor inom kyrkan". Magda Wollter konstaterar att kvinnoorganisationerna och kyrkan diskuterar frågan om kvinnligt prästämbete var för sig och inte med varandra. Hon menar att den kristne måste respektera Bibeln.

Neapel, S:t Petrigården. Huset byggdes 1906 och revs 1971.

Från början hade den apostoliska kyrkan ett vigt prästämbete och det fanns ingen kvinna på den tjänsten. Kristus valde heller ingen kvinna till apostel. Vid påskens heliga nattvard var det Kristus, husfadern, som bröt brödet och välsignade kalken. Det vore ”ett outhärdligt intrång på vår heligaste symbolik och tradition” om en kvinna bröt brödet. ”Kvinnor är som regel inte mäktiga att bära en stor yttre ansvarsbörda, även om en och annan kan det.” Ingen kyrklig åtgärd ”skulle förändra och förstöra den apostoliska kyrkobilden så mycket som kvinnligt prästämbete”. Magda Wollter talade klarspråk och stred för sina åsikter.

Hon ansåg att det däremot skulle beslutas av kyrkomöte och riksdag att inrätta kvinnlig kyrkotjänst inom svenska kyrkan. Magda Wollter föreslog en utbildning på ett kvinnligt studenthem med en högt kvalificerad kvinnlig föreståndare. Utbildningen skulle omfatta två linjer: en teologisk med studier i den teologiska översiktskursen och ett eller två ämnen i teologie kandidatexamen och en social linje med examen från socialinstitutet. Därtill kom kurser i psykologi och psykiatri och praktiska övningar i de ledareuppgifter av olika slag som hör till barn-, ungdoms-, studie- och evangelisationsarbete. Den som gått utbildningen skulle vigas av biskop till sin kyrkotjänst.

Magda Wollter fortsatte att leda JMMS i S:t Petrigården och hennes önskan var att systraskapet skulle finnas kvar där. Men hon blev sjuk och var tvungen att lämna ledarskapet och 1968 avled Magda Wollter.

Systrarna lämnade S:t Petrigården som behövde genomgå omfattande reparationer. Ett nerlagt ålderdomshem i Östra Sönnarslövs församling nära Kristianstad köptes in och systrarna flyttade över sin verksamhet dit. Nivenius, som nu blivit biskop, hjälpte dem att skaffa anslag och lån. Systrarna skapade ett nytt hem åt sig och byggde också upp ett välbesökt gästhem.

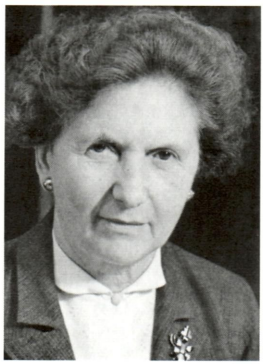
I september 1983 fick Nivenius ett brev där han fick reda på att systrarna skulle tas upp i den katolska kyrkan och att deras kloster skulle ingå i den benediktinska konfederationen. Detta meddelande kändes mycket smärtsamt för Nivenius.

Systrarna flyttade senare till det nybyggda klostret i Mariavall utanför Tomelilla på Österlen. Klostret invigdes 1991.

[1] År 1753 donerade hovjunkaren Didrik Christian von Conowen (Conow) sin fastighet Ladugården vid Själbodgatan till en stiftelse. Enligt von Conow skulle där finnas en fattigskola och fattiga skulle få bo fritt i byggnaden. I fastigheten fanns elva små rum. Reglerna var hårda och om man inte skötte sig var man tvungen att flytta till fattighuset.

Huset kom att ha ett lånebibliotek för arbetarklassen tills detta i mitten av 1870-talet flyttades till Stora Trädgårdsgatan.

Vid sekelskiftet 1800 – 1900 tog stiftelsen hand om ”45 fattiga ålderstigna kvinnor”. Under första världskriget vårdades ett tjugotal personer där. Anders Österling bodde som barn i närheten och berättar i sin bok ”Minnets vägar”: ”Vid Själbodgatan om hörnet låg hovjunkare von Conows stiftelse, överskuggad av 100-åriga träd och full av gamla gummor med ödmjukt, pratsamt väsen. Vattnet från Conows brunn åtnjöt högt anseende i hela kvarteret, tills man en dag upptäckte att det tvärtom var ytterst hälsovådligt.”

INGEBORG HEINTZE (1894 – 1982)

Sigrid Ingeborg Heintze föddes i Skurup 1894. Hennes mor hette Kerstin Svensson och hennes far var handlanden Fredrik August Heintze. Ingeborg skrevs 1910 in vid "Fröken Tekla Åbergs högre läroverk för flickor". Höstterminen 1914 började den 27 augusti och varade till den 19 december. Det var jullov till den 18 januari och vårterminen avslutades den 7 juni.

Flickorna hade gemensam morgonbön kvart i nio och lektioner från klockan nio till tre på eftermiddagen. Mellan lektionerna var det tio minuters uppehåll. I fröken Tekla Åbergs årsredogörelse står inte ordet rast och tiden mellan tjugo minuter i elva och kvart över tolv kallas frukostlov.

Ingeborg gick i gymnasialavdelningens fjärde ring och hennes klassföreståndare hette fröken Lizzie Pröhl (1856 – 1928). Hon var systerdotter till fru Elise Mayr. Ingeborg och hennes 16 klasskamrater inledde studentskrivningarna med uppsats i svenska språket. Det fanns elva ämnen att välja bland. Ingeborg och tre andra flickor valde att skriva om "Folkförsamlingar i det gamla Rom". Betyget på Ingeborgs uppsats blev AB. Samtliga elever godkändes i skrivningarna och lördagen den 5 juni 1915 var det dags för muntlig examen.

Ingeborg Heintze var en av novitierna i Malmö nation vid Lunds universitet på hösten 1915. Den 31 maj 1918 tog hon filosofie kandidatexamen och den 16 december samma år var hon klar med sin filosofie ämbetsexamen. Under sin studietid i Lund bodde hon i Malmö på Södra Förstadsgatan 84. Enligt adresskalendern för 1920 är hennes bostadsadress då Friisgatan 22 och hon tjänstgör som lärarinna på Nyströmska högre flickläroverket vid Baltzarsgatan 19 och Norregatan 4 a. Rektor är Teodor Nyström och i kollegiet finns tolv lärarinnor och två lärare.

Men tiden som lärarinna blev kort och det var som bibliotekarie som Ingeborg Heintze kom att göra sig känd långt utanför sitt lands gränser. Hon hade redan 1917 arbetat som extra biträde vid Malmö stadsbibliotek och blev biblioteksassistent där den 1 september 1920.

Läsesalen i Malmö Stadsbiblioteks lokaler i Tunneln år 1915.

Biblioteks- och föreläsningsföreningen var en utvidgad form av Malmö föreläsningsförening som hade stiftats 1882. Stadsfullmäktige gav 1904 föreningen i uppdrag att grunda och förvalta Malmö stadsbibliotek. Föreningen bestod av medlemmar som betalade minst fem kronor i årsavgift och hade ett års uppsägningstid. Anslag till verksamheten fick föreningen av Malmö stad och staten. I föreningens styrelse fanns en kvinna och åtta män.

Föreläsningsverksamheten omfattade både kurser och enstaka föreläsningar i en mängd olika ämnen. Huvudavdelningen inom Malmö stadsbibliotek öppnades i december 1905 i hyrda lokaler på Adelgatan 4 (Tunneln). Malmöbor över 15 år fick där låna böcker utan att betala avgift. I december 1917 startade en filial på Drottninggatan 5 a.

I november 1914 öppnades Malmö barnbibliotek på Södra Förstadsgatan 38 för barn mellan 10 och 16 år. Dessutom fanns läslokalen för arbetare på Kaptensgatan 4 med möjlighet att utan avgift få läsa tidningar och tidskrifter.

Inom biblioteksverksamheten arbetade fem biblioteksassistenter, fyra biblioteksbiträden, tre extra biblioteksbiträden och en föreståndarinna för läsesalen, alla kvinnor.

Stadsbibliotekarien ledde verksamheten; tjänsten är enligt adresskalendern för 1922 – 23 just då vakant. Det var till denna biblioteksorganisation som Ingeborg Heintze kom. Hon var hon en av de fem biblioteksassistenterna och hon hade sin tjänstgöring på huvudbiblioteket.

Ingeborg Heintzes bostadsadress var från mitten av tjugotalet åter Södra Förstadsgatan 84. Tiotalet år senare lät hon, hennes syster Frida Andersson och svåger kapten Albin Andersson bygga ett hus på Långåkersvägen 5.

Ingeborg Heintze var lidelsefullt intresserad av sitt arbete och att utvecklas som bibliotekarie. Hon skrev också böcker om allt inom biblioteksvärlden. Hon publicerade en mängd artiklar i tidningar och tidskrifter om vad ett folkbibliotek är och vad en bibliotekarie har för uppgifter. Hon recenserade också andra författares biblioteksböcker. Vid sin pensionering 1961 hade hon författat över femtio uppsatser och skrifter, flera på engelska och tyska.Och hon fortsatte i många år därefter att berika litteraturen om böcker och bibliotek.

I december 1930 framhåller Ingeborg Heintze i en artikel i Sydsvenska Dagbladet hur viktigt det är att bibliotekets personal kan besvara allmänhetens alla frågor som rör vardagslivets alla praktiska problem som resor utomlands, juridiska frågor, heminredning, matlagning, psykoanalysen (som vid denna tid är "mycket på modet"), skolelevers uppsatsskrivning, konsten att uppföra sig och tusen och en andra frågor som vetgiriga låntagare ställer. Lånefrekvensen av facklitteratur var vid den här tiden 35,6 % av den totala utlåningssiffran. "Biblioteket är inte ett självändamål utan har till uppgift att tjäna allmänheten" skriver Ingeborg Heintze i sin artikel.

I Sydsvenskans Revy den 20 september 1933 behandlar Ingeborg Heintze den litterära skandinavismen och menar att böcker på danska, norska och svenska skall läsas på originalspråken. Hon är medveten om att det finns ett motstånd mot detta i de tre länderna, men genom samverkan mellan biblioteken och studiecirklar i ett eller flera skandinaviska språk skall förståelsen mellan folken kunna öka. Men Ingeborg Heintze tror inte på tvång och hennes uppfattning är att biblioteken skall erbjuda låntagaren både verk på originalspråk och i översättning.

1915 bildades Sveriges Allmänna Biblioteksförening (SAB) för att främja bibliotekens och bibliotekspersonalens verksamhet. Föreningen var vägledande för bibliotekens katalogisering och klassificering. På föreningens årsmöte i Linköping 1934 kom en alarmerande rapport om att statsunderstöden till folkbiblioteken skulle bli fortsatt låga – de hade under året 1933 – 34 reducerats med 40 % – och ingen ändring var att vänta. Ingeborg Heintze författar en upplysande och saklig artikel i Sydsvenskans Revy i juni 1934 under rubriken "En kulturfråga": understödspolitiken är "en bestämd fara för folkbibliotekens fullgörande av sina nuvarande uppgifter och för deras framtida utveckling".

Ingeborg Heintze citerar då och då vad Martin Luther skrev en gång: "Man bör icke sky någon möda eller kostnad för att få till stånd goda bibliotek särskilt i de stora städerna, som nog ha medel därtill." Ingeborg Heintze använder citatet i en SDS-artikel i oktober 1935 där hon framhåller att Malmö stadsbibliotek är "väl rustat i fråga om bokförråd och personal, men huvudbibliotekets lokaler motsvara inte ens de mest blygsamma anspråk på ett modernt bibliotek av så betydande omfattning". Åter betonar hon hur viktigt det är att ett folkbibliotek har goda fackavdelningar, vilket också

Malmö stadsbibliotek hade. Från 1930 hade nu utlåningsfrekvensen av facklitteratur höjts till 42, 3 %.

Föreningen ”Malmö stadsbiblioteks vänner” bildades den 20 oktober 1941 och uppgiften för den var att fungera som en stödorganisation för biblioteket. Den gav också ut skrifter och i Publikation N:r 2 för år 1942 skriver Ingeborg Heintze om Malmö stadsbibliotek. Hon talar om två grupper av bibliotek: vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek. De sistnämnda skall ge såväl bildning och kunskaper som god förströelse och rekreation och vara fritt tillgängligt för alla.

Ingeborg Heintze ansåg att en av de svåraste uppgifterna för en bibliotekarie var att välja rätt böcker. Bokinköpen avgjordes vid den här tiden vid bokmöten en gång i veckan under stadsbibliotekariens ordförandeskap. 1942 fick biblioteket ungefär 2 000 böcker om året till påseende. När det gällde ny utländsk litteratur fick personalen lita till recensioner.

Den nyinköpta boken fördes in i en accessionsjournal och katalogiserades sedan. Det fanns tre kataloger: en alfabetisk, en systematisk och en ämneskatalog. Med katalogiseringen sammanhängde klassificeringen d.v.s. böckerna fördelades efter fack och varje fack betecknades med en bokstav. Sedan bands boken, fick en bokficka och bokkort och var färdig att lånas ut.

Malmö stadsbibliotek förmedlade/förmedlar också interurbana lån av vetenskaplig litteratur från universitets- och specialbibliotek i Danmark och Sverige. 1942 var det mer än 1 000 lån årligen.

Tidskriften ”Biblioteksbladet” (BBL) började att ges ut 1916 som organ för Sveriges Allmänna Biblioteksförening. BBL blev forum för information och opinionsbildning inom den svenska bibliotekssektorn. I ”Biblioteksbladet” 1943: 1 redogör Ingeborg Heintze för en utställning som ”Malmö stadsbiblioteks vänner” anordnade. Den hette ”Min bästa bok” och fanns att se i Valandhuset på Stortorget. Det gällde att välja den bok man tyckte bäst om. Intresset var stort och det var tillåtet att lämna flera böcker. Många motiverade sina val och 177 utställare lämnade in ca 600 volymer.

37 Skåneförfattare inbjöds att välja den egna bok de ansåg vara bäst. Alla sorters böcker samlades, inte minst barnböcker, nya och gamla böcker. Den äldsta boken var en inkunabel, Biblia latina, tryckt i Venedig 1479. Ingeborg Heintzes omdöme var: en ”mycket lyckad” bokutställning.

Stadsbiblioteket blev en helt kommunal institution 1927. Då införlivades Malmö arbetares bibliotek och blev filial 2 i Malmö stadsbibliotek. Filial 3 blev samma år Limhamns bibliotek. Ingeborg Heintze fick detta år den nya titeln underbibliotekarie.

Ett annat viktigt årtal i stadsbibliotekets historia var 1930. Då blev Malmö stadsbibliotek Centralbibliotek för Malmöhus län som ett av de två första centralbiblioteken i Sverige. Uppgiften var att stödja de lokala bibliotekens arbete genom att kostnadsfritt låna ut böcker som kunde behövas i studiesyfte, att ordna med vandringsbibliotek och att ge biblioteknisk vägledning.

Ingeborg Heintze avancerade till förste bibliotekarie 1936 och var med i SAB:s lönekommitté 1937. Denna normerade detta år utbildningskraven på en bibliotekarie: akademisk examen, minst fyra månaders elevtjänstgöring och Skolöverstyrelsens bibliotekskurs på fem månader. Ingeborg Heintze var styrelseledamot i SAB åren 1943 till 1962, därefter hedersledamot.

Fackföreningen Svenska folkbibliotekarieföreningen (SFF) bildades 1938 i Stockholm. Det var Ingeborg Heintzes förslag att man skulle bilda kretsar i föreningen och hon var Skånekretsens första ordförande åren 1942 till 1949.

Så kom äntligen den 14 oktober 1946. Det var då stadsbiblioteket öppnade sitt nya hus vid Fersens väg. Det var en slottsliknande byggnad som aldrig varit ett slott utan ett museum byggt 1901 och som hade förvandlats till ett modernt folkbibliotek. Glädjen var stor hos både personal och allmänhet.

Ingeborg Heintze utnämndes 1948 till stadsbibliotekarie. Styrelsen bestod fortfarande av nio ledamöter varav två var kvinnor. Men biblioteksverksamheten hade utvecklats mycket sedan Ingeborg Heintzes första år vid stadsbiblioteket. Förutom de tre nämnda filialerna fanns nu filialerna 4, 5 och 6 i respektive Fosie, Kirsebergsstaden och Husie. Från 1937 hade också stadsbiblioteket skött biblioteksverksamhet vid Allmänna sjukhuset och Östra sjukhuset. Med alla personalgrupperingar inräknade arbetade 50 kvinnor och 5 män inom stadsbiblioteket det år då stadsbiblioteket för första gången fick en kvinnlig chef.

Ett av hjälpmedlen för Malmö centralbibliotek att föra ut böcker till landsbygden var bokbilen. Ingeborg Heintze var själv med på den första turen den 28 mars 1949 och berättade om den i "Biblioteksbladet" samma år. Bokbilen var en ombyggd spårvägsbuss och på premiärturen var den lastad med ungefär 900 band facklitteratur, 900 band skönlitteratur och 150 ungdomsböcker. Ingeborg Heintze mötte stor läshunger. Under en timmes lånetid kunde flera hundra böcker bli lånade. Ingeborg Heintze ansåg att "experimentet" var "i hög grad lyckat".

Ingeborg Heintze var tidigt på det klara med hur betydelsefullt det var att använda audiovisuella hjälpmedel i folkbildningsarbetet. Hon kallade filmen för ett "kulturellt kampmedel". Malmö stadsbibliotek var det första svenska bibliotek som införde filmverksamhet på sitt ordinarie program. Det var år 1949.

Att radion gav stora möjligheter för bildningsarbetet var känt sedan länge. Den första radiogrammofonen köptes in redan 1947. Biblioteket ordnade bokutställningar i anslutning till olika radioprogram. Det gjordes flera radioprogram från Malmö stadsbibliotek i början på 1950-talet

På Malmö stadsbibliotek var låntagarna uppdelade enligt ett yrkesschema efter SCB:s grupperingsschema för 1945 års folkräkning. Det fanns sju grupper och tanken bakom var att lära känna befolkningsstrukturen i Malmö för att på bästa möjliga sätt kunna tillgodose invånarnas önskningar. Personer

ur olika grupper som varit aktiva låntagare under de sista fem åren fick besvara två frågor: 1 Vilket utbyte har Ni av biblioteket? 2 Har Ni några önskemål eller förslag till förbättringar att göra?

Resultatet redovisar Ingeborg Heintze under rubriken "Låntagarna ha ordet" i "Malmö stadsbiblioteks vänners" Publikation N:r 5 för år 1950. De 28 intervjuade personernas svar visar på ett mycket stort intresse för biblioteket. Genomgående berömmer de personalens hjälpsamhet och vänlighet.

De ger uttryck för sin glädje över böcker och den stimulans de känner för att besöka biblioteket. Olika individuella önskemål framförs men någon negativ kritik finns inte. Resultatet av enkäten måste ha glatt Ingeborg Heintze.

Biblioteksarbetet bland barn och ungdomar hörde till det allra viktigaste, ansåg Ingeborg Heintze. Filial 7 blev en särskild barn- och ungdomsavdelning som öppnade 1954. Från 1947 fick skolbarn undervisning i bokkunskap på biblioteket. I Stjärngrottan på huvudbiblioteket fick barnen höra sagor. De fick vara med i teaterverksamhet och togs om hand av specialutbildade barnbibliotekarier.

Från 1951 till 1963 arbetade Ingeborg Heintze också som ledamot av Bibliotekstjänst, ett serviceorgan för svenska bibliotek, särskilt folkbiblioteken. Det bildades 1951 och ägs av SAB och Svenska kommunförbundet. Ingeborg Heintze var även ledamot av SAB:s arbetsutskott från 1952 till 1962.

I november 1957 beslutade Malmö stadsfullmäktige att tillsätta en redaktionskommitté på fem personer. De skulle svara för att en Malmö stads historia blev skriven och utgiven. Som enda kvinna i kommittén deltog Ingeborg Heintze åren 1958 till 1966.

Ingeborg Heintze var outtröttlig i sitt arbete för bibliotekarierna. I SDS i januari 1957 går hon till skarpt angrepp mot det faktum att bibliotekarierna är de lägst avlönade akademikerna i landet. De kommunala folkbibliotekarierna har betydligt lägre lön än sina kollegor i den privata sektorn. Dessutom råder en katastrofal brist på bibliotekarier eftersom det låga löneläget avskräcker många att bli bibliotekarier. Ingeborg Heintze påpekar att bibliotekarierna faktiskt har en nyckelposition i kulturlivet.

I augusti 1958 var huvudbibliotekets musikavdelning färdig och i den rymdes en mängd material som hade med musik att göra: 1 900 band musiklitteratur, 2 000 noter, 16 tidskrifter och 850 grammofonskivor. Musikanläggningen bestod av ett skivbord med tre elektriska skivspelare, 11 hörlurar och en högtalaranläggning. Radio och bandspelare var också installerade i skivbordet. "Malmö stadsbiblioteks vänner" hade givit 18 000 kronor till inredningen och den musikaliska utrustningen.

I slutet på 50-talet talade bibliotekarierna mycket om Public relationsproblem. Om detta handlar Svenska Folkbibliotekarieföreningens volym av "Biblioteket och vi" för år 1959 – 1960. Ingeborg Heintzes uppsats i ämnet har rubriken "Individuell service – god Public relations". En bibliotekaries

Barnavdelningen på Malmö Stadsbibliotek på 1950-talet.

största uppgift är att sammanföra boken och låntagaren. Personalen är biblioteket. Man måste ha förståelse för och en vänlig inställning till människor; då kan man ge god service.

FN-flaggan hissades för första gången i Sverige utanför Malmö stadsbibliotek den 24 juli 1950. Då invigdes nämligen Unescoseminariet på stadsbiblioteket med 48 deltagare från 20 nationer. Unesco hade 1949 publicerat ett manifest för folkbiblioteken som ansågs vara en levande kraft för folkbildning och för utveckling av internationell förståelse. Ämnet för Malmöseminariet, som varade till den 19 augusti, var just "Bibliotekens roll i folkbildningsarbetet". Seminariet blev betydelsefullt för det fortsatta internationella samarbetet. Det var, som Ingeborg Heintze skrev, "en mycket stor händelse i bibliotekets historia".

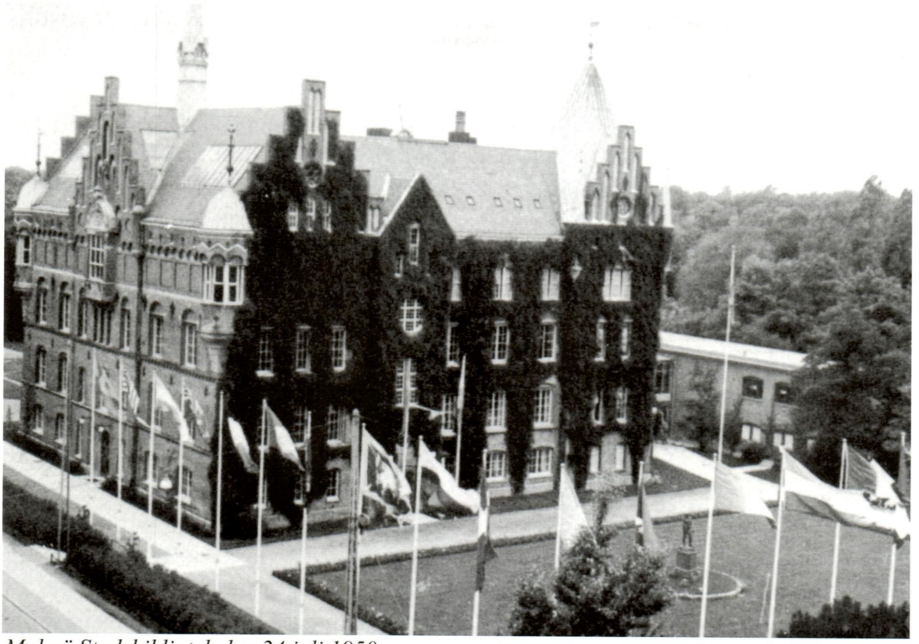
En följd av uppmärksamheten kring stadsbiblioteket blev att Svensk filmindustri spelade in en film vid stadsbiblioteket redan en månad efter seminariet. Filmen visade ungdomen vägen till biblioteken och hette "Vägen till boken" och var Sveriges första egentliga biblioteksfilm. Den blev så lyckad att Unesco bekostade versioner på engelska, franska och spanska och alla medlemsstater fick kopior på filmen.

1954 kunde Ingeborg Heintze glädja sig åt att Unesco utsåg Malmö stadsbibliotek till "associated project". Detta innebar att biblioteket blev ett av de få utvalda bibliotek världen över som Unesco ansåg vara en förebild för bibliotek i andra länder.

I december 1961 blev Ingeborg Heintze pensionär. Hon var en förgrundsgestalt i nordisk biblioteksvärld och hade blivit berömd internationellt. Hon blev mycket hyllad inte minst genom den manifestation som framföres i boken "Idéer och resultat" som hennes arbetskamrater Märta Sjögreen och Bengt Holmström redigerade. Som inledning är det tio sidor med namn på privatpersoner och bibliotek som vill tacka och hylla Ingeborg Heintze. Hon hade själv haft många idéer som realiserats och resultatet hade blivit att hon gjort Malmö stadsbibliotek till ett mönsterbibliotek som inspirerade många inom Sverige och utomlands.

Boktitelns underrubrik är "Nordiska biblioteksuppsatser tillägnade Ingeborg Heintze". Författare till de nitton uppsatserna är kollegor till henne och de behandlar olika ämnen inom bok- och biblioteksvärlden, intressanta även för läsare utanför den.

Men Ingeborg Heintze fortsatte att arbeta med oförminskad energi efter sin pensionering. Hon skriver den trettonde handboken i en internationell serie böcker om folkbibliotek, "Unesco manuels for libraries – 13". Boktiteln är "The organization of the small public library" och publiceras av Unesco 1963. Ingeborg Heintze ger en detaljerad redogörelse för hur ett folkbibliotek i ett u-land kan byggas upp, organiseras och skötas för att bli ett folkets universitet.

Malmö Stadsbibliotek den 24 juli 1950.

Hermods Korrespondensinstitut i Malmö gav 1965 ut "Böcker och bibliotek", en lärobok av Ingeborg Heintze. Hon berättar ingående om bokens och bibliotekens historia och om folkbibliotekens jämförelsevis korta men inte desto mindre mycket viktiga historia. Hon avslutar boken med en pedagogisk övning i att använda uppslagsböcker.

1966 publicerade Bibliotekstjänst för The International Federation of Library Association (IFLA) boken "shelving for periodicals" som författats av Ingeborg Heintze. Syftet med boken är att visa hur tidskrifter kan placeras på olika typer av hyllor i ett bibliotek, så att läsaren på bästa möjliga sätt kan ta till sig information. Hon gör en mycket noggrann beskrivning av 25 hylltyper från bibliotek i Danmark, England, Finland, Holland, Norge, Schweiz, Sverige och Tyskland. Nog måste den boken ha hjälpt tvehågsna bibliotekarier.

Ingeborg Heintze menade att eftersom ett bibliotek vänder sig till alla människor var det självklart att det skulle finnas litteratur för de blinda. Det fanns sedan 1946 omkring 400 volymer i blindskrift, men Ingeborg Heintze följde den tekniska utvecklingen i Amerika och England av den s.k. talande boken. 1951 tog Malmö stadsbibliotek initiativ till att producera talböcker. Studiecirklar för blinda anordnades på biblioteket. Ingeborg Heintze skriver om blindverksamheten i uppsatsen "Library service to visually handicapped" 1969. Materialet blev också underlag för diskussioner vid IFLA- konferenser.

1977 utkom "Litteratur om Malmö" en bibliografi på 428 sidor utarbetad

av Ingeborg Heintze och Margit Johansson. I uppsatsen "Bibliographische Arbeit. Persönliche Kommentare zur Zusammenstellung einer Ortsbibliographie" från år 1976 berättar Ingeborg Heintze hur hon kom att intressera sig för att skriva bibliografier. Det började 1934 då hon blivit ombedd att skriva en Malmöbibliografi till varje årsskrift som Malmö Fornminnesförening gav ut. All väsentlig litteratur om Malmö t.o.m.1974 finns med i bibliografin.

Ingeborg Heintze gjorde många studiereresor för att utöka sitt eget vetande och sprida sina kunskaper om bibliotek. Hon besökte bl.a. Belgien, Danmark, England, Finland, Holland, Norge, Schweiz, Tyskland, Österrike och USA.

Nog måste det ha varit något speciellt att se bilder på Malmö stadsbibibliotek visas i en televisionssändning från Pittsburgh i samband med att hon fick tillfälle att tala om sitt biblioteksarbete och jämföra amerikanskt och svenskt biblioteksväsen. Detta hände på hösten 1952.

Ingeborg Heintze avled i januari 1982. Hon blev 87 år.

Läsaren har nog förstått att jag endast har gjort ett urval av allt det Ingeborg Heintze hann med att producera. Jag rekommenderar den intresserade att göra en promenad till Stadsbiblioteket, leta upp avdelningen med Malmölitteratur och låna den omfångsrika bibliografin "Litteratur om Malmö" av Ingeborg Heintze och Margit Johansson. Där finns uppgifter om Ingeborg Heintzes omfattande författarskap – och många andra tips om intressant Malmölitteratur.

ANNA T. NILSSON (1869 – 1947)

Jag tänker ofta på Anna T. när jag går förbi Fersens väg 1 och S:t Petri läroverk, ritat av arkitekten John Smedberg och färdigbyggt 1908. På den tiden kallades skolan för Malmö realskola eller bara Realskolan i adresskalendern. Nu är det ett gymnasium och kallas S:t Petri skola. Realskolan hette från början Lägre allmänna läroverket och låg vid Västergatan 77 (3) i f.d. Malmö ångkök. Skolan kallades därför för biffaskolan: lärarna var kockarna och eleverna biffarna.

Jag tittar på det ärevördiga gamla lärosätet med gyllene klocka och undrar hur det var att bo längst där uppe under taket. Mörkrädd var hon nog inte, Anna T. som vännerna alltid kallade henne.

Kvinnan hette Anna Alida Theresia (T.) Nilsson och var född 1869 på Toarp i Säm i Älvsborgs län. Hennes föräldrar var Juliana Albertina Hulander och lantbrukaren H.P. Nilsson.

Anna T. utbildade sig vid Högre konstindustriella skolan i Stockholm och tog sin examen där som teckningslärarinna 1890. Hon fortsatte sin utbildning med välskrivningslärarinneexamen år 1892 vid samma skola. Sin första tjänst hade Anna T. som underlärarinna (hjälplärarinna) vid Tekniska yrkesskolan i Stockholm under åren 1890 till 1892.

Därefter flyttade fröken Anna till Malmö och började sin tjänst som ordinarie lärarinna vid Tekniska afton- och söndagsskolan på Repslagaregatan 6 (8). Där tjänstgjorde hon från 1892 till 1900.

Hennes första bostad låg på Norra Vallgatan 110 (98). Hon bodde också på Östergatan 28 (26) i tre år innan hon återvände till Stockholm och var mönsterritare under vårterminen 1901. Fröken Anna hann också med att tjänstgöra som vikarierande teckningslärarinna ett år i Strängnäs innan hon återvände till Malmö – nu för gott.

Anna T. anställdes av fröknarna Bunth vid deras skola vid Slottsgatan som ordinarie teckningslärarinna (1902 – 1910). Hon hade också ordinarie tjänst som teckningslärarinna vid Malmö realskola från 1902 till sin pensionering

Malmö Realskola år 1908.

1929. Sin bostad hade fröken Anna på Östergatan 25 (21) i ett tiotal år. Det var från början på 20-talet tills hon avgick från sin lärartjänst som pensionär som hon hade sin bostad på Realskolan, Fersens väg 1.

I mars 1903 bildades Föreningen för kvinnans politiska rösträtt. Anna T. Nilsson var mycket engagerad i rösträttkampen. Hon var sekreterare i Skåneförbundet för kvinnans politiska rösträtt och skrev rösträttsartiklar i Skånska Dagbladet, först i söndagsbilagan Hemmet. Anna T. skrev om framstående skånska kvinnor som Malmös första kvinnliga advokat, Elisabeth Nilsson, docenten i litteraturhistoria Hilma Borelius, målarinnan Emilia Lönblad och e.o. hovrättsnotarien Ester Hofvander-Sandberg. Anna T. använde signaturen A. N – n och antecknade sina arvoden: t. ex. 2.85, 3.75 och 4.35 kronor. Det blev en hel serie med porträtt av skånska kvinnor 1916.

Hon skrev också om Männens förbund för kvinnans politiska rösträtt. Den första lokalavdelningen av denna sammanslutning bildades i Kristianstad nyårsaftonen 1915 i läroverksadjunkten Nils Nordlunds hem. Nordlund var Anna T. Nilssons kusin. En motsvarande manlig lokalavdelning bildades i Malmö 1917.

I oktober 1916 införde Anna T. Nilsson själv en annons om ”Den kvinnliga rösträtten går framåt!” och betalade 17.53 kronor för den. SDS hade nämligen nekat att offentliggöra en redogörelse av rösträttskampen. I Sverige ansågs det inte passande att ta upp denna fråga så länge kriget pågick. Men Anna T. Nilsson gick till motangrepp och räknade upp alla länder som hade motsatt uppfattning och frågade ”Hvarför skulle Sveriges kvinnor icke oavbrutet kräfva sin medborgarrätt?” Annonsen väckte uppmärksamhet och 10 – 15 personer skrev till tidningen och önskade mer information om den aktuella politiska frågan.

1921 hade F.K.P.R. (Föreningen för kvinnans politiska rösträtt) nått sitt mål: svenska kvinnor hade (äntligen) fått rösträtt.

Anna T. Nilsson var med om att bilda ”Malmö Damsällskap” och var medlem i styrelsen. Föreningen förbereddes under hösten 1902 och det första samkvämet ägde rum den 10 januari 1903 på Hippodromen. Damerna samlades en gång i månaden med undantag av sommarmånaderna, ofta på Frimurarelogen vid Stortorget. De lyssnade på föredrag, reseberättelser, sång och musik och såg på utställningar av t.ex. konsthantverk. Maj var utfärdsmånaden. I en bok, ”Malmö Damsällskap 10 januari 1903 – 10 januari 1913”, ges en redogörelse av föreningens alla samkväm under åren.

Det var Anna T. Nilssons förslag i styrelsen för ”Malmö Damsällskap” att bjuda in fröken Ottilia Adelborg från Stockholm att hålla föredrag om Fredrika-Bremer-förbundet. Hon kom till Malmö den 14 oktober 1905 och väckte Malmökvinnornas intresse för Fredrika Bremer. Ebba Lindencrona tog initiativet till en Fredrika-Bremer-förbundskrets för Malmö – Lund med omnejd. Det konstituerande mötet hölls 26 januari 1906; Ebba Lindencrona blev ordförande och Anna T. Nilsson sekreterare.

Utan Anna T. Nilsson hade det inte blivit något ”Kvinnornas hus” på Baltiska utställningen 1914 i Malmö. Det var så att Anna T. gick och funderade på att ordna ”en fredsutställning”. Hon var under hela sitt liv starkt engagerad i fredsfrågan och tänkte ut en kvinnoavdelning på Baltiska utställningen. Hon framlade sin plan för Fredrika-Bremer-förbundskretsen i Malmö. Resultatet blev att Anna T. fick åka till Stockholm och redogöra för Fredrika-Bremer-förbundets styrelse för sina planer. Anna T. fick gehör för sin idé hos Stockholmsdamerna och projektet ”Årstautställningen” realiserades.

Årsta, Fredrika Bremers hem, på Baltiska Utställningen 1914.

Under sommaren 1903 deltog Anna T. i ett slöjdlärarseminarium på Nääs. Hon lade märke till hur svårt det var för flickor att våga yttra sig och delta i diskussioner. Därför tog hon initiativ till en diskussionsklubb, "Malmö kvinnliga övningsklubb". Anna T. var ordförande och föreningen varade i åtta år.

Det var denna diskussionsklubb som ledde fram till att ett annat sällskap bildades. Inbjudan gick ut till Malmökvinnor att komma till ett sammanträde på Par Bricolesalen, Stadt Hamburg "den 19 april 1909 kl 7 e m för att deltaga i öfverläggning om bildandet af "Malmö Kvinnliga Klubb och Läsesällskap". Anna T. Nilsson var inledande talare och redogjorde för redaktionskommitténs önskemål beträffande det eventuella nya sällskapet. Det var inga svårigheter att bilda detta Klubb och Läsesällskap och det lever kvar fortfarande och firade sitt 90-årsjubileum 1999. Brita Falck och Wiveca Sökjer-Petersen skrev sällskapets historia i Elbogen, Malmö Fornminnesförenings tidskrift 1989.

Anna T. Nilssons politiska hemvist var i Malmö Frisinnade Kvinnoklubb och hon var sekreterare i Malmö Frisinnade valmansförening. Hon tillverkade "Frisinnade upp till val" -kort som spreds i Skåne. Kortet var slutkläm i ett valmanifest som antogs av Frisinnade landsföreningens extra möte i Stockholm i mars 1914 och publicerades i Skånska Dagbladet den 13 mars.

Våren 1915 hölls en Kvinnornas fredskongress i Haag och då bildades Internationella kvinnokommittén. Kongressen i Haag hölls för att man ville försöka få igång förhandlingar om vapenstillestånd och medling mellan de stridande länderna. På grundval av Internationella kvinnokommittén bildades sedan på en kongress i Zürich 1919 Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet, I.K.F.F. Ordförande blev Jane Addams från Chikago. Hon fick 1931 Nobels fredspris.

Den svenska sektionen av denna förening bildades i december 1919 av Matilda Widegren. Hon hade varit med på fredskongressen i Haag som svensk delegerad.. Hon önskade att det skulle bli många förbundskretsar i Sverige och for runt och entusiasmerade kvinnor att bilda sådana. Hon kom också till Malmö och ordnade ett möte i Anna T. Nilssons bostad på Realskolan på förmiddagen den 4 januari 1921.

Inbjudna var ordförandena i samtliga kvinnoföreningar i Malmö. Alla avrådde till att bilda en ny krets. På eftermiddagen blev det ett nytt möte med eventuellt intresserade. På kvällen kom 67 personer till ett offentligt möte i Realskolans aula. De betalade 50 öre i inträdesavgift. Annonser och lokalhyra och ett utlägg av Anna T. på 1.10 kronor blev tillsammans 33.50 kronor, så den ekonomiska vinsten blev plus minus noll.

Matilda Widegren talade om"Kvinnornas fredsarbete ute och här hemma", men det gick trögt att bilda en styrelse. Anna T. åtog sig att vara ombud i Malmö för Kvinnornas Fredsförbund. De mest entusiastiska kvinnorna blev "Listinnehavare": de värvade medlemmar och tog upp en årsavgift på 1.50 kronor. De lyckades få med omkring 300 medlemmar men det formella bildan-

det av Malmökretsen med styrelse dröjde ända till den 8 mars 1928, då 138 medlemmar var redo att bilda en krets. Och Anna T. Nilsson blev ordförande.

Som ombud ledde Anna T. fredsarbetet i Malmö mellan 1921 och 1928. Hon redovisade sitt omfattande arbete i fyra vanliga skolskrivböcker. I de tre första skrev hon ner en noggrann kassabok över inkomster och utgifter i Malmögruppen. I den fjärde, som hon skrev 1942, gjorde hon anteckningar om Kvinnornas Fredsförbunds begynnelsearbete i Malmö och Skåne 1921 – 1929.

Varje år ordnade kvinnorna fredsdagen och sålde fredsmärket för tio öre styck. Genom annonser i ortspressen informerades Malmöborna om fredsdagen. Den första fredsdagen blev den 25 april 1921. Året därpå var det den 9 maj. 1923 firades den 18 maj som fredsdag till minne av den första fredskongressen i Haag den 18 maj år 1899. Därefter firades fredsdagen den 29 september, Mikaelsdagen. Det säger en del om Anna T. Nilssons kapacitet att det inte blev någon fredsdag 1926; då låg nämligen Anna T. sjuk i paratyfus.

Anna T. Nilsson propagerade också för att skolorna i staden skulle uppmärksamma fredsdagen. 1921 hissades flaggan på Realskolan och vid morgonbönen gjorde rektor Isaksson en kort redogörelse för meningen med fredsarbetet. Det var överenskommet att han skulle göra likadant året därpå. Men som Anna T. skrev: han ”glömde det lilla talet”. Sjätteklassarna, som såg hennes ”ledsnad”, demonstrerade under rektorns lektion genom att sitta och ”se mörka ut”. Sedan fick Anna T. en halvtimmes ”fred” i aulan och adjunkt Ljungfors talade för hela skolan. ”De övriga lärarna närvoro ej!”

Sina lärarkollegor fick hon bättre med sig när hon tog initiativ till att ”Nordiska lärares fredsförening” bildades i Malmö i november 1923.

I sin teckningsundervisning lät Anna T. Nilsson eleverna inte bara måla den svenska flaggan utan alla flaggor i länder som hörde till Nationernas Förbund. På så sätt fick hon tillfälle att berätta om denna sammanslutning och om fredsarbetet.

Elevernas små flaggor i ett flaggspel tog Anna T. med sig till Eslöv och satte upp i den sal där hon ledde ett kvinnomöte. Det var den 11 december 1927 och på det mötet bildades Skånedistriktet av I.K.F.F. med Anna T. som ordförande. Under åren dessförinnan hade hon varit med om att propagera för fredsarbetet på olika orter i Skåne.

Många möten med föredrag hölls. Så kom t.ex. Elin Wägner i maj 1923 och talade om ”Vad sker vid Rhen och Ruhr?” 409 personer kom till Arbetareföreningen för att lyssna. Av biljettintäkterna sändes 258 kronor till Ruhrinsamlingen för folkförsoning. Elin Wägner kom tillbaka till Malmö i oktober 1927 och talade vid ett möte i Realskolans sångsal. Ämnet var ”Gandhi och Indiens vapenlösa frihetskamp”.

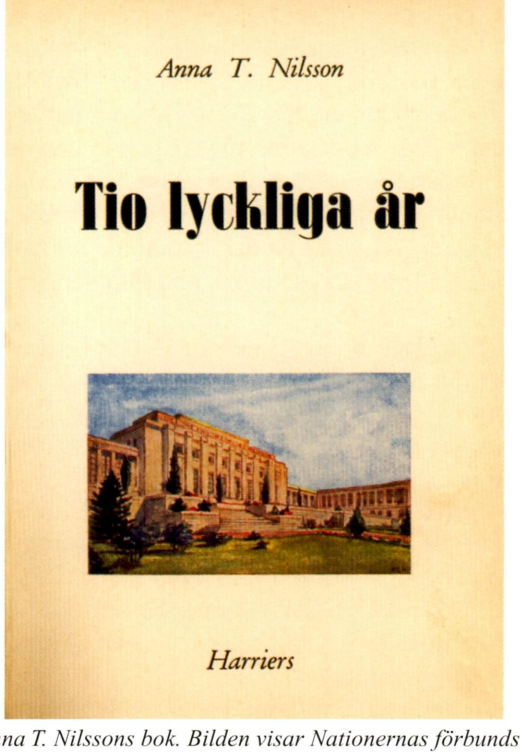
Vid utgifterna för detta möte tillkom en post på 6.75 kronor för kemtvätt av fru Wägners klänning. Det var nämligen så att vid tesupén i Anna T. Nilssons

bostad gick örat av en kopp och innehållet flöt ut över framvåden på fru Wägners plommonfärgade atlas- och ylleklänning av modernt snitt.

Denna Anna T. Nilssons bostad ingick i ”Hotell Skåne” under några dagar i januari 1929. På samma plan låg också en skrivsal. Genom kartställningar och skynken från teckningsutställningar ordnades 7 – 8 ”rum”. Röda Korset, som hade depå på Realskolan, lånade ut sängar och bäddutrustning. Frukost serverades i fröken Annas kök. Stolar, bord och karaffer lånades från skolan. För gästernas trevnad fanns också en ”salong”.

Gästerna var damer som deltog i ”Internationella Kvinnoförbundets för Fred och Frihet femte upplysningskurs” som ägde rum i Malmö och Lund den 8 – 12 januari. På dagordningen stod föredrag och diskussioner om de politiska, sociala och etiska faktorernas betydelse för världsfred och folkförsoning. Anna T. Nilssons nedskrivna kommentarer: ”Kursen ansågs lyckad.” ”...plötsligt seglade jag i medvind”.

1945 lät Anna T. Nilsson publicera en bok med titeln ”Tio lyckliga år. På resa i fredsarbetets tjänst”. Det är en fascinerande berättelse om en okuvlig kvinna som ger sig ut och reser kors och tvärs genom Europa, till Alger, Marocko, Tunis och Istanbul. Hon har ett ”program”: ”Arbetet heter upplys-

Omslagsbilden på Anna T. Nilssons bok. Bilden visar Nationernas förbunds palats i Genève.

ning om fred, att väcka intresse hos de breda lagren, kräva att folk i allmänhet – alla – befatta sig med fredsfrågan och att var och en medverkar. Var och en kan göra något. Gör det ni kan!"

Den 15 augusti 1929 satte sig den nyblivna pensionären på tåget söderut. "Nu börjar livets äventyr", lär hon ha sagt. Nu skulle hon ägna sig åt sitt nya yrke: amatörjournalistens. Hon skrev rapporter om fredskongresser och fredsmöten till SDS, Kristianstadsbladet och den frisinnade veckotidningen Tidevarvet. Hon hade sparsamt med pengar att leva på. Men hon tycks ha haft en aldrig sinande kraft att bemästra svårigheter.

Hon beklagade ofta att hon inte hade tillräckliga språkkunskaper för att kunna hålla föredrag och att översätta. Hon höll sig till engelskan; franskan hade hon motvilja mot och hon gav upp hoppet om att kunna lära sig tyska. En gång bad hon en språklärarinna att rätta en fyra sidors rapport på tyska. Domen löd: jo, tyskan är begriplig men där finns tvåhundra fel.

I "Tio lyckliga år" berättar Anna T. om en annan bok , "sin lilla bok", som handlar om fredsrörelsen. Hon började att arbeta med den i juli 1923 och fortsatte arbetet med komplettering, översättning, tryckning och försäljning i många år därefter. Det första häftet kom ut till Skolornas fredsdag 1924. Det var tryckt på Lundgrens Söners Boktryckeri i Malmö.

Det kostade 95 öre och såldes till förmån för den svenska avdelningen, Kvinnornas fredsförbund, inom I.K.F.F. Titeln var "Data och fakta rörande fredsrörelsen".

På 52 sidor ger Anna T. en detaljerad redogörelse för den folkliga fredsrörelsen med bl.a. fredsorganisationer, världsfredskongresser, studiet av folkrätt, Nobels fredspris, fredsmonument och det vapenlösa motståndet. Hon berättar också om den svenska fredsrörelsens historia och om fredsidéns utbredning inom parlament och regeringar. Hon skriver om Nationernas förbund, om neutralitet, skiljedom, medling och avrustning och hon redovisar sina tankar om krigsorsaker och uppfostran till fred och slutar med att uppmana läsaren: "Gör det du kan för freden!"

Hon förnyade ständigt sin "lilla bok" och den gavs ut i tolv upplagor, översattes till tio språk, såldes i 20 600 exemplar och spreds över hela världen. Den engelska titeln var "ABC of the Peace Movement, Dates and Facts".

I slutet av 1934 började Anna T. samla vad som skrivits om fredsrörelsen i svenska, danska, norska, finska och franska läroböcker i historia. 1935 reste hon till Internationella rösträttsalliansens kongress i Istanbul. På dit- och hemresan passerade hon tolv huvudstäder och därmed också tolv undervisningsdepartement. Hon besökte dem alla, visade sitt "prov", skrivet på engelska, på vad en lärobok på gymnasiestadiet kunde tänkas innehålla om fredsrörelsen.

Om landets läroböcker i historia inte innehöll ett avsnitt om fredsrörelsen bad hon de styrande om ett löfte att införa ett sådant i följande upplaga. Anna T. följde verkligen sitt program och gjorde vad hon kunde.

I slutordet till ”Tio lyckliga år” skriver Anna T.: ”Mer statsintresse hos kvinnorna och mer inflytande från deras sida, mer faderskärlek hos männen, allt grundat på likhet inför lagen, detta är tillsvidare mitt program. Men främst: Att *finna utvägar mot hatet ...*”

Anna T. Nilsson dog i Malmö i december 1947. Hon blev 78 år.

Nuförtiden bor inga lärarinnor högt uppe under takåsen på S:t Petri skola.

Nutidsbild på S:t Petri skola. Den byggdes 1904–1908.

NAIMA WIFSTRAND (1890 – 1968)

”Åren i Malmö har inneburit en lycklig tid med en myckenhet välsignat arbete ... Elva år är en lång tid, särskilt när man har nått min ålder och vet, att efter höst kommer vinter. De elva åren har låtit mig samla andliga skatter i visthusboden, de har skänkt mig roller, uppskattning, kärlek, vänskap och godhet. ... Jag fick idel aptitretande nötter att knäcka i Malmö – uppgifterna vid dess dramatiska avdelning blev många, både på Intiman och den stora scenen.”

Det är Naima Wifstrand som berättar om sitt liv i memoarboken ”Med och utan paljetter” som hon skrev med Sonja Thulin som medarbetare. De elva åren började 1951. Då var Lars Levi Laestadius chef för Malmö Stadsteater. Han tog kontakt med Naima Wifstrand och erbjöd henne att komma till Intiman och spela Madame Alexandra – stor skådespelerska, kärleksgudinna, manslukerska – i Jean Anouilhs skådespel ”Colombe”. Naima Wifstrand längtade efter att få spela dramatik, hon visste att det var en önskeroll för henne och med glädje tackade hon ja.

Premiären var den 25 oktober 1951 och det blev succé. Regissör var Henrik Dyfverman och Naima Wifstrand var ”ett kvinnligt urväsen, explosiv som en bomb ... ett sällsamt kompositum av liv och teater ... och ändå var ensamhetens gråa ring kring henne förfärande – vålnadstom gled hon till sist med sin påkläderska ut ur scenrummet ... Naima Wifstrand v a r den stora skådespelerskan”. (Hans Ruin i Sydsvenska Dagbladet) Madame Alexandra blev den första av en rad stora kvinnoroller som Naima Wifstrand kom att framföra på Malmö Stadsteater.

Redan efter en månad, den 29 november 1951, var det premiär på Henrik Ibsens familjedrama ”Gengångare” på Intiman. Naima Wifstrands tragiska fru Alving dominerade föreställningen med sin konstnärlighet. ”Det var ett lysande prov på bredden i skådespelerskans register, att hon så fullständigt lyckades utplåna varje spår av tonfall och mimik från den tidigare rollen. Hennes mörka alt var nu mjuk och lågmäld ... Inte ett enda teatraliskt tonfall, inte en enda överdrift. ... Och hennes sätt att röra sig på scenen. Förfinad grace med natur-

Naima Wifstrand som "Madame Alexandra" i "Colombe".

lighetens charme. ... Det uttrycksfulla ansiktet, där livet ristat sina djupa spår, kommer länge att leva i åskådarnas minne." (A. B – nd. i Arbetet)

"Ingen är som Ingmar" är en av kapitelrubrikerna i Naima Wifstrands bok "Med och utan paljetter". Samarbetet mellan henne och Ingmar Bergman resulterade i många högklassiska rolltolkningar både på scen och i film. I februari 1952 var det urpremiär på Intiman för Ingmar Bergmans passionsspel "Mordet i Barjärna" som Bergman också regisserade. I dramat är jorden ett helvete och det goda är på förhand dömt. Många ohyggligheter spelas upp i en avlägsen och fattig dalaförsamling. Till slut stryper prästen Jonas, spelad av Oscar Ljung, sin hustru.

Som helhet övertygade inte pjäsen ansåg kritikern Hans Ruin, men "Naima Wifstrands framställning av modern [till Jonas] var utomordentlig. Sedan Anders de Wahls Markurell [1945] har jag inte på Malmö stadsteater sett en mask sådan som Naima Wifstrands av den djupfryst ondsinta kvinnan. I sin starka stilisering liknade hon en ostasiatisk kvinnlig samurai ... Hon var hårdheten själv, hårdheten utan återvändo, en av de obönhörliga."

Efter den prestationen var Naima Wifstrand självskriven till att åta sig Jordemoderns roll i August Strindbergs försoningsdrama "Kronbruden".

Premiär var det 14 november 1952 och det var också premiär för en uppsättning av Ingmar Bergman på Stora scenen, kallad stora Bu. Men han handskades mycket framgångsrikt med den vidsträckta scenytan och det blev en gripande föreställning. Karin Kavli var Kronbruden och hon gjorde en utmärkt prestation som Kersti. Naima Wifstrand har berättat att det var två gnistrande temperament som drabbade samman, den göteborgska teaterchefens och mästarregissörens. Enligt rollistan skulle Jordemodern vara den mest diaboliska men t.o.m. hon blev spak.

Men Naima Wifstrands Jordemoder var Kersti fullt värdig. Hon var en "häxa av makaber fascination. Vidrigare hade inte häxhataren Strindberg kunnat drömma henne. Och så mitt i diableriet ett mildrande stänk av humor och självironi. En fantastisk prestation". (Allan Bergstrand i Arbetet)

Samarbete blev det också mellan Karin Kavli som regissör och Naima Wifstrand som Bernarda Alba som den främsta på rollistan i "Bernardas hus" av Federico Garcia Lorca. Det är en pjäs om den kvinnliga instängdhetens tragik med över dussinet kvinnoroller. Bistert och med stenhård pondus behärskar Bernarda döttrar och hus. Det blev en ny konstnärlig framgång för Naima Wifstrand. Dramat utspelades på Intima teatern och premiären var i februari 1953.

I mars 1954 var det premiär på ett av August Strindbergs skräckdramer, "Spöksonaten". Ingmar Bergman var regissör för detta kammarspel och hade låtit skärma av Stora scenen genom nya belysningstorn. De levande döda med sitt förflutna som lik på ryggen trädde fram. Benkt-Åke Benktsson som Hummel gjorde en enastående prestation och spelade mot en lika övertygan-

de Naima Wifstrand som Mumien. ”Hennes ögon var igengrodda i ett rött streck av tjugoårig gråt, och hon visslade och pladdrade som den papegoja hon skulle vara, tills hon vaknade och skred till exekution.”...”Som helhet var det en mycket styv föreställning.” (Hans Ruin). Den spelades inför en begeistrad publik och som avslutning fick Naima Wifstrand en kyss på kind av Ingmar Bergman.

I sina memoarer skriver Naima Wifstrand att hon var som besatt av rollen som Mumien. Hon fick mycket hjälp av Ingmar Bergman att analysera och förklara denna komplicerade kvinna. Det var som om Bergman gav henne en ”skådespelerskans egen lilla högmässa”.

Naima Wifstrand har berättat att hon blev ”stilla och stum” när Lars-Levi Laestadius sade till henne att hon skulle göra Narren i ”Trettondagsafton” av William Shakespeare. Den rollen hade aldrig tidigare gjorts av en kvinna. Laestadius stod för regin och premiären på Stora scenen var den 5 januari 1955. Den 64-åriga Naima Wifstrand kröp på knäna, åkte på ledstång och gjorde kullerbyttor. Nog var det ansträngande men hon hade mycket roligt. Hon sjöng sina sånger till eget ackompanjemang på luta. Naima Wifstrand hade ”skapat en ny, fascinerande typ, en liten skevaxlad, långbent dvärg med ett kalt, kusligt bakhuvud och ett rynkigt ansikte, naket speglande ödslig besvikelse, cynisk nonchalans, spefull överlägsenhet, ödmjuk tacksamhet för en smula vänlighet och i slutscenen stilla resignation: det var dödstyst i salongen, när hon sjöng slutvisan och hennes smala ansikte blev avklarat skönt”. (Allan Bergstrand)

En annan av Naima Wifstrands stora roller var Mor Åse i Henrik Ibsens ”Peer Gynt”. Max von Sydow spelade Peer och regissör var Ingmar Bergman. Naima Wifstrand värderade denna föreställning mycket högt: ”Det var teater, när teater är som allra finast och riktigast.” Ingmar Bergman hade tagit fram den Stora scenens alla möjligheter och premiären på det fem akter långa skådespelet var den 8 mars 1957. I ensemblen fanns många framstående skådespelare men de två förnämsta var Modern och Sonen.

”Det slog ömsesidigt tändande gnistor när de två möttes. Fru Wifstrand lät oss förstå att hennes roll inte bara för oss, utan också för henne själv, var en upplevelse. ... [orden] kom direkt och djupt ur hjärtat. ... hennes pendlingar mellan att förbanna och dyrka sin son framställdes med övertygande naturlighet. ... Fru Wifstrands mor Åse är utan tvekan hennes största scenskapelse.”(Hans Ruin)

Thaliapriset för år 1957 gick till Naima Wifstrand. Priset var en miniatyrreplik i brons av Bror Marklunds Thalia som står i foajén på Malmö Stadsteater. Det delades ut första gången år 1952 och belönade spelårets bästa konstnärliga prestation på Malmö Stadsteater.

På våren 1958 kunde Malmöborna gå till Intiman och se en bitterljuv pjäs med både romantik och pessimistisk realism. Pjäsen hette ”Sagan” och

författaren var Hjalmar Bergman. Han skrev den 1919 men den första uppsättningen dröjde till 1942. Hjalmar Bergman dog nyårsnatten 1930/31 på ett hotell i Berlin. Det var hans änka Stina Bergman som lät publicera den elva år efter makens död.

Ingmar Bergman hade redan 1945 gjort en uppsättning av "Sagan" på Hälsingborgs Stadsteter och hans iscensättning på Intiman blev en vemodig, varm och poetisk föreställning. Naima Wifstrand gjorde ännu en diabolisk figur som Tant Flora, en moralisk häxa. "När hennes råttnos fnyste fram sitt fy över ungdomlig kärlek och dårskap var effekten obetalbar." (Allan Bergstrand) Till slut kände sig Naima Wifstrand som ett kilande, sniffande gnagardjur, berättade hon senare. Den hyllade ensemblen for till Paris och gästspelade med denna föreställning på Théâtre des Nations och var mycket framgångsrik.

Åren i Malmö avslutade Naima Wifstrand med, som hon uttryckte det, "två saliggörande uppgifter". Den ena var trotjänarinnan Marinas roll i Anton Tjechovs drama "Onkel Vanja" och den andra var Farmor i Hjalmar Bergmans "Farmor och Vår Herre". Men Naima Wifstrand tyckte det var mycket sorgligt att vara tvungen att avsäga sig Marinas roll efter ett tag. Hon orkade nämligen inte repetera Farmor på dagarna och spela Tjechov på kvällarna. Året var 1962 och Naima Wifstrand var 71 år.

Regissör för "Onkel Vanja" på Intiman var Josef Halfen och premiärdatum den 2 mars 1962. Naima Wifstrand spelade den gamla ledbrutna barnsköterskan Marina. Hon var den fasta punkten och bara genom att vara till räddade hon moderligt en prägel av hem åt huset. "Hennes stumma repliker fyllde rummet, än missnöjda och trumpna, än gillande och tillstyrkande ... Ständigt vaksam, ständigt lyssnande, ständigt kommenterande fyllde hon samma funktion i stycket som "kören" fyller i de antika dramerna. Av en biroll hade hon gjort en huvudroll, just genom sitt stumspel som borde förevigas i ultrarapid för kommande generationer skådespelare att lära sig av." (Hans Ruin)

Naima Wifstrand hade alltid velat spela Farmor men hon var nära att mista rollen eftersom hon blev sjuk. Men den kunnige regissören Yngve Nordvall och hennes egen järnvilja att råda över sin sjukdom gjorde så att det blev premiärföreställning den 13 april 1962 på Stora scenen. Det var en lång läxa på 136 sidor som Farmor hade att redovisa och feber hade hon men hon genomförde föreställningen och fick lysande kritik.

Dramatiseringen av Hjalmar Bergmans roman var gjord av romanens engelske översättare Claude Napier och hans son skådespelaren Alan. Naima Wifstrand gav publiken en eloge: den reagerade alltid rätt och när komedin gick över i allvar växlade stämningen till lyssnande spänd tystnad.

Farmor låg i sin stora säng och talade med Vår Herre som hon tyckte satt på sängkanten när hon skulle somna och hon avslutade med: "Hör nu min bön och gör som jag vill. Amen."

Naima Wifstrand som "Farmor" i "Farmor och Vår Herre".

"Naima Wifstrands gestaltning av Agnes Borck är så storartad att den verkar alldeles självfallen. Med sin suveräna sceniska auktoritet för hon, utan större yttre åthävor, rollen till seger, mjukt glidande över hela registret av maktvilja, familjeegoism, tyranniska kärlekskrav, dold ömhet och borgerliga förvärvsdrifter. Hon är imponerande och skrämmande, och samtidigt vilar det ett försonligt skimmer av visdom och humor över henne." (Ove Sandell i Arbetet)

Premiärföreställningen var också vemodig eftersom tre av Stadsteaterns bästa medarbetare tog avsked: den gudabenådade skådespelerskan Naima Wifstrand, scenografen Martin Ahlbom som i kvällens föreställning givit ytterligare ett exempel på sin goda förmåga att skapa adekvata scenbilder och regissören Yngve Nordwall.

Naima Wifstrand hade också en annan uppgift vid Malmö Stadsteater: att undervisa de blivande skådespelarna i elevskolan. Hon hade två ofta återkommande råd att ge: Tala med stöd! och Rörliga läppar!

Naima Wifstrand lämnade 1962 Malmö och sin bostad på Helmfeltsgatan 10 för att från och med hösten samma år vara engagerad vid Stockholms Stadsteater.

Jag har gjort ett urval bland alla de förnämliga rollgestaltningar Naima Wifstrand fängslade sin Malmöpublik med. De utgjorde krönet på hennes karriär som karaktärsskådespelerska. Det märkliga är att det var karriär nummer två under hennes innehållsrika liv. I början av förra seklet var Naima Wifstrand Nordens mest älskade operettprimadonna, av en del ansedd som den enda svenska operettsångerskan av världsmått. Det är unikt inom scenkonsten att nå toppen inom två olika områden hos Fru Thalia.

När Naima Wifstrand kom till Malmö för att stanna på Stadsteatern var det inte hennes första besök i staden. Hon hade gjort flera gästspel; bl.a. spelade hon med i Einar Fröbergs nyårsrevy 1911 – 12 på Hippodromen och sommaren 1914 under Baltiska utställningen sjöng hon i Hippodromens kafé och spelade med i en sommarrevy skriven av Alfred Fjelner, "Wunderschönt i Malmö". I september 1924 gästspelade Naima Wifstrand på Hippodromen i titelrollen i operetten "Katja". Hon var också flitig gäst på Malmö Teater vid Gustav Adolfs torg i olika operetter. Under rivningen av den gamla teatern (vintern 1961 – 62) fick Naima Wifstrand av arbetarna en av de stuckrosor som suttit runt barriären på första parkett. Hon trivdes "med det skånska", som hon konstaterar i sina memoarer.

Siri Naima Matilda Wifstrand föddes den 4 september 1890 på Fleminggatan 40 på Kungsholmen i Stockholm. Modern hette Lundström och var från Piteå. Hon hade varit hushållerska i ett handelshus i Hudiksvall ägt av Wifstrand, Naimas far. Han infriade aldrig sitt äktenskapslöfte till sin hushållerska, trots att de fick tre barn tillsammans. Men mamma Lundström flyttade till Stockholm, arbetade hårt och lyckades försörja sina barn och ge dem en omsorgsfull uppfostran.

Naima gick i Kungsholms folkskola, arbetade som springflicka och blev tidigt intresserad av teater. Hon kom med i Anna och Otto Lundbergs lustspelssällskap. Annandag jul 1905 var en stor dag för Naima: debut på Barowiakska Operan i Uppsala för Naima som Lotta i "Värmlännningarna". Sedan följde en turné på tre månader och Naima var lycklig.

Därefter kom hon med i August Bodéns operettsällskap och for på sommargästspel på Brunnshusteatern i Helsingfors. Naima Wifstrands debut som operettsångerska var den 11 juli 1906 som O Mimosa San i "Geishan" på denna friluftsteater, "Brunn" kallad. Därmed hade Naima Wifstrand inlett sin första fantastiska karriär, 15 år gammal.

Ingen kan bättre än Naima Wifstrand själv berätta om sitt liv. Hon skrev två memoarböcker. Den första kom ut 1930. Einar Nerman hade gjort klatschiga vinjetter och varje kapitel inleds med en melodislinga. Bokens titel är "Mitt liv – min koffert". Den andra boken har jag redan nämnt: "Med och utan pal-

Karikatyr av Einar Nerman.

jetter" från 1962. Memoarerna är skrivna med mycken humor och innehåller många visdomsord och rekommenderas alla teaterintresserade.

Naima Wifstrands liv blev verkligen en berg- och dalbanefärd. Hon sjöng huvudrollen i de flesta kända operetterna – som Sylva Varescu i Czardasfurstinnan genomförde hon 1 029 föreställningar – hon drog fullsatta hus på Oscarsteatern i Stockholm, på Scalateatern i Köpenhamn, på Centralteatret i Kristiania, hon var ständigt efterfrågad, skapade ett nytt mode inom operettens värld, införde ett nytt sätt att framföra primadonneroller och belönades med höga gager.

Men så tog allt slut. 1926 dömdes Naima Wifstrand till två års tystnad. Hon hade fått en cysta på vänster stämband och opererades två gånger. Hon blev deprimerad och var slut till både kropp och själ. Hon glömdes bort av dem som hyllat henne så storartat, ingen ringde för att erbjuda henne roller – "Och jag fanns inte mer" är en rubrik i hennes memoarer.

Den förste som "såg" Naima Wifstrand igen var teatermannen Per Lindberg. Han trodde på hennes framtid som dramatisk skådespelare och erbjöd henne att spela Fru Peachum i Bertolt Brechts "Tolvskillingsoperan" på en riksteaterturné 1938. Det blev flera riksteaterturnéer för Naima Wifstrand. Till Malmö kom hon med Per Lindbergs turnéuppsättning av "Peer Gynt" 1942 och spelade Mor Åse på Hippodromteatern.

Hösten 1944 regisserade Naima Wifstrand operetten "Bröllopsvalsen" på Hipp. Hon hade bjudits in av det nya direktionsparet Elsa Winge och Nils Ekstam. Kritiken blev välvillig.

I december 1946 var det urpremiär på en svensk originaloperett på Stora scenen på Malmö Stadsteater. Namnet var "Hjärter Kung", författaren var Henry Richter och musiken var gjord av Ernst Hauke. Den handlade om Mrs Simpson och Edward VIII. Oscar Winge var regissör och Winston Churchill och Naima Wifstrand spelade änkedrottningen Mary. Föga anade hon då vilka konstnärliga segrar hon skulle få på d e n scenen.

Den första gången Naima Wifstrand hade en filmroll var 1928. Hon spelade den ena halvan av ett förbrytarpar i en norsk film, "ett kvasispektakel, där inspelningen var det enda verkligt dramatiska", enligt skådespelerskan själv. Naima Wifstrand var troligen den första svenska scenartist som framträdde i TV. Det hände i London 1933 och Naima Wifstrand framförde scener ur tre av sina glansroller från operettens värld.

Den första svenska filmrollen fick Naima Wifstrand 1943 då hon var portvaktsfru och städtant i "Kungsgatan". Manus skrevs av Ivar Lo-Johansson och regissör var Gösta Cederlund. Gaget var mycket välkommet eftersom Naima Wifstrand då hade det knapert.

Från 1943 till 1949 var Naima Wifstrand med i 28 svenska filmer. Hon spelade bl.a. Hedvig Charlotta Nordenflycht i "Den långa vägen" från 1947. Det var en film om svenska kvinnors kamp för rätt och rättvisa och som spelades in med stöd från Fredrika-Bremer-förbundet och LO.

Naima Wifstrand spelade lappkvinnan Miina i "Lappblod" från 1948 i regi av Ragnar W Frisk. Enligt "Svensk filmografi" var det den andra svenska spelfilmen i färg.

Under 50-talet, Naima Wifstrands Malmötid, hann hon också med 21 filmroller. 1951 kom "Farväl till 40-talet". Södrans revy från nyåret 1950 hade filmats och Koski i Aftonbladet skriver: "Den egentliga behållningen har man av Naima Wifstrand, vars uttrycksfulla ansikte visar sig ha mycket större filmiska möjligheter än filmproducenterna hittills vågat låta henne visa. Hennes Pierrotnummer blev alltså även som bild i svart och vitt av stark dramatisk verkan." Det måste nämnas att flera år tidigare hade Naima Wifstrand inspirerat till en filminspelning av sketchen "Pierrot ler – Pierrot graeder" där hon sjöng sina första tre Pierrotvisor. Det hände år 1931 i Danmark.

Bland de många 50-talsfilmer där Naima Wifstrand hade en roll fanns "Kvinnors väntan" med manus och regi av Ingmar Bergman. Den kom 1952 och fick mycket god kritik. Naima Wifstrand spelade Gamla fru Lobelius. Samma år var det premiär på Arne Mattssons "För min heta ungdoms skull". Naima Wifstrand spelade lärarinnan Vendela Påhlman och fick mycket beröm för sin rolltolkning.

Året efter kom Harry Martinsons "Vägen till Klockrike" i regi av Gunnar

Skoglund. Naima Wifstrand var mor till ”Vattenhuvudet”, en fosterskadad invalid. Filmen mottogs med blandad kritik.

Den kritikerrosade filmen ”Sommarnattens leende” hade premiär år 1955. Ingmar Bergman stod för manus och regi. Naima Wifstrands roll var den lama gamla fru Armfeldt, mor till Desirée Armfeldt, skådespelerska och spelad av Eva Dahlbeck. Berömd är scenen där Naima Wifstrand sitter vid middagsbordet med nerbrunna ljus i silverkandelabrar bakom sig och håller ett inspirerat tal.

Blandad kritik fick också Hjalmar Bergmans ”Flickan i frack” i Arne Mattssons regi från 1956. Naima Wifstrand spelade änkedomprostinnan Hyltenius och värnade om gamla, goda seder.

”Smultronstället” med manus och regi av Ingmar Bergman däremot imponerade på de flesta kritikerna. Den hade premiär 1957 och fick en rad internationella priser. Bl.a. fick den Guldbjörnen vid filmfestivalen i Berlin 1958. Naima Wifstrand spelade mor till professor Isak Borg (Victor Sjöström).

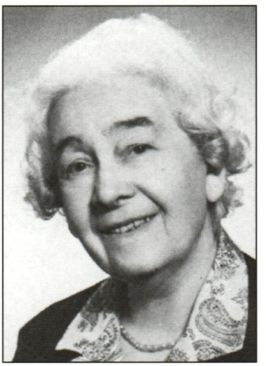
Naima Wifstrand spelade åtskilliga gummor i varierande ålder i sina filmer. I Ingmar Bergmans ”Ansiktet” från 1958 var hon en tvåhundraårig trollkäring och mormor till magnetisören Albert Vogler (Max von Sydow). Filmen mottogs med beundran av kritikerna och var en av Bergmans mångtydigaste filmer.

Naima Wifstrand fortsatte att filma in på 60-talet och gjorde sju roller mellan 1960 och 1968. Den näst sista filmen var även den av Ingmar Bergman, ”Vargtimmen” från 1968, där hon var Damen med hatten. Hon medverkade i sammanlagt sju Bergmanfilmer.

Den sista filmen som hade Naima Wifstrand på rollistan var ”Vindingevals” med manus av Lars Widding och i regi av Åke Falck. Naima Wifstrand spelade åter igen Gamla damen. Premiär var i september 1968.

Jag kan inte påstå att jag har läst alla recensioner om Naima Wifstrand men en hel del har jag i alla fall studerat. Jag har inte sett ett enda negativt omdöme om denna fascinerande scenpersonlighet. Har kritikerna gjort tummen ner för skådespelet, filmen eller föreställningen har de ändå framhållit Naima Wifstrand som det positiva inslaget.

I oktober 1968, månaden efter premiären på Naima Wifstrands sista film, avled hon på Blackebergs sjukhus. Då hade hon en längre tid varit sjuk. Naima Wifstrand blev 78 år.

BERTA ADLER (1887 – 1981)

Bertas föräldrar var Louise född Sahlin och Thomas Dahl. Fadern var möbelhandlare. Berta var den äldsta av de fyra systrarna Dahl och nio år äldre än det yngsta barnet Dahl, Signe (Höjer). Mellansystrarna hette Edit och Olga.

Malmö adresskalender saknas för Bertas födelseår. Men 1888 bodde familjen på Norregatan 10 (14). Dahls butik låg på Kattsundsgatan 7 (1). Han hade också ett magasin för begagnade möbler på hörnet av dåvarande Mårtensgatan och Kattsundsgatan; Mårtensgatan försvann 1970.

När det var dags att börja skolan fick Berta gå till Slottsgatan 28. Där gick hon de åtta klasserna i fröken Stenkulas högre läroverk för flickor.

Berta var mycket intresserad av litteratur och läste bl.a. Viktor Rydberg, Hjalmar Söderberg, Friedrich Nietzsche, Sigbjörn Obstfelder och inte minst August Strindberg. När barnkammaren skulle göras om till flickrum blev de gamla tapeterna ersatta med helröda. Berta fick Röda Rummet på hemmaplan. Det sägs att föräldrarna inte förrän långt senare förstod varifrån inspirationen till den röda färgen kom.

Men det var fadern – som själv var läshungrig – som skrev på borgen för sina två äldsta döttrar för lån på biblioteket. Men han tvekade länge och varnade dem allvarligt för ”osunda, osanna och gudsförnekande böcker”. Thomas Dahl kände sitt ansvar som far och ordförande i missionsföreningen inom Evangeliska Fosterlandsstiftelsen.

Betania Missionsförening i Malmö hade bildats 1892. Betaniakyrkan var ritad av Malmöarkitekten August Lindvall och uppfördes 1894 vid Föreningsgatan 30 (32). Kyrkan kallades då Betaniakapellet och familjen Dahl tillbringade en stor del av sin tid där.

Men flickorna Dahl längtade efter annorlunda litteratur än den religiösa som de hade hemma. Och så lånade de också ”farliga” böcker och gömde dem under sina linnen i byrålådorna.

Berta har berättat om hur hon fick ta ansvar för sina systrar när hon var tretton år och hennes äldre bror Ivar hade tröttnat på Malmö och rest till

Amerika. Hon revolterade också mot det religiösa livet med alla andakter och alla besök i Betaniakyrkan. Hon försökte lära sina systrar självständighet och att de skulle stå för sina åsikter, även om de fick kämpa för dem.

Berta tyckte själv att hon var ett problembarn och svåruppfostrad. Men trots detta var hon sin faders favoritdotter.

Efter skolan sökte Berta och fick en plats som bokhållare i Aktiebolaget Malmö Folkbank på Södergatan. Lönen var 40 kronor i månaden.

År 1909 gifte sig Berta med notarien, sedan landskamreraren i länsstyrelsen i Malmö, Alexander Adler. Han var mycket omtyckt av familjen Dahl.

Berta hade före sitt giftermål tjänstgjort fyra år i den nystartade Folkban-

Nutidsbild på V. Rönneholmsvägen 33 där Berta Adler bodde i mer än 40 år. Huset byggdes år 1909.

ken. Hon fick lämna sin tjänst när hon gifte sig; det var inte passande för en borgerlig fru att inneha en bankplats. Paret Adler flyttade in i en fyrarummare med jungfrukammare på Södra Förstadsgatan 41 (35). I hushållet fanns också en hushållerska. Efter två år på denna adress flyttade Adlers till Rönneholmsvägen N:o 73 & 74 c (33).

Familjen utökades senare med en efterlängtad dotter. I samma hus bodde också Bertas mor Louise från 1922 till sin död 1948, 88 år gammal. Familjen Adler bodde på V. Rönneholmsvägen 33 i mer än fyrtio år, till 1954.

Efter att ha gått en kurs i linnesömnad tog Berta Adler emot beställning i denna konstart från en affär. Systern Signe Höjer berättar i sina memoarer att detta skedde i största hemlighet; det hade blivit skandal om det skett öppet att en notariefru ägnade sig åt sådant arbete.

År 1905 bildades "Föreningen för fattiga skolbarns bespisning" i Malmö. Medlemmar i föreningen var lärare vid folkskolorna och privatpersoner som med medlemsavgifter bekostade bespisningsverksamheten. Levnadsstandarden i Malmö var låg och behovet av mat i skolan till barnen var stort. År 1909 bidrog Malmö stad för första gången med ett stadsanslag till verksamheten; det första året var det på 3 000 kronor.

Många kvinnor arbetade utan ersättning vid de olika bespisningarna på folkskolorna. De barn som togs ut enligt behovsprincipen och fick mat i skolan bar en metallbricka runt halsen med bokstäverna "FFSB"; det var begynnelsebokstäverna på föreningens benämning. En del barn skämdes för sin fattigdom och gömde brickan under kläderna. År 1939 ströks ordet "fattiga" ur föreningens namn.

Berta Adler arbetade i Södervärnsskolan vid Nobelvägen och förestod barnbespisningen under tretton år. I "Malmö folkskolors minnesskrift" som gavs ut till folkskolans 100-årsjubileum fanns Berta Adler med bland de kvinnor som fick hedersomnämnanden för sitt ideella arbete för barnen.

I april 1939 bildades Malmö Flyktingkommitté. Berta Adler var sekreterare i verkställande utskottet från dess början till 1946. Hon var mycket aktiv i arbetet att organisera och finansiera flyktinghjälpen före och under andra världskriget. Mycken tid ägnade hon åt flyktingbarn från Polen.

Energisk och uthållig var också Berta Adler i sin livslånga kamp för freden. Under en utlandsresa efter första världskriget kom hon att besöka ett sjukhem för krigsinvalider. Allt lidande hon då såg gjorde ett outplånligt intryck på henne och fick henne att gå med i "Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet", förkortat IKFF. Detta förbund hade bildats 1919 i Zürich.

Under 1920-talet var teckningslärarinnan Anna T. Nilsson den ledande inom kvinnornas fredsarbete i Malmö. Hon var den första ordföranden för Malmökretsen av IKFF och stiftade det Skånska distriktet av IKFF år 1927.

Berta Adler deltog redan på 20-talet i fredsarbetet och fortsatte med det

under hela sitt liv, dels i styrelsen för Sydsvenska distriktet dels i Malmökretsens styrelse. Hon hörde till dem som for runt och inspirerade kvinnor i Skåne och Blekinge att bilda nya kretsar.

På årsmötet i februari 1959 valdes Berta Adler som 71-åring till ordförande för Malmökretsen av IKFF. Hon avgick från det arbetet i februari 1967. Periodvis skrev hon också protokollen både för distriktet och kretsen.

År 1936 började IKFF sälja fredsblomman till minne av fredsdagen den 18 maj, ”den goda viljans dag”. Det var den dag som den första fredskonferensen hölls i Haag år 1899.

Berta Adlers födelsedag var den 18 maj. Men Berta Adler struntade i att fira sin födelsedag och gick i stället ut och sålde fredsblommor. Det fortsatte hon med år efter år. Hon var främst i landet på att distribuera fredsblommor i tiotusental till skolor och institutioner.

Som åttioåring stod hon på Möllevångstorget och sålde fredsblommor med sådan framgång att en imponerad grönsakshandlare erbjöd henne kompanjonskap inom grönsakshandeln. Men jag har inte i källorna kunnat hitta något belägg för att hon accepterade erbjudandet.

Under Berta Adlers tid som ordförande för Malmökretsen gick intäkterna från försäljningen av fredsblommor till de spetälska och till insamlingarna ”Sverige hjälper”, ”Frihet från hunger” och ”Vietnams offer”.

När Berta Adler avgått som ordförande fortsatte hon att vara huvudansvarig för försäljningen av fredsblommor. Det var en hjärtefråga för henne.

Berta Adler var också mycket intresserad av konst och av att resa.

John Wesley (1703 – 1791) var den främste ledaren för den metodistiska väckelserörelsen. Hans maxim löd: ”Förvärva allt vad du kan, spar allt vad du kan, giv allt vad du kan!” Enligt Signe Höjer levde hennes storasyster Berta sitt liv efter denna maxim.

År 1955 flyttade makarna Adler till Regementsgatan 17. Alexander Adler blev över 90 år och själv fick Berta Adler leva i 94 år. Hon avled i november 1981.

TEKLA ÅBERG (1853 – 1922)

Tekla Åberg var född i Åmål 1853. Hennes mor hette Britta von Oldenskjöld. Hennes far var brukspatronen Johan (Janne) Åberg.

Enligt 1888 års inflyttningslängd för S:t Petri församling kom Tekla Åberg till Malmö den 13 oktober från Vendel. Hennes titel var student och fröken. Tekla Åberg hade tagit mogenhetsexamen 1886. Vid den här tiden var det mycket ovanligt att kvinnor tog denna examen, som efter 1905 kallades för studentexamen. Rektor Märta Jung skriver i sin redogörelse "Något om flickskolorna i Malmö i äldre tid" att Tekla Åberg inte hade någon regelrätt lärarutbildning. Men detta förringar, enligt min mening, inte Tekla Åbergs imponerande pionjärarbete för flickors utbildning, snarare tvärtom.

När Tekla Åberg kom till Malmö låg en flickpension vid Gustav Adolfs torg med adressnummer 4 (8 a, 8 b, 8 c). Den hette "Fru Elise Mayrs högre läroanstalt för flickor" och hade grundats av fru Mayr år 1857. Skolan hade under några decennier varit framgångsrik och många flickor hade där fått sin utbildning. Men mot slutet av 80-talet blev ekonomin dålig och det fanns bara ett trettiotal elever på skolan.

1888 övertog Tekla Åberg ledningen för flickpensionen som nu fick namnet "Fröken Tekla Åbergs högre läroanstalt för flickor". I samband med detta flyttades skolan till norra sidan av torget och fick adressnummer 67 (45). Under det första verksamhetsåret 1888 – 1889 gick 28 flickor hos Tekla Åberg. De var fördelade på nedre och övre förberedande och sju klasser. Skolan blev omorganiserad till åttaårig högre flickskola, men åtta klasser blev det först andra året.

Terminsavgifterna för de förberedande klasserna var 37 kronor och 50 öre. För de övriga klasserna var avgifterna från 50 kronor till 75 kronor för de två högsta. Pengarna skulle vara inbetalda första veckan i september och sista veckan i januari.

Tekla Åberg undervisade i kristendom, modersmålet, allmän historia och geografi. Under en rad av år skrev hon inte ut sitt namn, när lärarinnorna och

deras undervisningsämnen presenterades i årsredogörelsen utan hon skrev ”föreståndarinnan”.

Fröken Tekla kände sig nog litet orolig inför framtiden och vad som skulle hända med hennes skola. Hon avslutar sin redogörelse för det första läsåret med orden: ”Läroverket, som kommer att ökas med en åttonde klass, börjar, om Gud vill, sitt andra läsår måndagen d. 2: dra nästkommande sept. kl. 11 f. m.” Orden är också uttryck för hennes starka gudstro.

Tekla Åberg hade under ett femtontal år mycket bekymmer med att finna lämpliga lokaler för sin skola och hon fick därför flytta flera gånger.

I adresskalendern för år 1892 är skolans nya adress nummer 8 (12 a 12 b) vid Gustav Adolfs torg. Tekla Åbergs bostadsadress är Östergatan 14 b (6 a, 6 b). I sitt kollegium har hon nu 11 lärarinnor och 4 lärare. Skolan har fått en inspektor. Det är rektorn vid Högre allmänna läroverket i Malmö, C. L. Wåhlin. Prosten och kyrkoherden i Tygelsjö, S. Fredlund, efterträdde honom inför läsåret 1894–1895.

Enligt adresskalendern för 1894 är nu skolans adress Lilla Nygatan 1. Men redan den 1 oktober samma år går flytten till Regementsgatan 20 (6). Efter fyra år fick skolan ytterligare en avdelning på nummer 18 (4) vid samma gata. I augusti 1899 var det dags att packa igen. Denna gång blev den nya adressen Kungsgatan 16 (16 a, 16 b) vid hörnet av Löjtnantsgatan.

År 1896 utökades fröken Teklas läroanstalt med en fyraårig gymnasialavdelning. I oktober 1899 fick Tekla Åberg som skolans ägarinna och lektor C. G. Lindbom som studierektor för gymnasialavdelningen gemensamt s.k. dimissionsrätt. Denna gällde i fem år och kom sedan att förlängas upprepade gånger, ända tills de sista studentskorna vid vårterminens slut 1940 lämnade ”Åbergs”. Dimissionsrätten innebar att ett läroverk fick rätt att låta sina elever genomgå studentexamen. Dimittera betyder egentligen ”sända bort”, d.v.s. ett läroverk lämnade från sig en elev med goda grundkunskaper och ”sände” henne/honom till universitetsstudier. Tekla Åbergs läroverk var den första skolan utanför Stockholm, där flickor kunde ta studenten.

Tio år efter starten – läsåret 1898 – 1899 – fanns det 234 elever under fröken Teklas ledning. 15 lärarinnor och 13 lärare undervisade dem. ”Föreståndarinnans” ämnen var numera modersmålet och geologi. Terminsavgifterna för de förberedande klasserna där även pojkar fick plats – var oförändrat 37 kronor och 50 öre. Den lägsta avgiften för klasserna i elementarskolan var också oförändrad: 50 kronor. De två högsta klassernas flickor fick betala 85 kronor och gymnasisterna betalade 150 kronor.

Fröken Teklas alla bekymmer med skollokaler hade uppmärksammats och i början av 1902 bildades ett aktiebolag med namn ”A. – B. Malmö Lyceum för flickor”. De som stiftade bolaget var lektorerna C. G. Lindbom och E. Lindahl, arkitekt A. Arwidius, grosshandlare J. Lundberg och byggmästarefirman Frans Andersson & C: o. Genom stadsfullmäktiges förmedling sökte

Malmö Lyceum för flickor/Tekla Åbergs högre läroverk för flickor år 1913.

de efter en lämplig tomt. År 1903 beviljades de en tomt på ca 1 450 kvadratmeter vid Rönneholmsvägen. Priset låg på 15 kronor per kvadratmeter och betalningsvillkoren var 10 års räntefrihet för köpeskillingen och därefter en räntesats på 4 %. Arkitekten Alfred Arwidius gjorde ritningar till ett trevåningshus och byggmästare blev B. G. Olander. Värmeledning och gasledning monterades in i byggnaden och hela bygget kostade omkring 120 000 kronor. En halvtrappa ner från andra våningen hade fröken Tekla sin privata våning.

Hösten 1904 var den nya läroverksbyggnaden färdig och den invigdes vid en större högtidlighet med många inbjudna gäster. Lektor C. G. Lindbom höll högtidstalet och berättade om skolans historik. Händelsen uppmärksammades även av huvudstadstidningen Idun.

Elevantalet vid skolan ökade år från år. Läsåret 1908 – 1909 gick där 406 elever. Det året undervisade fröken Tekla endast i innanläsning. Hennes tid gick åt till allt administrativt arbete. Undervisningen sköttes av 26 lärarinnor och 17 lärare. De manliga pedagogerna kombinerade sin undervisning på "Malmö lyceum för flickor" med tjänster vid Högre allmänna läroverket (Latinskolan) vid Amiralsgatan 2 (2) och Realskolan (S:t Petri skola) vid Fersens väg 1 (1). Namnet på fröken Teklas skola kan fortfarande läsas på den vackra byggnaden – även kallad "Gulan"– vid Rönneholmsvägen 8.

I jämförelse med tio år tidigare hade terminsavgifterna under läsåret 1908 – 1909 höjts med 5 kronor i en del klasser – dock inte i alla och inte på gymnasiet – och med 10 kronor i åttonde klassen.

”Ett betydelsefullt tioårsjubileum” är rubriken på en artikel i Idun söndagen den 19 juni 1910. Den syftar på att det var tio år tidigare som fröken Tekla Åbergs skola utexaminerade de första studentskorna. Då var de fyra till antalet. Nu – 1910 – är de sexton. Läsaren kan beundra en bild med de sexton i långa, vackra klänningar och med studentmössorna rakt nedtryckta på huvudena. Skir sommargrönska omramar dem. I samma artikel omtalas också att för första gången är avgångsbetyg från skolans åttonde klass likvärdigt med avgångsbetyg från normalskolan vid Kungl. Högre Lärarinneseminariet i Stockholm.

Men – ack, en sådan fadäs av reportern att placera detta fröken Tekla

10-årsjubileum för studentskor vid Tekla Åbergs högre läroverk för flickor.

Åbergs högre läroverk för flickor i – Lund! Vad sade fröken Tekla då? En fråga utan svar, tyvärr.

I Idunnumret veckan därpå kommer en rättelse: ...”i föregående nummer uppgafs av misstag, att fröken Tekla Åbergs högre läroverk för flickor är stationerat i Lund: skall vara Malmö”... Men rättelsen följs inte av någon ursäkt.

1921 – 1922 blev fröken Teklas sista läsår. Då undervisades 607 elever av 35 lärarinnor och 17 lärare. Terminsavgifterna var i stigande skala från 55 kronor i de två lägsta förberedande klasserna – antalet förberedande klasser utökades till tre läsåret 1910 – 1911 – till 125 kronor i åttonde klassen. Gymnasisterna i de fyra ringarna betalade 175 kronor.

Skolans inspektor var läsåret 1921 – 1922 kyrkoherde H. Hallenberg. Den tjänsten hade han haft sedan 1908. Skolans förste skolläkare var provinsialläkaren H. Sörman. När han dog 1916 hade han tjänstgjort vid Tekla Åbergs skola i tjugo år. Doktor V. Hallberg gjorde sitt femte tjänstgöringsår som skolläkare vid skolan, detta läsår som blev fröken Teklas sista.

Vid jultiden 1921 lämnade Tekla Åberg Malmö för att fara till Stockholm. Hon var sjuk och vårdades där hos sina släktingar. Tekla Åberg avled i november 1922. Hon blev 69 år.

Tekla Åberg var ledaren som med stark vilja utvecklade sin skola. Hon skriver i de senare årsredogörelserna att "Läroverket, som äges av föreståndarinnan, har ingen kollektiv styrelse, utan ansvaret och ledningen hvila på studierektor och undertecknad." Fröken Tekla var blyg och ville inte gärna framträda offentligt. Hon var djupt religiös. Hon värderade bokligt vetande mycket högt. Hon skrev själv ut alla terminsbetyg. Hon hade ett mycket gott minne för alla sina elever. Hon litade på alla och alla litade på henne.

För allt sitt arbete för att ge flickor möjligheter till högre utbildning belönades Tekla Åberg med medaljen "Illis quorum".

Nutidsbild på "Åbergs"/"Gulan". Läroverket byggdes år 1904.

ALICE LYTTKENS (1897 – 1991)

”Jag behärskar väl fortfarande lite franska, tyska, engelska, danska, spanska och italienska, men stockholmska – det kan jag inte! Jag har bott i Stockholm i 66 år men fortfarande är skånskan mitt modersmål. Kanske håller jag fast vid det för att jag tycker att vi skåningar är annorlunda! Vi är inte bara så kolossalt rejäla, vi har också i genomsnitt bättre huvud än normalt. Och så är vi sällan tillgjorda – vi är de vi är på något sätt.”

De citerade raderna är från en intervju som Alice Lyttkens gav 1986. Nog är det ett imponerande lovtal till det skånska. Det skall också noteras att namnet Alice Lyttkens var nästan det enda namn som dök upp i människors medvetande, när jag frågade dem vilken nu icke levande Malmökvinna, mer eller mindre känd, de kände till. Jag ställde frågan till en hel del infödda malmöiter, helt ovetenskapligt skall tilläggas.

Alice Lyttkens föddes 1897 på samma gata, Södergatan, som hennes farfars mor Anna Christina Cronquist hade levt och arbetat på och där hennes farmor Aqvilina Cronquist fortfarande bodde och arbetade.

Alice mor hette Antonie Lanng och var från Jylland i Danmark. Hennes far var medicine licentiat Johan Cronquist, son till Aqvilina och Georg Cronquist.

Alice döptes till Anna Alice Maria. Hennes tilltalsnamn skulle uttalas med betoning på ”i”, men flickan kallade sig för Lisa och så hette hon till 1918. Då gifte hon sig och bytte sitt efternamn till Lyttkens och tog tillbaka sitt dopnamn Alice.

År 1898 flyttade de unga makarna Cronquist till Södra Förstadsgatan 1 a (1). Där bodde de i en hörnvåning med åtta rum en trappa upp. I lägenheten fanns sådana ovanliga nymodigheter som badrum och en vattenklosett i ett litet toalettrum. Johan Cronquist hade sin läkarmottagning hemma med egen ingång från trappan. Han hade på våren samma år som barnläkare disputerat på sin doktorsavhandling om frossa hos barn.

Johan Cronquist var en läkare i mångt och mycket före sin tid. Han förordade frukt och grönsaker i dieten långt innan begreppet vitamin var allmänt

Alice Lyttkens bodde i hörnvåningen en trappa upp på Södra Förstadsgatan 1. Nutidsbild på huset som byggdes år 1891.

känt. Han poängterade också hygienens betydelse för att hålla sig frisk. Han tillät barnen att säga ”du” till sina föräldrar, vilket var mycket ovanligt för hundra år sedan. Det gjorde Lisa ibland generad inför sina kamrater.

Fadern betydde mycket för Lisas utveckling och dottern beundrade honom och tyckte att han visste allting och hade svar på alla frågor ett barn kunde ställa. Han tog med Lisa på sjukbesök och hon fick se nöden och den stora fattigdomen bland de sämst lottade bland Malmös befolkning. Som vuxen skrev Alice att hon inte visste varför hon fick följa med sin far; om det hade hon aldrig vågat fråga. Kanske var det för att Lisa skulle lära känna en värld utanför den relativt trygga borgerliga miljö hon växte upp i. Men Lisa plågades av det elände hon fick se och kände ett stort medlidande.

Farmor Aqvilina Cronquist betydde också mycket för Lisa. Så ofta hon kunde besökte hon farföräldrarnas hus på Södergatan 20 (14). Ingen människa under Lisas barndom förutom hennes far kunde mäta sig med hennes farmor. Hon var glad och livlig och tog sig tid med Lisa, pratade och lekte med henne. Lisa uppskattade mycket att hon fick sätta sig i vilken stol som helst hemma hos sin farmor. Det fick hon nämligen inte göra i sin mors rum. Där fanns så många broderade kuddar och stärkta dukar som små barn inte skulle röra. Relationen mellan mor och dotter var komplicerad. Alice Lyttkens skriver i första delen av sina memoarer att hon långt innan hon var vuxen insåg att hon aldrig skulle förstå sig på sin mor. Hon fick under sin uppväxt

bara förebråelser från sin mor och sällan någon uppmuntran som kunde stärka hennes självkänsla.

Lisa hade en bror som var två år och tio månader äldre, Ludvig. Det var han som fick moderns och släktingarnas uppmärksamhet. Han framställdes som ett föredöme för sin syster. Lisa undertryckte sin ilska mot den ojämlika behandlingen av de två syskonen. Hon hade ingen att tala med om sådana bekymmer. Tidigt såg hon hur olika flickor och pojkar behandlades (behandlas) av omvärlden och reagerade. Det hon inte kunde ge uttryck för under sin uppväxt framförde hon sedan med stor framgång i sitt författarskap.

Lisa lärde sig också tidigt att behålla sin mörkrädsla och ledsnad inom sig själv. Den vuxna Alice har beskrivit ett minne från treårsåldern. Lisa lekte i en fåtölj och ramlade ner och slog sig. Hon torkade snabbt sina tårar och förnekade inför sin far att hon blivit rädd. Att lilla Lisa aldrig var rädd och aldrig skrek blev den rådande uppfattningen bland släktingarna.

Lisa började skolan när hon var sex år. Det var 1904 och skolan var "Malmö högre läroverk för flickor" – "Stenkulas". Lisa tyckte om att gå i skolan. Hon var flitig och fick bra betyg i de ämnen hon var intresserad av. Det var framför allt svenska, historia, geografi, tyska och kristendom. Hon läste också mycket på fritiden: först barnböcker och flickböcker, sedan vuxenlitteratur och poesi.

Det var framför allt två sportgrenar som Lisa ägnade sig åt: simning och ridning. I augusti 1912 klarade hon alla proven för simmagistern ute vid Ribersborg. På hösten 1913 var hon en sådan skicklig ryttare att hon kunde deltaga i de s.k. söndagsjakterna. I dem red också hennes far med. Lisa hade då äntligen fått en riktig riddräkt. Den var sydd hos den bäste skräddaren i Malmö. Det var en stor dag för Lisa när hon satte på sig den. Hon blev också medlem i Skånska fältrittklubben. Det var hon stolt över.

Det var aldrig tal om att Lisa skulle ta studenten. Själv hade hon inte heller några tankar på det. Hon slutade skolan på våren 1915 och hon tyckte det var underbart. Hon hade en stark längtan efter frihet och känslan gjorde henne lycklig.

Även om hennes far var radikal på en del områden så gällde det inte en familjeflickas uppfostran. Det var äktenskap som var målet. Men Lisa drömde om ett yrke. Kanske kunde hon bli sjuksköterska? Men fadern tyckte inte om sådana planer. Till slut gav han dock med sig och menade att Lisa skulle pröva på att bli "Hjälpsköterska i krig". Någon sådan utbildning fanns inte på Allmänna sjukhuset i Malmö, så Lisa och en kamrat till henne fick åka till Helsingborg för att arbeta som hjälpsysterelever.

Det blev en hård tid för flickorna, inte minst därför att värdinnan där flickorna var inackorderade var snål med maten. De for illa och gick ner i vikt. Till slut hjälpte Lisas far dem och de fick tjänstgöra som extraelever i hemstaden.

Under den här tiden – hösten och vintern 1917 till våren 1918 – kände sig Lisa lycklig i sitt arbete på Malmös allmänna sjukhus. Hennes tillvaro hade

äntligen fått ett värdefullt innehåll. På en av de många baler som Lisa var med om träffade hon på våren 1918 en ung jur. stud., Yngve Lyttkens. Han studerade i Lund och det blev många förälskade möten. Men livet förändrades drastiskt när Lisa upptäckte att hon var gravid. Det blev skandal och hon utsattes för mycket skvaller. Familjen ordnade skyndsamt ett bröllop i augusti hemma i lägenheten på Södra Förstadsgatan. Därefter deporterades de nygifta till ett litet stationssamhälle som hette Rostock och låg i Dalsland. När Lisa skrev till sina väninnor fick hon inte ett enda svar.

Men makarnas glädje över den lille sonen Ulf var stor. Och både hans mormor och hans morfar visade från första stund sin kärlek till sitt barnbarn. I november 1919 kom familjen Lyttkens till Malmö. Det var svårt för Lisa att möta den fördomsfulla attityden från forna bekanta. Men hon och Yngve utmanade alla trångsynta malmöiter när de gick på nyårsbal på Rådhuset, han i frack och hon i svart chiffong med paljetter. Men där och då i Knutssalen var det ingen som vände dem ryggen.

Yngve Lyttkens hade fått anställning vid ett advokatkontor i Stockholm och makarna hade efter lång tid fått tag på en lägenhet. Några dagar in på det nya året for familjen Lyttkens till Stockholm. Alice Lyttkens skriver i sin första memoardel: ... "*nu* äntligen lämnade jag min barndoms rädslor, min ungdoms våndor, hemmets kvävande atmosfär".

Alice och Yngve Lyttkens hade varit gifta i mer än femtio år när Yngve dog i början på 70-talet. Makarna fick ytterligare två barn, Ulrika och Ove. Under nära trettio år tillbringade familjen sina somrar på Ven.

På nyårsaftonen 1930 började Alice Lyttkens sitt författarskap, som hon sedan fortsatte med ända till sin död i september 1991. Hon beskrev själv sina verk som tendensromaner med ett feministiskt budskap. Kvinnorna i hennes böcker är starka och orädda. De slits mellan yrkesarbete och viljan att vara en god mor och hustru. De måste visa att de är mer kompetenta än männen. Sin befrielse och frihet skapar kvinnorna själva.

Alice Lyttkens är en av Sveriges bäst säljande kvinnliga författare genom tiderna. Mig förvånar det inte. Jag har sedan snart trettio år hennes pionjärverk i svensk kvinnohistoria i bokhyllan. Det är trilogin "Den svenska kvinnans historia".

Denna flitiga författare gav ut 54 böcker. Den sista, "Änkegrevinnan", var en skildring från Gustav IV Adolfs dagar. Den dikterade Alice Lyttkens för en inhyrd sekreterare, eftersom hon led av elakartad starr.

Alice Lyttkens fick leva i 93 år.

Alice Lyttkens bokförteckning:

Synkoper 1932. Flykten från vardagen 1933. – kommer inte till middagen 1934. Det är inte sant ... 1935. Det är mycket man måste 1936. Det är dit vi längtar 1937. Falskt vittnesbörd 1939. Svensk kvinna 1941. Syndafall 1942.

Serien om familjen Tollman:
Lyckans tempel 1943. Längtans blåa blomma 1944. Nya stjärnor tändas 1945. Statt upp min älskade 1947. Tag lyckan fatt 1949.

En balfantasi 1951. Jungfrun i det blå 1952. Svenska mödrar 1946. I kvinnans värld (med K.W. Gullers) 1956. Hven 1958. Ven – en ö i Öresund 1974 (ny omarbetad upplaga).

Serien om Hedda Skoot:
Himlabröd 1953. Dygdeövning 1954. Herdinnelek 1955. Kärleksbesvär 1956. Slumplycka 1957.

Serien om familjen Grugge:
Guld och goda ord 1959. Kärlekens gyckelspel 1960. En strimma violett 1961. Kärlekens nya kläder 1962.

Serien om Catrin Ambrosia:
På villostig 1963. Skuggspel i natten 1964. Hasard med guldmynt 1965. Den venetianska spegeln 1966. Livet är ett vågespel 1967. Vårens tid är inne 1968.

Serien om Catrin Jennick:
Flickan som inte bad om lov 1969. Att vara någon 1970. Ljug mig en saga 1971.

Den svenska kvinnans historia:
Kvinnan finner en följeslagare 1972. Kvinnan börjar vakna 1973. Kvinnan söker sin väg 1974.

Fader: okänd 1975. All livets härlighet 1976.

Självbiografi i sju delar 1977 – 1989.

Blandat sällskap 1981. Ett himmelens under 1982. Omaka blir makar 1986. Änkegrevinnan 1991.

KAROLA PÅLSSON (1872 – 1931)

Den första småskolan i Malmö kom till år 1859 vid Östra Förstadsskolan som hade byggts året innan på Föreningsgatan 78 (68). De flesta av de första småskolorna var annars inhysta i hyrda lokaler. Undervisningen sköttes till största delen av fröknar utan examen. De fick en nödtorftig utbildning av en "förste lärare". Denna titel ersattes senare av överlärare som i sin tur så småningom blev rektor. Stadens folkskoleinspektör av årgång 1867 tyckte att det var onödigt dyrt med examinerade lärare i de lägre folkskoleavdelningarna.

Men år 1881 inrättades på ett privat initiativ ett seminarium för att utbilda småskollärarinnor. Seminariets lokaler förlades till Östra skolan vid Norregatan 16 (20 a och b). Östra skolan var en de allra äldsta folkskolorna i Malmö och hade byggts år 1849. Från 1873 fanns en småskola vid skolan. I samma kvarter med det passande namnet "Fliten" uppfördes 1879 en tillbyggnad utmed Stora Trädgårdsgatan. Den förste föreståndaren för seminariet blev den kände skolmannen fil. dr. A.O. Stenkula. Flera generationers barn fick uppleva skollivets glädje och plåga i Östra skolan innan den revs år 1942.

I mars 1872 föddes Karolina Maria Pålsson. Hon var dotter till Anna Månsdotter och arbetaren Per Pålsson. Senare ändrade hon sitt förstanamn till Karola och det var under det namnet hon skulle komma att bli känd bland folkskolans alla lärare i Sverige. Karola Pålsson bodde i Malmö i hela sitt liv, men hennes pionjärarbete fick stor betydelse för alla landets småskollärarinnor.

Karola Pålsson utbildade sig till småskollärarinna vid Malmö seminarium från 1888 till 1889. Som sjuttonåring blev hon ordinarie småskollärarinna vid Malmö stads folkskolor och hon fick tjänstgöring vid Pildammsskolan. Den skolans byggnadsår var detsamma som Karola Pålssons examensår. Skolan låg vid den äldre Pildammsvägen 16 (18), numera Rådmansgatan. Namnet på vägen och skolan stavades förr i tiden med endast ett "m". Karola Pålsson blev kvar på den skolan under hela sin tjänstgöringstid.

Karola Pålssons första egna boende var på Stora Nygatan 40 (30). Från 1891 och 24 år framåt bodde hon sedan på Södra Förstadsgatan 59 (51 b).

Examensdag på Gamla Pildammsskolan omkring 1890. Skolan byggdes 1889. Den revs i samband med Triangelprojektet på 1980-talet.

Hennes flyttlass gick 1915 runt hörnet till Friisgatan 3 a. År 1924 blev hennes nya adress Föreningsgatan 37 b, där hon bodde till sin död.

Karola Pålsson har beskrivits som en kvinna med skarp intelligens, stark vilja och okuvlig energi. Hon fick god användning av dessa sina värdefulla egenskaper i sin livslånga kamp för småskollärarinnornas utbildning och status i samhället. Hon hade tidigt klart för sig att undervisningen av barnen de första skolåren hade den största betydelse för deras vidare studier. Karola Pålsson gjorde sig snart känd som en lärarinna som var mycket hängiven sitt arbete och med sin ledarförmåga kunde hon också samla sina kollegor för arbetet mot de mål hon ansåg viktiga.

Hon tog 1904 initiativ till att bilda Malmö småskollärarinnors beklädnadsförening för att minska nöden bland alla fattiga barn i Malmö.

S.A.F. var förkortningen för Sveriges Allmänna Folkskollärarförening. I Malmö fanns en lokalavdelning av den, Malmö folkskollärarförening. År 1906 valdes Karola Pålsson in som ledamot i denna förenings styrelse. Samma år bildades Malmö småskollärarinnors förening och i den höll fröken Pålsson i ordförandeklubban.

Karola Pålsson ville att småskollärarinnorna skulle vara medlemmar i båda dessa föreningar. Hon betonade att det gällde ett ”både – och”. Hon önskade

ha med alla småskollärarinnor i aktivt arbete för att organisationsmässigt höja skolan och kåren. Allt detta arbete skulle utföras av båda föreningarna i lojalt samförstånd. Småskolans önskemål skulle förberedas i småskollärarinneföreningen och sedan framföras till och övervägas i den allmänna föreningen. Det var nödvändigt att de olika lärarkategorierna inom folkskolan var eniga i de principfrågor som skulle läggas fram för regering och riksdag. Om denna Karola Pålssons vision om enighet och samarbete hade fått råda, hade många stridigheter, misstänksamhet och avundsjuka mellan olika lärarkategorier kunnat undvikas.

Sveriges småskollärarinneförening (S.S.F.) bildades 1918. Karola Pålsson var först vice ordförande i två år och därefter ordförande. 1920 blev hon invald i centralstyrelsen för Sveriges Allmänna Folkskollärarförening. Det var många lärarfrågor som Karola Pålsson ägnade mycken tid och kraft.

En stor och viktig fråga var utbildningen av småskollärarinnorna. Karola Pålssons krav var att den skulle vara likvärdig med folkskollärarnas. Redan 1877 hade den treåriga utbildningen på folkskoleseminarierna utökats till fyra

Nutidsbild på Friisgatan 3 a där Karola Pålsson hade sitt hem omkring 1920. Huset uppfördes år 1902.

år. En småskollärarinna kunde från 1878 få sin examen efter att ha gått i första klassen på ett folkskoleseminarium. Efter 1886 var hennes utbildning två år på ett sådant seminarium. Denna möjlighet togs bort genom 1914 års seminariestadga.1919 kom den tvååriga utbildningen på småskoleseminarierna.

Karola Pålsson satt även med i en kommitté som tillsattes år 1921 av S.A.F. Arbetet i kommittén gick ut på att försöka höja kvalitén på småskollärarinnornas utbildning. Andra viktiga frågor som Karola Pålsson drev i den kampen var kraven att småskoleseminarierna skulle förstatligas, att dessa skulle få bättre utbildade lärare och att utbildningen skulle vara treårig. Det var under 1920-talet en överetablering av småskollärarinnor med i många fall undermålig utbildning. Av 28 småskoleseminarier var 21 i landstingens regi under åren 1926 – 27.

Karola Pålsson upplevde en stor besvikelse 1929, då 1929 års seminariesakkunniga och Skolöverstyrelsen – myndighet från 1918 – föreslog att den rådande utbildningstiden för småkollärarinnorna skulle bibehållas. Karola Pålsson fick aldrig uppleva att utbildningen för småskollärarinnor blev bättre. Beslut om att förstatliga småskoleseminarierna togs vid 1932 års riksdag – ett år efter Karola Pålssons död. Och de flesta seminarierna var fortsatt tvååriga.

Men själv tog hon initiativet till Sveriges småskollärarinnors fortbildningskurser. Karola Pålsson organiserade kurserna, var med och hälsade välkommen och avslutade dem. Småskollärarinnorna fick bl.a. lära sig talteknik och tonbildning för att bättre kunna undervisa i modersmålet, som ämnet svenska hette på den tiden, och i sång. Det nya ämnet hembygdskunskap med arbetsövningar krävde också fortbildning. Vidare fanns det kurser i psykologi och pedagogik. Alla dessa kurser var, kan man säga, föregångare till dagens pedagogdagar.

Så här beskrev Sigrid Bredberg, vice ordförande i S.S.F., sin ordförande: ”Hennes varma och brinnande hänförelse, som ofta tog sig starka uttryck vid föreningens möten och sammankomster, förlänade åt dessa en glans och feststämning, som icke lämnade deltagarna oberörda.”

Omkring 1900 var årslönen för en småskollärarinna 350 kronor. Efter femton års tjänstgöring fick hon ett tillägg på 150 kronor. Var hon sjuk fick hon ingen lön. En gift lärarinna kunde avskedas och det fanns ingen statlig pensionsreglering. 1918 infördes ordinarie anställningar för småskollärarinnor. Men det gällde inte alla. Småskollärarinnor vid s.k. mindre folkskola eller biträdande lärare vid folkskola anställdes fortfarande bara tills vidare. År 1929 fick 3 000 lärare ur denna kategori s.k. förflyttningsrätt till en annan tjänst om deras skola drogs in; de avskedades alltså inte, som fallet varit tidigare, men de fick inte tryggheten att bli ordinarie.

Den märkliga historien om s.k. mindre skola är värd att berättas. I folkskolans begynnelse på 1840-talet inrättades mindre skolor i avlägset liggande byar och där anställdes lärare eller lärarinnor utan seminarieutbildning. Det blev billigast så för socknen. För anställning krävdes intyg om god frejd

(rykte) och kristligt leverne, att obehindrat kunna läsa svensk och latinsk text, ha god kristendomskunskap, skriva läsligt och känna till de enklaste begreppen i räknekonsten. Dessa kunskaper var det som senare kom att utgöra småskolans lärokurs. Så man kan säga att lärarna och lärarinnorna vid de mindre skolorna var de första småskollärarna. I bästa fall hade de själva goda avgångsbetyg från folkskolan, i sämsta fall handlade det om personer som annars skulle ha hänvisats till fattigvården.

Så småningom fick undervisarna vid de mindre skolorna utbildning. Kvinnorna tilläts få seminarieutbildning fr.o.m. 1859. Det var meningen att de mindre skolorna endast skulle vara tillfälliga men så blev inte fallet. Det gick inte att förhindra att även äldre barn undervisades där fastän de skulle gå i en folkskola. Och genom ett kungligt cirkulär 1875 förklarades den mindre skolan vara en berättigad skolform och statsbidrag utgick till lärarlöner. Årskurserna utökades till att omfatta klasserna 1 – 6 (7) och skolformen kallades D 1. Tiden gick, D 1-skolorna var absolut inte önskvärda men de var ju tillåtna och de fanns fortfarande kvar ända in på 1950-talet. Tusentals ensamma småskollärarinnor arbetade under ofta mycket torftiga materiella förhållanden i dessa skolor och utförde en stor folkbildninginsats i det tysta.

Nog såg Karola Pålsson många missförhållanden inom sin yrkeskår och arbetade oförtröttligt på att avhjälpa dem. Ett problem var att småskollärarinnorna hade mycket låga löner. 1919 uttalade S.A.F. som sin uppfattning att en småskollärarinnas lön borde utgöra 3/4 av en folkskollärarinnas. Vid ombudsmötet 1922 med S.S.F. framfördes kravet att lönen för en småskollärarinna skulle förhålla sig som 4 till 5 i förhållande till en folkskollärarinna. Ett skäl till det var att den nya undervisningsplanen från 1919 ställde skärpta fordringar på undervisning av de minsta barnen.

1923 satte Karola Pålsson ihop en skrivelse till en lärarlönekommitté tillsatt av Kungl. Maj:t. Men resultatet blev nedslående: kommitténs förslag innebar att en småskollärarinnas lön skulle bli endast 59 % av en folkskollärarinnas. Även 1928 års lönekommitté blev en stor besvikelse för Karola Pålsson. Ännu fanns det inget officiellt erkännande av den stora betydelse som småbarnsundervisningen hade. Karola Pålsson kämpade i tio år för att förbättra småskolärarinnornas löner utan att nå sitt mål. Men även om hon själv inte fick uppleva det, så hade allt hennes arbete inte varit förgäves. De som tog vid efter henne hade stor nytta av alla utredningar och skrivelser hon hade gjort.

Karola Pålsson hade studerat hjälpskoleundervisning vid studieresor utomlands. Bl.a. hade hon i Köpenhamn besökt en hjälpskola där barnen deltog i trädgårdsskötsel. Hon förespråkade att detta ämne också skulle finnas på schemat i Sverige. Karola Pålsson var i Stockholm vid det sjuttonde allmänna folkskollärarmötet år 1924 och höll föredrag om hjälpklasser. Vid den här tiden fanns det omkring 179 hjälpklasser på 50 platser runt om i Sverige. Den första hjälpklassen i Malmö kom till 1900.

Det har berättats om Karola Pålsson att hon alltid visade oförställd glädje över nya läromedel som hon kunde använda i sin undervisning. Hon talade ofta om barnens skaparlust, deras små uppsatser och andra bevis på deras arbetsglädje. Klassens boksamling var också mycket viktig. Det var så att S.S.F. 1927 startade en serie bredvidläsningsböcker för småskolan. De första böckerna knöt an till kursen i hembygdskunskap och de var mycket uppskattade.

Det fanns en bestämmelse från 1905 som innebar att lärarna i varje skoldistrikt skulle välja en representant som skulle föra deras talan i skolrådet. Denna myndighet ersattes 1911 av folkskolestyrelsen. Karola Pålsson var lärarkårens representant åren 1912 till 1917; därefter var hon suppleant för kårens ombud.

Tiden räckte också till för Karola Pålsson att engagera sig i den kvinnliga rösträttskampen. Hon var ledamot av styrelsen för Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (F.K.P.R.) i Malmö åren 1908 till 1918 och kassör i föreningen åren 1912 till 1916.

Ett annat projekt som Karola Pålsson arbetade oförtrutet med var ett vilohem för medlemmar i S.S.F. En fond instiftades och Karola Pålsson hade många idéer för att samla in pengar. Bl.a. inleddes en litterär verksamhet och den första boken var en diktsamling av Anna-Maria Roos. Förlaget var hos Karola Pålsson och boken rekvirerades direkt från henne. Förlaget gav också ut billiga men vackra publikationer för barn på småskolestadiet. Den första boken av det slaget var ”Pelles nya kläder”, ritad och berättad av Elsa Beskow.

Men Karola Pålssons hälsa var inte god. Under sina sista år var hon tvungen att sjukskriva sig flera gånger. Påskhelgen 1931 lades hon in på Malmö allmänna sjukhus. Hon dog den 29 april. Karola Pålsson blev 59 år.

Det var många människor som sörjde Karola Pålsson och som kom till hennes begravning. Många representanter för den svenska skolan höll tal och ett stort antal kransar lades ner vid hennes bår. Styrelser och föreningar från hela Sverige och även Danmark och Norge ville hylla minnet av en pionjär inom småskolans historia.

Även om Karola Pålssons dröm om ett vilohem för småskollärarinnor blev verklighet fick hon själv inte uppleva det. Hon hann bara se ritningarna före sin död. Men hennes minne levde kvar i Nömmekull som vilohemmet hette. Det låg vid sjön Nömmen i närheten av Nässjö.

Där samlades i augusti 1935 Sveriges småskollärarinneförening till ombudsmöte. 100 representanter från hela landet kom till mötet som för första gången ägde rum på Nömmekull. För att utvidga vilohemmet hade styrelsen köpt en sommarstuga i närheten. Den invigdes vid det här tillfället. Stugans vackra sällskapsrum kallades Skånerummet, eftersom där stod en möbel i skånsk allmogestil, skänkt av Karola Pålsson.

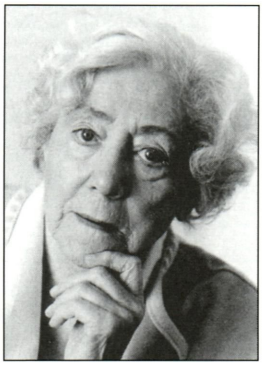
Lärarinnorna hade många lovord för den fina anläggningen i den vackra Smålandsnaturen. De kunde promenera, bada eller ta sig en roddtur, plocka

krusbär och hallon och äta kräftor från Nömmen. Mat och logi fick högsta betyg och priserna var låga. Nömmekull var som ett hem för dem.

Husen finns fortfarande kvar. Men stället heter Nömmeberg och är ett sjukhem i privat regi som har skötts av medlemmar i samma familj sedan 1966.

Nutidsbild på Gamla Pildammsskolans gymnastikbyggnad i sydvästra hörnet av Triangelns parkeringsplats. Byggnaden revs i april 2002. Så utomordentligt fantasilöst!

HERTA WIRÈN (1899 – 1991)

I juni 1989 fick en Malmöförfattarinna stadens kulturpris. Kulturnämndens motivering var att hon ”med berättarglädje och stort konstnärskap för en stor läsekrets levandegjort folklivet och socialproblematiken före och under välfärdssamhällets framväxt i Malmö”. Det var många som gratulerade henne när hon i Gullbergssalen i huvudbiblioteket tog emot en check på 50 000 kronor och en vacker statyett gjord av Magnus G-son Lindholm. Kvinnan var Herta Wirén och i oktober samma år firade hon sin 90-årsdag.

Herta ElsaWirén föddes i Malmö 1899 och hon växte upp tillsammans med fem syskon. Hennes mor kom från Hisingen i Göteborg och hette Berta Kristina och var född Augustsson. Faderns namn var Fritz Justus Larsson och han var till yrket murare. Modern hade gått endast sex veckor i folkskolan och med sin makes hjälp lärde hon sig att läsa. Texterna fann hon i psalmboken och bibeln. Hon hade också hjälp av ett litet häfte med alfabetet. Fadern var fackföreningskämpe och förde hela sitt liv arbetarklassens talan. Malmö murarfackförening var den första fackföreningen i Malmö och hade bildats 1882. Så småningom deltog han i flera socialdemokratiska organisationer och även i stadens styrelse.

Den 1 oktober 1906 flyttade familjen in i en ljus lägenhet på ett rum och kök i ett nybyggt hus vid en åker av lervälling. Efter stor tvekan hade fadern skrivit på hyreskontraktet och de hade lämnat sin gamla lägenhet i slummen. ”Det märks att det är två kunniga hantverkare som varit byggmästare och att de har byggt det här huset för arbetarfamiljer.” Långt senare citerar Herta Wirén dessa sin mors ord när de ser sin nya lägenhet med ett präktigt kök med rymliga skåp en stor fyrkantig järnvask och en spis med bakugn. Det finns en tambur och i rummet står en kakelugn med blanka mässingsluckor. Som gammal kunde Herta Wirén fortfarande känna hur friskt och nytt allting luktade.

Den nya adressen var Möllevångstorget 3 och leråkern blev stenlagd och platsen för livlig kommers. Lördagar och onsdagar samlades försäljare och kunder i mängder från tidigt på morgonen. Välbärgade fruar från innerstan och pigor kom för att göra sina inköp. Men arbetarfamiljerna runt omkring

Möllevångstorget fick fortsätta att handla dåligt men dyrt på kredit hos sina matvaruhandlare.

Det gick inte att mura när det var mer än fyra grader kallt om vintern. Den årstiden var det ständigt aktuellt för familjen Larsson att fråga sig om det skulle bli några pengar till mat när avlöningsdagen – fredagen – kom. Storstrejken 1909 medförde inga förbättringar; tvärtom fördjupades fattigdomen och nöden. Många fick gå hungriga men kunde hjälpligt livnära sig på hemsaltad limhamnssill och havregrynsgröt. Den 10-åriga Herta kände skräck inför upplopp och kravaller och trodde att strejkvapnet var ett skjutvapen som fadern bar på.

”Vi älskar vår barndoms skola.” Så avslutar Herta Wirén sitt bidrag till ”Malmö folkskolors minnesskrift 1942”. Hon berättar om den årliga majutflykten som skolbarnen gör. De tar med matsäck och filt; med flaggor i händerna går de genom de trånga förstadsgatorna under sång och musik. Den vuxna Herta beskriver den glädje som känslan av gemenskap ger en sådan dag när alla skall vara med i leken och fröken inte sitter i katedern utan är mitt ibland dem.

Johannesskolan var färdigbyggd 1909 och murare Larsson hade varit med i byggarlaget. I den växande arbetarförstaden fanns många barn som fick börja i den nya skolan med gymnastiksal och badmöjligheter. Herta hörde till dem och hon hade lätt för att lära. Hon började att skriva i åttaårsåldern, men var tvungen att gömma det skrivna för sin äldre bror. Herta hade en sträng

Johannesskolan byggdes år 1909.

fröken men en fredagseftermiddag kom denna lärarinna hem till Hertas mor och övertygade henne om att det var djupt orättvist mot Herta om hon inte fick fortsätta att läsa. Det fanns en nyinrättad Kommunal mellanskola med adress Repslagaregatan 6 (8) och den var avgiftsfri.

Två och ett halvt år fick Herta gå i den skolan, innan hon var tvungen att sluta. Hon var tacksam för de kunskaper hon fick, men hon kände sig också förnedrad många gånger. Det fanns inga pengar att köpa alla de nödvändiga läroböckerna för. Hon fick låna trasiga exemplar av kamrater. Herta hade ett stort hål på sin enda klänning. Det blev inte lagat därför att hennes mor led av cancer och då och då var inlagd på sjukhus. Hon gick i dåliga skor och blev våt om fötterna. Och alltid var hon hungrig.

En riktig gymnastikdräkt för flickor vid denna tid var en fodrad blå byxkjol i cheviot med riklig vidd. Den kostade 35 kronor. Den summan betalade också familjen Larsson i månadshyra. Det var det mest förnedrande att stå i strumpfötterna och i sina paltiga underkläder på gymnastiklektionerna, har Herta Wirén senare berättat.

Hertas mor dog i augusti 1915. Det fanns inte pengar till svarta kläder men det var nödvändigt att bära sådana och familjen fick sätta sig i skuld. Sedan var Herta tvungen att sluta skolan för att börja arbeta och tjäna pengar och ta hand om småsyskonen. Hon fick plats i en Delikatess- och Matvaruhandel, där hon arbetade från halv åtta på morgonen till nio på kvällen. Hon läste så mycket hon någonsin kunde, ibland under en svag glödlampa i tamburen och var alltid rädd för att bli upptäckt och körd i säng. Det hände att hon försökte läsa i skenet från gaslyktorna utanför på Möllevångstorget.

Fritz Larsson var ledamot i styrelsen för tidningen Arbetet. Herta ville så gärna börja skriva artiklar för tidningen och bad om hjälp från sin far. Hon var då sjutton år. Men fadern sade att det inte passade sig att en socialdemokrat skulle hjälpa fram sina egna och dessutom var Arbetet ingen arbetsplats för fruntimmer.

På Torpgatan 11 låg Malmö arbetares bibliotek och läsesal. Den första tryckta bokkatalogen kom ut år 1903 och hade 62 sidor. Läsesalen var öppen från nio på förmiddagen till tio på kvällen. För en medlem i partiet eller facket kostade det tre öre att låna en bok en vecka. Det var mycket viktigt med boklig kunskap för den unga arbetarrörelsen. Herta Wiréns mor ansåg att böcker var lika viktiga som bröd. Hemmet var fattigt men böcker av både Gustaf Fröding och August Strindberg fanns där. Föräldrarna uppmuntrade Hertas läsande och i sin första självbiografiska roman, ”En bit bröd med Anna”, framställer hon huvudpersonens fader som en ibland världsfrånvänd drömmare som hellre köper böcker än mat.

Den unga Herta gick med i logen I.O.G.T. och upptäckte studiecirkelns betydelse för samvaro och gemenskap. Hon lärde sig att studera i grupp och att diskutera. Senare i livet ledde hon själv studiecirklar i näringsfysiologi.

Hela sitt liv kände Herta Wirén hur nödvändigt det var för henne att få skriva. Och den dagen kommer då Herta Wirén får en artikel antagen av Arbetet, även om det dröjer några år.

Artikeln heter "En vision i papper" och behandlar hur papper skall komma att användas: det skall bli papperslakan, pappersservetter, pappersdukar och mjölk i papperskartonger En sådan fantastisk framtidsvision måste bara bli publicerad och författarinnan får 25 kronor som sitt första arvode. Herta Wirén är nu 23 år.

Hon gifte sig med guldsmeden Carl Axel Wirén och fortsatte med sitt skrivande. Men hennes make tyckte inte om det; kvinnor skulle inte syssla med sådant och dessutom hade han pengar nog för att försörja sin familj. Återigen gömde Herta Wirén undan sina papper. Hon fann ett bra gömställe i kakelugnen i sovrummet. Den eldade man ändå aldrig i.

"En vision i papper" hade varit något av ett genombrott för Herta Wirén. Hon fick fler artiklar publicerade av Arbetet och skrev också för Ny Tid och Morgonbris, som var det Socialdemokratiska kvinnoförbundets tidning. Den hade grundats redan 1904. Ny Tid var också en socialdemokratisk tidning som gavs ut i Göteborg mellan åren 1892 och 1966. Så småningom accepterade Wirén att hans hustru var en skrivande kvinna.

Hela sitt liv var Herta Wirén politiskt aktiv. Hon var med i Malmö Socialdemokratiska Kvinnoklubb och i Malmökretsen av I.K.F.F. Det var så bestämt att om man var medlem i den första blev man också det i den andra mot en tilläggsavgift på 50 öre.

På trettiotalet blev Herta Wirén den första kvinnan i Malmö skolstyrelse. Hon kämpade bl.a. för fria skolböcker, skolmaterial, fri tandvård för skolbarnen och att det skulle finnas gymnastikskor att låna i skolan. Hon deltog i alla diskussioner om skolreformer, läroplaner, lektionstimmar, hjälpklasser och skolaga. Med sina kunskaper om näringsriktig kost höjde Herta Wirén också kvalitén på maten i barnbespisningen på Johannesskolan där hon en tid arbetade som föreståndare.

Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad var under tre decennier en inspirerande plats för mer än tvåtusen kvinnor som sökte sig dit för att lära sig om och diskutera alla tidens frågor som rörde och berörde kvinnorna: politik – nu när den svenska kvinnan äntligen hade fått rösträtt – yrkeslivet, fredsarbetet, kvinnans utbildning och befolkningsfrågan var bara en del av allt som kvinnorna tog sig an. På Fogelstad fanns ingen uppdelning i samhällsklasser; alla var lika mycket värda. Man fick lära sig där att vara kamrat, medborgare och människa. Allt detta fick Herta Wirén uppleva när hon 1935 gick en kurs vid skolan. Hon har senare sagt att hon för första gången fick vara med om allt hon drömt om.

Det var den så kallade "Fogelstadkonstellationen" som skapade den stimulerande atmosfären på denna kvinnornas folkhögskola. Det var fem kvinnor som utgjorde den gruppen och alla kom de att bli mycket kända inom den svenska kvinnorörelsen. Elisabeth Tamm var ägarinna till godset Fogelstad i

Julita socken i Södermanland och hon samlade de andra kring sig. Hon – en dotter till generationer av jordägande förfäder – ansåg att jorden tillhörde alla och ingen borde äga jord. Kerstin Hesselgren var den första kvinnan i riksdagen och den första svenskan i Nationernas Förbund. Honorine Hermelin var lärarinna i Anna Sandströms berömda flickskola i Stockholm. Journalisten och författaren Elin Wägner hoppade av flickskolan före sista årets avgångsbetyg, när hennes far filosofen förbjöd henne att läsa filosofi. I stället skaffade hon sig plats på Helsingborgs-Posten. Den femte kvinnan var politikern och kvinnoläkaren Ada Nilsson [1] som hade egen praktik på Söder i Stockholm.

I januari 1951 avled Herta Wiréns make i hjärtinfarkt och några år senare dog hennes dotter i leukemi. Hon blev så nedbruten att hon inte kunde skriva på tio år, har hon senare berättat. Herta Wiréns dotterdotter var fyra år när modern dog och hon fick då sitt hem hos mormodern.

Några år försörjde sig Herta Wirén som kontorist på en postorderfirma. Hennes egen beskrivning var: dålig lön i dålig miljö. Som tur var fick Herta Wirén senare ett arbete som hon trivdes bra med. Hon blev intervjuare för Statistiska Centralbyrån och gick hem till människor och ställde frågor till dem om allt vad som rörde sig i tiden. I det arbetet var det viktigare med intresse för människor och erfarenhet av yrkesliv än examina och ålder. Femton år arbetade Herta Wirén för SCB och när hon slutade kunde hon leva på sin pension och hon kände sig fri. Hon skriver om sina erfarenheter som intervjuare i boken ”En dörrknackares dagbok”.

Men sitt skrivande fortsatte hon med. Hon vann två novelltävlingar för Åhlén och Åkerlund. Och 1975 kom hennes första roman ut. Den heter ”En bit bröd med Anna” och är en självbiografisk roman, dock inte en dokumentär, är Herta Wirén själv noga med att framhålla. Den beskriver hur livet är för Malmöflickan Elsa Henriksson, Herta Wiréns alter ego. I förgrunden står författarinnan och hennes mor. Herta Wirén skildrar med värme sin mor som är den starka och samlande kraften i familjen. Fem böcker blev det om Elsa, om fattigdom och nöd i arbetarkvarteren i Malmö i början av 1900-talet, men också om klasskamp, stolthet och krav på allas lika rätt i samhället, vare sig det gällde utbildning, mat för dagen och ett eget rum. Herta Wirén gjorde historien om det förflutna levande genom sina olika kvinnoporträtt.

Efter sin romandebut vid 76 års ålder blev Herta Wirén mycket engagerad av föreläsningar i skolor, kvinnoklubbar och naturligtvis i Folkets Hus. Hon var glad över att få komma och berätta om sina böcker, men vid 80 års ålder kände hon behov av att gå till läkare. Till en sådan hade hon inte varit på 30 år. Men därefter fick hon slå av på arbetstakten för att undvika alltför mycket stress.

På tretton år hann Herta Wirén med att skriva åtta böcker. Hon avled i maj 1991 vid 91 års ålder.

Till slut några ord från den kloka författarinnan:
Frihet är inget som kvinnan skall be mannen om. Hon skall ta sin frihet.

Herta Wiréns böcker: ”En bit bröd med Anna” (1975), ”Dofta vildblomma röd” (1977), ”Räck mej din hand syster” (1979), ”Göra något vackert” (1981), ”Cirkus Klarinett” (1982), ”En dörrknackares dagbok” (1983), ”Den lekande människan” (1985) och ”Färdas utan rötter” (1987).

Nutidsbild på Herta Wiréns barndomshem som låg i huset på Möllevångstorget 3. Huset byggdes år 1906.

[1] Ada Nilsson var född i Södra Säms församling i Älvsborgs län 1872. Hon var syster till teckningsläraren Anna T. Nilsson. Ada Nilsson tog studentexamen 1891, medicinsk-filosofie examen 1892, medicine kandidatexamen 1896 och medicine licentiatexamen 1900.

Ada Nilsson hade praktik på Söder i Stockholm. Hon var gynekolog och arbetade med sexualupplysning och ville förbättra levnadsförhållandena för arbetarklassens kvinnor.

Ada Nilsson var feminist och gav ut den frisinnade veckotidningen ”Tidevarvet” mellan 1924 och 1936. Hon skrev ”Glimtar ur mitt liv som läkare” 1963.

Ada Nilsson avled 1964.

MATILDA HOLMGREN (1875 – 1964)

Matilda Holmgren föddes i februari 1875 i Steglarp i Fuglie socken. Hennes mor hette Hanna Olsdotter och fadern var smedsmästaren Sven Holmgren. Matilda for till Kalmar för att utbilda sig till folkskollärarinna och hon tog sin examen 1896 vid Kalmar seminarium.

Matilda Holmgren tjänstgjorde först i Eskilstuna men flyttade till Malmö på nyåret 1897. Sin första tjänst fick hon som vikarie på Södra Förstadsskolan vid Spångatan 14 (19) och 16 (21). Hon blev också ordinarie folkskollärarinna år 1900 vid samma skola. Den hade fått sitt namn år 1862. Det var ett f.d. värdshus, Mon Bijou, som då togs i bruk som skola. Det nya namnet blev aldrig riktigt förankrat bland Malmöborna och när skolan byggdes till för fortsättningsskolans behov år 1923 blev det officiella namnet Monbijouskolan.

Upptagningsområdet för Södra Förstadsskolan var flickorna från Södra Förstaden och Rörsjöstaden. Enligt adresskalendern för år 1898 har Matilda Holmgren som kollegor 25 folkskollärarinnor, 17 småskollärarinnor och en slöjdlärarinna. Den som leder verksamheten är (förstås) man. Han heter J. Bobeck och har titeln "förste lärare". Just nämnda år ersätts den titeln av "överlärare", som i sin tur blev "rektor" år 1958.

Under rubriken "Matilda Holmgren har ordet" berättar hon i Sveriges folkskollärarinnors tidning i ett nummer från 1953 om sina första lärarår. Framför allt kommer hon ihåg den stora ekonomiska misären, de urusla bostadsförhållandena, barnen som leker i smutsiga trappuppgångar och bland soptunnor på mörka bakgårdar. Ofta händer det att barnen inte kommer till skolan därför att föräldrarna sänt ut dem för att tigga. Det finns ingen barnbespisning, ingen skolsköterska som kan göra något åt huvudlössen som krälar på barnens huvuden. Fattigvården är den enda hjälpinstitution som finns. När barnbespisning införs år 1905 är det bara de allra fattigaste som får delta och endast ett barn från samma familj.

Matilda Holmgren fortsatte att utbilda sig som pedagog och läste på pedagogiska seminariet vid Jena universitet år 1902. Hon utbildade sig till lek-

ledare vid Nääs 1906 och och läste en feriekurs i Greifswald år 1909. Vid Göteborgs högskola deltog hon i en sommarkurs år 1916. Studieresan i Tyskland 1909 gjorde Matilda Holmgren som Malmö stads stipendiat. Förutom sin ordinarie tjänst hade Matilda Holmgren undervisning i modersmål vid Tekniska Yrkesskolan i Malmö under åren 1902 till 1911.

På hösten 1909 invigdes en ny stor skola, Johannesskolan, vid Nikolaigatan 7. Den var ritad av John Smedberg och blev stadens största skola med 65 klassrum. I den skolan undervisades både flickor och pojkar och en av pedagogerna är enligt adresskalenden för åren 1911 – 1912 Matilda Holmgren. I kollegiet finns 36 folkskollärarinnor och folkskollärare, 28 småskollärarinnor och en skolköksföreståndarinna. Under några år var Matilda Holmgren suppleant i Barnavårdsnämnden för Johannesskolans andra krets där flickorna återfanns.

År 1919 skrevs det skolhistoria i Malmö när Matilda Holmgren förordnades till Sveriges första överlärarinna vid Södra Förstadsskolan, den skola där hon tjugotvå år tidigare hade börjat sin framgångsrika lärarbana. Det var fortfarande en skola för flickor och de undervisades av 18 folkskollärarinnor, 18 småskollärarinnor och två slöjdlärarinnor.

Det hade varit två kvinnliga sökande till tjänsten som överlärarare. Den andra kvinnan var Matilda Holmgrens vän och kollega, Naemi Uddenberg. Vid valet fick de båda lika många röster och till slut avgjordes tjänsten genom lottdragning.

Men Matilda Holmgren började inte omedelbart sin nya tjänstgöring. Det var så att hon alldeles före sin utnämning hade fått ett statsstipendium för att studera skolor och undervisning i USA. Hon grubblade länge både före och efter resan om hon gjorde rätt som for iväg, men hon for och fick en mängd nya lärdomar och idéer som hon omsatte i svenskt skolliv. Hennes meritvärderingslista utökades, inte minst genom hennes nya språkkunskaper.

Efter ett år i USA var Matilda Holmgren tillbaka i Malmö år 1921. Då började hon sin tjänstgöring som överlärarinna men inte vid sin gamla skola, Södra Förstadsskolan, utan vid en nybyggd skola vid Spånhusvägen med det hoppingivande namnet Sorgenfriskolan. Det var en av de åtta större skolor som byggdes i Malmö under perioden 1916 till 1927.

Den 4 november 1921 är det högtidlig invigning av Sorgenfriskolan i skolans gymnastiksal. Lärarna och skolbarnen sjunger och tal hålls av byggnadskommitténs ordförande Harald Bager, folkskoleinspektören Gunnar Thunander, folkskolestyrelsens ordförande och riksdagsmannen Värner Rydén och biskop Gottfrid Billing. Efter högtidligheten går de inbjudna runt i skolan och tittar på de moderna skollokalerna. Det mest anmärkningsvärda, enligt en nutida bedömning, är att den nya överlärarinnan Matilda Holmgren inte ens finns med i Sydsvenska Dagbladets utförliga referat av högtidligheterna och alla tal.

Det var en stor skola som Matilda Holmgren hade fått ansvar för. Enligt adresskalendern för 1922 – 1923 består hennes personal av 21 folkskollärar-

Sorgenfriskolans bibliotek år 1921.

innor, 34 småskollärarinnor, 4 slöjdlärarinnor och 4 skolkökslärarinnor. I skolan finns plats för ca 1 300 elever som undervisas i 12 småskolerum, 24 folkskolerum, två gymnastiksalar, två skolkök med matsalar, en teckningssal, ett naturkunnighetsrum, en flickslöjdsal och två pojkslöjdsalar. Det finns också ett skolbad, ett bespisningskök med matsal, ett lärarerum, ett lärarinnerum, ett expeditionsrum för överlärarinnan, fyra materialrum och en vaktmästarebostad. Kostnaden för skolbyggnaden i tre våningar blev 1 544 600 kronor. Även på Sorgenfriskolan används den gamla dubbelläsningen, den s.k. dupliceringen, d.v.s. två klasser delar på ett klassrum.

Inspirerad av sina nya kunskaper från USA införde Matilda Holmgren valfri undervisning i tyska och engelska i högre avdelningen för flickor i femtonårsåldern. Det var en framgångsrik undervisning men senare överfördes den högre avdelningen till Malmö Borgarskola.

Matilda Holmgren införde också grupparbete; eleverna samlade material, höll föredrag och arbetade så självständigt som möjligt. Hon förespråkade den fria undervisningen, ibland litet för energiskt, berättade hon långt senare. Vid ett tillfälle hade hon nämligen samlat böcker och bilder, tagit med sig den egna radion för att ge eleverna inspiration för den geografilektion de skulle ha. Matilda Holmgren var så säker på att skolbarnen var fängslade av ämnet att hon sade att de som inte var intresserade kunde springa ut och leka. Halva klassen försvann omedelbart ut till lekplatsen. ”Jag skrattade inte då”, medgav Matilda Holmgren, när hon senare berättade om händelsen.

När Matilda Holmgren gjorde besök i klasserna föreslog hon ofta att fönstren

skulle öppnas några minuter eftersom luften blev rätt dålig i de stora överfyllda klassrummen. Sedan fick eleverna göra några enkla gymnastiska övningar. Det var vanligt på den här tiden att överläraren straffade en elev som gjort något fel med aga. Men Matilda Holmgren var motståndare till sådan bestraffning och sade att hon aldrig skulle kunna slå ett barn och det fick övriga inom skolvärlden rätta sig efter.

I USA hade Matilda Holmgren sett många exempel på hur bra samverkan mellan hem och skola kunde praktiseras genom föräldramöten och föräldraveckor. Till en början hade hon inget stöd från folkskoleinspektören för att utveckla sådana planer i Malmö men hon genomförde sina idéer och föräldrarna kom gärna till skolan.

Under Matilda Holmgrens tid som överlärarinna vid Sorgenfriskolan anordnades ett eller två föräldramöten varje år. På höstterminen inbjöds nybörjarnas föräldrar. Till ett av de allra första mötena gjorde lärarinnorna ett misstag: endast mödrarna fick inbjudan. En liten flicka fick frågan varför inte hennes mor hade kommit på mötet och svarade att fadern sagt, att när "fararna" inte blivit bjudna så kunde hennes mor också stanna hemma. Därefter fick båda föräldrarna alltid en inbjudan.

På vårterminen fick föräldrarna till barnen i de högre klasserna inbjudan att komma till skolan för att få information om eventuell övergång till annan skolform och lyssna på olika föredrag. Så talade t.ex. tandläkare om tandvård. Barnen deltog själva med sång, musik, diktläsning och något enkelt skådespel. Föräldrarna kunde också vid dessa tillfällen se lokalerna med de hygieniska och pedagogiska förbättringar som fanns på skolan och som gällde bad, tandborstning, gymnastik och slöjd.

Matilda Holmgren ville också att föräldrarna skulle kunna följa undervisningen och hon införde s.k. föräldraveckor eller besöksdagar. Den kritik som framfördes mot möten mellan föräldrar och skola gällde det faktum att de föräldrar som bäst behövde komma till skolan stannade hemma. Matilda Holmgren framhöll att ändamålet med besöksdagar var att ge alla föräldrar möjlighet att lära känna skolans arbete och att de säkert skulle komma om de blev vana vid sådana besök och kände sig välkomna.

Personalen på Sorgenfriskolan hade säkerligen alltid mycket att göra men det var nog speciellt arbetsfyllda dagar i slutet på vårterminen 1924.

Kronprins Gustav Adolf hade i november 1923 gift om sig med lady Louise Mountbatten och det var dags för det nya hertigparet av Skåne att besöka Malmö. Sydsvenska Dagbladet har ett långt reportage om alla hyllningar som Malmö stad ger sitt hertigpar torsdagen den 12 juni. Det är sångarhyllningar, högtidstal och blomsterbuketter, kortege genom staden med massor av hurrande åskådare och lunch på residenset. De besöker S:t Petri kyrka och Allmänna sjukhuset, Malmö museum, husarkasernen och Limhamnsfältet. Dagen avslutas med middag för över 200 gäster på restaurangen i Kungsparken.

Kronprinsparet på besök i Sorgenfriskolan år 1924.

Men – det viktigaste för skolfolket i Malmö, åtminstone för alla på Sorgenfriskolan, ”Malmö stads nyaste och modernaste skola”, är att de får ett alldeles eget besök av hertigparet. Kvart över tre på eftermiddagen börjar besöket. Barnen bildar häck från grindarna upp till huvudtrappan med flaggor i händerna. Skolans överlärarinna fröken Matilda Holmgren, folkskolestyrelsens ordförande Värner Rydén och folkskoleinspektör Gunnar Thunander tar emot och hälsar hertiginnan och hertigen välkomna. Barnen sjunger och överlämnar blommor. Därefter gör gästerna en rundtur genom skolan och får se eleverna när de har lektioner i skolköket, i teckningssalen, i gymnastiksalen och i slöjdavdelningarna. Det finns också annat att se som ett modernt skolbad och den särskilda tandborstavdelningen. 1914 hade tandborstning införts på skolschemat i Malmö.

Efter rundturen blir det ny sångarhyllning och tal på skolgården. Sydsvenska Dagbladet ger beröm till fröken Matilda Holmgren ”vilken på det mest charmanta sätt ordnat det hela”.

Tolv timmar hade hertigparets Malmöbesök varat när de klockan halv elva på kvällen sade adjö till ”den skånska huvudstaden” på Centralstationen och gick upp på sitt tåg.

Sin första bostad i Malmö hade Matilda Holmgren på Föreningsgatan 31 (31 a och b). Efter ett år blev hennes nya adress Amiralsgatan 23 (23 a och b).

Men redan 1899 var hon tillbaka på Föreningsgatan, nu med nummer 29 (29 a och b). Från 1905 och tjugo år framåt bodde Matilda Holmgren i Mellersta Förstaden på fyra olika adresser: Hantverkaregatan 10 (10), Bergsgatan 4 (4 a och b), Industrigatan 2 a och Henrik Smithsgatan 1. I tjugotalet år blev sedan S:t Pauli Kyrkogata 6 hennes hem. Matilda Holmgrens sista adress blev Kronborgsvägen 12 b. Under sina många Malmöår var Matilda Holmgren verksam på flera olika områden förutom på Sorgenfriskolan.

Hon hörde till de få kvinnor som fick förtroendet att väljas till ledamot av Malmö stadsfullmäktige. Hennes första period var för åren 1917 till 1920 och hennes sista år som förtroendevald var 1938. Hon var vald inom den andra valkretsen och hon representerade Arbetarepartiet.

Historien om Matilda Holmgrens motioner i stadsfullmäktige om polissystrar ger en bild av hennes envishet och tålmodighet. Den visar också på hur svårt det är för dem som makten har att förstå och acceptera att kvinnor kan ha polistjänst. Men hur skulle det ha kunnat vara annorlunda för över sjuttio år sedan när det ännu idag för många inte är någon självklarhet?

År 1927 lämnade Matilda Holmgren och Anna Herslow, som representerade de Borgerliga, in en motion till stadsfullmäktige om att man inom polismyndigheten skulle anställa polissystrar. Deras uppgifter skulle vara att bevaka arresterade kvinnor och att hålla förhör med kvinnor och barn som var inblandade i sedlighetsbrott. Fyra år efter det att motionen hade lagts, beslutade fullmäktige att avslå förslaget efter att bl.a. Polisnämnden hade fått yttra sig.

Men Matilda Holmgren kom tillbaka med i stort sett samma motion år 1934. Hon preciserade sitt förslag till att omfatta tre tjänster. Stadsfullmäktige beslutade i december 1934 att fem kvinnliga skrivbiträden skulle anställas på Polisnämnden. Två av dem skulle ha vissa högre kvalifikationer så att de kunde tjänstgöra som polissystrar om det nu var så att det behövdes.

Men Matilda Holmgren var inte nöjd. Hon framförde krav på att den sökande skulle ha gått en treårig sjuksköterskekurs för polissystrar och ha praktisk erfarenhet av sjukvård eller annan social verksamhet. Hon vann en delseger när ett skrivbiträde som hade sjuksköterskeutbildning anställdes år 1935.

Först 1939 beslutade stadsfullmäktige att inrätta tre tjänster som polissystrar och att de skulle vara placerade på kriminalvårdsavdelningen. Matilda Holmgren gladde sig säkert även om året innan hade varit det sista för henne i stadsfullmäktige.

På 30-talet hade hon också arbetat i stadsfullmäktiges valberedning i åtta år. Men det längsta styrelseuppdraget som Matilda Holmgren hade var i ledningen för Malmö stads skolhem Håkanstorp. Hon arbetade i över trettio år i styrelsen för detta skolhem för utvecklingsstörda. Det uppfördes 1915 och kallades först för Malmö stads sinnesslöskola senare för Malmö stads uppfostringshem innan det fick namnet skolhem. Från 1931 ledde styrelsen

för Håkanstorp också arbetet vid Malmö stads arbetshem Lindängen i Fosie.

Matilda Holmgren var med i styrelsearbetet för Håkanstorp från början, först som suppleant, sedan som övrig ledamot. Därefter var hon vice ordförande i sju år och ordförande i fem år. Under sitt sista ordförandeår fyllde hon 72 år.

Ett annat långt förtroendeuppdrag som Matilda Holmgren hade i mer än tjugo år var i ledningen för Museet. Hon var först övrig ledamot i styrelsen och sedan i åtta år vice ordförande.

I nästan tjugo år deltog Matilda Holmgren i Barnavårdsnämndens arbete först som suppleant i styrelsen sedan som övrig ledamot. Det innebar naturligtvis att hon fick reda ut missförhållanden. Så förhörde hon vid ett tillfälle en pojkliga med sex medlemmar som hade snattat på Epa. De erkände, hon pratade med dem och pojkarna bättrade sig.

I tiotalet år var Matilda Holmgren suppleant i sextonde distriktet i Östra förstaden inom Fattigvården i Malmö stad. Detta distrikt omfattade kvarteren 1, 2, 7 och 12.

För Matilda Holmgren var början av 30-talet hennes svåraste år. Arbetslösheten och fattigdomen fanns överallt. Undervisning och fostran påverkades negativt av de urusla sociala förhållandena. Matilda Holmgren kom många år senare ihåg en mor som kom till henne och bad om att ytterligare ett av hennes många barn skulle få äta i barnbespisningen. Det dröjde fjorton dagar innan Matilda Holmgren kunde ordna detta; regeln var att endast ett barn från varje familj fick vara med i barnbespisningen.

Enligt dåtidens bestämmelser blev en lärarinna pensionär vid 60 år. Matilda Holmgren slutade sin tjänst som överlärarinna vid Sorgenfriskolan den 1 juli 1935. Under sitt sista år hade hon ansvar för 10 folkskollärarinnor,10 folkskollärare,13 småskollärarinnor och 2 slöjdlärarinnor. Folkskollärare och pojkar hade då funnits på Sorgenfriskolan i ett tiotal år.

Men Matilda Holmgren slutade inte att arbeta med barn. Samma år som hon avgick med pension blev hon inspektris för barnkrubbor och barnträdgårdar i Malmö. Den nyblivna pensionären var i gång från morgon till eftermiddag med besök på daghemmen och såg till att barnen hade det så bra som möjligt. Någon ersättning till henne var det inte tal om; det var ett förtroendeuppdrag som man förväntade sig att hon utförde av ideellt intresse. I fem år arbetade Matilda Holmgren som inspektris.

1937 blåste det nya skolvindar över flickorna i Malmö. Kungl Maj:t hade fastställt ett reglemente för Kommunala flickskolan i Malmö 16 april 1937. Det började att gälla 1 juli samma år. En styrelse för Kommunala flickskolan utsågs och Matilda Holmgren valdes in som ledamot av styrelsen. Hon arbetade för flickskolan i fyra år.

Men Matilda Holmgrens tid räckte också till för andra aktiviteter. I avsnittet om teckningslärarinnan Anna T. Nilsson berättade jag om Malmökretsen i

Kvinnornas Fredsförbund som var den svenska avdelningen av I.K.F.F. Matilda Holmgren var också med i fredsarbetet och var en av "Listinnehavarna". Det var de kvinnor som värvade medlemmar och tog upp årsavgiften på 1.50 kronor.

I december 1926 for Matilda Holmgren tillsammans med Anna T. Nilsson till Lund. De hade med sig en krans som de lade ned vid Monumentet i Lund. Det var på 50-årsdagen av invigningen av det monument som hade rests 200 år efter det blodiga slaget vid Lund den 4 december 1676. 9 000 män miste då livet. På ett av kransbanden stod texten: "Med förståelse av flydda tiders hjälteideal, i arbete för en ny tids idéer – fred och folkförsoning."

Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb firade sitt 40-årsjubileum i oktober 1940. 150 medlemmar hade samlats till fest i Moriska paviljongen.Vid detta tillfälle hyllades Matilda Holmgren genom att utses till klubbens hedersmedlem. Hon hade i många år tillhört klubben och varit mycket verksam där. För det arbetet och för att hon också i många år hade representerat de socialdemokratiska kvinnorna i stadsfullmäktige avtackades hon med en lång och hjärtlig applåd.

Nutidsbild på S:t Pauli Kyrkogata 6. Där hade Matilda Holmgren sitt hem i tjugotalet år. Huset uppfördes år 1924.

Den 3 maj 1956 var det fest på restaurang Stranden i Limhamn. Ett nittiotal folkskollärarinnor träffades för att fira Malmö folkskollärarinneförenings 50-årsjubileum. Matilda Holmgren fanns med bland festdeltagarna. Hon hade också varit med när föreningen bildades den 17 april 1906.

Förhistorien var att ecklesiastikminister Fridtjuv Berg hade kommit med en proposition om en lönereglering som skulle sätta folkskollärarinnorna i en sämre ställning än folkskollärarna och riksdagen hade antagit förslaget. Det var ett hårt slag för folkskollärarinnorna. Tre uppretade folkskollärarinnor, Lina Green, Stina Hellgren och Naemi Uddenberg, skickade ut en inbjudan till möte om lärarlönefrågan till folkskollärarinnorna i Malmö. Det var på vårvintern 1906 och mötet hölls på Mellersta Förstadsskolan. När mötesdeltagarna skulle rösta om att bilda en egen förening för Malmös folkskollärarinnor klev först två lärarinnor fram, den ena var stor, den andra liten, har det berättats. Båda röstade lika bestämt nej till en förening. Då gick Matilda Holmgren fram, röstade ja och som den första undertecknade hon listan. Flera följde henne och föreningen var bildad.

Föreningens uppgift var att tillvarata folkskollärarinnornas intressen i pedagogiska och ekonomiska frågor. Matilda Holmgren var under en tid ordförande för föreningen. Hon var också verksam som vice ordförande i Sveriges folkskollärarinneförbund och som pensionär tillhörde hon Centralstyrelsen för pensionerade lärare.

Herta Wirén talar mycket väl om Matilda Holmgren i "Från fattig-Malmö till välfärdssamhället". Det är Herta Wiréns bidrag till boken "Motsättning och samverkan". Jag citerar: "Två kvinnliga överlärare, med olika partibeteckning, förenades i sin kärlek till Folkskolans barn, inte bara i sitt skolarbete, utan i nämnder och styrelser: Matilda Holmgren och Hedvig Norgren. De tillhörde de oersättliga, som för all framtid har skrivit in sej i det här seklets skolhistoria."

Matilda Holmgren dog den 26 februari 1964 på sin 89:e födelsedag.

ANNA STENBERG (1867 – 1956)

Anna Andersson föddes i Brönnestads socken i västra Göinge härad i Kristianstads län. Det var i juli 1867. Hennes mor hette Cecilia Bengtsdotter. I slutet på 1880-talet flyttade Anna Andersdotter, som hon hette då, till Malmö. Hon fick tjänst som hospitalssköterska vid "Asylen för sinnesslöa" som låg vid Rundelsgatan 18 (14 a). Hospitalet var ett centralsjukhus för mentalsjuka från södra sjukhusregionen tills Sankt Lars sjukhus i Lund byggdes. "Asylen" ersattes 1935 av Östra sjukhuset, ett av Sveriges största och bäst utrustade sinnessjukhus. År 1939 revs "Asylen".

Anna Andersson och arbetaren Lars Olsson Stenberg från Knästorps församling tog ut lysning i augusti 1892. Stenberg var fem år äldre än sin fru och tjänstgjorde som s.k. sjuktjänare vid hospitalet. 1892 bestod ledningen för hospitalet av en styrelse med ordförande, vice ordförande och tre övriga medlemmar. Två läkare, en predikant, en syssloman, en uppsyningsman på mansavdelningen och en föreståndarska på kvinnoavdelningen tjänstgjorde på hospitalet. Dessutom fanns det åtta sjukvaktare och sju sköterskor. De utgjorde den s.k. "betjeningen" vid hospitalet nämnda år.

I april 1895 flyttade familjen Stenberg till Hyllie men efter några månader kom de tillbaka till Malmö och bosatte sig i ett hörnhus vid Kolgatan 3 och Flodgatan 7.

Anna Stenberg blev änka i maj 1896 då hennes make avled endast 34 år gammal. I familjen fanns då tre döttar.

Under följande år bodde Anna Stenberg på Majorsgatan 21 och i hörnhuset vid Rörgatan 5 och Stålgatan 2. 1910 flyttade hon tvärs över Stålgatan och det nya hemmet låg på nummer 7 (7 a). Där bodde hon tills hon flyttade till Dahlgrenska stiftelsen 1932.

Som sköterska inom sjukvården såg Anna Stenberg mycket lidande, nöd och fattigdom. Hon började att intressera sig för sociala frågor och ville hjälpa dem som hade det svårt. Anna Stenberg var övertygad socialdemokrat och hon engagerade sig i arbetarrörelsen.

Den 20 september 1900 samlades några kvinnor för ett första konstituerande möte i Malmö Kvinnliga Diskussionsklubb. Deras önskan var att få komma tillsammans och diskutera politiska frågor och också att förbereda och genomföra agitation bland arbetarkvinnor. Anna Stenberg var en av deltagarna i klubben. De träffades till möten en gång i månaden och noggranna protokoll fördes över diskussioner och förhandlingar. I februari 1901 blev Anna Stenberg sekreterare.

Samma år bestämde klubben att vartannat möte skulle vara ett "muntrationsmöte" och utannonseras i tidningen Arbetet för att öka medlemsantalet. Muntrationen kunde vara deklamation, sång och musik. Vid varje möte fanns en fråga att diskutera. I början var det samma kvinnor som presenterade ett debattämne. Anna Stenberg föreslog att den som hade en fråga att diskutera men inte själv vågade framföra den kunde lämna in den till klubbens styrelse före mötet.

Enligt en undersökning av Brigitte Mral fanns två huvudkategorier av frågor som behandlades på mötena. Den ena var frågor om politik och agitation, rösträtt, kvinnoorganisering och sociala problem. Den andra behandlade bildning, moral, religion och uppfostran. Ett citat från ett protokoll 1901 visar hur kvinnorna ser på sig själva och den egna kraften: "Någon annan än oss sjelfa ha vi inte att lita på. [...] Vi måste fostra oss sjelfa och andra."

I protokollen framkom ofta kritik mot männen och deras ointresse och passivitet inför kvinnors organisering, de kvinnliga arbetarnas löneutveckling och över huvud taget kvinnors angelägenheter.

Kvinnorna hade ett stort behov att lära sig så mycket som möjligt för att kunna delta i det politiska arbetet vid en tid när en kvinnas plats var i den privata sfären och hon absolut inte förväntades eller tilläts att uppträda på männens område i offentligheten.

Diskussionsklubbens kvinnor strävade efter bildning för sig själva och barnen. Bildning stod för människovärde och var nödvändig för att uppnå jämställdhet i samhället, mellan kvinna och man och mellan olika samhällsklasser.

1903 inbjöd Diskussionsklubben medicine studerande Hildur Sandberg [1] från Lund att komma och hålla en föreläsningsserie om kvinnlig hygien. Kursen var endast för organiserade kvinnor och ägde rum på Folkets Hus. De som visade upp sitt medlemskort fick fritt inträde. Föreläsningarna annonserades i tidningen Arbetet och styrelsen för Diskussionsklubben skriver i slutet på annonsen den 8 december: "Alla medlemmar böra infinna sig."

Diskussionsklubben var inte det allra första försöket att organisera de socialdemokratiska kvinnorna i Malmö. I september 1888 bildades Malmö kvinnliga arbetarförbund men verksamheten hade upphört 1894. På den tiden var det en uppoffring att tillhöra arbetarpartiet och det kunde medföra förföljelser och arbetslöshet. De kvinnor som ändå organiserade sig kämpade mot fördomar inte bara bland kvinnor utan kanske framför allt bland männen.

Det säger en del om den kompakta oförståelsen för politiska föreningar för

kvinnor, när en av arbetarrörelsens ledande män, socialdemokraten Axel Danielsson, vid ett möte hos Kvinnliga arbetarförbundet 1890 säger: "om kvinnorna finge samma rättigheter som männen, så skulle äktenskapen upplösas av sig själva".

Det var Malmö Kvinnliga Diskussionklubb som utvecklades till Malmös socialdemokratiska kvinnoklubb.

År 1901 bildades Malmö arbetarkommun. Det var en sammanslutning av de flesta lokala fackföreningar och Socialdemokratiska föreningen. Arbetarkommunen övertog det politiska agitationsarbetet och uppgifterna vid kommunala val och skötte också om skatteuppbörden.

I styrelsen för arbetarkommunen fanns från 1907 en ordförande och åtta övriga ledamöter. Anna Stenberg var en av ledamöterna under åren 1907 till 1909 och under perioden 1912 till 1913. Hon tillhörde det lilla fåtal kvinnor som valdes in i arbetarkommunen vid denna tid. Kvinnornas uppgifter var att bland arbeterskor propagera för fackföreningar, att agitera för att flera kvinnoklubbar bildades och att delta i valarbetet.

De gjorde också en betydelsefull insats i strejktider, särskilt då under storstrejken år 1909. Kvinnorna från arbetarkommunen besökte de strejkandes hustrur och stöttade dem, bjöd in dem på samkväm och kaffe, allt för att stärka kampviljan.

En annan och nog så viktig uppgift för arbetarkommunen var att sköta om ett arbetarbibliotek och en läsesal. Denna verksamhet inleddes år 1903. Malmö Socialdemokratiska förening hade startat ett litet bibliotek med 200 böcker i början på 1890-talet. Först var det endast föreningens medlemmar som fick låna, men sedan blev det tillåtet för alla fackföreningsmedlemmar mot en avgift på tre öre per bok och vecka. Den första tryckta bokkatalogen kom ut år 1903 och biblioteket och läsesalen hade adressen Torpgatan 11. Det första verksamhetsåret 1903 – 1904 kunde 517 låntagare välja bland 7 557 böcker. Låneavgiften slopades 1912 och då blev också utlåningen öppen för alla.

Anna Stenberg deltog i detta arbete med arbetarbiblioteket och var medlem av styrelsen.

År 1907 ägde en socialdemokratisk kvinnokongress rum i Stockholm. Några Skåneombud hade deltagit och på hemresan tyckte de att det var dags att bilda ett distrikt för de skånska klubbarna. Inställningen bland kvinnorna var positiv och 17 skånska klubbar var representerade vid konferensen i Malmö den 23 februari 1908. Malmö Kvinnliga Diskussionsklubb hade lämnat in en motion: "Om bildandet av ett distrikt för de skånska kvinnoklubbarna." Det blev ett enhälligt beslut om att bilda ett distrikt. Avgiften bestämdes till 10 öre per medlem och kvartal och en styrelse valdes på sju personer.

En del av de frågor som behandlades i början inom Skånedistriktet var agitation för arbetarpressen, den kooperativa rörelsens betydelse för arbetarhemmen, effektivare upplysningsverksamhet bland kvinnorna, förbud mot

nattarbete för kvinnorna inom industrin och vad man kunde göra för att få männen att förstå betydelsen av kvinnornas medverkan i partiarbetet. Rösträttsfrågan debatterades vid nästan varje konferens. Anna Stenbergs inställning var klar: redan 1903 hade hon framhållit "vikten av kvinnans rösträtt" vid ett möte i Diskussionsklubben.

Anna Stenberg var ordförande i Skånedistriktet 1915 och 1916.

Men förespråkarna för distriktstanken fick en mödosam väg att vandra. En del klubbar tyckte att avgiften var för hög; andra ansåg att det räckte att vara ansluten till arbetarkommunen och 1912 fanns det bara fem klubbar kvar i Skånedisriktet. Men hur det var överlevde sammanslutningen och firade trettioårsjubileum och gav ut en jubileumsskrift, "Trettio år med Skånes Socialdemokratiska Kvinnodistrikt". I den beskrivs Anna Stenberg som "en av den socialdemokratiska kvinnorörelsens mest framträdande personligheter, lugn, myndig, kunnig och säker, mångbetrodd kommunalkvinna i rikets tredje stad, vars fullmäktigeinstitution hon i flera år tillhört".

I fyrtio år hade frågan om den allmänna rösträtten debatterats i Sverige innan den infördes enligt grundlagen från år 1909. Men ordet allmän gällde bara männen och vid val till kommunala församlingar kvarstod den graderade rösträttsskalan. Den kommunala röstskalan reducerades, så att ingen fick ha mer än fyrtio röster, "den skändliga 40-gradiga". Första valet efter den nya ordningen skedde 1910. Valet gällde hälften av stadsfullmäktige; resten av medlemmarna valdes in 1912. Från Arbetarpartiet valdes Anna Stenberg som första kvinna in i stadsfullmäktige i Malmö. Åren 1913 – 1914 representerades socialdemokraterna av Anna Stenberg och tjugo män i stadsfullmäktige.

Anna Stenberg tillträdde sin tjänst den första januari 1911 och hon var vald på en fyraårsperiod. I femte delen av Malmö Stads Historia kommenteras händelsen så: "Kanske var den mest markanta förändringen likväl att fullmäktige nu hade en kvinnlig ledamot, socialdemokraten fru Anna Stenberg." Men om hon vann en förtroendepost så förlorade hon det arbete hon hade försörjt sig på. Hon avskedades direkt när valresultatet blev känt.

I sin intressanta berättelse "Min Morfar byggde Sveriges första Folkets Hus" har Anne Marie Rådström berättat om Anna Stenberg. Som liten flicka träffade hon Anna Stenberg som ibland kom till morföräldrarnas hem.

Mormodern Karolina Nordborg var nämligen kassör i sammanslutningar där Anna Stenberg var den drivande kraften. Det handlade då om arbete inom sjuk- och begravningskassor. Anne Marie Rådström kom väl ihåg morföräldrarnas stora indignation när de hörde talas om Anna Stenbergs avskedande.

Anna Stenberg var tvungen att börja ett nytt liv som "handelsidkerska". Hon står upptagen som sådan i adresskalendrarna från 1911 till 1931 och hennes adress är Stålgatan 7 (7a). Jag citerar Anne Marie Rådström: "Anna Stenberg minns jag som en frodig, rödblommig och glad – men litet sträng – tant som gärna sa något roligt till en unge och samtidigt rufsade om henne ganska

Saluhallen på Föreningsgatan år 1920.

hårdhänt. Hon var majestätisk där hon stod i sitt salustånd i den vackra tegelborg som var Södra Saluhallen, och hennes runda ansikte lyste som ett grant juläpple mellan ostarna som travades på disken."

I en av sina första motioner i stadsfullmäktige tog Anna Stenberg upp frågan om bostadsförhållandena i Malmö. Hon krävde en undersökning av arbetarbostäderna. En sådan gjordes också och 182 lägenheter – ettor utan kök, ettor med kök och tvåor med kök – ingick i granskningen. Resultatet visade att det rådde stor trångboddhet, rummen var små och mörka, fukt och ohyra var vanligt och skötseln av husen var dålig. Bostadsinspektionerna hörde till hälsovårdsnämndens uppgifter och 1912 anställdes två bostadsinspektriser.

En annan motion som Anna Stenberg skrev i stadsfullmäktige behandlade offentliga toaletter för kvinnor. Det fanns fyra sådana i Malmö vid den tidpunkt när Anna Stenberg skrev sin motion. Hon ansåg att det behövdes ytterligare fyra. En läkare, Fritz Bauer, stödde henne och intygade att man kunde bli sjuk om man var tvungen att förtränga sina urineringsbehov. Trots att det skulle kosta 28 400 kronor att bygga de nya toaletterna beslutade fullmäktige att säga ja till motionen. Toaletterna placerades vid Möllevångstorget, vid Föreningsgatan väster om Rosquistska stiftelsen, vid Östra infartsbron och vid Fisktorget, allt enligt stadsfullmäktiges protokoll den 12 april 1912. De fyrkantiga byggnaderna kallades i folkmun för "Stenbergs villor".

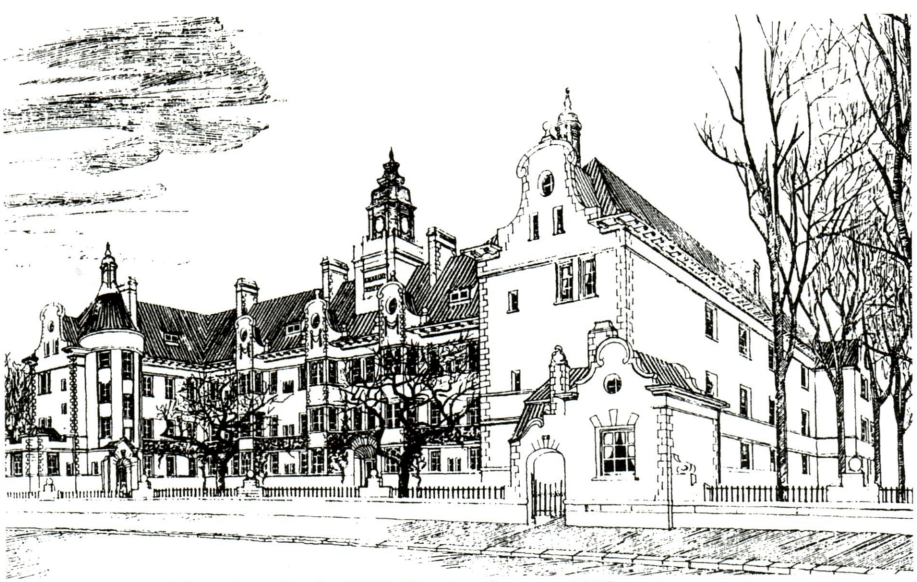
Anna Stenberg fick fortsatt förtroende som ledamot i stadsfullmäktige under åren 1915 till 1926.

Det är inte förvånande att denna duktiga kvinna valdes in i olika styrelser och nämnder. Ett av hennes åtaganden var som ledamot av styrelsen för Malmö stads folkbad vid Drottninggatan 5. I badanstalten fanns också en ångtvättinrättning och bostäder. Huset hade byggts 1909 – 1910 av Malmö sjukkassors folkbadsförening. År 1912 tog Malmö stad över anstalten och arrenderade ut bad- och tvättinrättningen till AB Malmö södra bad- och ångtvättinrättning. Senare blev namnet på badet Kommunala varmbadhuset.

Skolhemmet Håkanstorp var Malmös första egna institution för utvecklingsstörda barn. Det uppfördes 1915 och och kallades vid den tiden för Malmö stads sinnesslöskola. Anna Stenberg var ledamot i skolans styrelse.

För att ge en samlad bild av Anna Stenbergs många arbetsuppgifter har jag slumpvis valt år 1926 och enligt adresskalendern för detta år har hon en imponerande lång rad förtroendeuppdrag.

Hon är vald för tiden 1923 – 1926 till Arbetarepartiets representant i stadsfullmäktige. Hon är ledamot i stadsfullmäktiges valberedning och budgetberedning. Anna Stenberg är ledamot av direktionen för Allmänna sjukhuset. Hon är ledamot av styrelsen för Kommunala varmbadhuset. Hon är suppleant för distriktsföreståndaren för tionde distriktet inom Malmö stads fattigvård (tidigare Fattigvårdsstyrelsen). Anna Stenberg är ledamot i styrelsen för Malmö stads uppfostringshem Håkanstorp. Hon är ledamot i styrelsen för Malmö arbetares bibliotek och läsesal. Hon är ledamot i Föreningen för vård av kroniskt sjuka och konvalescenscenter i Malmö som bildades år 1925. Resultatet av föreningens arbete blev en särskild avdelning vid Allmänna sjukhuset; den kom

Dahlgrenska stiftelsen byggdes år 1903. Rivningsåret var 1978.

Nutidsbild på den byggnad som kallades Södra Saluhallen och där Anna Stenberg hade salustånd och sålde ost. Saluhallen uppfördes åren 1904–1907.

till 1933 och fick namnet Malmö sjukhem. Anna Stenberg är ordförande i den kvinnliga sjuk- och begravningskassan "Hjälpsamhet".

År 1932 flyttade Anna Stenberg till Dahlgrenska stiftelsen med huvudentré mot Andréegatan. Den hade ritats av arkitekten Axel Anderberg från Stockholm och invigdes i april 1903. För att få bo i stiftelsen fordrades att man hade gott anseende, hade fyllt 50 år, bott minst 10 år i Malmö, betalt sina skatter och att man genom pension eller understöd hade en inkomst på minst 400 kronor om året. Man fick inte heller tillhöra "den lägre arbetarklassen". Den största delen av hyresgästerna var kvinnor. År 1941 var deras medelålder 70 år.

Byggnaden var ett stenhus på tre våningar. Lägenheterna var en- eller två-

rummare, alla med kök. På varje våning fanns toaletter och tvättställ; i källaren låg tvättstuga och badrum. Dahlgren i stiftelsens namn var guldsmeden Gustaf Dahlgren. Han var ungkarl och han donerade alla sina tillgångar till en fond med namn "Dahlgrenska stiftelsen".

Det år Anna Stenberg fyllde 69 år – 1936 – hade hon fortfarande kvar många av sina förtroendeuppdrag. Hon var ledamot i direktionen för Allmänna sjukhuset och även ledamot i direktionen för Östra sjukhuset. Hon var ledamot i styrelsen för Kommunala varmbadhuset och ledamot i Malmö stads nykterhetsnämnd. Och hon var ordförande i de kvinnliga sjuk- och begravningskassorna "Freja N:r 2" och "Hjälpsamhet".

På 30-talet anade ingen vad som skulle hända med det slottsliknande Dahlgrenska stiftelsehuset med separat portvaktsstuga bakom järnstaket. Men det är så att ingenting varar beständigt, speciellt inte om husrivningsbacillen får härja, och 1965 bestämde fullmäktige att staden för en miljon kronor skulle köpa den tomt som staden en gång skänkt stiftelsen. Först tio år efter försäljningen blev det aktuellt med rivning. Men då var det många som protesterade och ville bevara byggnaden till andra ändamål. Sommaren 1976 fanns det bara tre hyresgäster kvar. Men protesterna hjälpte inte och i mars 1978 jämnades stiftelsehuset med marken.

Men Anna Stenberg behövde inte uppleva alla förvecklingar med det hus som varit hennes hem i 23 år. Hon avled i februari 1956 vid 88 års ålder.

[1] Se "Lejoninnan från Lund"av Johannes Blidfors.

KRONPRINSESSAN MARGARETA (1882 – 1920)

Kronprinsessan Margaretas mor var Luise, född prinsessa av Preussen och hennes far var Arthur, den engelska drottningen Victorias (1819 – 1901) tredje son och hennes älsklingsson. Arthur var yrkessoldat och 1874 utnämnde drottning Victoria honom till hertig av Connaught. Detta var namnet på ett av de fem gamla konungarikena på Irland. Familjeresidenset i England hette Bagshot Park och låg en dryg halvtimmes tågresa söderut från London. Det var här som den blivande kronprinsessan av Sverige växte upp. Hon var döpt till Margaret och kallades i familjekretsen för Daisy.

Den 2 januari 1905 startade familjen Connaught med uppvaktning en kryssning på Medelhavet med kryssaren "Essex". Den 26 januari kom sällskapet till Kairo. Dit kom också en ung svensk prins, Gustav Adolf. En månad senare kungjordes förlovningen mellan honom och Margaret. De hade aldrig tidigare träffats. I Sverige var man helt oförberedd. Men alla förberedelser för bröllopet drogs igång och den 15 juni vigde ärkebiskopen av Canterbury samman Margareta, som hennes officiella namn blev, och Gustav Adolf i St. George´s kapell i slottet Windsor. De var nu hertigparet av Skåne. Vid Oskar II:s död i december 1907 blev de Sveriges kronprinspar.

Slottet Sofiero i Helsingborg var byggt på 1860-talet åt Gustav Adolfs farfar Oskar och hans hustru Sofia. Nu fick hertigparet av Skåne det i bröllopsgåva. Slottet var i stort behov av moderniseringar och parken var förvildad och full med snår. Byggnadens alla mörka och dammiga rum med 1880-talets heminredningsstil med plysch och tofsar föranledde Margareta att i ett brev hem till England skriva "Det mesta är chokladfärgat och det är så fult att det är roligt." Men reparationer påbörjades och hertigparet skaffade nya moderna möbler.

Margareta började tidigt att teckna och måla och hon uppmuntrades av familjen, inte minst av sin farmor Victoria som själv tyckte om att utöva sin konstnärliga begåvning. Kronprinsessan inspirerades av Claude Monet och impressionismen. Den svenske "målarprinsen" Eugen betydde också mycket för Margaretas konstnärliga utveckling. Anna Boberg hette en av kronprin-

Djurgårdsstrand. Oljemålning av Kronprinsessan Margareta. Från Baltiska Utställningen 1914.

sessans kvinnliga målarkollegor. Anna var tjugo år äldre än Margareta och gift med Ferdinand Boberg, som var en etablerad utställningsarkitekt från Stockholm. Det var han som blev arkitekt för Baltiska utställningen i Malmö 1914. Makarna Boberg hörde till kronprinsparets umgängeskrets. De båda fruarna träffades för att måla tillsammans och ofta satt de utomhus för att fånga landskapets skiftningar under olika årstider.

Redan hemma i England hade Margareta lärt sig grunderna i trädgårdsplanering. I parken på sommarstället Sofiero fick hon rikliga tillfällen till praktisk utövning. Tillsammans anlade Margareta och Gustav Adolf den nya slottsparken. Deras arbete blev material till en bok, "Vår trädgård på Sofiero", som såldes till förmån för "Husmodersskolor med barnavård". Boken kom ut 1915 och omslaget, en vy från trädgården, var gjort av Margareta. Hon ägde stor sakkunskap om en mängd olika växtarter, deras latinska namn och hur de skulle planteras för att ge största möjliga skönhetsupplevelse. Ytterligare tips för trädgårdsamatörer kom i boken "Från blomstergården" (1917).

Baltiska utställningen upptog ett vidsträckt område vid Pildammarna. I södra delen av utställningsområdet låg den stora vita konsthallen. Där fanns också en vacker park, som hade börjat att anläggas redan 1912, och den kungliga paviljongen. Hela utställningen stod under kungahusets beskydd. På

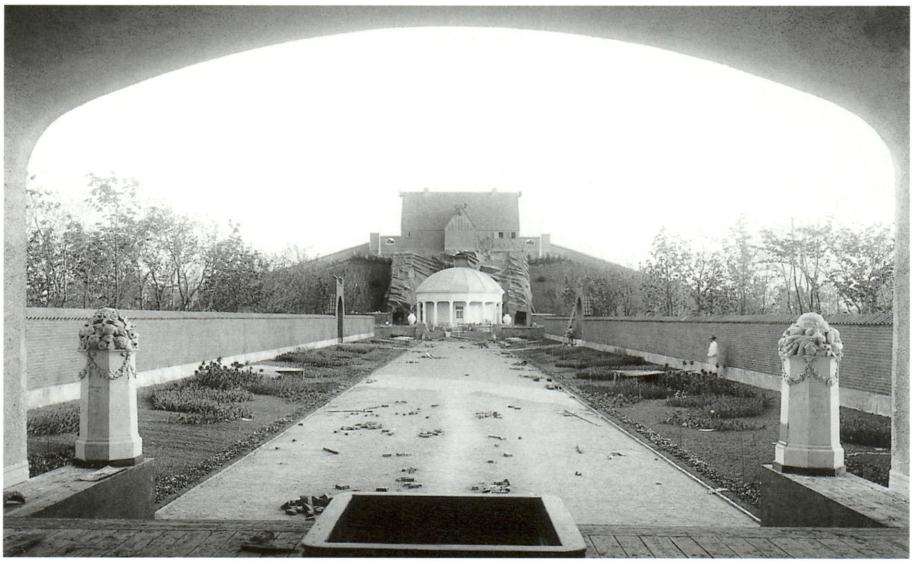

Baltiska Utställningen under uppbyggnad den 28 januari 1914.

orienteringsplanen hade också den kungliga paviljongen, som såg ut som ett litet runt tempel, nummer 1 för att visa att den var kärnan i utställningen. Byggnaden hade en reveterad trästomme och skulle vara en mottagningslokal för kungliga gäster. Fram till paviljongen ledde H. K. H. kronprinsessan

Kungliga paviljongen och jaktstugan. Baltiska Utställningen 1914.

Blomstergatan, kungliga paviljongen och jaktstugan den 8 maj 1914.

Margaretas blomstergata. I fonden reste sig ett konstgjort berg med en jaktpaviljong och en vattenkaskad mitt på bergssluttningen.

Kronprinsessan Margareta hade engagerats som landskapsarkitekt till Baltiska utställningen och hon var med om att planera Blomstergatan. Hon samarbetade med Ferdinand Boberg och stadsträdgårdsmästare Gunnar Isberg. Gatan var lång och bred mellan "åldrade" tegelstensmurar och fem meter breda blomsterrabatter. När utställningen öppnades utgjordes blomsterprakten av mängder med tulpaner i vitt, rött och gult. När lökväxterna hade blommat ut växte otaliga sorter av andra blommor upp. Här nämner jag bara en del som tusenskönor, primulor, vallmor, flox, penséer, nejlikor, begonior, lupiner, aklejor, astrar, stockrosor, rhododendron, rosor och prästkragar. Prästkrage heter "marguerite" eller "ox-eye daisy" på engelska. När Svenska Dagbladet år 1908 utlyste en omröstning bland läsekretsen om Skånes landskapsblomma var det inte förvånande att den populära prinsessans namn fick styra valet av blomma.

Det var troligen första gången kronprinsessan Margareta offentligt visade prov på sin konstnärsbegåvning, när hon ställde ut tio tavlor i konsthallen på Baltiska utställningen. Tidigare hade hon visat tavlor på basarer med utvalda besökare. Hon fick också en fin recension i Svenska Dagbladet. Det var så att säga en "riktig" recension och inte ett höviskt svassande för en person från kungahuset.

Den 15 maj 1914 invigdes Baltiska utställningen, även kallad "Den vita staden" med alla sina vita byggnader med trappstegsgavlar efter skånsk förebild. Gustav V lämnade återbud i sista stund och det blev hertigparet av

Kungliga paviljongen och Årsta. Baltiska Utställningen 1914.

Skåne som invigde utställningen. Den skulle komma att besökas av mer än 850 000 personer.

Endast sex år senare drabbades kungahuset och svenska folket av en oväntad och tung sorg: kronprinsessan avled av "en hastig och häftig rosfeber jämte allmän blodförgiftning" (Ur pressmeddelandet vid hennes död). Kronprinsessan fick i november 1919 en ihållande öronvärk och i december genomgick hon en operation för den. I mars insjuknade hon i vattkoppor. Hon återfick inte krafterna och förkylning och varbildning i käkhålorna försämrade hennes allmäntillstånd. Hon var också gravid i ett långt framskridet skede, vilket bidrog till att nedsätta hennes krafter. Kronprinsessan Margareta dog den 1 maj 1920.

Den 13 maj jordfästes kronprinsessan. Efter kistan gick kronprins Gustav Adolf med prinsessan Ingrid (f. 1910), prinsarna Gustav Adolf (f. 1906), Sigvard (f. 1907) och Bertil (f. 1912). Den yngste prinsen, Carl-Johan, hade ännu inte fyllt fyra år.

[1] Så skriver Edith Bussler i sin redogörelse över Blomstergatan. Troligen var tegelmurarna bara kulisser som bestod av en stomme av trä med uppspänd väv som hade dekorerats. Så var de flesta av byggnationerna på utställningen konstruerade.

HANNA WERNER (1881 – 1950)

Malmöborna och turisterna tycker mycket om att promenera omkring i Pildammsparken. Där kan de beundra den underbara blomsterprakten på Blomstergatan som leder fram till den vackra Margaretapaviljongen. Men hur många är det som idag tänker på att de har en kvinna att tacka för att de kan glädja sig över blommorna och paviljongen? Utan henne hade Pildammsparken varit en konventionell park bland mängder av andra grönområden. Kvinnan hette Hanna Werner.

Baltiska utställningen i Malmö varade från den 15 maj till det planerade slutdatumet den 4 oktober 1914. Tidigt fanns planer på att bevara den kungliga paviljongen med parken runtomkring, kongresshallen och kronprinsessan

Margaretapaviljongen med uteserveringen och Margaretaboken den 5 augusti 1937.

Margaretas blomstergata som minnen till eftervärlden från den enastående utställning som satt Malmö i centrum för internationellt intresse. Men det var krigstid och människor hade annat att tänka på. I Sverige var det svår livsmedelsbrist och många fick hungra. Blomstergatan grävdes upp och där odlades istället potatis och grönsaker. Kongresshallen blev lagringsplats för potatis och den kungliga paviljongen användes som skräpbod.

På våren 1920 tyckte Malmö stadsfullmäktige att det var dags att riva de förfallna resterna av de en gång så vackra byggnaderna i Pildammarna. Det skulle bli alldeles för dyrt att restaurera dem. Stadsfullmäktiges planer finns att läsa i Sydsvenska Dagbladet. Hanna Werner läser artikeln och tar en promenad till Pildammarna och ser att byggnaderna är i mycket dåligt skick. Hon tänker på kronprinsessan Margareta som så hastigt hade avlidit den 1 maj samma år och sorgen som drabbat så många. Och hon blir övertygad om att på något sätt måste paviljongen och Blomstergatan räddas från att bli utplånade.

Först förde hon fram sin åsikt i föreningen Vita Bandet, där hon var medlem. Advokaten Elisabeth Nilsson och folkskollärarinnan Stina Hellgren stödde henne. De var inte ensamma. Flera kvinnor anslöt sig till tanken på en restaurering. Kvinnorna lämnade den 30 november 1920 in en skrivelse till stadsfullmäktige. I den framför de sin önskan om att den kungliga paviljongen skall restaureras, att staden skall upplåta en del av området bredvid till kaférörelse, att Blomstergatan skall göras i ordning och återuppstå i ursprungligt skick och att den omgivande parken skall skötas av staden. Skrivelsen inleds med ”Undertecknade, kvinnliga medlemmar av Malmö samhälle”.

Kvinnorna som skrev under var Emelie Ekman, Karin Falk, Stina Hellgren, Elisabeth Herrlin, Emma Jeppsson, Ester Månsson, Lina Gren-Nilsson, Elisabeth Nilsson, Nanna Skogh, Hanna Werner och Amanda Winoy. Skrivelsen framfördes som en motion i stadsfullmäktige av advokaten Elisabeth Nilsson, som var en av sex kvinnliga ledamöter i fullmäktige. De övriga fem som också undertecknade motionen var Kerstin Hellgren, Anna Herslow, Matilda Holmgren, Anna Linder och Anna Stenberg.

Resultatet blev att staden lovade att ställa i ordning Blomstergatan. De elva ”kvinnliga medlemmarna av Malmö samhälle” bildade ett konsortium som fick namnet ”Föreningen Margaretaminnet”. De fick s.k. nyttjanderätt till paviljongen och lät restaurera den och inredningen blev en hyllning till den bortgångna kronprinsessan.

Det var kaférörelsen som gav de ekonomiska möjligheterna för de elva i konsortiet att förverkliga sina planer. Deras ordförande var, naturligtvis, Hanna Werner. I föreningens statuter stod att ingen kunde bli medlem utan att bli kallad. Kongresshallen revs och planerna på en park på det gamla utställningsområdet tog form.

Lördagen den 20 maj 1922 invigdes ”Margaretapaviljongen”. Blomstergatan och kaféet öppnades samtidigt för allmänheten. På Margaretadagen den

Den nutida Margaretapaviljongen i Pildammsparken.

20 juli samma år dekorerades paviljongen med margueriter, som också flätades in i girlanger runt kronprinsessans porträtt. Traditionen att hylla kronprinsessan den 20 juli fortsatte i många år.

”Till minne av Kronprinsessan Margareta Hertiginna av Skåne planterades detta vårdträd den 10/3 1923.” Dessa ord stod att läsa på en silverbricka på ett järnstativ bredvid Margaretaboken, som planterades strax väster om paviljongen. Silverbrickan finns kvar och förvaras av Malmö kommun, men boken finns inte längre. Den angreps av rötsvamp och fälldes 1998.

Kaférörelsen sköttes från början av medlemmarna i ”Margaretaminnet”. Den första tiden ordnades serveringen från paviljongen. Men utrymmet var för litet för alla kaffetörstiga gäster och 1927 byggdes ett annex strax öster om Blomstergatan. Denna serveringsbyggnad revs år 1935 och istället uppfördes samma år den byggnad där det ännu idag finns en restaurang- och kaférörelse, numera i privat regi.

Kaférörelsens vinst användes till att restaurera, underhålla och inreda paviljongen. Men i ”Margaretaminnets” stadgar stod det också att föreningen skulle lämna bidrag till socialt arbetande institutioner och att stödja behjärtansväda insatser för behövande. En mängd institutioner och föreningar, varav många som varit föremål för kronprinsessans intresse, fick under årens lopp ta emot kontanta gåvor. Det var de gamla, de handikappade och barnen som på detta sätt fick hjälp till en drägligare tillvaro. Årligen inbjöds också gamla från Malmös alla församlingar till samkväm och underhållning vid ”Margaretapaviljongen”.

Margaretaflickan, minnesstaty från 1964.

Efter mer än åttio år är "Margaretapaviljongen"och Blomstergatan fortfarande ett mycket populärt utflyktsmål. De många besökarna kan koppla av och njuta av blommorna och grönskan och ta del av en händelserik epok i Malmös historia, när de vandrar omkring i den enda bevarade autentiska miljön från Baltiska utställningen. Numera sköter Malmö kommun "Margaretapaviljongen". Sorgligt nog har paviljongen begränsade öppettider eftersom den utsatts för vandalism.

Vem var då denna Hanna Werner, som i sina tankar på gångna tider också hade fröet till framtida välgärningar? Hon föddes i Bosarp 1881. Hennes mor hette Bengta Persdotter och hennes far var muraren Jöns Zetterholm. Hanna Werner tog småskollärarinneexamen vid Malmö seminarium år 1900. Hon tjänstgjorde bl.a. i Förslövsholm.

På sin födelsedag, den 19 juli, 1907 gifte hon sig med folkskolläraren Karl Werner från Västra Karup. I många år bodde makarna på Föreningsgatan 63 a.

Hanna Werner var en aktiv föreningsmänniska. Hon var medlem i I.O.G.T. och, som nämnts, i Vita Bandet. Hon arbetade också mycket inom S:t Pauli församling. Efter en tids sjukdom avled Hanna Werner 1950. Hon blev 69 år.

Föreningen "Margaretaminnet" upphörde år 1963. I samband med att

föreningen avvecklades togs beslutet av de sista medlemmarna att resa en staty till minne av alla dem som arbetat i den framgångsrika föreningen. Skulptören Greta von Braun Giesenfeld född 1892 i Stockholm gjorde den fina Margaretaflickan i brons som står vid "Margaretapaviljongen" och välkomnar alla besökare med margueriter i hand. Statyn avtäcktes år 1964.

Nutidsbild från Blomstergatan i Pildammsparken.

OLGA HELLQVIST (1893 – 1954)

På västra sidan av Pildammsvägen inte långt från Pildammstornet finns en skylt med texten "Olgas Restaurang". De äldre invånarna i Malmö vet troligen vem Olga var, men det är inte säkert att de yngre malmöiterna har den kunskapen.

Påskdagen den 2 april 1893 invigdes Sveriges första Folkets Hus. Den vackra tvåvåningsbyggnaden hade ritats av Johan Vilhelm Nordborg och låg vid Skolgatan (Norra Skolgatan från 1973). Den 22 oktober samma år var det dags för en annan invigning i festsalen i Folkets Hus. Det var premiär för Folkets Hus teater som i mer än femtio år skulle förnöja Malmöborna.

Litet mer än två månader efter invigningen av den nya teaterscenen föddes Olga Christina Hellqvist, dock inte i Malmö utan i Lund. Hennes mor hette Emilia Maria född Björkman och hennes far var cigarrmakaren Karl Herman Hellqvist.

I oktober 1894 flyttade familjen till Caroli församling i Malmö. Modern hade fått löfte om sömnadsarbete i Malmö. Emilias mor, Margareta Björkman, som hade haft matservering i Lund, flyttade med till Malmö.

Olga – Pildammarna – Folkets Hus teater – ett namn och två välkända Malmöbegrepp utgör ram kring en mycket uppskattad och färgstark kvinnlig komiker.

Olgas tio år äldre bror, Anders Hellqvist (1883 – 1968), var utbildad målare men med åren ägnade han sig allt mer åt teater. Han blev vissångare och underhållare. Olgas sex år yngre bror, Calle Hellqvist (1899 – 1949), var pianist och kapellmästare. Syskonen Hellqvist var välkända och dominerade det folkliga nöjeslivet i Malmö under flera decennier.

Den första scenen för den Hellqvistska teaterverksamheten låg i Concordiaträdgården med adress Djäknegatan 32 (22). Där fanns ett s.k. nykterhetscafé i I.O.G.T:s regi. Hellqvist var medlem i logen och på en friluftsscen i trädgården underhöll han med stor framgång Malmöborna med "Kurser i glatt humör". I ensemblen ingick även Olga och Hellqvists blivande meddirektör, Victor Hallin.

Nutidsbild på den naturliga åskådarläktaren på slänten nedanför vattentornet vid Pildammsvägen. Där satte sig besökarna på "Friluften".

1914 fick Anders Hellqvist och Victor Hallin rättigheten till Folkets Hus teater. Teatern kallades i folkmun för "Operan på Skolgatan", men vem som hittade på detta uttryck är okänt. De två teaterdirektörerna var framgångsrika och biljetterna till revyerna var alltid slutsålda. Olga var med i teatertruppen och hade i början små roller och var en av balettflickorna. Hon gjorde sig tidigt känd som en utmärkt kuplettsångerska. Hon utvecklade sin komiska talang och gjorde många bejublade framställningar av den trygga skånska kvinnan av folket. Skrattsuccén var given när Olga Hellqvist framträdde i en av sina rolltolkningar t.ex. som förslagen piga, oförskräckt fiskarkäring, girig hamstrare eller frispråkig skånemadam.

Under somrarna 1920 till 1924 utgjorde Anders Hellqvist och Victor Hallin även direktionen för Malmö Friluftsteater, "Friluften". Det var den första Pildammsteatern som hade invigts 1914. Den låg vid foten av det gamla vattentornet som rests 1903 men som fungerade som ett sådant endast fram till 1916, eftersom kapaciteten redan från början var för liten. Besökarna på "Friluften" satt på slänten nedanför vattentornet och premiärsommaren 1920 fick de se Oscar Wennerstens teaterstycke "Bröllopet på Solö" med bl .a. Olga Hellqvist och Edvard Persson i rollerna.

På Hellqvistarnas tid fanns här ingen Pildammsväg – den drogs först 1945. I stället låg där ett koloniområde, där familjen hade en kolonistuga. Redan år 1895 hade det första koloniområdet anlagts vid Pildammarna. 1908 hade området utökats till drygt fem hektar. Stora delar av det revs under 30-talet för att ge plats åt det växande Malmö Allmänna Sjukhus.

Olga Hellqvist spelade inte bara teater på "Friluften". Hon skötte också om ett helt menageri med höns, svan, gris, getabock, hund och häst vid kolonistugan. Anders Hellqvist har i Byahornet beskrivit sin syster som en stor djurvän. Då och då tog sig skådespelarna en segeltur på Pildammarna.

Från juni fram till september gav teatertruppen föreställningar på "Friluften". Varje år fick publiken vara med om två till tre olika uppsättningar. I oktober var det dags för premiär på Skolgatan. Ofta gav skådespelarna även en ny underhållning i november eller december för att sedan sätta upp en nyårsrevy. Ensemblen svek aldrig sin publik utan spelade revy varje januari från 1914 till 1947.

År 1925 slutade Anders Hellqvist som direktör både på Folkets Hus teater och på "Friluften" för att syssla med andra arbetsuppgifter. Men syster Olga fortsatte med sitt skådespelande på de båda scenerna. Johan Rosén skötte ensam "Friluften" till och med 1929 och på Folkets Hus teater blev han meddirektör till Victor Hallin. Samarbetet mellan "Friluften" och Folkets Hus teater upphörde 1930.

I oktober 1929 flyttade Olga Hellqvist till Halmstad. Där arbetade hon som restauratris vid Folkets Hus restaurang och spelade också revy i Henry Randers regi under en säsong.

Men Olga Hellqvist återvände till Malmö och i april 1931 kan man läsa i Arbetet att Olga Hellqvist hade övertagit Teaterkaféet vid Pildammarna. Hon har låtit renovera det lilla kaféet som målats om i glada och varma färger i stället för den tidigare grå. På menyn står kaffefrukostar, tesupéer, kaffe med hembakt bröd och pilsner. Både de som promenerar omkring i Pildammarna och teaterbesökare till "Friluften" kan slå sig ner i det trivsamma "Olgas kafé", som i vardagligt tal blev namnet på den populära värdinnans kaférörelse. Men hela tiden från 1932 till 1954 står den officiella benämningen "Teaterkaféet vid Pildammarna" i Malmö stads adresskalendrar. Olga Hellqvist fortsatte i sina föräldrars yrke: de hade under många år haft en caférörelse vid Föreningsgatan 31 (31 a).

1932 blev Olga Hellqvist meddirektris tillsammans med John Westin för Folkets Hus teater. Calle Hellqvist ledde orkestern som kapellmästare. Från oktober 1934 fram till hösten 1936 var Olga Hellqvist ensam direktris. Sedan lämnade hon över ledningen till brodern Calle, som var kvar till den sista föreställningen den 12 mars 1947. Då hade det gamla Folkets Hus tjänat ut och ett nytt väntade vid Nobeltorget, som 1987 fick namnet Olof Palmes plats.

Andra – och sista gången – Olga Hellqvist lämnade Malmö var 1938. Hon for till Stockholm för att spela revy hos Björn Hodell på Södra Teatern. Det blev gästspel en säsong och sedan återvände Olga Hellqvist till Malmö och hon var varmt välkommen tillbaka till teatern på Skolgatan. Vad var det då för repertoar som lockade människor till de båda teaterscenerna där Olga Hellqvist blev en av de ledande skådespelarna? Föreställningarna på Folkets Hus teater hade olika benämningar. Förutom de nämnda nyårsrevyerna var de vanligaste rubrikerna i annonserna lustspel med sång, folklustspel, farsoperett och sånglustspel. Från oktober 1938 till oktober 1941 spelades militärfars och kriminalfars i 3 akter.

I oktober 1944 annonserade man om "En sensommarnattsdröm. Lägre dramatik i 32 akter", en verkligt fnissframkallande rubrik. Det var så att den nya Stadsteatern vid Östra Rönneholmsvägen hade just haft högtidlig invigning med en stjärnspäckad uppsättning av Shakespeares "En midsommarnattsdröm". I foajén stod då som nu Bror Marklunds skulptur Thalia. På scenen i Folkets Hus fanns en annan Thalia – Olga Hellqvist i all sin imponerande glans.

Repertoaren på "Friluften" var ungefär densamma som på Folkets Hus: buskis mer eller mindre ädel. Målsättningen var att roa sina medmänniskor med en ofta burlesk humor och mycken skånsk gemyt. Jag vill nämna några pressröster som visar att målsättningen infriades. "... på vanligt sätt tog frk Olga Hellqvist sitt auditorium med sina frodiga lustigheter ..." ("Hennes lilla majestät", pjäs av Karl Gerhard på "Friluften", augusti 1926 SDS). "... med paret Olga Hellqvist – Victor Hallin firade det burleska små högtider". ("En

Olga Hellqvist som Thalia.

hund begraven", lustspel av den malmöitiske dramatikern Otto Groothoff på "Friluften", juli 1927 SDS).

"Olga Hellqvist drog det tyngsta lasset och framträdde i skiftande gestalter men ständigt med sin obetalbara burleska komik som verkar så bestickande i all sin frihet från förkonstling." ("Skottårssprall", nyårsrevy i Folkets Hus, januari 1928, Femo i SkD). "Olga Hellqvist har här fått en önskeroll. Hennes man i hr Algot Larssons gestalt var även av det äkta och sanna slaget. Dessa bådas samspel kan också betecknas som ypperligt. De låta sannerligen inga poänger gå till spillo." ("Villervallan i Vallervillan". Spader dam vållar spektakel i 3 akter av Otto Groothoff i Folkets Hus, oktober 1937. Henry i Arbetet.)

Mellan 1925 och 1947 hade Olga Hellqvist elva filmroller. I "Den gamla herrgården" från 1925 spelade hon guvernant och amatörpoet. Det var Edvard Perssons andra film och den spelades in i Malmö. I "Äventyr i pyjamas" var Olga Hellqvist hustru Martha till Ludde Gentzels trotjänarroll Pehrsson. Den spelades in i Danmark. De här två filmerna fick ingen lysande kritik.

Bättre kritik fick "Kloka gubben" från 1938 i regi av Sigurd Wallén. I den spelade Olga Hellqvist skomakarfrun Karolina Johansson.

1939 kom "Kalle på Spången", Edvard Perssons största filmsuccé. Olga Hellqvist var den stränga spritkassörskan fröken Hortensia Kraft. Hon trakasserade ständigt gästgivaren Kalle Jeppsson genom att hårdra alla restriktioner. Filmen fick positiv kritik.

I "En sjöman till häst" från 1940 spelade Olga Hellqvist en banvaktsfru. Huvudrollen hade Edvard Persson. Den filmen fick god kritik för sin vänlighet och den glädje den spred.

Adolf Jahr stod för regin och huvudrollen i "Ebberöds bank" från 1947. I den filmen var Olga Hellqvist torggumman Tattar-Lisa. Men kritiken var inte nådig.

Från 1940 fram till sin död bodde Olga Hellqvist på Möllevångsgatan 20 a. Efter en tids sjukdom avled hon i december 1954 några dagar innan hon skulle ha fyllt 61 år.

Sveriges första Folkets Hus på Skolgatan. Byggåret var 1893. Men varför den nutida gula fula rappningen?

Malmöpromenader

1 Utgångspunkten för promenaden utmed Engelbrektsgatan är Gustav Adolfs torg. I nordvästra hörnet av torget ligger fem stenar som påträffades vid utgrävningar 1989. Här låg från 1674 stadsporten Söderport som då flyttades från Södergatan. De fem stenarna fanns i Söderports grundmur. På minnestavlan bredvid stenarna kan man läsa historien om Söderport.

Engelbrektsgatan 18: Ulla Bellander (1852 – 1924) författarinna och journalist.

Engelbrektsgatan 15: Signe Höjer (1896 – 1988) politiker och författarinna.

Vi fortsätter norrut, viker av österut vid Larochegatan, sneddar över Lilla Torg och kommer ut på Stortorget och gör en tur runt detta torg som imponerat på så många genom sin väl tilltagna yta.

Stortorget 13 b: Elise Mayr (1822 – 1904) föreståndarinna för flickpension.

Stortorget 7: Anna Kramer (1836 – 1921) hotellvärdinna.

Södergatan 6: Anna Christina Cronquist (1807 – 1893) handelsidkerska.

Södergatan 8 och 14: Aqvilina Cronquist (1839 – 1913) handelsidkerska.

Södergatan 9 och Skomakaregatan 1: Eva Flensburg (1878 – 1964) kulturarbeterska.

2 En promenad som först handlar om Victoria Benedictsson men som inte börjar på Ernst Ahlgrensgatan i Ribersborg utan på

Gustav Adolfs torg 4, tidigare Frickska palatset: Victoria Benedictsson (1850 – 1888) författarinna.

Stora Nygatan 56, 52, 35: Nanna Grönvall (1859 – 1928) bokbinderiidkerska.

Stora Nygatan 30: Elna Hansson (1814 – 1891) benbrottsläkare.

Stora Nygatan 30: Johanna Maria Andersson (1835 – 1907) benbrottsläkare.

Stora Nygatan 30: Hedda Andersson (1861 – 1950) läkare.

3 Från Stora Nygatan viker vi av norrut vid Rörsjögatan.

Rörsjögatan 6: Sofie Gullberg (1821 – 1881) Malmös första författarinna.

Via en kort sträcka västerut på Baltzarsgatan kommer vi fram till

Snapperupsgatan 10: Ebba Olsson (1899 – 1988) modist och kulturkämpe.

Vägen är nu kort till

Kalendegatan 12: Hippodromen: Miss Zephora (1883 – 1961) cirkusprimadonna.

Kalendegatan 12 Hippodromen: Othelia Orlando (1892 – 1989) cirkusprimadonna.

4 Vi följer Kalendegatan och Göran Olsgatan norrut till Malmös äldsta stråk, Västergatan – Adelgatan – Östergatan.

Västergatan 5: Anne Pedersdatter Lilliefeldt [1] lät bygga Rosenvingeska huset 1534.

Västergatan 10: Hilda Sjölin (1835 – 1915) Malmös första kvinnliga fotograf.

5 Gå eller cykla till Malmöhus – slottet – fästningen – fängelset – museet

Slottet: Eva Wigström (1832 – 1901) folklivsskildrare och författarinna.

6 En promenad längs Slottsgatan.

Slottsgatan 6: Thekla Edstrand (1880 – 1959) konstsamlerska.

Slottsgatan 28: Maria Stenkula (1842 – 1932) skolföreståndarinna.

Slottsgatan 30: Anna Bunth (1860 – 1934) och Eva Bunth (1862 – 1947) skolföreståndarinnor.

7 Vi går vidare söderut och kommer fram till Regementsgatan. Nu följer en längre sträcka västerut, till fots eller med cykel; buss går också. Vid Mariedalsvägen viker vi av norrut och fortsätter fram till Kilian Zollsgatan.

Kilian Zollsgatan 9: Jullan Kindahl (1885 – 1979) skådespelerska.

Vi knyter åter an till Regementsgatan.

Regementsgatan 61: Magda Wollter (1895 – 1968) författarinna.

Vi cyklar vidare på Major Nilssonsgatan söderut, utefter Bellevuevägen och kommer fram till Långåkersvägen.

Långåkersvägen 5: Ingeborg Heintze (1894 – 1982) skribent och Malmös första kvinnliga stadsbibliotekarie.

Därefter åker vi tillbaka till korsningen Regementsgatan – Fersens väg.

8 En vandring söderut på Fersens väg.

Fersens väg 1: Anna T. Nilsson (1869 – 1947) teckningslärarinna.

Helmfeltsgatan 10: Naima Wifstrand (1890 – 1968) skådespelerska.

Promenaden fortsätter till Rönneholmsvägen som 1973 delades i två delar: Västra och Östra Rönneholmsvägen utan inbördes förbindelse.

Västra Rönneholmsvägen 33: Berta Adler (1887 – 1981) Fred och Frihetsmedlem.

Östra Rönneholmsvägen 8: Tekla Åberg (1853 – 1922) skolföreståndarinna.

9 En promenad längs det månghundraåriga stråket Södra Förstadsgatan.

Södra Förstadsgatan 1: Alice Lyttkens (1897 – 1991) författarinna.

Södra Förstadsgatan 51 b och Friisgatan 3 a: Karola Pålsson (1872 – 1931) småskollärarinna.

Möllevångstorget 3: Herta Wirén (1899 – 1991) författarinna.

10 Från Möllevångstorget fortsätter vi norrut utefter Bergsgatan och kommer in på Föreningsgatan. Efter några kvarter österut når vi S:t Pauli Kyrkogata.

S:t Pauli Kyrkogata 6: Matilda Holmgren (1875 – 1964) Sveriges första överlärarinna.

Bara ett kvarter från denna gata österut låg Dahlgrenska stiftelsen med huvudentré från Andréegatan.

Dahlgrenska stiftelsen Andréegatan och Exercisgatan: Anna Stenberg (1867 – 1956) första kvinnan i Malmö stadsfullmäktige.

11 Utflykt till Pildammsparken

Margaretapaviljongen och Blomstergatan: Margareta (1882 – 1920) kronprinsessa.

Margaretapaviljongen och Blomstergatan: Hanna Werner (1881 – 1950) kulturarbeterska och småskollärarinna.

Olgas kafé: Olga Hellqvist (1893 – 1954) komiker och direktris för Teaterkaféet.

12 Specialturen

Gå eller cykla i Victoria Benedictssons spår och följ den väg hon for i hästdroska genom Malmö i juni 1883.

[1] Anne Pedersdatter Lilliefeldt anses vara den som lät bygga Rosenvingeska huset 1534. Anne Pedersdatters far var frälsemannen Peder Hansen Lilliefeldt, borgmästare i Helsingör. Hennes make hette Mogens Jensen. Han var handsekreterare åt kung Christian II. Anne Pedersdatter blev änka 1528. Hennes födelseår och dödsår är okända. Jag rekommenderar den intresserade att läsa Einar Bagers "Rosenvingeska huset" och Anders Reisnerts "Rosenvingeska huset och Beijerska huset. Underlag för byggnadsminnesförklaring".

Förkortningar

Arb.	Arbetet
BBL	Biblioteksbladet
b:o	banco
DN	Dagens Nyheter
FFSB	Föreningen för fattiga skolbarns bespisning
F.K.P.R.	Föreningen för kvinnans politiska rösträtt
GP	Göteborgs-Posten
HD	Helsingborgs Dagblad
H.K.H.	Hennes Kunglig höghet
HN	Hallands Nyheter
IFLA	The International Federation of Library Association
IKFF	Internationella kvinnoförbundet för Fred och Frihet
JMMS	Jesu Moder Marias Systraskap
K.M:t	Kunglig Majestät
KvP	Kvällsposten
NeA	Nerikes Allehanda
rdr	riksdaler
rmt	riksmynt
SAB	Sveriges Allmänna Biblioteksförening
S.A.F.	Sveriges Allmänna Folkskollärarförening
SCA	Sodalitium Confessiones Apostolicae
SCB	Statistiska Centralbyrån
SDS	Sydsvenska Dagbladet Snällposten
SF	Sveriges folkskollärarinneförbund
SFF	Svenska Folkbibliotekarieföreningen
sk.	skilling
SkD	Skånska Dagbladet
S.S.F.	Sveriges småskollärarinneförening
SvD	Svenska Dagbladet
UB	universitetsbibliotek

Bilder

Ulla Bellander
1 Foto. N.S. Lundström. *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet.* Uppsala 1924. 9

Signe Höjer
1 Foto. Signe Höjer. *Mellan två världskrig.* Stockholm 1981. 15
2 Stortorget 1896. *Gamla Malmöbilder.* Skånska Aftonbladet 1935. .. 15

Elise Mayr
1 Foto. Malmö Museer. 19
2 Stortorget 1860-tal. Malmö Museer. 19
3 Stortorget nutid. Foto förf. 22

Anna Kramer
1 Foto. Idun 16 juli 1897. 25
2 Utdrag ur "1864 års In-och Utflyttnings-Längd för Malmö St Petri Församling". Malmö Stadsarkiv. 25
3 Stortorget. Hotell Kramer 1884. Malmö Stadsarkiv. 27
4 Stortorget en marknadsdag,1880-tal. Malmö Stadsarkiv. 28
5 Stortorget 1880-tal. Malmö Stadsarkiv. 29
6 Hotell Kramer nutid. Foto förf. 30

Anna Christina Cronquist
1 Foto från 1861. *Cronquists samling.* Malmö Stadsarkiv. 31
2 A.C. Cronquist & Son. Bertil Widerberg. *Kameran minns.* Malmö 1963. 32
3 Stortorget 1860-tal. Malmö Museer. 33
4 Stortorget nutid. Foto förf. 34

Aqvilina Cronquist
1 Foto från september 1878. *Cronquists samling.* Malmö Stadsarkiv. .. 37
2 Den Cronquistska firman på Södergatan 20 (14). Bengt Liljenberg *I hjärtat av Malmö.* Malmö 1982. 41
3 Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1868. Malmö Stadsarkiv. 42
4 Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1879. Malmösamlingen. Malmö Stadsbibliotek. 43

Eva Flensburg
1 Foto. *Flensburgska familjepappren.* Malmö Stadsarkiv. 45

2 Annons ur Malmö Stads adresskalender för år 1891. Malmösamlingen. Malmö Stadsbibliotek. 50
3 Flensburgska huset på Södergatan omkring 1900. Malmö Stadsarkiv. 51
4 Flensburgska huset nutid. Foto förf. 52

Victoria Benedictsson
1 Foto. Bertil Widerberg. *Kameran minns*. Malmö 1963. 55
2 "Frickska palatset". Malmö Museer. 57
3 Utsikt över Södra Promenaden.1880-tal. Malmö Museer. 58

Nanna Grönvall
1 Foto. N. S. Lundström. *Svenska kvinnor i offentlig verksamhet.* Uppsala 1924. 61
2 Stora Nygatan 35. Malmö Stadsarkiv. 62

Elna Hansson
1 Foto. Idun 6 februari 1891. 65
2 Stora Nygatan 30 nutid. Foto förf. 66

Johanna Maria Andersson
1 Foto. Ingegerd Wedin. *En benbrottsläkarsläkt*. Kristianstad 1991. ... 69

Hedda Andersson
1 Foto. Idun 24 januari 1896. 71
2 50-årsjubileum som studentska. Malmö Museer. 72

Sofie Gullberg
1 Titelbladet på *Runor på Bautastenar*. Malmösamlingen. Malmö Stadsbibliotek. 78
2 Titelbladet på *I vinterqvällen*. Malmösamlingen. Malmö Stadsbibliotek. 81

Ebba Olsson
1 Foto. Malmö Museer. 83
2 "Ebbas hus". Malmö Museer. 83
3 Snapperupsgatan och Sladdertorget. Malmö Stadsarkiv. 85

Miss Zephora
1 Foto. Jan Richter m. fl. *Hipp*. Malmö 1993. 89

Othelia Orlando
1 Foto. Jan Richter m. fl. *Hipp*. Malmö 1993. 95
2 Foto på Miss Mignon. Henning Orlando. *Cirkus*. Stockholm 1944. .. 95

Hilda Sjölin
1 Foto. Bertil Widerberg. *Kameran minns*. Malmö 1963. ..... 101, 102
2 Okänd dam. Bertil Widerberg. *Kameran minns*. Malmö 1963. 104
3 Okänd dam. Bertil Widerberg. *Kameran minns*. Malmö 1963. 105
4 Okänd flicka. Bertil Widerberg. *Kameran minns*. Malmö 1963. 106

Eva Wigström
1 Foto. *Svenskt författarlexikon. 1900–1940*. Del 1.
Stockholm 1942. 109
2 Titelbladet på *Brott och Straff, eller Lifvet i ett svenskt straffängelse*. Stockholm 1872. 109
3 Från Malmöhus vallar. Erik Liljeroth. Bertil Widerberg.
Ett bildverk om Malmö. Malmö 1954. 111
4 Utdrag ur *Förteckning öfver tryckta literära arbeten af Eva Wigström ("Ave")* av Claes Wigström. Dialekt- och Ortnamnsarkivet. Lund. 114

Thekla Edstrand
1 Foto. Privat ägo. 117
2 Thekla Edstrand. Oljemålning av Johan Johansson.
Särtryck om Edstrandska stiftelsen. 119
3 I galleriet på Slottsgatan 6. Särtryck om Edstrandska stiftelsen. 120
4 Slottsgatan 6 nutid. Foto förf. 122

Maria Stenkula
1 Foto. *Redogörelse för verksamheten under läsåret 1908–1909*.
Malmö Stadsarkiv. 123
2 Ritningar på Hufvud-facad och Gafvel-facad. *Redogörelse för Malmö högre läroverk för flickor. Läsåret 1884–1885*.
Malmö Stadsarkiv. 124
3 Högre läroverket för flickor i Malmö. Teckning af O. Persson.
Ny illustrerad Tidning. 24 oktober 1885. Stockholm. 125
4 "Stenkulas" nutid. Foto förf. 126

Anna och Eva Bunth
1 Foton. *Årsredogörelse för läsåret 1936–1937. Historik*.
Malmö Stadsarkiv. 129
2 "Anna och Eva Bunths skola för flickor" nutid. Foto förf. 131

Jullan Kindahl
1 Foto. Sten Böckmans artikel i Byahornet 6 (1947). 133
2 Rollbild. Jan Richter m. fl. *Hipp*. Malmö 1993. 135
3 Rollbild. Malmö Museer. 136

Magda Wollter
1 Foto. Bengt Holmström. *Litteraturens Malmö*. Arlöv 1993 143
2 Neapel, S:t Petrigården. Rikard Smitt.
Fridhem – en villastad i Malmö. Lund 1999. 148

Ingeborg Heintze
1 Foto. *Idéer och resultat. Nordiska biblioteksuppsatser tillägnade Ingeborg Heintze*. Malmö 1961. 151
2 Läsesalen. Ragnar Gustafson. *Malmöbilden kvartseklet efter Baltiskan*. Lund 1981. 152
3 Barnavdelningen. Ingeborg Heintze. *Boken i centrum*. Malmö 1955. 157
4 Malmö Stadsbibliotek. Ingeborg Heintze. *Boken i centrum*. Malmö 1955. 159

Anna T. Nilsson
1 Foto. Anna T. Nilsson. *Tio lyckliga år*. Motala 1945. 161
2 Malmö Realskola 1908. Malmö Museer. 162
3 Årsta från Baltiska utställningen 1914. Malmö Museer. 163
4 Omslagsbilden på *Tio lyckliga år* av Anna T. Nilsson. Motala 1945. 166
5 S:t Petri skola nutid. Foto förf. 168

Naima Wifstrand
1 Foto. Naima Wifstrand. *Med och utan paljetter*. Stockholm 1962. .. 169
2 Rollbild. Ragnar Gustafson red. *Thalia 25, ett kvartsekel med Malmö Stadsteater*. Malmö 1969. 170
3 Rollbild. Naima Wifstrand. *Med och utan paljetter*. Stockholm 1962. 174
4 Karikatyr. Naima Wifstrand *Mitt liv – min koffert*. Stockholm 1930. 176

Berta Adler
1 Foto. Signe Höjer. *Mellan två världskrig*. Stockholm 1981. 179
2 V. Rönneholmsvägen 33 nutid. Foto förf. 180

Tekla Åberg
1 Foto. Malmö Museer. 183
2 Foto på Tekla Åbergs högre läroverk för flickor. Malmö Museer. 185
3 Foto på Tekla Åberg och studentskor. Idun 19 juni 1910. 186
4 "Åbergs", "Gulan" nutid. Foto förf. 187

Alice Lyttkens

1 Foto. Alice Lyttkens. *Leva om sitt liv*. Stockholm 1977. 189
2 Södra Förstadsgatan 1 nutid. Foto förf. 190

Karola Pålsson

1 Foto. Malmö Museer. 195
2 Gamla Pildammsskolan. Malmö Museer. 196
3 Friisgatan 3 nutid. Foto förf. 197
4 Gamla Pildammsskolans gymnastikbyggnad nutid. Foto förf. 201

Herta Wirén

1 Foto. Bengt Holmström. *Litteraturens Malmö*. Arlöv 1963. 203
2 Johannesskolan. Eva Fürstenberg. *Under skolstyrelsens tid*.
Malmö 1996. 204
3 Möllevångstorget 3 nutid. Foto förf. 208

Matilda Holmgren

1 Foto. Malmö Museer. 209
2 Sorgenfriskolans bibliotek. Eva Fürstenberg.
Under skolstyrelsens tid. Malmö 1996. 211
3 Kronprinsparets besök på Sorgenfriskolan. Malmö Museer. 213
4 S:t Pauli Kyrkogata 6 nutid. Foto förf. 216

Anna Stenberg

1 Foto. Hulda Flood. *Den socialdemokratiska kvinnorörelsen*
i Sverige. Stockholm 1960. 219
2 Saluhallen. Ragnar Gustafson. *Malmöbilden kvartseklet*
efter Baltiskan. Lund 1981 223
3 Dahlgrenska stiftelsen. Anders Franzén. *Dahlgrenska*
stiftelsen. Elbogen 1988. Malmö 1989. 224
4 Södra saluhallen nutid. Foto förf. 225

Kronprinsessan Margareta

1 Oljemålning av Oscar Björck. Malmö Museer. 227
2 Djurgårdsstrand. Malmö Museer. 228
3 Baltiska utställningen under uppbyggnad 28 januari 1914.
Malmö Museer. 229
4 Kungliga paviljongen och jaktstugan. Malmö Museer. 229
5 Baltiska utställningen under uppbyggnad 8 maj 1914.
Malmö Museer. 230
6 Kungliga paviljongen och Årsta. Malmö Museer. 231

Hanna Werner

1 Foto. *Föreningen Margaretaminnet*. Malmö Stadsarkiv. 233
2 Margaretapaviljongen. Malmö Stadsarkiv. 233
3 Margaretapaviljongen nutid. Foto förf. 235
4 Margaretaflickan nutid. Foto förf. 236
5 Blomstergatan nutid. Foto förf. 237

Olga Hellqvist

1 Foto. *Olgas Restaurang*. 239
2 Naturlig åskådarläktare. Nutidsbild. Foto förf. 240
3 Rollbild. Lennart Holmgren. *Skojarna på Skolgatan*.
Malmö 1992. 243
4 Sveriges första Folkets Hus nutid. Foto förf. 245

Litteratur och källor

Ahlgren, Ernst, *Samlade skrifter. Andra bandet. Berättelser och utkast. Efterskörd.* Fjärde upplagan. Stockholm 1919.

Arbetarkommunens minnesskrift 1901 – 1926. Malmö 1925.

Ave, *Brott och Straff eller Lifvet i ett svenskt straffängelse.* Stockholm 1872.

Bager, Einar, *Rosenvingeska huset.* Malmö 1969.

Bager, Einar och Sandblad, Nils Gösta, *Flensburgska gården.* Malmö museum. Malmö 1936.

Bellander, Ulla, *Illustrerade bilder ur 1800-talets Malmö.* Malmö 1914.

Bellander, Ulla, *Boken utan namn.* Malmö 1916.

Bellander, Ulla, *Ur hävden och minnet.* Lund 1919.

Bellander, Ulla, *Släkten Faxe. Ur Minnesskrift 1909 – 1919.* Malmö Fornminnesförening. Malmö 1920.

Benedictsson, Victoria, (Ernst Ahlgren), *En självbiografi ur bref och anteckningar.* Samlade och utgifna af Axel Lundegård. Andra omarbetade upplagan. Stockholm 1908.

Benedictsson, Victoria, *Pengar. Ur Från Skåne. Ur Folkliv och småberättelser. Ur Stora boken och Dagboken.* Redaktör: Daniel Hjorth. Stockholm 1969.

Benedictsson, Victoria, *Stora boken I. Dagbok 1882 – 1884.* Utgiven under redaktion av Christina Sjöblad. Malmö 1978.

Blidfors, Johannes, *Lejoninnan från Lund.* Malmö 1982.

Bröderna Edstrand Aktiebolag 1885 – 1935. Minnesskrift. Malmö 1935.

Bussler, Edith, *Kronprinsessans blomstergata och Årsta trädgård.* Skånska trädgårdsföreningens tidskrift 38 (1914): 8/9.

Böckman, Sten, *Jullan Kindahl ...* Byahornet 6 (1947).

Dahlman, Eva, *Kvinnliga pionjärer osynliga i fotohistorien.* Kvinnovetenskaplig tidskrift 3 – 4 1993. Umeå 1993.

Danielsson, Alf, *Cirkusliv.* Malmö 1974.

Falck, Brita och Sökjer-Petersen, Wiveca, *Malmö kvinnliga klubb- & läsesällskap 1909 – 1989.* Elbogen 1989.

Franzén, Anders, *Dahlgrenska stiftelsen.* Elbogen 1988. Malmö 1989.

Frostin, Greta, *Skoletös – skolefröken.* Lund 1984.

Från Leon Larsson till Herta Wirén, nedslag i hundra års Malmölitteratur. Malmö 1980. Bokhandeln Oktober.

Fürstenberg, Eva (red), *Under Skolstyrelsens tid.* Malmö skolor 1958 – 1995. Malmö 1996.

(Gullberg, Sofie) Larsson, Margrethe Sophie, *Landsflyktingen.* Malmö 1851.

Gullberg, Sofie, *Poetiska dikter, ljusa och mörka stunder.* Lund 1860.

Gullberg, Sofie, *Evighetsblommor. Poetiska dikter.* Malmö 1866.

Gullberg, Sofie, *Runor på bautastenar. Gåtor att tyda julafton samt fyra poetiska stycken.* Stockholm 1867.

Gullberg , Sofie, *Höstblommor bundna i en krans åt kronprinsessan Lovisa.* Malmö 1872.
Gullberg, Sofie, *I vinterqvällen.* Malmö 1879.
Gustafson, Ragnar, *Anteckningar om Malmö Teater 1809 – 1938.* Malmö 1986.
Gustafson, Ragnar, Holmgren, Lennart, Winge, Gabriel, *Spelet vid dammarna.* Malmö 1990.
Heckscher, Ebba, *Några drag ur den svenska flickskolans historia.* Stockholm 1914.
Heintze, Ingeborg, *Malmö stadsbibliotek. Något om dess uppgifter och arbete.* Malmö stadsbiblioteks vänner. Publikation N:r 2. 1942.
Heintze, Ingeborg, *Min bästa bok. En utställning, anordnad av Malmö stadsbiblioteks vänner.* Biblioteksbladet 28 (1943).
Heintze, Ingeborg, *Biblioteket i centrum. Bildningsorganisationer och bildningssträvanden.* Malmö. Redaktör: Bengt Engström. Uppsala 1946.
Heintze, Ingeborg, *Ännu en bokbil. Några erfarenheter från Malmöhus län.* Biblioteksbladet 34 (1949).
Heintze, Ingeborg, *Låntagarna ha ordet.* Malmö stadsbiblioteks vänner. Publikation N:r 5. 1950.
Heintze, Ingeborg, *Boken i centrum. Malmö stadsbibliotek 50 år.* Malmö stadsbiblioteks vänner. Publikation N:r 6. 1955.
Heintze, Ingeborg, *Biblioteket och allmänheten. Laerebog i bibliotekstekniк.* Köpenhamn 1959.
Heintze, Ingeborg, *Individuell service – god Public relations.* Biblioteket och vi. 12 (1959/60).
Heintze, Ingeborg, *Malmö stadsbiblioteks musikavdelning.* Biblioteksbladet 44 (1959).
Heintze, Ingeborg, *Unesco och folkbiblioteken.* Biblioteksbladet 46 (1961).
Heintze, Ingeborg, *The organization of the small public library.* Unesco manuals for libraries – 13. Unesco 1963.
Heintze, Ingeborg, *Böcker och bibliotek.* Hermods korrespondensinstitut. Malmö 1965.
Heintze, Ingeborg, *shelving for periodicals.* Published for IFLA by Bibliotekstjänst Lund 1966.
Heintze, Ingeborg, *Library service to visually handicapped.* (International librarianship. Liber amicorum in honour of G. A. van Riemsdijk. 3. Amsterdam 1969).
Heintze, Ingeborg, *Bibliographische Arbeit. Persönliche Kommentare zur Zusammenstellung einer Ortsbibliographie.* Ur: Bibliothek ´ 76. Bremen 1976.
Hellqvist, Anders, *Jag minns... 1 – 9.* Ur Byahornet. 1942 – 1945.
Holmer, Gustaf, *Bakom lås och galler.* Stockholm 1909.

Holmström, Bengt, *Litteraturens Malmö. Särtryck ur Malmö stads historia. Del 6*. Berlings, Arlöv, 1993.
Höjer, Signe, *Läsarungen växer upp*. Stockholm 1978.
Höjer, Signe, *Mellan två världskrig*. Stockholm 1981.
Höjer, Signe, *Från mina 90 år*. Kristianstad 1988.
Idéer och resultat. Nordiska biblioteksuppsatser tillägnade Ingeborg Heintze. Redaktion: Bengt Holmström Märta Sjögreen. Malmö 1961.
Johnson, Ludvig, Sandell, Ove, *30 år med Malmö – Thalia*. Arlöv 1974.
Johnson, Ludvig, Palmqvist, Bertil, *40 år teater i Malmö*. Malmö 1984.
Jung, Märta, *Något om flickskolorna i Malmö i äldre tid*. Kommunala flickskolans i Malmö årsredogörelse 1958/59.
Jönsson, Gabriel, *Porträtt och Poesier. Victoria Benedictsson och Sydsvenska Dagbladet*. Nacka 1980.
Kalling, Sten, *Slottsholmens nordvästra kanontorn*. Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1957.
Kjellgren, Lennart, *Skojarna på Skolgatan*. Malmö 1992.
Kvinnornas Litteraturhistoria. Del 2/1900-talet. Redaktörer Ingrid Holmquist Ebba Witt Brattström. S. 144 – 156. Carina Waern: *Emanciperade romaner*. Malmö 1983.
Kyle, Gunhild, redaktör, *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Malmö 1988.
Lagerqvist, Lars O., *Sverige och dess regenter under 1000 år*. Stockholm 1976.
Lenngren, Anna Maria, *Satir och idyll. Ett urval av Magnus von Platen*. Solna 1962.
Liljenberg, Bengt, *I hjärtat av Malmö*. Malmö 1982.
Lindahl, Edward, *Högre flickskolor. Malmö, en skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd*. Första delen. Malmö 1914.
Linder, Ruth, *Svenska folkskolans märkesmän*. Lund 1942.
Linder, Ruth, *Sveriges småskollärarinnor*. Uppsala 1945.
Lyttkens, Alice, *Leva om sitt liv. Minnen från sekelskiftet till 1920*. Stockholm 1977.
Lång, Helmer, *Kvinnlig uppstickare i folkloren. Särlingar i Skåne*. Malmö 1996.
Malmö folkskolors minnesskrift. Malmö 1942.
Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1936.
Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1937.
Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1955.
Malmö Museers årsbok 1989. Baltiska utställningen 1914.
Malmöiten. *Porträttserie. Elbogen 1977: 3 Anna Stenberg.*
Margaretaminnet 1922 20/5 1947. Malmö 1947. Stenström & Bartelson Boktryckeri A.-B.
Modéer, Kjell, *Den vita sommarstaden*. Elbogen 4 (1974): 3, [5 s. i folder].

Mral Brigitte, *Malmö Kvinnliga Diskussionsklubb. Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia*. Redaktörer Alf O. Johansson, Susanne Lundin och Lars Olsson. Lund 1994.

Mral Brigitte, *"Någon annan än oss sjelfva ha vi inte att lita på." Malmö kvinnliga diskussionsklubb 1900 – 1904. Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Redaktör Olle Josephson. Malmö 1996.

Ney, Birgitta, *Reporter i rörelse. Lotten Ekman i dagspressen vid förra sekelskiftet*. Landskrona 1999.

Nilsson, Anna T., *Data och fakta rörande fredsrörelsen*. Malmö 1924.

Nilsson, Anna T., *Tio lyckliga år. På resa i fredsarbetets tjänst*. Motala 1945.

Nivenius, Olle, *En i raden. Minnesanteckningar*. Borås 1993.

Orlando, Henning, *Cirkus*. Stockholm 1944.

Qvist, Gunnar, *Konsten att blifva en god flicka. Kvinnohistoriska uppsatser*. Helsingborg 1978.

Reisnert, Anders, *Rosenvingeska huset och Beijerska huset. Underlag för byggnadsminnesförklaring*. Malmö 1993.

Romberg, Thomas, *Malmös byggnadsminnen*. Elbogen 1995. Lund 1995.

Rosborn, Sven, *Malmöhus. Från 1400-talets kastell till 1900-talets museum*. Malmö 1977.

Rosborn, Sven, *Medeltida stenhus i Malmö*. Hikuin 13. Aarhus 1987.

Rosengren, Karl Erik, *Victoria Benedictsson*. Stockholm 1965.

Rådström, Anne Marie, *Min morfar byggde Sveriges första Folkets Hus*. Elbogen 1996. Lund 1997.

Schiller, Harald, *Hundra nya premiärer på Hippodromteatern*. Malmö 1938.

Schlyter, Herman, *S:t Petri kyrka i Malmö och dess "märkvärdigheter"*. Elbogen Nr 2 1989.

SDS-hallen, Malmö.[Konstutställningar: katalog] *Målningar från gruppen "De tolv" ur Edstrandska samlingarna*. Malmö 1965.

Sjögren, Henrik, *Konst & Nöje Malmö stadsteater 1944 – 1994*. Malmö 1994.

Skåne. Årsbok 1927. Utgiven av Sällskapet Skånes Årsbok. Malmö.

Skånes litteraturhistoria I. Fram till 1940-talet. Redaktör Louise Vinge. Malmö 1996. *Del II. 1900-talets senare del*. Malmö 1997.

Skånsk kvinnogärning. Skånes socialdemokratiska kvinnodistrikt 85 år, 1908 – 1993. Lizzie Holmquist, Inga-Britt Pålsson, Anna-Greta Skantz, Rangvi Cimmerbeck Grahn. Malmö 1993.

Smitt, Rikard, *Fridhem – en villastad i Malmö*. Lund 1999.

Stenkula, Carl Gustaf, *Litta kring stenkulorna*. Lund 1997.

Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Redigerad av Ewert Wrangel, professor. Tionde bandet. Malmö 1939.

Svenska landsmålen VIII.4. Nyare bidrag till kännedom om De svenska landsmålen ock Svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af Landsmålsföreningarna i Uppsala, Hellsingfors ock Lund genom J. A. Lundell. *Åttonde bandet. Ave*. Stockholm 1888 – 1914. Stockholm 1914.
Svärdfejare och själamord. En festskrift till Malmö nation 1962. s. 213 – 226. Karl Erik Rosengren, *Victoria Benedictsson i Malmö*. Malmö 1962.
Sydsvenska Dagbladets årsbok 1964. Kameran minns. Fotografi i Malmö 1843 – 1870. Av Bertil Widerberg. Malmö 1963.
Sydsvenska Dagbladets årsbok 1970. Thalia 25, ett kvartsekel med Malmö stadsteater. Redaktör: Ragnar Gustafson. Malmö 1969.
Sydsvenska Dagbladets årsbok 1974. Minnenas Malmö. Redaktör: Ragnar Gustafson. Malmö 1973.
Särtryck om Edstrandska stiftelsen Malmö. Lund.
Söderberg, Rolf och Rittsel, Pär, *Den svenska fotografins historia 1840 – 1940*. Stockholm 1983.
Söderbäck, Olof, *"En högviktig angelägenhet" Skolans historia i Åtvidabergs kommun.* Linköping 1984.
Tjerneld, Staffan, *Darling Daisy. En bok om kronprinsessan Margareta av Sverige*. Stockholm 1981.
Tomner, Lennart, *Om folkskolor i Malmö*.1962. Malmö stadsarkiv.
Tomner, Lennart, *Stadens historia 1500 – 1658. Malmö stads historia II.* Malmö 1977.
Wedin, Ingegerd, *En benbrottsläkarsläkt*. Kristianstad 1991.
Vetenskaps-Societetens i Lund årsbok 1961. Lund 1961.
Wifstrand, Naima, *Mitt liv – min koffert*. Stockholm 1930.
Wifstrand, Naima, *Med och utan paljetter*. Stockholm 1962.
Vinberg, Björn, *Hippodromen*. Jönköping 1977.
Vinberg Björn, Gustafson Ragnar, Richter Jan, Dahlbäck Marianne, Månsson Göran, *Hipp*. Malmö 1993.
Winge, Göran, *Flickskolorna vid Slottsgatan*. Elbogen 1982: 3.
Wirén, Herta, *Minnesord ur Malmö folkskolors minnesskrift*. Malmö 1942.
Wirén, Herta, *Från fattig-Malmö till välfärdssamhället. Motsättning och samverkan. Festskrift till Einar Bager på 100-årsdagen 19 april 1987*. Lund 1989.
Wollter, Magda, *En konfirmands minnen*. Malmö S:t Petri Församlingsblad. N:r 72 September 1941.
Wollter, Magda, *Dit S:t Petri klockor nådde*. Lund 1946.
Wollter, Magda, *Du nalkas ljuva sommar*. Lund 1949.
Wollter, Magda, *Klosterkallet*. Malmö 1952.
Wollter, Magda, *Kellers*. Malmö 1953.
Wollter, Magda, *Annorlunda. Några tankar om kvinnligt prästämbete och andra kvinnofrågor inom kyrkan*. Lund 1957.

Wåhlberg, Per Arne, *Cirkus i Sverige*. Stockholm 1992.
Zegolson, Louise, *Återblick på den gångna 25-årsperioden. Malmö högre läroverk för flickor. Redogörelse 1908 – 1909*. Malmö 1909.
Österberg, Carin, *Svenska kvinnor – föregångare, nyskapare*. Kristianstad 1990.

Ordböcker

Ekbohrn C. M. *Främmande ord och namn*. Stockholm 1878.
Jansson, Sam Owen, *Måttordboken*. Stockholm 1995.
Malmström, Sten, Györki, Iréne, *Bonniers svenska ordbok*. 1980.

Uppslagsböcker

Bonniers stora lexikon på cd-rom. Stockholm 2000.
Bra Böckers Lexikon. Höganäs 1996.
Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925. Malmö 1925.
Gator i Malmö. Redaktör och ansvarig utgivare Birgit Bender. Malmö 1999.
Konstrunda på cykel i Malmö. Gatukontoret Malmö 1996.
Litteratur om Malmö [1]. Bibliografi utarbetad av Ingeborg Heintze och Margit Johansson. Malmö 1977.
Litteratur om Malmö 2. Årsbibliografier av Per Andersson (1975 – 1985). Gunilla Fors (1986). Barbro Stuge (1987 – 1990). Redaktörer: Birgitta Andersson, Per Andersson.Föreningen Malmö Stadsbiblioteks Vänner. Bibliografisk skriftserie 17. Lund 1993.
Malmö stads historia. Huvudredaktör Oscar Bjurling. Malmö 1971 – 1994.
Myggans Nöjeslexikon. Huvudredaktör Uno Myggan Ericson. Höganäs 1991.
Skånes män och kvinnor. Förlagshuset Norden AB. Malmö 1987.
Svensk biblioteksmatrikel 1955. Lund 1955.
Svensk biografisk kalender. I Malmöhus län. Utgiven av Hjalmar Gullberg och Torsten Uggla. Lund 1919.
Svensk filmografi. Svenska filminstitutet. Stockholm. Del 2 (1982), 3 (1979), 4 (1980), 5 (1984), 6 (1977).
Svensk uppslagsbok. Baltiska förlaget A.- B., Malmö. Lund 1929 – 1937.
Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Redigerad av Ewert Wrangel, professor. Tionde bandet. Malmö 1939.
Svenska kvinnor från skilda verksamhetsområden. Biografisk uppslagsbok. Utarbetad av Walborg Hedberg och Louise Arosenius. Stockholm 1914.
Svenska kvinnor i offentlig verksamhet. Porträtt och biografier samlade och utgivna av N. S Lundström. Uppsala 1924.
Vem är vem Skåne Halland Blekinge del 4. Huvudredaktör Åke Davidsson. Örebro 1966.
Vilket år? Malmö skolors historia. Sammanställning av Sixten Magnusson, Sven Krook och Jan Eriksson. Malmö skolmuseums utgåva nr 6, 1992.

The Explorer's handbook. The great parks of Malmö. Sweden 1997.

Kalendrar

Adresslista innehållande adressnummer å hus i Malmö enligt den nya nummerordningen gällande från och med den 1 mars 1913. Malmö 1913.

Almanacka 2001. Malmö stadsarkiv.

Malmö stads adresskalendrar från 1861 och framåt.

Kataloger

Katalog över Karolinska katedralskolan i Lund. Höstterminen 1923. Lundasamlingen. Ekska huset.

Katalog över Lunds fullständiga läroverk för flickor. Höstterminen 1919. Lundasamlingen. Ekska huset.

Lunds kommunala flickskola. Kataloger. Höstterminen 1933. Höstterminen 1949. UB Lund.

Lunds Kungl. Universitet. Kataloger. Åren 1912 – 1917. UB Lund.

Årsredogörelser

Anna och Eva Bunths skola för flickor. Årsredogörelser 1902 – 1936. Historik. MSA/40017.

Kommunala flickskolan i Malmö. Historik. MSA/32048.

Lunds kommunala flickskola. Årsredogörelse 1938 – 1939. Lund 1939. UB Lund.

Lunds Universitets årsberättelse 1916 – 1917. UB Lund.

Malmö högre läroverks för flickor arkiv. Årsredogörelser 1884 – 1937. Historik. MSA/20583.

Malmö stadsbibliotek. Årsberättelser 1917 – 1961.

Tekla Åbergs högre läroverk för flickor. Årsredogörelser 1888 – 1940. Historik. MSA/40951.

Tidningsartiklar

bl.a. från Malmöklippsamlingen och Skånesamlingen. Malmö stadsbibliotek.

Om Ulla Bellander

Under *Malmö*. Om *Illustrerade bilder ur 1800-talets Malmö*. I: SDS 15/11 1914.

Dödsfall. Dödsruna över Ulla Bellander. I: SDS 15/3 1924.

Om Elise Mayr

Nordenstedt, Anna, *Glimtar från en flickpension*. I: SDS 6/2 1955.

Nordenstedt, Anna, *Flickskolan i den kringbyggda lantgården*. I: SDS 29/1 1956.

Om Anna Kramer

S. L. *Anna Kramer*. I: Idun 16/7 1897.

Sjuttiofem år. Fru Anna Kramer, född Wittmaack. I: SDS 21/5 1911.

Fru Anna Kramer 75 år. I: Svensk Bad & Turisttidning 31/5 1911.

Åttio år. Fru Anna Kramer. I: SDS 21/5 1916.

Kuylenstierna-Wenster, E., *Fru Anna Kramer – Sveriges äldsta hotellvärdinna*. I: Idun 14/7 1918.

Fru Anna Kramer. I: SDS 14/4 1921.

Cronquist, Axel, *KRAMER Ett gästfritt hus i 80- och 90-talets Malmö*. I: SDS 31/5 1942.

Pilo, *Höghusmiljön skapades här och tar över*. I: SDS 2/1 1972.

Widerberg, Bertil, *Kramer blir hundra tidigast 1 maj 1977*. I: SDS 28/11 1975.

Yngvesson, Britt, *Kramer öppnar – igen*. I: SDS 5/1 1995.

Om Anna Christina Cronquist

Anna Christina Cronquist. I: Idun 24/3 1893.

Om Aqvilina Cronquist

Cronquist, Axel, *Ett köpmanshus vid Stora torget*. I: SDS 18/12 1949.

Andersson, Helge, *Kraftfull kvinna runt sekelskiftet*. I: SkD 21/4 1986.

Om Eva Flensburg

Calen, *Gåsapågen från Skabersjö som blev borgmästare i Malmö*. I: Skånska Aftonbladet 23/7 1949.

Bager, Einar, *Eva Flensburg sjuttiofem år*. I: SDS 29/4 1953.

Eva Flensburg avliden. I: SDS 10/7 1964.

Punkt, *Renässansminnet som ingen rör vid*. I: SDS 5/8 1974.

Andersson, Helge, *Hon förvaltade Flensburgska traditionerna*. I: SkD 27/10 1986.

Om Nanna Grönvall

Ex libris, *Bokbindare och bokkonst fordom och nu i Malmö*. I: SDS 7/12 1924.

Bäckström, Rolf, *Bokbinderi som hantverk Kvalitet ingen vill betala*. I: SkD 1/3 1982.

Om Elna Hansson

Hoi, Ebon, *Elna Hansson."Lundakvinnan*. I: Idun 6/2 1891.

Malmös fantastiska benbrottsläkarsläkt från Elna till Henrik. I: SkD 12/1 1992.

Om Johanna Maria Andersson

Malmös fantastiska benbrottsläkarsläkt från Elna till Henrik. I: SkD 12/1 1992.

Om Hedda Andersson

A.G.A., *Hedda Andersson. Sveriges andra kvinnliga läkare*. I: Idun 24/1 1896.

CMR, *En märkeskvinna ur tiden*. I: SDS 13/9 1950.

Malmös fantastiska benbrottsläkarsläkt från Elna till Henrik. I: SkD 12/1 1992.

Om Sofie Gullberg

Jonsson, Olof, *Från gamla Malmö: Sofie Gullberg – en bortglömd Malmöförfattarinna*. I: SDS 17/6 1949.

Om Ebba Olsson

Börrefors, Bo, *Stadsmiljögruppen öppnar museum*. I: SkD 28/6 1989.

Wettermark, Karin, *Ett litet okänt museum*. I: SkD 24/2 1991.

Möller, Rode, *Ebbas hus undkom grävskoporna. Idag är det en kulturskatt i Malmö*. I: Arb. 6/6 1991.

Jacobsson, Håkan, *Envisa Ebba räddade huset från rivning*. I: SkD 6/6 1991.

Möller, Rode, *Hemmet som blev ett museum*. I: Arb. 12/7 1998.

Dammsugaren, *Compact living på 1920-talet*. I: SDS 26/2 1999.

Hilding, Sara, *Ebbas hus håller på att ruttna sönder*. I: SDS 26/11 1999.

Martinsson, Petra, *En resa tillbaka i tiden*. I: SDS 4/7 2000.

Johansson, Annika, *Minsta museet öppnar på nytt*. I: SDS 16/1 2002.

Om Miss Zephora

Rosencrantz, Carl, *På osadlad häst Cirkus Madigan*. I: SDS 24/1 1943.

Om Othelia Orlando

Nordberg, Elisabeth, *Othelia föddes in i cirkuslivet*. I: Arb.19/12 1987.

JR, *Othelia Orlando nittiofem år*. I: SDS 19/12 1987.

Om Hilda Sjölin

Widerberg, Bertil, *Fotomamsellen i Malmö*. I: SDS 20/12 1967.

Widerberg, Bertil, *Fotomamsell i det gröna*. I: SDS 5/1 1968.

Om Eva Wigström

Bergstedt, C.F., Recension av *Brott och Straff eller Lifvet i ett svenskt straffängelse*.

I: Samtiden, veckoskrift för politik och litteratur, utgiven i Stockholm 1870 – 1874.

Recension på sidan 156 år 1873.
Cassel, Hj. *Kvinnan i publicitetens tjänst*. I: Idun 7/8 1896.
Ave, *I publicitetens tjänst*. I: Idun 21/8 1896.
Wranér, Henrik, *Eva Vigström*. I: Ord och Bild, illustrerad månadsskrift utgiven av Karl Wåhlin. Tionde årgången. Stockholm 1901. (Evas efternamn stavades ibland med "V")
Sterving, Richard, *Hon skapade Skånes Folkhögskola för Quinnor i Helsingborg*. I: HD 4/9 1978.
Andersson, Helge, *Eva Wigström – pionjär inom skånskt kulturliv*. I: SkD 24/12 1982.
Ingers, Ingemar, *Eva Wigström – Ave – 150 år Bortglömd författarinna verksam i Helsingborg Första delen*. I: HD 11/1 1983.
Ingers, Ingemar, *Eva Wigström – Ave – 150 år Startade kvinnlig folkhögskola och stödde konstnären Gisela Trapp – del 2*. I: HD 12/1 1983.
Nilsson, Jonas, *Nyutgåvor, utställning och föredrag Eva Wigström åter i ropet*. I: HD 23/2 1986.

Om Thekla Edstrand
Stordonation ger Malmö ett konstgalleri – Edstrandska stiftelsen. I: SDS 22/12 1951.
Fischer, Ernst, *Thekla Edstrand avliden. I: SDS 9/12 1959.*
Konsthemmet mitt i staden. I: SDS 8/6 1960.
Borenius, Jeanette, *Här är Malmös okända torsdagsmuseum*. I: Arb. 11/8 1974.
Olander, Ingemar, *I år fyller det 25. Föga känt Malmömuseum visar konst i hemmet*. I: SkD 30/9 1975.
Malmös okända konstmuseum Konst för miljoner – framtiden tryggad. I: SkD 15/12 1978.
Edstrandska samlingen skingras. I: SDS 12/11 1983.
Theklas samling skingras. I: SDS 27/11 1983.
Edstrandska stiftelsens hus på Slottsgatan säljs. I: SkD 25/1 1984.
Konstnärernas julafton. I: Arb. 19/12 1990.
Yngvesson, Britt, *Prisad konst på Rooseum*. I: SDS 2/8 1999.
Waltenberg, Lilith, *Ung konst på Rooseum*. I: SDS 16/8 2000.

Om Anna och Eva Bunth
Mörner, Marianne, *Eva Bunth avliden*. I: SDS 17/8 1947.
Hårde, Ulla, *Men ingen rör den holländska fasaden*. I: SDS 9/2 1980.
Punkt, *Fröknarna Anna och Eva Bunths högre läroverk ...* I: SDS 23/11 1998.
Punkt, *Anna och Eva Bunths skola*. I: SDS 29/11 1999.

Om Jullan Kindahl
Recensioner i Arb.:
Henry, *Greven av Luxemburg blev en lysande festpremiär*. 3/2 1945.
A.B – nd., *Social satir på Intiman*. 11/4 1945.
A.B – nd., *En handelsresandes död i Malmö*. 23/3 1950.
Sandell, Ove, *Intellektuell spänning*. 12/2 1966.
Palmqvist, Bertil, *En syster revolterar*. 18/5 1968.
Recensioner i SDS:
– nn, *Edward Pehrsson spelar Trötte Theodor*. 16/11 1928.
– nn, *Hemslavinnor på Hippodromen*. 14/12 1928.
– nn, *Festligt på Hipp igår: premiär på Röda dagen, recett för fru Kindahl*. 13/11 1929.
– rl. *Jullans jubileum*. 13/11 1929.
H.G – e., *Ypperligt spelad Mobergs-pjäs invigde vår Intima teater*. 25/9 1944.
H.G – e., *Arsenik och gamla spetsar*. 22/11 1946.
H.G – e., *Ironisk dans-komedi på Intiman*. 13/9 1947.
Hedemann-Gade M., *En handelsresandes död*. 23/3 1950.
Ruin Hans, *Swedenhielms på Stadsteatern*. 6/9 1952.
Ruin, Hans, *Benkt-Åke Benktsson för fulla muggar*. 19/9 1953.
Ruin, Hans, *Det öde landet*. 20/12 1953.
Donnér, Jarl W., *Välspelad Pirandello*. 12/2 1966.
Donnér, Jarl W., *Delvis finstämd Tjechov*. 18/5 1968.
Buhre, Gösta, *Liten,silvervit fängslande dam*. I: SDS 17/12 1973.
Kaplan, Tony, *Jullan Kindahl är död*. I: Arb. 19/4 1979.
Donnér, Jarl W., *Jullan Kindahl har avlidit*. I: SDS 19/4 1979.
Jullan Kindahl har avlidit. I: SkD 20/4 1979.

Om Magda Wollter
Berger, Margareta, *En flickskola blir 100 år*. I: SDS 5/10 1950.
Löfström, Maja-Lena, *Magda Wollter sextio år*. I: SDS 8/8 1955.
Magda Wollter avliden. I: SDS 11/1 1968.
Löfström, Inge, *Den bortglömda bestsellern om Malmö*. I: SDS 18/12 1995.

Om Ingeborg Heintze
Heintze, Ingeborg, *Biblioteket i praktiska livets tjänst*. I: SDS 21/12 1930.
Heintze, Ingeborg, *Biblioteken och den litterära Skandinavismen*. I: SDS 20/9 1933.
Heintze, Ingeborg, *En kulturfråga*. I: SDS 28/6 1934.
Heintze, Ingeborg, *Vad ett modernt Folkbibliotek kan erbjuda sina låntagare*. I: SDS 6/10 1935.
Heintze, Ingeborg, *Hur ett modernt folkbibliotek arbetar*. I: SDS 29/12 1940.

Heintze, Ingeborg, *Bibliotekariernas lönefråga*. I: SDS 23/1 1957.
Holmström, Bengt, *Ingeborg Heintze avliden*. I: SDS 23/1 1982.

Om Naima Wifstrand
Recensioner i Arb.:
A.B – nd., *Ibsen på Intiman*. 30/11 1951.
Bergstrand, Allan, *Försoningsdrama på Stadsteatern*. 15/11 1952.
A.B – nd., *Bernardas hus*. 13/2 1953.
Bergstrand, Allan, *Bitterljuv vår på Intiman*. 13/4 1958.
Recensioner i SDS:
Ruin, Hans, *Anouilhs nya pjäs*. 24/10 1951.
Ruin, Hans, *Succé på Lilla scenen*. 26/10 1951.
Ruin, Hans, *Inte för konfirmander*. 15/2 1952.
Ruin, Hans, *Spöksonaten på Stadsteatern*. 6/3 1954.
Ruin, Hans, *Tragiskt och komiskt på Intiman*. 7/12 1956.
Ruin, Hans, *En förverkligad önskedröm*. 9/3 1957.
Ruin, Hans, *Onkel Vanja på Intiman*. 3/3 1962.
Ruin, Hans, *Farmorspremiär med tre avsked på stadsteatern*. 14/4 1962.
Hähnel, Barbro, *Från operett till Bergman*. I: DN 24/10 1968.
Perlström, Åke, *Naima Wifstrand död*. I: GP 24/10 1968.
Sjögren, Henrik, *Sorti för en av svensk teaters stora stjärnor*. I: KvP 24/10 1968.
Hammarén, Carl, *Naima Wifstrands styrka*. I: Ner A 24/10 1968.
RG, *Naima Wifstrand död*. I: SDS 24/10 1968.
Unger, Gunnar, *Naima Wifstrand död*. I: SvD 24/10 1968.
Gustafsson, Gustaf, *Naima Wifstrand*. I: HN 28/10 1968.

Om Berta Adler
Gunnarsson, Gunborg, *Berta Adler avliden*. I: SDS 25/11 1981.

Om Tekla Åberg
En läroverksinvigning. I: Idun 10/11 1904.
Ett betydelsefullt tioårsjubileum. I: Idun 19/6 1910.
Rättelse. I: Idun 26/6 1910.
Herrlin, Gunnar, *Tekla Åberg död*. I: SDS 19/11 1922.
Andersson, Helge, *Aktad Malmökvinna frigörelsekämpe*. I: SkD 7/1 1986.

Om Alice Lyttkens
Henricsson, Lasse, *Alice Lyttkens, 90, skriver sin 53:e bok och håller sig i form med simning*. I: Arb. 24/12 1987.
Andersson, Leif, *Hon var en av våra mest lästa författare. Alice Lyttkens, 93, dog igår*. I: Arb. 26/9 1991.

Alice Lyttkens avliden. I: SkD 26/9 1991.

Om Karola Pålsson

T. *Karola Pålsson död*. I: SkD 29/4 1931.

[Minnesord av] Edvin Stålfelt, Sigrid Bredberg, Magda Carlsson, Julia Pålsson, *Karola Pålsson död*. I: Svensk Läraretidning 50 (1931).

[Minnestal av] L.G. Sjöholm, Herman Siegvald, m.fl., *Karola Pålssons jordfästning*. I: Svensk Läraretidning 50 (1931).

Gavott och stor middag vid Malmökretsens jubileum. I: Svensk Skoltidning 13 (1956): 22.

Om Herta Wirén

Svenningsson, Levi, *Herta Wirén – författare idag Brödet kom tillbaka*. I: Arb. 22/11 1975.

Pilo, *Tvingades gömma noveller i kakelugnen för sin man*. I SDS 1/12 1975.

Ovesen, Lisa, *Herta, 70, ännu aktiv i kvinnokampen*. I: Aftonbladet 13/5 1978.

Hammar, Bo S, *Herta 79 vill alltid berätta något nytt – skåpmat duger inte*. I: KvP 8/10 1978.

Floreman, Ylva, *Hertha Wirén, 80: Liknöjdhet – det är det värsta som finns*. I: KvP 18/8 1980.

Mårtensson, Jan, *Herta borde ha stått på scenen vid Bokens dag*. I: Arb./SkD 8/11 1981.

Nylander, Jan, *Herta lika bra som Moa*. I: SDS 26/3 1987.

Lippold, Mark, red. *Jag är en aktiv yrkeskvinna*. I: KvP 31/10 1988.

Rothstein, Eva, *Hertha Wirén belönad med Malmös kulturpris*. I: SDS 9/3 1989.

Dyfverman, Claudia, *Så fick Herta sin statyett*. I: Arb. 2/6 1989

Möller, Leif, *Inget fel på gnistan hos evigt ung Herta*. I: Arb. 11/10 1989.

Holmgren, Christina, *Herta Wirén avliden*. I: SDS 18/5 1991.

Engzell, Stig, *Herta Wirén skildrade fattigdomen kring Möllan*. I: SkD 18/5 1991.

Om Matilda Holmgren

Vår yngsta folkskolebyggnad invigd. I: SDS 5/11 1921.

Skånes hertig och hertiginna i går mottagna i den skånska huvudstaden. I: SDS 13/6 1924.

Malmö soc.-dem. kvinnoklubb har 40-årsjubilerat. I: Arb. 4/10 1940.

Holmgren, Matilda, *Några erfarenheter av samarbete mellan hem och skola*. I: Lärarinneförbundet 29 (1942), nr 42.

Lärarinnor berättar: Matilda Holmgren har ordet. I: Sveriges folkskollärarinnors tidning 40 (1953): 51/52.

Hermelin, Carin, *En djärv aktion för rättvisa. Pionjärer berättar om en mödosam start.*
[Bl.a. Matilda Holmgren]. I: Sveriges folkskollärarinnors tidning 43 (1956): 22 A.
G.T. *Jubileum i Malmö.* I: Sveriges folkskollärarinnors tidning 43 (1956): 23.
Dödsfall. Dödsruna över Matilda Holmgren. I: SDS 27/2 1964.
Matilda Holmgren har avlidit I: Arb. 28/2 1964.

Om Anna Stenberg
Andersson, Helge, *En pionjär inom kommunalpolitiken.* I: SkD 30/12 1986.
Skånska kvinnor. [Sommarserie. Bl.a. Anna Stenberg]. I: Arb. 12/8 1992.

Om Hanna Werner
Gean, *Blomstergatan var potatisland och kungl. paviljongen en skräpbod.* I: SDS 19/5 1947.
Sm, *Fru Hanna Werner har avlidit.* I: SDS 20/6 1950.
Larsson, William, *Greta Garbo (?) och kungligheter har gästat Margareta-paviljongen i Malmö.* I: SkD 24/8 1974.
H.A., *Ett jubileum: Margaretapaviljongens annex öppnade för fyrtio år sedan.* I: SkD 14/5 1975.
Lindström, Hazzan, *Kungapaviljong, skräpbod och nu turistattraktion.* I: SkD 26/7 1980.

Om Olga Hellqvist
Olgas kafé vid Pildammsteatern. I: Arb. 25/4 1931.
Henry, *Olga Hellqvist femtio år.* I: Arb. 29/12 1943.
T.N. – L., *Olga Hellqvist femtio år.* I: SDS 29/12 1943.
W.L., *Solskensmänniska dubbeljubilerar.* I: SkD 29/12 1943.
*Hyllningar för Olga Hellqvist.*I: SDS 31/12 1943.
– s., *Olga Hellqvist sextio år.* I: SkD 29/12 1953.
T.N. – L., *Olga Hellqvist avliden.* I: SDS 19/12 1954.
Georgsson, Lars-Olof, *Så gick det till på Skolgatans teaterscen.* I: Arb. 19/4 1993.

Otryckt material
Ur enskilda personers, familjers och släkters arkiv. Malmö stadsarkiv.
Anna T. Nilssons papper 1916 – 1942.
Bunthska familjepappren 1782 – 1909 o. odat.
Cronquists samling 1863 – 1956. Korrespondens på Malmö museer.
Flensburgska familjepappren E Fröken Eva Flensburgs papper 1840 – 1961 o. odat.
Stenkulas släktanteckningar. 6.

Övrigt otryckt material

Boupptecknings. Död- och begravningsböcker. Födelse- och dopböcker. Flyttningslängder. Husförhörslängder. Lunds landsarkiv. Malmö stadsarkiv.

Mantalsskrivningskort år 1886 och 1925 – 1950. Malmö stadsarkiv.

Johansson-Elfström, Gun, Anteckningar från samtal mellan Ebba Olsson och henne, förvarade i pärm i "Ebbas hus".

Strömquist-Dahl, Helena, *Fru Nanna Grönvalls bokbinderi.* B-uppsats 5 poäng. Bok- och bibliotekshistoria. Lund universitet VT 1997.

Wigström, Claes, *Förteckning öfver tryckta literära arbeten af Eva Wigström ("Ave"). Ödåkra 21/6 09.* Dialekt- och ortnamnsarkivet. Lund.

Register

Absolut fullständighet har inte eftersträvats.

Abenius Folke 133
A.C.Cronquist & Son 32, 33, 41, 42, 43, 44
Addams Jane 18, 164
Adler Alexander 180, 182
Adler Berta 16, 179, 180, 181, 182
Ahlberg Augusta 38
Ahlgren Ernst se Victoria Benedictsson
Allmänna sjukhuset (Malmö allmänna sjukhus) 155, 191, 200, 212, 224, 226, 241
Andersson Albin 152
Andersson Frida 152
Andersson Hedda 49, 69, 70, 71, 72, 73
Andersson Hedvig 95, 96, 98
Andersson Johanna Maria 67, 68, 69, 71, 73
Andersson Jöns 69, 71
Andersson systrarna (Maria, Mathilda, Olivia, Hildegard) 55, 56
Angelin Eva Augusta 129
Anna och Eva Bunths skola för flickor 130, 131, 132, 161
Apoteket Lejonet 29, 39
Arbetareföreningen 80, 165
Arthur 227
Arwidius Alfred 184, 185
Ask Carl Jacob 56
Associated project 158
Asylen för sinnesslöa (senare Asylen för sinnessjuka) 10, 84, 219
Augustsson Berta Kristina 203, 205, 207
Augustsson Jenny Johanna 133

Bager Einar 51, 248
Baltiska utställningen 17, 163, 175, 228, 229, 230, 231, 233, 236
Barenco Edmonda 93
Barenco Edmondo 91, 92, 93
Barnavårdsnämnden 210, 215
Barnbespisning 209, 215
Bauer Fritz 223
Bellander Maria Catharina f. Palmborg 9
Bellander Martin Ulrik 9, 11
Bellander Ulla 9, 10, 11, 12, 13, 29, 30
Benedictsson Christian 59
Benedictsson Victoria 55, 56, 57, 58, 59
Bengtsdotter Cecilia 219
Benktsson Benkt-Åke 139, 171
Bergman Ingmar 139, 140, 141, 171, 172, 173, 177, 178
Bergstedt C.F. 112
Berlin Georg 99
Bernhardt Sarah 57
Beskow Elsa 200
Betania 15, 16, 179, 180
Biblioteksbladet 154, 155
Bibliotekstjänst 156, 159
Billing Gottfrid 13, 210
Björkman Emilia Maria 239
Blomstergatan se Kronprinsessan Margaretas blomstergata
Boberg Anna 227, 228
Boberg Ferdinand 228, 229, 230
Borg Hedvig Maria 123
Brandes Georg 59
von Braun Giesenfeld Greta 237
Bredberg Sigrid 198
Bremer Fredrika 17, 113, 163,
Bringéus Nils-Arvid 115
Bruzelius Thure 59
Bunth Anna och Eva 129, 130, 131, 132
Bunth Clara 129, 130, 131
Bunth Fredrique 129, 130, 131
Bunth Justus Henrik 129
Bunth Oscar Albert 129

Christensen Söffren 52
Cirkus Madigan 89, 90, 95
Cirkus Orlando 90, 91, 92, 93, 98
Cronholm Bernhard 107
Cronquist Anna Christina 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 189
Cronquist Aqvilina 26, 27, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 189, 190
Cronquist Axel 26, 27, 32, 33, 37, 39, 40
Cronquist Corfitz 37
Cronquist Georg 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 189
Cronquist Johan 189, 190, 191, 192
Cronquist Johannes (Johan) 31, 32
Cronquists samling 1863-1956, 32, 33, 39
Cullberg Birgit 139

Dahl Berta se Adler Berta
Dahl Edit 16, 17, 179
Dahl Ivar 16, 179
Dahl Louise 15, 16, 17, 179, 181
Dahl Olga 16, 179
Dahl Thomas 15, 16, 17, 179
Dahlgren Gustaf 226
Dahlgrenska stiftelsen 219, 224, 225, 226
Dalin C.O. 125
De Gamlas Vänner 53
Degerberg John 134
De la Gardie Augusta 28
De la Gardie Robert 28
De tolv 118
Drottningtorget 16, 84, 107

Edstrand Hans 117
Edstrand Jöns Theodor 117
Edstrand Reinhold 117, 118
Edstrand Thekla 117, 118, 119, 120, 121, 122
Eklund Hedvig Wilhelmina 89
Ekström Margrethe 56
Elinelund 20
Ellenhill 46, 48, 52, 53
Emond Martin 118
Erikson Arfvid 65
Eriksson Anna Sofia 73

Falck August 66, 123, 124
Falck Brita 164
Fattigvården se Malmö stads fattigvård
Ficks hotell 26, 31
Finérus Helena Sofia 59
Fischer Ernst 118, 121
Flensburg Anna Maria 45, 46, 47, 48, 49, 53
Flensburg Emelie 45, 52
Flensburg Eva 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53
Flensburg Niclas Theodor 45, 52
Flensburg Peter Mathias 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53
Flensburgska gården (huset) 45, 50, 51, 52, 53
Fogelstadkonstellationen 206, 207
Folkets Hus 207, 220, 239, 242, 244, 245
Folkets Hus teater 239, 241, 242, 244
Fougstedtska huset 32
Fredlund S. 184
Fredrika-Bremer-förbundet 73, 163, 177
Fredsdagen 165, 182
Frickska palatset 56, 57
Friluften se Malmö friluftsteater
Fru Elise Mayrs högre läroanstalt för flickor 20, 21, 23, 183
Föreningen för barnasjukvård 41
Föreningen för fattiga barns bespisning 181
Föreningen för kvinnans politiska rösträtt 162, 200
Föreningen Margaretaminnet 234, 235, 236

Gamla Begravningsplatsen 11, 23, 35, 42
Grönvall Johan Georg 61
Grönvall Nanna 61, 62, 63
Gullberg Bengt Gustaf 75, 76
Gullberg Hjalmar 75
Gullberg Sofie 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81
Gustafsson Frans Emil 89
Gustafsson Greta 97
Gustafsson Henning se Orlando Henning
Gustafsson Henny se Miss Zephora
Gustav Adolf 212, 213, 227, 228, 231

Hallberg Fritz 130
Hallberg V. 187
Hallenberg H. 187
Hallin Victor 239, 241, 242
Hansson Elna 55, 56, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
Heintze Fredrik August 151
Heintze Ingeborg 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160
Hellgren Stina 217, 234
Hellqvist Anders 239, 241
Hellqvist Calle 239, 242
Hellqvist Karl Herman 239
Hellqvist Olga 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245
Hermods Korrespondensinstitut 159
Herslow Carl 58, 59
Hippodromen, Hippodromteatern, Hipp 10, 89, 90, 91, 92, 96, 134, 136, 137, 138, 163, 175, 176, 177
Hjort Hulda 45
Hollertz Magnus 9
Holmgren Matilda 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 234

Holmgren Sven 209
Holmström Bengt 75, 158
Hulander Juliana Albertina 161
Håkanstorp 214, 215, 224
Höjer Axel 17
Höjer Signe 15, 16, 17, 18, 179, 181, 182

Illis quorum meruere labores 28, 121, 187
Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet 18, 164, 166, 167, 181
Intiman, Intima teatern 138, 139, 140, 169, 171, 172, 173
Isberg Gunnar 230
Ivar Tardif 58, 59

Johannesskolan 204, 206, 210
Johansson Gerda 118
Johansson Johan 118, 119
Johansson Margit 160
Johansson-Elfström Gun 86, 88
Jonsson Olof 76
Jung Märta 19, 127, 183
Jönsdotter Pernilla 112

Karl XV 70, 76, 79
Karlsson Per 133
Kindahl Arvid 134
Kindahl Jullan 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141
Kleen Carolina 10
Klementsson Emil 130
af Klercker Brita 122
Kommunala flickskolan 127, 132, 215
Kommunala varmbadhuset se Malmö stads folkbad
Krabbe Maria 37, 38
Kramer Anna 7, 25, 26, 27, 28, 29, 30
Kramer Fritz 26
Kramer Herman 26, 27
Kristallsalongen 133
Kronprinsessan Margareta 227, 228, 229, 230, 231
Kronprinsessan Margaretas blomstergata 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237
Kruse Karl 96
Kruse Theodor 96, 99
Kungl. Högre Lärarinneseminariet 123, 125, 130, 186
Kungliga paviljongen se Margareta-paviljongen
Kungsparken 53, 58, 212
Kvinnornas fredsförbund 18, 164, 165, 167, 216
Kvinnornas fredskongress i Haag 17, 164
Kyster Anker 61

Ladugården 146, 147, 149
Laestadius Lars-Levi 169, 172
Lanng Antonie 189, 192
Lantau Mathilda Cecilia 61
Lantz Margareta 122
Larsson Carl 75
Larsson Fritz Justus 203, 204, 205
Larsson Hanna 145
Lenngren Anna Maria 77
Lindahl Edward 28, 72, 184
Lindahl Fanny 28
Lindberg Gunnar 63
Lindberg Lars-Åke 63
Lindberg Per 176
Lindbom C.G. 184, 185
Lindebergska skolan 145
Lindencrona Ebba 163
Lovisa 79
Luise 227
Lundakvinnan se Elna Hansson
Lundgren Anders 31
Lundgren Johan Petter 31
Lunnerquist Elin 20, 123
Lysander Albert 143, 148
Lyttkens Alice 27, 189, 190, 191, 192, 193
Lyttkens Yngve 192
Lärka Amalia Sofia 75

Madigan John 90, 95
Madigan Laura 90, 95
Madigan Oskar 90
Malmborg Cecilia 103
Malmros Anna Catharina 59
Malmö arbetares bibliotek och läsesal 154, 205, 221, 224
Malmö arbetarkommun 221
Malmö Barnkrubba 41, 42
Malmö barnsjukhus 13, 29, 41
Malmö Damsällskap 163
Malmö Flyktingkommitté 181
Malmö folkskollärarinneförening 216, 217
Malmö fornminnesförening 13, 51, 160, 164
Malmö Friluftsteater 137, 240, 241, 242, 244

Malmö Frisinnade Kvinnoklubb 164
Malmö föreläsningsförening 152
Malmö hospital se Asylen för sinnesslöa
Malmö högre läroverk för flickor 16, 17, 71, 117, 124, 125, 126, 127, 130, 132, 179, 191
Malmö industriförening 61, 63
Malmö kvinnliga arbetarförbund 220, 221
Malmö Kvinnliga Diskussionsklubb 220, 221
Malmö kvinnliga klubb-& läsesällskap 164
Malmö kvinnliga övningsklubb 164
Malmö Lyceum för flickor se Tekla Åbergs högre läroverk för flickor
Malmö museum 51, 52, 212, 215
Malmö Nya Allehanda 31
Malmö realskola 161, 162, 164, 165, 166, 168, 185
Malmö seminarium 195, 236
Malmö småskollärarinnors förening 196
Malmö socialdemokratiska kvinnoklubb 18, 206, 216, 221
Malmö stads arbetsförmedling 63
Malmö stads fattigvård 209, 215, 224
Malmö stads folkbad 224, 226
Malmö stads historia 156, 222
Malmö stadsbibliotek 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160
Malmö stadsbiblioteks vänner 154, 156
Malmö stadsfullmäktige 132, 152, 156, 184, 214, 216, 222, 223, 226, 234
Malmö stadsmuseum 86
Malmö stadsteater 133, 138, 139, 141, 169, 171, 172, 174, 175, 177, 242,
Malmö teater 57, 175
Malmöhus 58, 111
Malmökretsen av IKFF 165, 181, 182, 206, 215
Malmös första telegrafstation 23
Margaretaflickan 236, 237
Margaretapaviljongen 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237
Mariedalsgården 93, 98, 99
Marietorp 52
Mayr Elise 19, 20, 21, 22, 23,151,183
Mayr Ellen 21
Mayr Ferdinand 19
Medicinalstyrelsen 18, 67
Meis Anna Maria 31
Melin Christina 37
Mellersta Förstadsskolan 16, 217
Miss Zephora 89, 90, 91, 92, 93
Monbijouskolan 209
Morgonbris 206
Mountbatten Louise 212, 213
Månsdotter Anna 195
Månsson Hans 65, 67, 69
Möller Emilia Katarina Elisabeth 143, 144, 147
Möller Otto 68
Möllevångstorget 182, 203, 204, 205, 208, 223
Mörner Marianne 132

Nationernas Förbund 165, 166, 167, 207
Neergaard Sigrid Clara 62
Nerman Einar 175, 176
Nilsdotter Marna 65, 67
Nilsson Ada 207, 208
Nilsson Adolfine 20, 21
Nilsson Anna T. 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 181, 208, 215, 216
Nilsson Elisabeth 162, 234
Nilsson Elna 117
Nilsson H.P. 161
Nilsson Pål 112
Nivenius Ingrid 148
Nivenius Olle 148, 149
Nordborg Johan Vilhelm 222, 239
Nordborg Karolina 222
Nordenstedt Anna 19, 20
Nordiska lärares fredsförening 165
Nordlund Nils 162
Nordqvist Gunhild f. Edstrand 117, 118, 120
Nordqvist Johan 122
Nordqvist Mårten 120, 121
Nordqvist Reie 122
Nordqvist Titti 122
Norlander Christoffer 37
Nyström Teodor 151
Nääs 17, 164, 210
Nömmekull 200, 201

von Oldenskjöld Britta 183
Olgas kafé se Teaterkaféet vid Pildammarna
Olsdotter Hanna 209
Olsson Anna Mariana 84, 86, 87
Olsson Ebba 83, 84, 85, 86, 87, 88

Olsson Jöns 84
Olsson Olof Peter 84, 85, 86, 87
Olsson Ture 84, 85, 86
Orlando Erland 91, 96
Orlando Ernst 96, 99
Orlando Henning 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98
Orlando Mariane 99
Orlando Othelia 95, 96, 97, 98, 99
Orlando Valentin 91, 93
Oskar I 76, 79
Oskar II 10, 46, 227
Ottersen Helmicke 50

Par Bricole 29, 164
Patriotiska sällskapet 28
Pedersdatter Anne 248
Persdotter Bengta 236
Persson Edvard 134, 138, 140, 241, 244
Pettersson (Petron) Ida Charlotta 62
Piculell Lars Jacob 75
Pildammarna 137, 228, 234, 239, 241, 242
Pildammsparken (från 1927) 17, 233, 235
Pildammsskolan 195, 196, 201
Polisnämnden 214
Poppe Nils 137, 140
Pröhl Lizzie 21, 23, 151
Pålsson Karola 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201
Pålsson Per 195

Rasmussen Carl Ferdinand 26, 129
Regnéll Clara 45
Reisnert Anders 248
Rènaud Aline 23
Residenset 10, 12, 13, 79, 212
Rhodin Trolle 93, 99
Roos Anna Maria 200
Roos Axel 118
Roos Gunhild 118
Rydbäck Ellen 63
Rydén Värner 210, 213
Rådhuset 12, 13, 17, 26, 34, 41, 48, 192
Rådström Anne Marie 222

S:t Pauli kyrka 57
S:t Petri kyrka 42, 48, 52, 106, 143, 145, 146, 147, 212
S:t Petrigården 148, 149
Samuelsson Anders Johan 61
Samuelsson Augusta Mathilda 62
Sandberg Hildur 220, 226
Sandblad Nils Gösta 51
Schiller Harald 136, 138
de Shàrengrad Carl 102, 103
de Shàrengrad Cathinka 102, 103
Siljeström Per Adam 123
Sjögreen Märta 158
Sjögren Henrik 133
Sjölin Hilda 77, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107
Sjölin Johan Peter 103
Sjöström Victor 134, 141, 178
Skabersjö gård 31, 52
Smedberg John 124, 161, 210
Sofiero 227, 228
Sorgenfriskolan 210, 211, 212, 213, 214, 215
Stadsfullmäktige se Malmö stadsfullmäktige
Stadsteatern se Malmö stadsteater
Statistiska Centralbyrån 155, 207
Stenberg Anna 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 234,
Stenberg Axel 129
Stenberg Lars Olsson 219
Stenkula Anders Oscar 10, 124, 195
Stenkula Beata 123
Stenkula Hedvig Maria f. Borg 123
Stenkula Maria 20, 71, 117, 123, 124, 125, 126, 127
Stenkula Zacharias 123
Stenkulas högre läroverk för flickor, Stenkulas se Malmö högre läroverk för flickor
Stiller Mauritz 97
Stora scenen 138, 139, 169, 171, 172, 173, 177
Stortorget, Stora Torg 12, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 37, 46, 48, 84, 154, 163
Svenska folkbibliotekarieföreningen 155, 156
Svensson Fina 96
Svensson Kerstin 151
Sveriges Allmänna Biblioteksförening 153, 154
Sveriges Allmänna Folkskollärarförening 196, 197, 198, 199
Sveriges folkskollärarinneförbund 198, 199, 200, 217

Sveriges småskollärarinneförening 197
von Sydow Max 141, 172, 178
Sydsvenska distriktet av IKFF (ursprungligen Skånska distriktet) 165, 181, 182
Södervärnsskolan 181
Södra Förstadsskolan 209, 210
Södra Saluhallen 223, 225
Sökjer-Petersen Wiveca 164
Sörman Harald 130,187

Teaterkaféet vid Pildammarna 242
Tekla Åbergs högre läroverk för flickor 11, 85, 132, 143, 151, 184, 185, 186, 187
Tesch John 39, 40
Thunander Gunnar 210, 213
Tidevarvet 167, 208
Tomtebo 27, 28
Trapp Gisela 114
von Troil Anna 10
von Troil Samuel Gustaf 10, 12
Tyke Göran 31, 34

Uddenberg Naemi 210, 217
Unesco 158

de Wahl Anders 134, 139, 171
Walde Otto 115
Wedin Ingegerd 65, 67, 69, 70, 71
Werner Hanna 233, 234, 235, 236, 237
Werner Karl 236
Widegren Matilda 17, 18, 164
Wifstrand Naima 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178
Wigström Claes 111, 114, 115
Wigström Eva 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115
Winge Elsa 177
Winge Oscar 134, 136, 137, 138, 139, 177
Wirén Carl Axel 206, 207
Wirén Herta 203, 204, 205, 206, 207, 208, 217
Wollter Kjell Magnus 143,147
Wollter Magda 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149
Wrangel Ewert 114
Wåhlin C.L. 125, 184
Wåhlin Lars Peter 56
Wägner Elin 165, 166, 207

Zetterholm Jöns 236

Åberg Johan (Janne) 183
Åberg Tekla 21, 23, 151, 183, 184, 185, 186, 187
Årsta 17, 163, 231

Östra Förstadsskolan 195
Östra sjukhuset 155, 219, 226
Östra skolan 195
Östra småbarnsskolan 29, 40, 41

I 1864 års inflyttningslängd för S:t Petri församling finner man restauratören Ernst Kramer inflyttad från Tyskland

- och den lilla krumeluren i marginalen som talar om att han också har en hustru, Anna. Men denna kvinna var naturligtvis en självständig människa, som också kunde konsten att sköta ett hotell och som klarade affärerna ensam när maken gått bort. Många är böckerna om män, men kvinnornas plats i historieböckerna är mycket ringa. Den här boken berättar om några av alla de Malmökvinnor som ensamma eller tillsammans med fäderna, makarna, bröderna och sönerna skapat avtryck i Malmös historia. Den ger också förslag på rundvandringar i dessa kvinnors fotspår i dagens centrala Malmö.

Margareta Schenlær , Malmö 2003.

Margareta Schenlær är född 1933 i Hälsingland och Malmöbo sedan mitten av nittiotalet. Hon har arbetat som adjunkt i engelska och tyska i Östergötland och har vid sidan av lärararbetet studerat 100 poäng historia vid Linköpings Universitet, varav de sista 40 i kvinnohistoria. Boken har tillkommit under flera års intensivt letande efter fakta och bildmaterial i arkiv och bibliotek om dessa kända och okända Malmökvinnor.